

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

СПЕЦВИПУСК

За підсумками щорічної міжнародної студентської наукової
конференції

«Україна в сучасній системі міжнародних відносин»

23 квітня 2014 року

Ужгород - 2014

УДК 323.1(477)+21

ББК 66.5+86

P-32

Редакційна колегія

Співголови:

*кандидат історичних наук **Микола Палінчак***

*доктор габ. **Міхал Ярнецькі***

Члени редколегії:

*доктор економічних наук **Володимир Приходько***

*кандидат економічних наук **Ярослав Дроздовський***

*кандидат економічних наук **Борис Дяченко***

*кандидат економічних наук **Наталія Кушнір***

*кандидат політичних наук **Павло Білак***

*кандидат економічних наук **Віктор Шинкар***

доктор юридичних наук, професор,

*член-кор. Національної академії правових наук України **Василь Лемак***

*доктор юридичних наук, професор **Юрій Бисага***

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор.

*член-кор. Національної академії наук України **Василь Мікловда***

*доктор економічних наук, професор **Василь Ярема***

Відповідальний секретар:

*кандидат політичних наук **Антоніна Стряпко***

ЗМІСТ

<i>Jarnecki M.</i> LISTOPADOWE REFLEKSJE. PRZEMYŚLENIA I UWAGI POLSKIEGO HISTORYKA DEDYKOWANE UKRAIŃSKIM PRZYJACIOŁOM.....	5
<i>Стебляк Д.</i> УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	12
<i>Білак П., Катринець Б.</i> ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПАРЛАМЕНТОМ ПІСЛЯ ВІЛЬНІОСЬКОГО САМІТУ - СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	18
<i>Артемовська Я.</i> ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	25
<i>Лампей Ю.</i> ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ВІД ЗАСТОСУВАННЯ АНТИДЕМПІНГОВИХ ПРОЦЕДУР.....	33
<i>Турянська Х.</i> ЄВРОПЕЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ЄС.....	40
<i>Перило І.</i> ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	47
<i>Дорчинець Я.</i> ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	52
<i>Шевря К.</i> ВАЛЮТНА КРИЗА В УКРАЇНІ	59
<i>Брешко В.</i> ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ: "ВТРАЧЕНЕ ПОКОЛІННЯ".....	69
<i>Гургула О., Бердар О., Чебан Т.</i> ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	81
<i>Бутенко А.</i> МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	86
<i>Москаленко М.</i> МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	92
<i>Гречин О.</i> СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ЗОЛОТА.....	102
<i>Ростовська Д.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧОГО БАНКІНГУ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	113
<i>Туринська Х., Білас В., Вайнагій І.</i> ВПЛИВ ТЕОРІЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ ТА ННОФУНКЦІОНАЛІЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ.....	121
<i>Туринська Х., Ердєвдій М., Мегєла Р.</i> ІДЕЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІСТ ТЕОРІЇ ФЕДЕРАЛІЗМУ ЯК ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	130
<i>Туринська Х., Бердар О., Мегєла Р.</i> КОНЦЕПЦІЇ МІЖУРЯДОВОГО ПІДХОДУ, ЄВРОПИ «А LA CARTE» ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ, ЯК ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО ЄС.....	140

<i>Турянська Х., Ердєвдій М., Мегєла Р.</i> ПРИНЦИПИ ФЕДЕРАЛІЗМУ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	146
<i>Білас В., Бердар О., Хлевной Р.</i> ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ: ТОНКОЩІ СТВОРЕННЯ.....	157
<i>Білас В., Хлевной Р.</i> РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ГРЕЦЬКІЙ КРИЗІ.....	160
<i>Білас В., Вайнагій І.</i> ОФШОРНІ КОМПАНІЇ ЯК ЗАСІБ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	164
<i>Шевєря К., Стеблак Д.</i> РОЗРАХУНОК ТА АНАЛІЗ ІНДЕКСУ ТИСКУ НА ВАЛЮТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ.....	167
<i>Бутєнко А., Брешко В.</i> ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....	177
<i>Бутєнко А., Ломпєй Ю.</i> ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС.....	187
<i>Дорчинець Я., Шевєря К.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСАХ.....	194
<i>Дорчинець Я., Цєлан М.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	201
<i>Бутєнко А., Ломпєй Ю.</i> СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ.....	209
<i>Кучєр В.</i> РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	216
<i>Пєлїнчак М., Довганїч Н.</i> ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ.....	223
<i>Пєлїнчак М., Громєвчук М.</i> ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ.....	228
<i>Лєшанїч М., Пєлїнчак М.</i> ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	232
<i>Громєвчук М., Пєлїнчак М.</i> ДЕРЖАВА ТА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....	237
<i>Пєлїнчак М., Вайнагій І., Ердєвдій М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ПІСЛЯ СОЦІАЛІЗМУ.....	242
<i>Пєлїнчак М., Білас В., Мєгєла Р.</i> ДЕРЖАВА ТА ЦЕРКВА В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ.....	255
<i>Тимчик М., Грицєк Д.</i> МІСІЯ ТА ЗАВДАННЯ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА.....	262
<i>Гєлда П., Кєзакова Л., Хлевной Р.</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЄВСЬКОГО.....	267

LISTOPADOWE REFLEKSJE. PRZEMYŚLENIA I UWAGI POLSKIEGO HISTORYKA DEDYKOWANE UKRAIŃSKIM PRZYJACIOŁOM

Jestem historykiem na Uniwersytecie Poznańskim im. A. Mickiewicza i zajmuję się ponadto badaniem turystyki kulturowej. Jako historyka interesują mnie dzieje stosunków polsko-czechosłowackich i miejsce w nich kwestii ukraińskiej oraz - podejrzewam historia naszej wspólnej miłości- Rusi Zakarpackiej w XX stuleciu. Moim zamierzeniem jest przedstawienie kilku refleksji związanych z naszym narodowym świętem i 95 rocznicą odzyskania niepodległości. Chciałbym też przy okazji podzielić się refleksjami na temat bilansu naszego członkostwa w UE. Być może przydadzą się naszym ukraińskim przyjaciołom.

W listopadzie 1918 r. na mapie Europy i świta po 123 latach niewoli pojawiała się ponownie Polska. Doprowadziło do tego kilka znanych nauce czynników¹, które pokrótce przypomnę:

- klęska państw centralnych podczas I wojny światowej;
- rozpad Austro-Węgier;
- klęska Rosji podczas tego konfliktu;
- rewolucja i wojna domowa w Rosji;
- zmiana stanowiska Zachodu wobec Polski w trakcie wojny (wcześniej dla państw Entanty był to wewnętrzny problem Rosji)
- wola narodu, wyrażająca się czy to we wcześniejszych powstaniach oraz w postawach podczas I wojny, gdy Polacy walczyli zbrojnie lub dyplomatycznie o swoją ojczyznę.

Niestety państwo to jeszcze nie miało ustalonych granic i przez najbliższe trzy lata trwały walki bądź działania dyplomatyczne na rzecz ich wykreślenia. O granicach zachodnich zadecydowały zachodnie mocarstwa na konferencji pokojowej w Paryżu, ale w przypadku powrotu Wielkopolski i części Górnego Śląska do macierzy, pomogły lokalne ruchy powstańcze². O granicach na Wschodzie zadecydowały trzy konflikty, w tym dwie wojny, zwycięskie dla odradzającej

---

¹ J. Pajewski. Odbudowa państwa polskiego. Warszawa 1980. s. 342-343 ; M. Kukieł, Dzieje Polski porozbiorowej, Paris 1984, s. 614-619; J. Roszkowski, Historia Polski 1914-1998; Warszawa 1999. s. 12-16

² Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 i III powstanie śląskie 1921

się Polski: z Zachodnio-Ukraińską Republiką Ludową w Galicji Wschodniej (Hałyczyna) w latach 1918-1919 oraz bolszewicką Rosją w latach 1919-1921. Sporu i lokalnych starć nie udało się uniknąć podczas wytyczania granicy z Litwą.

Ze względu na fakt, iż ziemie polskie znajdowały się w trzech państwach zaborczych (Austro-Węgry, Rosja, zjednoczone Niemcy po Prusach), co jest zjawiskiem znanym także Ukraińcom (Austro-Węgry i Rosja), funkcjonowało kilka ośrodków władzy i Polska także przerabiała w mniejszej skali epizod 'sobornosti' znany dobrze gospodarzom konferencji. W samej Galicji istniało kilka lokalnych rządów: w Cieszynie, Krakowie, a po czasie powstał i w objętym walkami Lwowie. W Wielkopolsce, pod tzw. pruskim zaborem funkcjonowała tzw. Naczelna Rada Ludowa. Skomplikowana sytuacja była w Królestwie Polskim, gdzie wcześniej, przed swoją ucieczką przed ofensywą państw centralnych, należącym do Rosji. W Warszawie działała powołana jeszcze przez okupantów niemieckiego i austriackiego Rada Regencyjna, a w Lublinie tzw. Rząd Ludowy Republiki Polskiej i z magdeburgskiego więzienia zjawił się. uważany za autorytet, Józef Piłsudski - Komendant Legionów, człowiek-instytucja. Jakby było mało problemów, jeszcze za granica działał, uznawany przez zwycięskie państwa zachodnie za legalnego reprezentanta narodu, Komitet Narodowy Polski (d. KNP) pod przywództwem Romana Dmowskiego, przeciwnika Piłsudskiego³. Temu z kolei podporządkuje się większość organów władzy poza poznańską Radą Ludową oraz KNP. Podczas konferencji pokojowej w Paryżu dojedzie jednak do kompromisu Dmowskiego z Piłsudskim, podzielenia kompetencji, wśród których szef KNP zostanie przewodniczącym polskiej delegacji w Paryżu, a Komendant będzie organizował państwo od wewnątrz. Z czasem podporządkuje mu się i wielkopolska Rada Ludowa. Idea 'sobornosti' w polskim wypadku odniesie pełen sukces.

Po dwudziestu jednak latach Polska ponownie utraci niepodległość na prawie 6 lat w efekcie agresji dwóch potężnych sąsiadów, ale zakończenie drugiej wojny światowej, w której uczestniczyła od pierwszego dnia, nie będzie dla niej dniem radości, zwycięstwa i chwały. Nie tylko zostanie pomniejszona, ale również na 45 lat stanie się wasalem Związku Sowieckiego. Naród nie pogodził się do końca z komunistycznym dyktatem i wielokrotnie dochodziło do wybuchów i protestów społecznych, a wreszcie narodzin zorganizowanej i szerokiej opozycji, najliczniejszej w całym sowieckim bloku⁴. W wyniku przemian w Europie Środkowej zapoczątkowanych polityką M. Gorbaczowa w ZSRR w 1989 r. ponownie odzyskała suwerenność. Bolesne doświadczenia

---

³ J. Pajewski, s. 272-294; M. Kukieł, s. 622-628; .1. Roszkowski, s. 16-18

⁴ A. Paczkowski. Pół wieków dziejów Polski 1939-1989, Warszawa 1996. de facto od s. 211 do 581: J. Roszkowski, s. 151-199, 227-235, 273-305. 335-356. 360-382. 398-406; ogólny wydzwięk JI. L. Sowa, Historia polityczna Polski 1944-1991, Kraków 2011

historyczne spowodowały, jak i ogląd międzynarodowej sytuacji, iż najlepszym zabezpieczeniem istnienia i dobrobytu Polski, jest integracja ze strukturami euroatlantyckimi, wyjście z umownej, szarej strefy, pomiędzy Zachodem a głównym spadkobiercą ZSRR, Rosją. W 2004 r. Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej, a 5 lat wcześniej NATO. Bilansowi naszej prawie 10-letniej przynależności, chciałbym poświęcić więcej uwagi.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej (UE) jest niewątpliwym politycznym i ekonomicznym sukcesem, o który zabiegały wszystkie rządy, począwszy od 1989 roku. Przywróciło ono Polsce jej miejsce na europejskiej scenie. Dało wiele korzyści ale i zostawiło niedosyt. W miarę dobra kondycja gospodarcza Polski w czasie kryzysu przyspieszyła proces wyrównywania poziomu gospodarczego do średniej unijnej (tzw. catching-up). W porównaniu do 2007 r. polski PKB był w 2012 r. większy o 18,2%, co było najlepszym wynikiem w UE. Drugą najszybciej rozwijającą się gospodarką była będąca członkiem strefy euro Słowacja, gdzie nastąpił wzrost o 10,5%. interesujące, iż wskutek kryzysu w UE Polska szybciej zbliżała się do średniej unijnej, ale nadal dystans pozostał, a ostatnio i Polskę „dopadł” kryzys. Mimo tego optymistyczne dane przynosi sprzedaż naszych towarów, głównie unijnych. Eksport towarów w 2012 r. był filarem polskiej gospodarki i osiągnął historyczną wartość 141,9 mld €. UE pozostaje najważniejszym partnerem handlowym Polski, pomimo że w 2012 r. ze względu na kryzys, spadła dynamika tego eksportu. Z kolei sprzedaż do pozaunijnych krajów rozwiniętych wzrosła o 10,2%, do państw WNP o 22,5%, a do pozostałych krajów rozwijających się o 14,8%.s spadła dynamika eksportu do UE⁵.

Zdaniem eksperta BCC największymi korzyściami, jakie Polska osiąga dzięki członkostwu w UE są udział w podejmowaniu decyzji ekonomicznych i politycznych na szczeblu Unii oraz ogromny transfer środków finansowych do Polski, w skali przekraczającej 100 miliardów euro netto⁶. Polska osiąga wiele korzyści dzięki temu, że jest częścią jednolitego dużego organizmu gospodarczego. Harmonizacja prawa polskiego i prawa unijnego, otwarcie granic dla przepływu osób, towarów, usług i kapitału oznaczają dla polskich przedsiębiorstw tzw. korzyści skali⁷.

Przemiany gospodarcze i prawne wynikające z członkostwa w UE

---

⁵ [hUp://www.msz.gov.pl/resource/aroif6e8-514a-48f9-855e-65be99138479:JCR](http://www.msz.gov.pl/resource/aroif6e8-514a-48f9-855e-65be99138479:JCR)

⁶ Rok 2012 był rekordowy pod względem transferów z budżetu UE. Do Polski napłynęło 11 869.63 mln EUR (wzrost o 13,1% w stosunku do 2011 r., równowartość 3.11% polskiego PKB. Stanowiło to prawie 51 % całego wolumenu środków polityki spójności, w: <http://www.msz.gov.pl/resource/afDlf6e8-514a-48f9-855e-65be99138479:JCR>

⁷ korzyści płynące z produkcji masowej. Charakteryzują się malejącym przeciętnym kosztem produkcji (kosztem jednostkowym), w: Z. Dach, Mikroekonomia dla studiów licencjackich, Kraków 2005

spowodowały również wiele zmian społecznych. Polacy stali się bardziej otwarci. Sukces cywilizacyjny to zmiana mentalności, szczególnie młodego pokolenia Polaków, którzy dziś są - i czują, że są - częścią świata, bez kompleksów, bez zahamowań. Pracują za granicą i nie jest to dla nich „zagranica”, tylko miejsce gdzie mówią innym językiem niż w kraju. Wprowadzenie Strefy Schengen, to jak zburzenie muru kompleksów, wyrównanie potencjału społecznego, wyrównanie szans. Każdy może spróbować podróżować, podjąć pracę, wstąpić w związek małżeński lub samemu założyć firmę za granicą. Prawdziwe „chcieć to móc” - ocenia prof. Aldona Kamela-Sowińska - ekspert BCC. Wśród Polaków znajduje się też najwyższy odsetek popierających członkostwo obywateli - 78 %. Wg danych z 31 marca 2013 r. poziom absorpcji, rozumiany jako ilość wykorzystanych środków w odniesieniu do całości alokacji dla danego państwa członkowskiego na okres 2007-2013 (do realizacji do 2015 r.), jest w Polsce wysoki (ok. 85,3%). Polska jest największym beneficjentem środków w ramach polityki spójności. Eksperci zwracają też uwagę na reformę polskiego rolnictwa. Dzięki transferowi środków finansowych, technologii i zmianom organizacyjnym rynku rolnego, polskie rolnictwo szybko się modernizuje i przestaje opierać się o drobnotowarowe gospodarstwa. W Polsce realna wartość dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną w rolnictwie wzrosła w 2012 r. o 57,8% w stosunku do 2005 r. Średnio w całej UE 27 w okresie 2005-2012 realna wartość dochodu rolniczego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną zwiększyła się o 28,5%⁸.

Dziewięć lat w Unii Europejskiej to 82,2 mld euro, czyli ok. 342 mld zł, jakie Polska otrzymała z funduszy polityki spójności od 2004 roku. Dzięki tym środkom zrealizowano dotychczas prawie 172 tys. projektów. Dobrze zainwestowane euro-fundusze korzystnie wpływają na dynamikę wzrostu PKB. zwiększają konkurencyjność naszej gospodarki, pomagają rozwijać przedsiębiorczość i tworzyć nowe miejsca pracy. Dzięki środkom z Unii coraz więcej Polaków ma dostęp do nowoczesnych dróg czy szerokopasmowego Internetu.

2004-2006

Z fundusz unijnych dostępnych na lata 2004-2006. ponad **88 tys. projektów** otrzymało dofinansowanie o wartości wkładu UE ponad **57 mld zł**. Wykorzystaliśmy całą sumę przyznanych nam środków

---

⁸ [http://www.msz.gov.pl/resource/afu_1_f6e8-514a-48t9-855e-65be99138479:JCR](http://www.msz.gov.pl/resource/afu_1_f6e8-514a-48t9-855e-65be99138479:JCR;);
niezależnie od tego źródła,

więcej informacji na stronie w: http://biznes.interia.pl/wiadomosci/news/bilans-czlonkostwa-w-ue-fundusze-europejskie,1914975.4199?utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox

2007-2013

W ramach obecnie realizowanego budżetu, wg stanu na dzień 28 kwietnia br. podpisano 83 839 umów na kwotę 243,4 mld zł dofinansowania UE. Stanowi to 86 proc. puli na lata 2007-2013. Dofinansowaniem tym objęto projekty o wartości 352,3 mld zł.

2014-2020

Na lata 2014-2020 otrzymamy kolejną ogromną pulę środków - 73 mld euro z polityki spójności.

W latach 2007-2011 polska gospodarka rozwijała się w wysokim tempie, generując najwyższe średnioroczne tempo wzrostu w całej Unii Europejskiej (4,3% wobec 0,5 % w UE-27 - przed akcesją Chorwacji) i utrzymując się na ścieżce wzrostu gospodarczego nawet w kryzysowym dla wielu państw 2009 roku. Uniknięcie recesji w tym czasie zawdzięczamy wykorzystaniu środków unijnych. Przyjmuje się, że średnio ok. 1 % rocznego tempa wzrostu w analizowanym okresie, był rezultatem realizacji inwestycji współfinansowanych przez UE. Dystans pomiędzy Polską a średnią UE-27 mierzony PKB na mieszkańca wyraźnie zmalał w okresie 2007-2011 - o ponad 13 %, co plasuje Polskę pod względem szybkości procesu równania do średniej UE w zakresie poziomu rozwoju gospodarczego, na pierwszym miejscu. Największe wsparcie zostało dotychczas skierowane na projekty z zakresu⁹:
Transportu - 25.4 mld euro

- wybudowano/zmodernizowano ponad **15,5 tys. km dróg**,
  - wybudowano/zmodernizowano ponad **2,1 tys. km linii kolejowych**,
- Inwestycji w kapitał ludzki** - 10,5 mld euro
- różnego rodzaju wsparcie otrzymało ok. **8,6 mln osób**,
  - powstało ponad **150 tys. nowych firm**,
  - sfinansowano kształcenie na nowych, zamawianych kierunkach studiów dla **62,5 tys. studentów**,
  - utworzono lub sfinansowano zajęcia w przedszkolach, dla ponad **133 tys. dzieci**. Ponad 83 proc. tych przedszkoli nadal funkcjonuje po zakończeniu dofinansowania z Europejskiego Funduszu Społecznego,

Ochrony środowiska - 10,7 mld euro

- wybudowano/zmodernizowano ok. **34 tys. km sieci kanalizacyjnej**.
- wybudowano/zmodernizowano ponad **11 tys. km sieci wodociągowej**,
- wybudowano/przebudowano ponad **650 oczyszczalni ścieków**,

---

⁹ https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/wiadomosci/Strony/Bilans_czlonkostwa_w_UE_Fund_u_sze_Europej_skie_300413.aspx

Przedsiębiorczości, innowacji - 11,2 mld euro

- bezpośrednio wsparcie otrzymało ponad 42,5 tys. firm,
- utworzono lub zmodernizowano ponad 1,7 tys. laboratoriów,

Spoleczeństwa informacyjnego - 3,02 mld euro

- powstanie ponad 35 tys. km internetu szerokopasmowego,
- ponad 500 tys. gospodarstw domowych otrzymało/otrzyma dofinansowanie dostępu do Internetu.

Jednak można też dostrzec pewne negatywne lub niejednoznaczne aspekty polskiego członkostwa w Unii Europejskiej:¹⁰

- Otwarcie kilku unijnych rynków pracy dla Polaków przyczyniło się też do spadku bezrobocia, które w niektórych powiatach sięgało 30-40%, chociaż w dalszej perspektywie może się przyczynić do spadku liczby ludności i wpływów podatkowych. Zmniejsza to kwoty wypłacanych bezrobotnym zasiłków. Obliczono, że Polacy pracujący za granicą przysłali do Polski około 22 miliardów złotych, przyczyniając się do 1,5% wzrostu gospodarczego. Z programów unijnych finansowane są szkolenia dla polskich bezrobotnych: na przykład kursy obsługi komputera czy języków obcych. Rolnicy zobowiązani są sprostać wyższym normom jakościowym, a rybacy mają narzucone kwoty połowowe ze względu na ochronę mórz. Młodzi ludzie zdecydowanie łatwiej mogą podejmować studia wyższe w krajach Unii, ze względu na niższe opłaty za studia dla obywateli Unii.
- Wysokie koszty powoduje wprowadzanie w życie unijnych standardów w zakresie ochrony środowiska, co związane jest z jednej strony z naszym opóźnieniem cywilizacyjnym oraz nastawianiem naszej gospodarki na energetykę węglową.
- Wzrost cen żywności i usług w ramach dostosowania do unijnej średniej
- Każda akcesja, podobnie, jak i Polski do UE, powoduje pewne ograniczenie suwerenności, ale i tak w przypadku państw małych czy średnich bardziej symbolicznej niż rzeczywistej. Jest to jednak kwestia zrozumiała, iż wchodząc z kimś w związek, musimy się dostosować.
- Polska opóźnia się we wprowadzeniu euro, co jest naszym obowiązkiem, wynikającym z traktatu akcesyjnego. Ogranicza to napływ inwestycji bezpośrednich i utrudnia rachunek ekonomiczny związany z inwestycjami. Polski rynek jest tym samym mniej przejrzysty i przewidywalny, a

---

¹⁰ Bilans korzyści i kosztów przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Prezentacja wyników prac polskich ośrodków badawczych, w: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/X/XU/bilans.pdf>; w formie bardziej popularnej argumentację podobną, choć uproszczoną znaleźć można na stronie przeznaczonej dla szerszego ogółu w: [v\w\v.bryk.pl/teksty/pozosta%C5%82e/europeistyka/14912-e_fekty_wst%C4%85pienia_polski_do_unii_europejskiej.html](http://www.bryk.pl/teksty/pozosta%C5%82e/europeistyka/14912-e_fekty_wst%C4%85pienia_polski_do_unii_europejskiej.html)

inwestycje i działalność gospodarcza są obciążone ryzykiem kursowym. Rząd, ciesząc się, że sam może manipulować kursem - traci jednocześnie miliardy euro, zniechęcając inwestorów. Obawy budzi możliwość wykupu taniej polskiej ziemi przez Niemców. W Hiszpanii i Portugalii w wielu nadmorskich miejscowościach mieszka mnóstwo Niemców na emeryturze, czasem prawie tyle samo, ile ludności miejscowej. Zostawiają oni tam jednak bardzo dużo pieniędzy. Po prawdopodobnym wprowadzeniu euro Polska będzie miała prawo na monetach umieścić podobizny znanych Polaków, które będą krążyć na terytorium wszystkich krajów strefy euro.

Na nastroje i postawy społeczne względem Unii Europejskiej wpływa szereg czynników i zmiennych zależnych - zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i niezależnych od danego kraju. Jednym z tych najistotniejszych jest niewątpliwie kryzys euro-zone. W tym kontekście nie powinna dziwić pozorna rozbieżność postaw - wysokie poparcie społeczne dla członkostwa Polski w Unii (kwiecień 2013 - 78% „za” w połączeniu z wysokim sprzeciwem wobec wprowadzenia wspólnej europejskiej waluty (luty 2013 r. - 70% „przeciw” lub 64% w zależności od wyników firmy przeprowadzającej sondaże).

Stratą dla Polski jego zdaniem jest też emigracja rzeszy młodych Polaków do krajów zachodniej Europy, co pogarsza sytuację polskiego systemu emerytalnego.

Nacjoniści w ogóle kwestionują sensowność polskiego członkostwa, porównując UE do totalitarnego ZSRR, kwestionując korzyści, a eksponując straty, ale głównie podpierając swoje opinie emocjami, intuicją, wyrywkowi wyliczeniami niż rzetelną statystyką¹¹.

Część ludzi obawia się o utratę suwerenności. Jednak czy we współczesnym świecie, poza kilkoma mocarstwami ktoś ową suwerenność w 100 % posiada? Nawet w małżeństwie trzeba się dostosować - więcej nawet kochankowie idą na kompromisy. Nie zapominajmy że nie tylko o pieniądze w integracji chodzi. Sensem jest prawo, porządek i bezpieczeństwo. Większość kontynentu cieszy się pokojem i dobrobytem. Nie przyszło to od razu - warto zaryzykować. Zresztą Ukraina przerabiała inny model „integracji” i ma swoje doświadczenia. My poszliśmy taką drogą a odpowiedziała nam to bolesna historia. Gwarancji nie ma. że wszystko się uda - ale nikt w historii gwarancji nie daje na wieczność, tak jak niepodległości. Czasem trochę jej oddać jest lepiej niż ją utracić. Niech energia synów i córek skieruje się na przyrost demograficzny i budowę siły naszych państw, niż na często niepotrzebne konflikty. Zbyt wiele dokonały one spustoszeń na naszym kontynencie, a w pewnym czasie zatrwały i nasze wzajemne relacje.

---

¹¹ Przykładowo opinie Dariusza Kosiura, w: <http://glosulicy.pl/czytelnia/lektury/bilans-kosztow-czlonkostwa-polski-w-ue-dariusz-kosiur/>

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Угода про асоціацію України з ЄС — Угода про асоціацію з Європейським Союзом України, зміст якої розроблено конкретно для України, і яка має замінити Угоди про партнерство та співробітництво. Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

21 березня 2014 року один з найважливіших днів в історії нашої держави. У Брюсселі під час позачергового Самітну між Україною та Європейським Союзом і його державами членами була підписана політична частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

З української сторони документ підписав прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, з боку Євросоюзу - президент Ради ЄС Херман Ван Рампей, президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу і глави всіх держав, що входять до складу Євросоюзу. Політична частина Угоди про асоціацію передбачає двосторонню взаємодію у політичній сфері, питаннях безпеки та боротьби з тероризмом.

Підписання економічної частина планується пізніше, в якій важливим є поглибленої та всеохоплююча зона вільної торгівлі (DCFTA), було прийнято рішення розпочати одностороннє скорочення або ліквідацію митних зборів ЄС на товари, що відбуваються в 3 країні.

***Ключові слова:** Європейський Союз, Україна, угода, асоціація, зона вільної торгівлі (ЗВТ), економіка, політика, торгівля, саміт*

Європейський Союз (European Union) - унікальне об'єднання країн Європи, які через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики й діяльності мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість країн-учасниць. Держави Європейського Союзу (ЄС) створили спільні інституції, яким делегували частину своїх національних повноважень так, що рішення в певних сферах загальних інтересів можуть ухвалюватись демократичним шляхом на загальноєвропейському

рівні. Таке усупільнення суверенітетів називають також, «європейською інтеграцією» [1].

Угода про асоціацію України з ЄС — Угода про асоціацію з Європейським Союзом України, зміст якої розроблено конкретно для України, і яка має замінити Угоди про партнерство та співробітництво. Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною планувалося 28 листопада 2013 року, але не відбулося. Натомість на 3-му саміті ЄС «Східне партнерство» у Вільнюсі 28 листопада 2013 року ЄС парафував подібні угоди з Молдовою та Грузією.

21 березня 2014 року один з найважливіших днів в історії нашої держави. У Брюсселі під час позачергового Саміту між Україною та Європейським Союзом і його державами членами була підписана політична частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

З української сторони документ підписав прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, з боку Євросоюзу - президент Ради ЄС Херман Ван Ромпей, президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу і глави всіх держав, що входять до складу Євросоюзу. Політична частина Угоди про асоціацію передбачає двосторонню взаємодію у політичній сфері, питаннях безпеки та боротьби з тероризмом.

Економічну частину Угоди про асоціацію планують підписати згодом. Вона передбачає створення повноцінної зони вільної торгівлі, і відкриває доступ на ринки, торгівлю енергоносіями, співпрацю у сфері сільського господарства, транспорту, металургії, космосу, наукових досліджень, туризму, підприємницької діяльності, захисту інтелектуальної власності.

Результати дослідження

Заключним актом, який сторони підписали додатково була запущена в силу Преамбула, ст. 1, частини I, II та VII. У цих частинах описується політичний діалог та реформи, співпраця у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, а також створення спільних інституцій.

1. Частина 1 Преамбула, загальні цілі та принципи.

Цілі угоди, серед яких: досягнення асоціації, поступове зближення між ЄС та Україною на основі спільних цінностей, поглиблення економічних та торговельних відносин.

2. Частина 2. Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співпраця та зближення у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

Поширення міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та фундаментальних

свобод, поширення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, співробітництво у сфері безпеки і оборони.

3. Частина 7. Інституційні, загальні та прикінцеві положення.

Створення та визначення функцій нових інституцій, покликаних сприяти реалізації угоди про асоціацію: Ради асоціації, Комітету асоціації, Парламентського комітету асоціації, Платформи громадянського суспільства.

Повстає питання: «А що ж далі?»

Необхідність активно готувати Програму імплементації Угоди та створити спеціальний орган, який контролюватиме її імплементацію, готувати національну систему координації цієї діяльності. Така система координації має давати імпульс, забезпечити безперервність та спадковість у роботі інституцій незалежно від зміни керівництва держави.

Це так звана політична частина угоди, яка віднині набула чинності. Імплементація торгівельної частини відкладена до вересня [7].

Підписання політичної частини надає: зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного врядування, прав людини та фундаментальних свобод. Сприяє на практиці переходу до ринкової економіки та прозорості роботи державних інституцій, передусім проведення прозорих внутрішніх політичних та інституційних реформ, а також забезпечить запровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією.

Втілення положень про ЗВТ: з червня до листопада 2014 р. ЄС надасть негайні та необмежені преференції для 82,2% українського сільсько-господарського експорту [3].

Європейські експерти кажуть, що ці заходи нададуть можливість заощадити українським експортерам до EUR 500 млн.

Однак цими преференціями на сьогодні можуть скористатися лише найбільші виробники. У сільському господарстві - це «Наша Ряба» та «Гаврилівські курчата», які самостійно пройшли всі процедури сертифікації згідно з європейськими стандартами безпеки. Інші виробники тваринної продукції не можуть цим скористатись, оскільки Верховна Рада досі не ухвалила законопроект N3102 про безпеку харчових продуктів. Тому завдання держави на сьогодні полягає у забезпеченні відповідної нормативно-правової бази [1].

Щодо промислових товарів, які експортуються з України, тарифи ЄС будуть негайно усунуті на 94,7% промислової продукції. Для українських металургів позитив у рішенні ЄС очевидний. Україна продає до Європи 43% свого антрациту, 42% чавуну, 39% феросплавів і 20% сталевого прокату. Хоча багато металургійних продуктів уже не обкладаються митом

(сталевий прокат), скасування мит як мінімум, допоможе вирівняти рентабельність і при цьому накопичити кошти для модернізації активів. Помітною стає «поступливість» ЄС: українські промисловці отримують цінову перевагу перед аналогічними товарами з РФ і Китаю.

Розраховувати на скасування антидемпінгових заходів проти металургійних підприємств ще зарано, однак нещодавно ЄС відмовився переглядати подальші санкції, пов'язані з поставками українських труб.

Наразі, для успішної імплементації Угоди включно з торгівельною частиною, український Уряд має вирішити інституційні питання: посилити інституційну спроможність міністерств та покращити кадровий потенціал державних органів. Без цього не можливо буде реалізувати всю Угоду.

Три завдання Уряду на замітку:

1) Створення адміністративних умов для забезпечення експорту на преференційних умовах (забезпечити механізм отримання сертифікату походження EUR I);

2) ухвалення необхідного законодавства щодо технічного регулювання та безпечності продукції;

3) забезпечити ефективність та безперервність роботи державних органів [4].

Що ж до ЗВТ в рамках Угоди про асоціацію, то вона несе як плюси та і мінуси. Аналітики групи Geostrategy вирішили власноруч акумулювати ті плюси і мінуси, які отримає Київ після запровадження ЗВТ з ЄС.

До переваг можна віднести:

- Покращення доступу українських товарів та послуг до ринку ЄС.
- Покращення умов експорту української продукції у зв'язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування ввізного мита.
- Переоснащення та модернізація вітчизняних підприємств.
- Збільшення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС в економіку України.
- Підвищення обсягів двосторонньої торгівлі і збільшення надходження валютних коштів.
- Зростання обсягів продажу сільськогосподарської продукції традиційних експорте орієнтованих галузей (зерно, олія).
- Підвищення ефективності розміщення трудових ресурсів.
- Розширення номенклатури товарів та послуг на внутрішньому ринку.
- Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції у зв'язку із впровадженням нових стандартів.
- Зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фітосанітарних заходів.

- Гармонізація митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів у контексті сприяння торгівлі.
- Створення гармонізованого правового поля для забезпечення діяльності суб'єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС.
- Стимулювання розвитку конкуренції та обмеження монополізму.
- Покращення доступу до якісної імпоротної техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо [5].

До ризиків можна віднести:

- Необхідність залучення значних фінансових ресурсів для забезпечення адаптації та імплементації нових актів законодавства.
- Посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України.
- Втрати для окремих галузей промисловості України через низький рівень їх конкурентоспроможності.
- Зростання рівня безробіття.
- Витіснення національного виробника з внутрішнього ринку.
- Зростання негативного для України сальдо двосторонньої торгівлі через погіршення структури експорту у зв'язку із переорієнтацією вітчизняних експортерів з експорту готової продукції на експорт сировини та напівфабрикатів.
- Дефіцит вітчизняних товарів на внутрішньому ринку у зв'язку з експортною переорієнтацією виробників [6].
- Брак коштів та необхідність пошуку партнерів та інвесторів з метою модернізації існуючих виробництв.
- Необхідність переоснащення та зміни технологій виробництва.
- Обмеженість можливості надання захисту "молодим" галузям економіки, які не досягли належного рівня конкурентоспроможності та потребують державної підтримки.
- Зниження конкурентоспроможності національної сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку у зв'язку з наявністю потужної системи державної підтримки сільського господарства ЄС.
- Зниження попиту на сільськогосподарську техніку національного виробництва [2].

Висновки

Аналізуючи публікації, які були присвячені Угоді про асоціацію між Україною та ЄС можна зрозуміти: видання за чи проти угоди. Одні малюють економічний Армагеддон, другі - рай. Однак істина, як завжди, посередині.

Список використаних джерел:

1. Українська правда Розповіли про переваги, які надає підписана політична частина Угоди про асоціацію з СС. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://4vlada.com/ukraine/34278>
2. Доступно про Угоду про асоціацію з СС [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/549>
3. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. -К.: К. І С, 2007. - 466 с.
4. Бояр А. Торгівельно-економічні відносини між' Україною та СС: регулювання зовнішньої торгівлі та конкуренції в умовах єдиного ринку СС: підручник / А. Бояр [за заг. ред. М. Бойцуна. Я. Мудрого. О. РуОика]. - К.: Міленіум, 2008. - 384 с.
5. Барановський Ф. В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: монографія ,' Ф. В Барановський. - Луганськ: «Елтон - 2», 2007. - 407 с.
6. AssociationAgreement. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/indexen.htm
7. СС обіцяє підписати економічну частину Угоди про асоціацію "незабаром". [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/21/7019861/?attempt=1>

Stebalak D. M. Ukraine-European Union Association Agreement

The Ukraine-European Union Association Agreement is a treaty between the European Union (EU) and Ukraine that establishes a political association between the two parties. The parties committed to cooperate and converge policy, legislation, and regulation across a broad range of areas, including equal rights for workers, steps towards visa-free movement of people, the exchange of information and staff in the area of justice, the modernization of Ukraine's energy infrastructure. The parties committed to regular summit meetings, and meetings among ministers, other officials, and experts.

On 21 March 2014. European Union Heads of State and Government and Ukrainian Prime Minister HE. Mr Arseny Yatsenyuk signed the political provisions of the EU-Ukraine Association Agreement

At the same time, the commitment to signing the remaining provisions (on the DCFTA) was also reaffirmed In order not to await the entry into force of the Association Agreement's provisions on a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DC 'F'T.I). it was decided to start the unilateral reduction or elimination of the EU's customs duties on goods originating in Ukraine.

Keywords: European Union, Ukraine, agreement, association, Free trade area (FTA), the economy, politics, trade summit

ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПАРЛАМЕНТОМ ПІСЛЯ ВІЛЬНЮСЬКОГО САМІТУ "СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА"

В статті розглядаються відносини між Україною та Європейським парламентом напередодні та після Вільнюського саміту "Східного партнерства" (листопад 2013 р.). Стислий аналіз резолюцій; Європарламенту демонструє прихильність цього органу ЄС до України та до інтеграційних перспектив нашої держави. Прогнозується, що вибори до Європейського парламенту, проведені в травні 2014р., не змінять суттєво його політики щодо України. Робиться висновок, що Україні потрібно активізувати свою співпрацю із Європейським парламентом в рамках своїх зусиль із інтеграції до ЄС.

***Ключові слова:** Угода про асоціацію, Європейський парламент, європейська інтеграція України, вибори*

Однією з головних цілей започаткованої в 2008 р. програми "Східне партнерство" є підписання угод про асоціацію із державами-учасниками програми. З Україною переговори щодо нового базового договору на заміну Угоди про партнерство та співробітництво були розпочаті 5 березня 2007. а 11 листопада 2011 року в Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди.

19 грудня 2011 р., у м. Київ під час П'ятнадцятого Саміту Україна-ЄС лідери України та ЄС офіційно заявили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. 30 березня 2012 року у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду.

Процес обговорення та підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною в останні роки два набув безперечно ключового значення у стосунках Європейського Союзу та Європарламенту, як його представницького органу, та України. Після парафування Україною Угоди в 2012 р. очікувалося, що її підписання відбудеться на саміті "Східного партнерства", що відбувся у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 р. За кілька тижнів до саміту Єв-

ропейський Парламент, як і ЄС у цілому, прийшли до консенсусу, що керівництво України продемонструвало "рішучі дії" і досягло істотного прогресу" в ухваленні пакету євроінтеграційних законів, що було передумовою підписання Угоди про асоціацію. Найбільшою перекшодою тоді вважалася справа Юлії Тимошенко. Найбільша його партія - Європейська народна партія, при якій партія "Батьківщина" має статус спостерігача, - зайняла в особі члена правління групи Європейської народної партії (ЄНП) та голови комітету із закордонних справ Елмара Брока доволі жорстку позицію з приводу незаконного утримання колишнього прем'єр-міністра України під вартою [12].

У питанні про можливість підписання Угоди про Асоціацію з Україною Європарламент відіграв важливу роль. Напередодні саміту "Східного партнерства" у Вільнюсі, коли перспектива підписання Україною Угоди про асоціацію із ЄС стала реальною, Європарламент "рішуче підтримав парафування або підписання Угоди... з тими країнами, які готові і можуть це зробити це умови виконання вимог" та засудив "волаючий політичний тиск Росії" на країни "Східного партнерства" [2]. До України з метою моніторингу процесу виконання вимог була спрямована місія Європарламенту на чолі з П. Коксом та А. Квасневським. Вона працювала в Україні з впродовж 2012-2013 рр., і саме доповідь цієї моніторингової місії Європарламенту і стала в підсумку основою для прийняття позитивного рішення як Європарламенту, так і Європейської Комісії щодо підписання Угоди. Зокрема, 10 жовтня 2013 р. Комітет з питань закордонних справ Європейського парламенту схвалив доповідь, у якій міститься положення про те, що, у разі виконання Києвом необхідних умов, Європейський Союз повинен підписати Угоду про асоціацію на листопадовому саміті Східного партнерства у Вільнюсі й одразу ж розпочати тимчасове застосування її положень [4].

Зрив підписання Угоди про асоціацію на Вільнюському саміті в зв'язку із фактично підкупом уряду та президента України Росією призвів до розгортання протестного руху в Києві та інших містах України, який згодом набув драматичного характеру. Протистояння Євромайдану, як прояву європейських устремлінь більшості українців, та силових органів в центрі Києва не залишились поза увагою Європейського Парламенту.

28-30 січня після того, як на Майдані відбулося загострення протистояння між протестувальниками та силовими органами, що призвело до людських жертв, Європарламент відрядив до України спеціальну місію в складі 12 осіб на чолі із головою комітету із зовнішніх справ Елмаром Броком. Метою делегації було проведення зустрічей із урядом, представниками Євромайдану та опозиційних партій, організацій

громадянського суспільства тощо. На підставі висновків цієї делегації 6 лютого 2014 р. було прийнято резолюцію, в якій Європарламент вкотре заявив про готовність підписати Угоду про асоціацію, підтримав демократичний рух українського суспільства, засудив ескалацію насильства, закликав інституції ЄС і держав-членів вжити термінових заходів щодо українських чиновників, що несуть відповідальність за репресивні заходи, а також закликав Росію застосувати зупинити каральні заходи і надмірний тиск, спрямований на підірив суверенного права своїх сусідів вільно визначати своє майбутнє [10].

Ще більш активною стала позиція Європарламенту після початку неприхованої агресії Росії щодо України. Анексія Криму шляхом проведення на його території фіктивного "референдуму" та втручання Росії у внутрішні справи України шляхом підтримки озброєних сепаратистів та терористів в східних областях України були неодноразово рішуче засуджені резолюціями Європарламенту.

Впродовж лютого-квітня 2014 р. Європарламентом були вжиті наступні кроки для підтримки України:

- Прийнята резолюція, в якій висловлюється підтримка територіальної цілісності України, міститься нагадування Росії, що вона є одним з гарантів непорушності українських кордонів і вперше містяться слова про "довгострокову можливість подавати заявку на членство в ЄС".(27 лютого) [9];
- Головою делегації Європарламенту у справах співпраці ЄС з Україною Павлом Ковалем надіслано заяву до членів Європейської Ради з проханням негайно підписати Угоду про асоціацію з Україною (3 березня) [11];
- Прийнята резолюція, в якій міститься заклик до свого Президента Мартіна Шульца припинити відносини з Держдумою і Радою Федерації Росії до виведення військ з України, а також наголошується на необхідності поглиблення санкцій проти Росії (13 березня) [1];
- Після підписання 21 березня політичної частини Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною головним питанням залишається перспектива введення в дію економічної частини Угоди, що передбачає запровадження глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Проте 3 квітня Європарламент підтримав рішення Європейської Комісії знизити мита на українські товари в ЄС, не чекаючи на введення в дію цих положень Угоди про асоціацію [3].
- 17 квітня прийнято резолюцію в якій зазначено, що газопровід "Південний потік" не має бути побудований і повинні бути доступні

інші джерела поставок". При цьому європарламентарі переконані, що допомога ЄС Україні в забезпеченні реверсу газу, підвищення ефективності використання енергоресурсів та ефективні взаємозв'язку з ЄС убезпечить Україну від політичного та економічного тиску. У своїй резолюції Європарламент закликає Єврокомісію та Раду Європи надати допомогу Україні у вирішенні газового конфлікту з Росією [5]. Така резолюція здатна остаточно поховати цей амбіційний проект Росії, адже замість того, щоб зміцнювати енергобезпеку Європи, він збільшуватиме її залежність від російського газу, що може бути використана як засіб політичного тиску та шантажу. Також в резолюції міститься заклик до органів ЄС та держав-членів посилити санкцій проти Росії та стверджується право України на самозахист в разі збройної агресії Росії.

Ситуація, що склалася навколо України надзвичайно непокоїть європейські країни. Загальною є думка, що агресія Росії проти нашої держави матиме загальноєвропейські наслідки і суттєво погіршить ситуацію в сфері безпеки на цілому європейському континенті. Саме тому у країнах Східної Європи головним на майбутніх виборах до Європарламенту (22-25 травня 2014 р.) постає питання військової загрози з боку Росії та необхідності адекватної відповіді на ці загрози з боку Брюсселя. Йдеться й про енергозалежність країн ЄС від Росії. А відомий ірландський політик Пет Кокс заявив, що на виборах до Європарламенту питання про Україну має стати центральним, оскільки події саме в цій країні становлять нині стратегічні ризики як для європейської, так і глобальної стабільності. Тому сам політик вважає, що саме питання ставлення до України та проблем на Сході може стати перевіркою для політиків, спроможних вирішувати і долю самої Європи, і її внутрішні нагальні проблеми. А ще, зауважив Кокс, "подивіться на українців, які виступили і вистояли за європейські цінності й за свій цивілізаційний вибір. Хто з тих, хто сьогодні прагне керувати Європою, може мені сказати, що ми можемо зробити для них?" [6].

Вибори до Європейського парламенту, що відбулися 25-28 травня 2014 р. підтвердили очікування аналітиків про різке зростання популярності радикальних (як лівих, так і правих) і євроскептичних сил в державах-членах ЄС. Попри те, що перші три місця традиційно зайняли партії, що входять до складу Європейської народної партії, Групи прогресивного альянсу соціалістів та демократів та Альянсу лібералів та демократів, помітно збільшилося представництво в новому складі Парламенту Європейських об'єднаних лівих, а також різноманітних правих партій, що

традиційно не утворювали в Парламенті окремої фракції, але цілком можуть зробити це в новому складі. Так, на виборах у Франції переміг крайньо правий "Народний Фронт", в Угорщині представництво здобула партія "Йоббік", в Австрії - "Австрійська партія свободи", а в Греції перемогу на виборах здобули ліві сили - Коаліція радикальних лівих "СІРІЗА" та Комуністична партія [13].

В зв'язку із цим постає питання, чи зміниться ставлення Європейського парламенту до України? З одного боку, головні політичні сили в Європарламенті традиційно тісно співпрацюють із українськими політичними партіями та мають чималий досвід в роботі із Україною. Попри зменшення представництва ЄНП та Альянсу соціалістів та демократів ці групи все одно відіграватимуть ключову роль в роботі Парламенту. Проте рівень підтримки України набагато більше залежить від того, чи потраплять до нового складу Європарламенту прихильники глибокої співпраці та інтеграції України, такі як Єжи Бузек, Пет Кокс, Павел Залевські, Павел Коваль та ін., ніж від чисто партійних розкладів [8]. Якщо в Парламенті збережеться критична маса прихильників України, можна буде розраховувати на продовження плідної співпраці між Україною та Європейським парламентом у цей складний час для нашої держави.

З іншого боку, представники націоналістичних, ліворадикальних та євроскептичних партій традиційно прихильно ставляться до Росії, що було продемонстровано в останні місяці заявами угорської партії "Йоббік" та лідера "Національного фронту" Марі Ле-Пен. Євроскептицизм цих сил може також вплинути на динаміку розвитку європейської інтеграції України. Хоча ці партії не відіграватимуть в новому складі Парламенту помітної ролі, "але вони, без сумніву, звучатимуть помітним дисонансом під час роботи над рішеннями, які стосуватимуться відносин Євросоюзу як з Україною, так і з Росією. І, звичайно, яскраві спікери від цих сил з нехитрим титром «депутат Європейського парламенту» стануть повноцінними бойовими одиницями Кремля в безжальній інформаційній війні, яка ведеться в Україні й навколо неї" [7].

Отже, Європарламент відіграє доволі відчутну роль у стосунках між ЄС та Україною, а його підтримка під час конфлікту між Україною та Росією служить проявом підтримки політичного курсу України та її незалежності з боку народів Європейського Союзу. Ключову роль у взаємодії Європейського парламенту та України відіграє його делегація зі стосунків з Україною, що складається переважно з депутатів, які представляють держави Центральної Європи. В цілому прихильна до України позиція цієї делегації формує загальний проукраїнський консенсус в Європарламенті, що й було продемонстровано під час подій останніх місяців. Проте, Україна,

на жаль часто втрачає нагоди використати ці проукраїнські сили для більш активного просування своїх інтересів. На думку німецького журналіста В. Шнайдера-Детерса, у Києві часто недооцінюють значення Європейського парламенту. Попре те, що він досі не має суттєвих повноважень в сфері зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, а його резолюції з цих питань носять тільки рекомендаційний характер, не варто все ж таки применшувати вплив Парламенту, адже в ньому засідають члени правлячих партій держав-членів, які у відповідних столицях впливають на позицію своїх партій та рішення свої урядів, зокрема, і у сфері спільної зовнішньої політики ЄС [11]. тим більше, що його постійний комітет із зовнішніх справ є одним з найбільш престижних і очолюється зазвичай досвідченим і впливовими політиками (часто колишніми міністрами закордонних справ). Європейський парламент також традиційно є набагато більш прихильний до європейської перспективи України, в той час як Комісія та Рада є, зазвичай, набагато більш скептичними щодо можливого вступу нашої держави до ЄС. Отже, на нашу думку, оскільки роль Європейського Парламенту постійно зростає, в тому числі з питань зовнішніх зносин Європейського Союзу, а інші органи та інститути ЄС надають все більшого значення його рішенням та пропозиціям, то нашій державі слід зосередитись на поглибленні міжпарламентського співробітництва між Україною та ЄС з огляду на процес гармонізації законодавства та стратегічну мету - вступ до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. *Європарламент вирішив не спілкуватись з Держдумою до виведення військ з України // Еспресо ТВ. - 13 березня 2014 р. - Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/03/13/evroparlament_vyrishyv_ne_spilkuvatys_z_derzhdumoyu_do_vyvedennya_viysk_z_ukrayiny*
2. *Європарламент засудив політику Росії // Дзеркало тижня. - 13 вересня 2013 р. - Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/evroparlament-zasudiv-politiku-rosiyj-_.html*
3. *Європарламент підтримав рішення знизити мита для українських товарів в ЄС // Еспресо ТВ. - 3 квітня 2014 р. - Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/04/03/evroparlament_pidtrymav_rishennya_znyzty_myta_dlya_ukras_inskykh_tovariv_v_ues*
4. *Європарламент рекомендує підписати. Якщо... // Дзеркало тижня. - 11 жовтня 2013 р. - Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/evroparlament-rekomenduiye-pidpisati-yakscho-_.html*
5. *Кіщак, В. Путін сам поховав "Південний потік" / В. Кіщак /,' ЕспресоТВ. - 17 квітня 2014 р. - Режим доступу: [http://espresso.tv/article/2014/04/17/yak_ahresiya_putina_ostatochno_pokhovala_j\)ivdennyuj30tik](http://espresso.tv/article/2014/04/17/yak_ahresiya_putina_ostatochno_pokhovala_j)ivdennyuj30tik)*

6. Коваль, О. *Вибори до Європарламенту дають Європі новий шанс* / О. Коваль // *Дзеркало тижня*. - № 15, 25 квітня 2014 р. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/vibori-do-uevroparlamentu-dayut-uevropi-noviy-shans-.html>
7. Кулеба, Д. *Проблеми зростання європейської демократії* / Д. Кулеба // *Дзеркало тижня*. - № 20, 6 червня 2014 р. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/problemi-zrostannya-uevropeyskoyi-demokratii-.html>
8. Паньо, Т. *Україна програє вибори до Європарламенту* / Т. Паньо // *ЕспресоТВ*. - 22 травня 2014 р. - Режим доступу: http://espresso.tv/article/2014/05/22_scho_chekatyjkrayini_vid_vyboriv_do_uevroparlamenlu
9. *Резолюція Європарламенту: Росія має зобов'язання щодо України* / *ЕспресоТВ* - 27 лютого 2014 р. - Режим доступу: http://espresso.tv/uevvs/2ul4/02/27/rezolyuciya_uevroparlamentu_rosiya_mayc_zohovuyazannya_shehodo_ukrayin
10. *Резолюція Європейського парламенту щодо ситуації в Україні (повний текст)* / *Тиждень НА*. 6 лютого 2014 р. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/101246>
11. *У Європарламенті ініційовано негайне укладання асоціації з Україною* *ЕспресоТВ*. - 3 березня 2014р. - Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/03/06/uevroparlamentijniciovano_nehayne_ukladannya_asociaciyi_z_ukrayinoyu
12. Шнайдер-Детерс, В. *Політичний "покер" навколо асоціації ЄС-Україна* / В. Шнайдер-Детерс // *Дзеркало тижня*. - 1 листопада 2013 р. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/politichni-poker-navkolo-asociaciyi-yes-ukrain-h>
13. *Results of 2014 European Election* / *European Parliament*. - Режим доступу: <http://www.results-elections2014.eu/en/country-introduction-2014.html>

Relations between Ukraine and European Parliament after the Vilnius Summit of Eastern Partnership

The article describes relations between European Parliament and Ukraine in the wake and after the Vilnius Summit of the Eastern Partnership (November 2013). Brief analysis of Europarlament's resolution indicates a very high level of support for Ukraine and its integration policy. The suggestion is made that Europarlament election held in May 2014 will not significantly change the Parliament's policy toward Ukraine. The article concludes that Ukraine shall intensify its cooperation with the European Parliament within its broader efforts to join EU.

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

В статті висвітлено процес переговорів та підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, розкрито її значення. Проаналізовано сучасний стан економічних відносин між Україною та ЄС. Розглянуто вплив створення зони вільної торгівлі на економіку України.

Ключові слова: *Європейський союз, Україна, Угода про асоціацію, переговори, зона вільної торгівлі.*

Угода про асоціацію покликана забезпечити якісно новий, поглиблений формат відносин між Україною та ЄС. Вона стане унікальним двостороннім документом, який виходитиме далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угода не лише закладе якісно нову правову основу для подальших взаємин між Україною та ЄС, але й слугуватиме стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС. Здійснення регуляторних змін, які передбачені Угодою, стимулюватиме економічне зростання, що позитивно вплине на доходи бюджету, його видатки, функціонування бізнесу.

Результати дослідження

Європейський Союз укладає різні угоди з країнами, що не є державами-членами ЄС. Він використовував переговори про укладення угод про асоціацію на початку 1990-х років для того, щоб допомогти країнам Центральної та Східної Європи поступово інтегруватися до ЄС до їхнього вступу.

Питання угоди про асоціацію досліджували К. Гайліон, К. Капусняк, А. Новак, Р. Петров, однак деякі аспекти залишились нерозглянутими. Також аналіз наслідків підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС проводився різними аналітичними центрами, зокрема Інститутом Євро-Атлантичного співробітництва.

Зовнішня інтеграція України у світовий економічний простір відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки, саме тому Україна заці-

кавлена в сприятливому середовищі, яке спрощувало б доступ до зовнішніх ринків і забезпечувало стабільні торговельні потоки на основі постійного підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані у березні 2007 року (у 2008 році сторони узгодили назву майбутньої угоди - Угода про асоціацію). 11 листопада 2011 року у Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди.

Протягом 2007-2012 рр. проведено 21 раунд переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у рамках 3 робочих груп:

- 1) з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики;
- 2) з юстиції, свободи та безпеки;
- 3) з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу.

А також 18 раундів переговорів щодо створення зони вільної торгівлі. Після початку переговорів щодо якої була створена четверта відповідна робоча група.

У тексті Спільної заяви за результатами Саміту лідери України та Європейського Союзу закріпили домовленість про те, що нова угода між Європейським Союзом і Україною буде угодою про асоціацію, яка залишає відкритим шлях для подальшого прогресивного розвитку у відносинах між Україною та ЄС.

Під час П'ятнадцятого Саміту Україна-ЄС (19 грудня 2011 р., м.Київ) лідери України та ЄС офіційно заявили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. 30 березня 2012 року у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду.

21 березня 2014 року, в Брюсселі під час позачергового Саміту між Україною та Європейським Союзом і його державами членами, відбулася церемонія Підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом.

З української сторони політичні положення Угоди про асоціацію підписав Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк. Зі сторони Європейського союзу - керівництво інституцій ЄС та глави держав або урядів держав-членів ЄС [5].

З укладенням Угоди відносини між Україною та ЄС будуть переведені на новий рівень - від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Важливим елементом Угоди є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Україна

розглядає Угоду про асоціацію як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу - підготовки до вступу в ЄС.

В основі політичної асоціації - конвергенція позицій України та ЄС з усіх питань міжнародного миру та безпеки, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях та програмах ЄС, спільність дій з метою забезпечення інтересів національної безпеки України.

В основі економічної інтеграції - створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі Україна - ЄС на основі чотирьох свобод, що буде вести до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Всеохоплююча ЗВТ - означає лібералізацію торгівлі не лише товарами (включаючи продукцію сільськогосподарського виробництва та іншу чутливу продукцію), але й лібералізацію торгівлі послугами, вільний рух капіталу. Поглиблена ЗВТ - означає поступову конвергенцію з ЄС у регуляторних та інших сферах (стандарти, оцінка відповідності, санітарні та фітосанітарні правила, конкурентна політика, державні закупівлі, тощо) [2].

Було домовлено, що Угода про асоціацію оновить спільні інституційні рамки, сприятиме поглибленню відносин у всіх галузях, посилить політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною і Європейським Союзом на основі взаємних прав та обов'язків.

Мета угоди між Україною та ЄС полягає у сприянні їхній поступовій політичній, економічній і законодавчій інтеграції. Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом можна розуміти як важливу підтримку порядку денного внутрішніх реформ в Україні [3].

Процес інтеграції України до ЄС матиме виразний ефект лібералізації торгівлі товарами та послугами. При цьому зміна режиму торгівлі з ЄС не впливатиме на режим торгівлі України з іншими країнами світу та не звужуватиме для України можливостей укласти інші угоди про вільну торгівлю [1, с. 27].

Тільки прорахована довгострокова економічна політика та реальний прогрес у ринкових перетвореннях дозволять Україні повністю скористатися усіма перевагами створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі і мінімізувати основні ризики.

Частина Угоди про асоціацію «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення щодо цілей, завдань, напрямів та форм співпраці між Україною та ЄС у 28 сферах.

Частина УА щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) - «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» - передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів і поточних платежів та, частково руху робочої сили.

Метою положень щодо створення ПВЗВТ як угоди про зону вільної торгівлі є скасування чи суттєве зменшення митних тарифів для більш ніж 95% тарифних позицій та далекосяжна лібералізація торгівлі послугами, що охоплює всі способи надання послуг, положення щодо інвестицій, охорони інтелектуальної власності.

Тільки за умови відповідності нашого законодавства *acquis* ЄС можна буде говорити про можливість суттєвого розширення ринків збуту української продукції та торгівлі послугами за рахунок держав - членів ЄС. Це також дозволить привести умови ведення бізнесу в Україні до стандартів ЄС, що в свою чергу сприятиме залученню іноземних інвестицій в економіку України не тільки з країн - членів ЄС, а й з усього світу.

Формат ПВЗВТ матиме в середньостроковій та довгостроковій перспективі найбільш позитивний вплив, а у поєднанні з продуманою економічною політикою надасть відчутний імпульс внутрішнім реформам та структурним перетворенням в країні, а звідси - і зростанню добробуту.

Утім, оцінки можливого впливу створення ЗВТ різняться, насамперед - за окремими секторами економіки. Хоча оцінка впливу на економіку України загалом є позитивною, передусім - у довгостроковій перспективі, то для окремих її секторів переваги будуть різними. Найбільш однозначними та оптимістичними є оцінки впливу утворення зони вільної торгівлі на металургію та текстильну промисловість. Усі дослідження показали зростання виробництва у цих галузях.

Наслідки створення ПВЗВТ для окремих інституційних одиниць економіки країни (бізнес, споживачі, держава) будуть різними. Зокрема, для бізнесу створення ПВЗВТ, означатиме:

А. Нові можливості для експорту в ЄС завдяки зниженню тарифних та, що найважливіше, нетарифних бар'єрів для виходу на ринок ЄС, який на сьогодні є найбільшим регіональним ринком і одним з двох найбільших торговельних партнерів України.

Б. Поліпшення доступу на ринки третіх країн завдяки гармонізації українських технічних регламентів та стандартів із відповідними нормативними актами ЄС, що означатиме перехід на міжнародні стандарти, а також завдяки входженню в згаданий вище регуляторний простір, сумісний з правилами узгодженими в рамках угод між ЄС і третіми країнами.

Для підприємств, які вже зараз орієнтовані на експорт, гармонізація українських стандартів із міжнародними означатиме спрощення ведення бізнесу. Для підприємств, які наразі орієнтовані на внутрішній ринок внаслідок різних вимог, які діють на внутрішньому й на зовнішньому ринках, створюється унікальна можливість вийти на нові ринки.

В. Кращий внутрішній бізнес-клімат, оскільки пристосування до норми правил ЄС буде означати зміни в національному законодавстві. В свою чергу ці зміни зумовлять появу прозорих правил, знайомих для іноземних інвесторів, що зробить умови на внутрішньому ринку більш привабливими для них та стимулюватиме притік іноземних інвестицій у країну, що знизить вартість капіталу.

Г. Поступове зростання внутрішньої конкуренції зарахунок поступової лібералізації тарифних і нетарифних обмежень торгівлі. Це приведе до перерозподілу ресурсів, тобто праці й капіталу, між підприємствами або й між секторами економіки.

У виграші будуть більш конкурентоздатні підприємства. У довгостроковій перспективі це матиме оздоровлюючий вплив на економіку країни, підвищивши її ефективність та стійкість.

Для споживачів створення ПВЗВТ з ЄС означатиме:

А. Зростання доходів за рахунок створення нових робочих місць і зростання обсягів виробництва. Водночас це зростання доходів буде розподілено нерівномірно та залежатиме від підприємства чи галузі, де працює людина. Б. Підвищення рівня соціальної захищеності за рахунок внесення у текст домовленостей щодо ПВЗВТ питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки й стандартів праці, соціальним забезпеченням, екологічних вимог тощо.

В. Доступ до ширшого асортименту продукції завдяки зниженню тарифних та нетарифних обмежень у торгівлі з ЄС. Повною мірою скористатися перевагами скасування обмежень споживачі в Україні зможуть лише через п'ятнадцять років після набуття чинності домовленостями щодо ПВЗВТ, коли завершиться дія всіх перехідних періодів та тимчасових захисних заходів.

Г. Підвищення безпеки товарів, які пропонуються на внутрішньому ринку, завдяки гармонізації вимог до безпеки продукції з міжнародними стандартами. Це є надзвичайно важливим для країни, яка потерпає від проблем, пов'язаних із неналежним контролем за безпекою, і в першу чергу - харчової продукції.

Д. Нові вимоги до кваліфікації, оскільки конкурентоспроможні підприємства вимагатимуть більшої ефективності від своїх працівників, здатності виконувати вимоги нових стандартів, наприклад, у харчовій промисловості. Тут важливою є активна політика держави на ринку праці, спрямована на навчання і перенавчання робочої сили відповідно до нових вимог ринку [4].

Великим позитивним моментом для громадян України буде спрощення в'їзових правил для подорожування до Європейського Союзу.

Хоча це не є частиною Угоди про асоціацію, успішне впровадження Угоди про асоціацію створить атмосферу довіри між органами влади в Україні та органами влади в Європейському Союзі, яка, швидше за все, сприятиме майбутнім рішенням щодо покращення мобільності.

У самій Угоді про асоціацію є велике число статей, у яких Україна і ЄС погоджуються посилювати співпрацю між ними. Типовою у цьому зв'язку є сфера освіти та підготовки. ЄС вже фінансує місця в університетах ЄС, де навчаються студенти з України. Угода про асоціацію сприятиме подальшій співпраці у секторі освіти з метою підвищення стандартів, розширення доступу та покращення мобільності студентів і викладачів. Угоди про співробітництво в багатьох інших сферах політики зведуть разом спеціалістів з України та ЄС, створивши нові мережі міжособистісних відносин. Ці статті стосуються таких сфер як охорона довкілля, спорт або соціальна політика. Потенційно, вони можуть призвести до значно тіснішої співпраці. Конкретною сферою, де міжособистісні відносини будуть особливо важливими, є сфера участі України у програмах ЄС. Програми ЄС охоплюють широке поле державної політики і створюють мережі осіб, що працюють у кожній конкретній галузі політики. Є багато мереж у освітній галузі, які об'єднують викладачів і студентів, але програми ЄС розроблялися у таких різноманітних галузях як охорона навколишнього середовища, соціальні питання, а також малий та середній бізнес. Участь громадян України у таких програмах принесе нові ідеї, нові можливості для навчання і сприятиме передачі досвіду іншим учасникам мережі [3].

Для уряду наслідки створення ПВЗВТ включають:

А. Додаткові доходи в бюджет завдяки активізації економічної діяльності в країні.

Б. Підвищення ефективності управління публічними фінансами завдяки проведенню реформ в сфері бюджетної політики, внутрішнього контролю та аудиту, державної допомоги та державних закупівель, де очікується значне наближення українського законодавства до відповідного acquis ЄС.

В. Стимул та додаткові можливості для завершення вже розпочатих соціально-економічних реформ. Наприклад, реформи системи технічного регулювання та санітарного й фітосанітарного контролю та їх приведення у відповідність до міжнародних правил та норм, у тому числі європейських, вже давно стоїть на порядку денному країни. Більше того, країна досягла значного прогресу в їх реалізації. Домовленості в рамках УА не лише знову актуалізують ці зобов'язання України, але й дають можливість отримати допомогу - технічну і фінансову - від ЄС для завершення цих затратних реформ.

В. Додаткові витрати на швидку реалізацію реформ. Україна має можливість отримати технічну і фінансову допомогу від ЄС.

Г. Витрати на пом'якшення наслідків створення ПВЗВТ, у першу чергу- на проведення активної політики на ринку праці, яка буде необхідна для пом'якшення процесу пристосування економіки країни до нових умов.

Отже, підсумовуючи, можемо зазначити, що положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині економічного та секторального співробітництва, торгівлі та пов'язаних із нею питань не тільки відповідають цілям Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» щодо пріоритетної мети зовнішньої політики України - інтеграції в європейський економічний та правовий простір, а є також доброю основою для ширшої економічної та зовнішньоекономічної політики України, у т.ч. стосовно покращення інвестиційного клімату. Також Україна зможе діяти в рамках правил, що формуються одним із найбільших і найпотужніших суб'єктів створення та поширення правил вільної торгівлі - Європейським Союзом.

Поряд із членством України в СОТ, створення ПВЗВТ України та ЄС надає Україні широкі можливості та перспективи щодо участі у формуванні та використанні світових і регіональних правил торгівлі, впливати на глобальний торговельний порядок денний. Такої доданої вартості не може запропонувати жодне інше інтеграційне об'єднання в регіоні.

ВИСНОВОКИ: Масштаб переваг, які принесе Угода про асоціацію громадянам України, залежатиме, основному від її повного впровадження Україною та ЄС. Припускаючи, що впровадження здійснюватиметься так, як це передбачено в угоді, нові правила і широкі можливості для співробітництва будуть лежати в основі цілей реформи, що здійснюється урядом, і призведуть до значного підвищення рівня життя більшості українців.

Перелік використаних джерел:

1. *Економічні аспекти євроінтеграції України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/categoryJournal/NSD_141-142_ukr.pdf*
2. *Історія співробітництва Україна - ЄС [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/evrointegraciya/storya-spvrobtnictva-ukrana-s/>*
3. *Переваги для громадян України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mww.nrdevelopment.com/benefits_to_citizens/ briefing_note_ukr.pdf*
4. *Сушко О. Договір про Асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ / О. Сушко, О. Зелінська, Р. Хорольський [та ін.], - К.: Фонд Конрада Аденацера; Інститут Євроатлантичного співробітництва, 2012*

5. Угоду про асоціацію між Україною та ЄС підписано [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://7uainfo.org/yandex/295960-ugodu-pro-asocasy-u-mzh-ukray-inoyu-ta-yes-pdpisano.html>

The article highlights the process of negotiation and signing the Association Agreement between Ukraine and the EU. The current state of economic relations between Ukraine and the EU is analyzed. The effect of the free trade area on the economy of Ukraine is examined. Keywords: European Union, Ukraine, Association Agreement, negotiations, a free trade area.

ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ВІД ЗАСТОСУВАННЯ АНТИДЕМПІНГОВИХ ПРОЦЕДУР

У статті здійснено аналіз становища українських виробників на світовій арені, розглянуто основні причини, що спонукають країні-імпортерів української продукції застосовувати антидемпінгові заходи або проводити антидемпінгові розслідування та вивчено якими саме способами можна запобігти цьому, висвітлено які наслідки несуть за собою антидемпінгові розслідування та як українським підприємствам слід діяти з метою мінімізації витрат, якщо мала місце така ситуація

Ключові слова: демпінг, антидемпінгове розслідування, антидемпінгові заходи, мито

Вступ. В умовах жорстокої конкурентної боротьби на зовнішніх ринках, українські товари все частіше стають об'єктом антидемпінгових розслідувань, що призводить до закриття для вітчизняних виробників найбільш привабливих ринків збуту. Особливо це стосується конкурентоспроможної продукції металургійної та хімічної галузей вітчизняної промисловості.

Українська економіка багато в чому залежить від експортних надходжень, зокрема в металургійній галузі. За оцінками експертів саме вигідна кон'юнктура на світових ринках металопродукції викликала економічне зростання в Україні, і саме металургійна галузь найбільше потерпає від антидемпінгового переслідування. Найбільше від застосування антидемпінгових заходів страждає саме чорна металургія України. Головна проблема - неринковий статус нашої держави у антидемпінгових розслідуваннях. 16 жовтня 2000 року Європейська комісія прийняла рішення про так званий "ринковий статус" України при розгляді справ, що стосуються демпінгу. "Так званий" через те, що статус було надано "напівринковий", тобто українські виробники повинні доводити, те що вони діють в умовах ринку, в іншому разі ринкового статусу немає. На сьогоднішній день багато антидемпінгових розслідувань вже закінчено. Так, стосовно труб з чорних металів, що поставлялися до Росії, 10 квітня 2001 року на переговорах в Москві було досягнуто

політичного компромісу. Для українських труб встановлено квоту у 620 тис. тон, виключаючи поставки труб на тендерній основі (до 70 тис. тон), специфічних видів труб та операцій з давальницькою сировиною (за умови використання російського прокату).

Результати дослідження. Проблема демпінгу та антидемпінгу постає для України у двох вимірах - антидемпінгове переслідування українських виробників та захист внутрішнього виробника від недобросовісної конкуренції з боку іноземних компаній.

Відповідно до вимог СОТ захист внутрішнього ринку можливий або за надзвичайних ситуацій, або від недобросовісної конкуренції з боку іноземних виробників, тобто, демпінгу.

На сьогоднішній день у світі нараховується близько 100 антидемпінгових розслідувань проти України, що впливає на обсяги українського експорту в сторону їх зменшення. За даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова за період 2003-2009 рр. втрати України від антидемпінгових санкцій сягають 1-1,5 млрд. доларів США.

До недавнього часу головною проблемою України був її неринковий статус. Суть проблеми полягала в тому, що в разі визначення факту демпінгу заходи застосовувались не до окремих виробників або компанії, що продавала продукцію за демпінговими цінами, а проти всієї аналогічної продукції, що надходила з України.

Деякий резонанс наприкінці 2000 року викликало визнання СС ринкового статусу України в антидемпінговому розслідуванні. Насправді ситуація виглядає дещо не так - Європа визнала напівринковий статус України, тобто кожному підприємству необхідно окремо підтверджувати свою ранговість [4].

Існує ще один аспект неринкового статусу - для розрахунку нормальної ціни застосовується ціна третьої країни, так званого «сурогату», тобто вартість будується, виходячи з умов іншої країни. Для України, що має розвинену власну сировинну базу для металургійного та хімічного виробництва ціна сурогатної країни виявляється частіш за все, вищою.

Однак, за умови існування так званого економічного експерименту в металургійній промисловості України при набутті ринкового статусу може виникнути інша проблема - ринковий експеримент буде розглядатися як державна субсидія і запобіжні заходи вже набудуть антисубсидійного характеру. У цьому випадку кошти, які за рахунок податкових пільг не надійдуть до Державного бюджету - України, будуть надходити до бюджетів країн, що накладуть компенсаційні мита.

Український уряд намагається запобігти застосуванню антидемпінгових заходів за допомогою:

1. Проведення переговорів щодо збільшення квот для українських експортерів.

2. Накази Мінекономіки (Наприклад: «Про заходи щодо недопущення вжиття антидемпінгових заходів відповідними державними органами іноземних держав щодо експорту з України чорних металів»).

3. Укази президента України (Наприклад: «Про заходи щодо запобігання експорту товарів походженням з України за цінами, що можуть розглядатися як демпінгові, та врегулювання торговельних спорів»)

4. Інформаційна підтримка підприємств, що відносяться до галузей з підвищеним ризиком застосування антидемпінгових заходів (чорна металургія).

5. Рекомендації щодо використання послуг відомих юридичних фірм, що мають досвід у спеціальних справах при розв'язанні проблем, пов'язаних із застосуванням антидемпінгових заходів.

За міжнародними правилами торгівлі, порушувати антидемпінгове розслідування можна тільки в тому випадку, якщо частка імпортного товару перевищує 3% об'єму, спожитого в країні. 2010 року українські підприємства поставили в США 1 мільйон 400 тисяч тонн різних видів металопродукції. Це менше півтора відсотків так званого видимого споживання. Частина гарячого прокату і зовсім невелика - 85 сотих відсотка. Тому, говорити про демпінг з боку України, в принципі, неправильно. У січні 2007 року США встановили антидемпінгове мито на українську арматуру, гарячекатаний прокат, ферросилікомарганець. Зараз в США продовжується антидемпінгове розслідування проти українського дроту і прутів з вуглецевої і легованої сталі, а також залізняка і сталевих напівфабрикатів. Такі рішення Вашингтона є логічним продовженням п'ятирічного активного витіснення української сталі з американського ринку [4, С.12].

На російському ринку під обмеження в результаті антидемпінгових і спеціальних розслідувань потрапили українські карамель, крохмальна патока, картопляний і кукурудзяний крохмаль [2].

Можна виділити декілька основних причин, які дозволяють іноземним виробникам обвинувачувати українські підприємства в демпінгу:

1) не всі країни визнають українські підприємства за працюючі в ринкових умовах;

2) незнання українськими експортерами законодавства країн, які проводять розслідування, не дозволяє кваліфіковано захищатися без залучення адвокатських контор;

3) відмова експортерів від участі в антидемпінгових розслідуваннях автоматично приводить до закриття ринків, оскільки розмір мита розраховується, як правило, на підставі матеріалів заявників;

4) не завжди вчасно приходиться інформація про початок розслідування, особливо з країн Латинської Америки, де у нас немає торгових представництв. У результаті ми одержуємо інформацію про початок розслідувань з великим спізненням, і участь в ньому стає неможливою;

5) українська продукція об'єктивно не може продаватися за тією ж ціною, що і продукція економічно розвинених країн, таких як Японія або США;

6) численні субсидії - прямі і непрямі (нехай і легальні) - для експортних галузей економіки, наприклад, експеримент в гірничо-металургійному комплексі;

7) слабкий технологічний характер експорту. Найчастіше в світі антидемпінгові процеси збуджуються проти поставок чорних металів, хімічної продукції і пластмас.

За великим рахунком, відбитися від антидемпінгових розслідувань у світі не вдається нікому. Кращий спосіб перемогти в антидемпінгових розслідуваннях - це виключити причини, які до них призводять. Для України ця проблема надзвичайно актуальна.

В Україні механізм захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту з інших країн, а також засади і порядок порушення та проведення антидемпінгових розслідувань і застосування антидемпінгових заходів регулюються Законом України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 року № 330-ХТВ, до якого були внесені зміни та доповнення для приведення у відповідність із вимогами СОТ [1].

Для захисту порушених інтересів національний товаровиробник має право звернутися до Міністерства економіки України із письмовою скаргою, що містить докази наявності демпінгу і шкоди, про які стверджується, а також докази причинно-наслідкового зв'язку між демпінгом і шкодою. При цьому, Закон визначає національного товаровиробника як сукупність виробників подібного товару або тих із них, сукупне виробництво яких становить основну частину (понад 50 %) всього обсягу виробництва цього товару.

Протягом 1999 - березня 2011 рр. в Україні було ініційовано 28 антидемпінгових та 34 спеціальних розслідування. Пояснити цю статистику можна тим, що, з точки зору національних виробників, доказати шкоду у рамках спеціальних розслідувань набагато простіше, ніж в антидемпінгових та антисубсидіарних розслідуваннях, де необхідно проводити складні розрахунки демпінгової маржі або розміру нелегітимної субсидії. У рамках спеціальних заходів необхідно показати вагоме зростання імпорту та надати докази того, що це спричинило шкоду національному товаровироб-

нику. Також спеціальні заходи можуть мати більш широке територіальне покриття, ніж антидемпінгові та антисубсидіарні заходи [3]. Щоб не допустити антидемпінгових розслідувань при експорті українських товарів, експортеру слід спиратися на існуючу світову практику застосування заходів по захисту, який в основному зводиться до наступного (перераховані заходи не є вичерпними):

1. При проведенні переговорів з іноземним контрагентом-імпортером про укладення довгострокового експортного контракту на поставку товарів у великій кількості доцільно заздалегідь ознайомитися з антидемпінговим законодавством країни ввезення даного товару.

2. При здійсненні експортних операцій на постійній основі експортер повинен проводити розумну цінову політику. Не можна допускати застосування низьких цін, що можуть послужити підставою для визнання демпінгу.

3. Важливим питанням є маркетинг, тобто вивчення експортером ринку імпортера у всій його сукупності: загальний об'єм імпорту даного товару в країні ввезення, наявність конкуренції, рівень потреби країни ввезення в даному товарі, конкурентні ціни (внутрішні і світові) та інше.

4. Якщо виникає загроза антидемпінгового розслідування, то експортеру бажано домовитися з конкурентами і вжити необхідних заходів, щоб не допустити розслідування. Із цією метою слід також використовувати авторитет і вплив імпортера, включаючи отримання від нього необхідної комерційної і правової інформації.

Якщо проти підприємства вже збуджено антидемпінгове розслідування послідовність дій для мінімізації втрат від такого розслідування можна розбити на наступні етапи:

Етап перший: «Рішення про проведення спеціального розслідування». Після отримання інформації про початок антидемпінгового розслідування необхідно ухвалити стратегічне рішення - брати участь в ньому чи ні. Якщо програш є явним або, що цей ринок не є для підприємства стратегічним на подальші п'ять років, тоді немає необхідності брати участь у розслідуванні. Якщо підприємство вирішило брати участь у процесі, то потрібно оперативно сповістити про це компетентні органи по розслідуванню. Після цього підприємству повинні надати пакет необхідних документів, зокрема, так званий запитальник.

Етап другий: «Підготовка і подача документів». Запитальник є одним з ключових документів у розслідуванні, зокрема, на його підставі розраховується демпінгова маржа і розмір заподіяних збитків, тому відповідати на нього потрібно дуже акуратно. Не менш важливим документом є коментар про завданий збиток. У ньому надається інформація

про економічний стан заявників, рівень їх виробництва і продажів. На підставі цієї інформації робиться висновок про негативний вплив імпорту на внутрішніх виробників.

Етап третій: «Введення попереднього мита». Всі надані документи перевіряють аудитори, які при бажанні навіть можуть відвідати підприємство. Попереднє рішення може бути ухвалене на підставі наданих документів у строк від двох до шести місяців з початку розслідування. Після того, як документи будуть перевірені, протягом 60 днів компетентний орган ухвалює попереднє рішення. У разі ухвалення несприятливого рішення, необхідно проаналізувати всі подані та розглянуті документи і спробувати знайти помилки, як власні, так і опонентів. Свої помилки необхідно спробувати виправити, а помилки супротивників треба використовувати для досягнення своїх цілей. Крім того, необхідно ще раз перевірити інформацію про завданій збиток. На цьому етапі можна підписати мирову угоду про припинення розслідування, у якій будуть зафіксовані деякі поступки як з боку експортера, наприклад, добровільне обмеження поставок, так і з боку заявників (відмова від продовження розслідування). У цей період не перешкодить політична підтримка, у розумних межах, із боку держави.

Етап четвертий: «Ухвалення рішення про введення мита». Як правило, рішення ухвалюється на строк до п'яти років і спричиняє за собою введення високих мит. Легальних можливостей чинити опір рішенню практично немає, окрім, як переглянути ухвалені рішення через рік [5, С.512-514].

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження, можна виділити основні заходи для запобігання подальшим антидемпінговим розслідуванням проти українських суб'єктів ЗЕД, а саме: 1) застосування антидемпінгового законодавства в якості відповідних санкцій на розслідування проти українських підприємств; 2) включення в тексти контрактів положень, що передбачають відшкодування покупцями витрат на послуги адвокатських фірм у разі порушення антидемпінгових процедур за фактом поставок по даному контракту; 3) координація певних комерційних й інших інтересів і зусиль крупних трейдерів і споживачів українського металу в країнах-споживачах. організація системи лобіювання інтересів українських підприємств на макрорівні; 4) залучення великих інвесторів із країн-споживачів нашої металопродукції до участі в проектах по модернізації і приватизації металургійних підприємств, сприяння просуванню вітчизняного капіталу на ринки країн-імпортерів; 5) налагодження механізму постійного кваліфікованого моніторингу і маркетингу металопродукції на різних регіональних ринках збуту з висуненням на перший план завдан-

ня вивчення місцевих конкурентів, відстежування процесів модернізації підприємств, пуску нових потужностей, аналізу галузі й прогнозування обсягів виробництва, споживання, експорту і, отже, можливого імпорту, в т.ч. і з України: 6) узгодження зусиль вітчизняних підприємств в організації постійної присутності їх торгових представників на певних ринках збуту із залученням до цього можливостей державних інститутів по організації широких зв'язків з місцевими державними і недержавними структурами, проведення рекламних кампаній, симпозіумів, зустрічей і т.п.; 7) створення і практичне застосування системи державної підтримки стимулювання експорту (в т.ч. - створення системи страхування кредитів, цільове кредитування експорту, зниження транспортних тарифів, ін.);

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22.12.1998 № 332-ХІІ'.
2. Демпинг как основной инструмент финансовой политики// Bizkiev Бизнесжурнал. - 2008. Доступний з: <http://bizkiev.com>
3. Петров Я. Спеціальні розслідування. Можливі зловживання зі сторони національних товаровиробників //Режим доступу: <http://www.asterslaw>
4. Проблема антидемпінгових заходів проти української продукції за кордоном та захисту внутрішнього ринку України від недобросовісного імпорту // Організація Об'єднаних Націй в Україні - Режим доступу: <http://www.un.kiev.ua/esdp/disks/disk1/0102092ukr.htm>
5. Фишер С, Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ. Со 2-го изд. - М.: «Дело ЛТД», 1993. -864с.

The thesis presents an analysis of the position of the Ukrainian producers in the world, considers the basic reasons that motivate importing countries of Ukrainian products to use anti-dumping measures or conduct anti-dumping investigations and studies which way you can prevent it, highlights what are the consequences for an anti-dumping investigation and how Ukrainian enterprises should act to minimize costs if there was a similar situation.

Keywords: *dumping, anti-dumping investigation, anti-dumping measures, duty.*

ЄВРОПЕЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ЄС

У статті аналізується значимість федералістського концепту в теорії європейської інтеграції. Розглядаються погляди прихильників та противників федералізації Європейського Союзу щодо перспектив його федеративного майбутнього у контексті сучасного кризового стану ЄС

***Ключові слова:** Європейський Союз, європейська федерація, федералізм, євроскептецизм, єврооптимізм*

Європейський Союз є одним з найбільш успішних прикладів міждержавної співпраці в сучасній політиці. У його розпорядженні - величезна територія, значна кількість населення, багато ресурсів і економічний потенціал. Євросоюз володіє грандіозною «м'якою силою» - перспектива інтеграції до цієї сім'ї заможних народів стає надзвичайно потужним стимулом для інших країн, які переймають спільні цінності, аби приєднатися до європейського співтовариства чи продовжити успішне взаємне співробітництво.

Водночас цей могутній союз характеризується високим рівнем нездатності політичних еліт сформулювати спільне бачення майбутнього. Експерти вважають надскладним завданням виявити більш менш чіткі моделі розвитку союзу, оскільки рішення ЄС, у значній мірі, підпорядковані досить не прогнозованій політичній динаміці як окремих країн-членів, так і між країнами-членами.

Більше того, Європа - жертва неймовірного міжнародного тиску і ускладнень - таких як світова економічна і фінансова криза, соціальна стагнація, демографічні зміни і виклики довкілля, які вже призвели до серйозних наслідків у внутрішній і зовнішній політиці об'єднаної частини Європи. Оскільки модель еволюції цих глобальних викликів є надзвичайно комплексною, важко спрогнозувати і їх вплив на майбутнє Європи.

Але саме тепер, у кризовий хтя Європи час, надзвичайно актуальним стає питання про перспективи його подальшого розвитку. Спектр поглядів на цю проблему надзвичайно різноманітний: від утворення єдиної могутньої супердержави до розпаду або розколу ЄС.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика розгляду перспектив Європейського Союзу, як федеративного утворення, у вітчизняних та російських дослідженнях розглянуто недостатньо. В основному дослідники теорій європейської інтеграції, зокрема федералізму, акцентують увагу на історії формування даної теорії, її прояву в сучасному та минулому інституційному середовищі Європейських Спільнот та Європейського Союзу. Серед них можна назвати праці Ю. Копійки та Т. Шинкаренка, Ю. Борко, І. Побединського.

Більш детально дана проблематика розглянута в праці англійського науковця Ч. Кенедді «Федеральне майбутнє», в якій розглядається як сама теорія федералізму, так і можливість набуття ЄС федеративного устрою.

Метою даної статті є аналіз поглядів прихильників та противників федералізації Європейського Союзу щодо перспектив його федеративного майбутнього.

Предметом нашого дослідження є модель, яка почала теоретично обґрунтовуватися ще в часи Середньовіччя, а саме ідея федеративного об'єднання Європи. Концепція федералізму є однією з перших за часом виникнення і значущих серед теорій європейської інтеграції. Зміст традиційної федералістської теорії полягає в ідеї об'єднання Європи на основі федеративного принципу, який передбачає підпорядкування національних та регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам. Розглядаючи єдину Європу як основну й кінцеву мету своєї діяльності, європейські федералісти використовували такі аргументи, як історична та культурна єдність народів, що проживали на континенті, необхідність забезпечення миру й демократії, а також вирішення економічних, політичних та інших проблем, що виходили за межі компетенції національної держави - такими принципами керується класична теорія європейського федералізму. На сучасному етапі теорія федералізму зазнала певних трансформацій. Утворення європейської федерації сучасні прихильники федералізму або неофедералісти розглядають скоріше як процес федералізації європейських структур, початковим елементом якого є не утворення юридично-інституційних федеративних структур, як передбачає класичний федералізм, а скоріше, співробітництво та спільні міждержавні угоди та рішення. Саме інтенсифікація та поглиблення міждержавного співробітництва мають підготувати європейське суспільство до розуміння необхідності поступового утвердження інтеграційних структур федеративного характеру.

На сучасному етапі можна виокремити два підходи до розуміння федеративного майбутнього Європи:

- Федеративна перспектива ЄС малоімовірна, зокрема за умов сучасної кризи. Представники цього підходу вважають, що саме активна політична інтеграція союзу призвела до сучасних проблем ЄС.
- Представники другого підходу вважають, що набуття союзом федеративного устрою та активна консолідація і об'єднання сил є єдиним шляхом подолання кризи в ЄС.

Представниками першого підходу є так звані європесимісти або євроскептики. Для прихильників цього напрямку характерним є не повне заперечення інтеграції, але все ж скептичне ставлення до того, що ЄС - найкращий спосіб для її досягнення. Вони негативно відносяться до будь-яких спроб федералізації Європи, стверджуючи що цей процес сильно вдарить по національному суверенітету країн-членів ЄС. В політологічній літературі закріпилося поділ на «м'який» і «жорсткий» євроскептицизм. Під першим розуміється критичне відношення лише до деяких моментів європейської інтеграції, таким як федералізація Євросоюзу, пряме підпорядкування національних властей Брюсселю, надмірне вплив на національну економічну, соціальну і фіскальну політику. Під «жорстким» євроскептицизмом розуміють традиційно радикальне заперечення всього проекту європейської інтеграції і спробу затвердження якогось альтернативного проекту, який передбачає як правило послідовну суверенізацію національних держав ЄС.

Серед представників «м'якого» євроскептецизму є багато європейських політиків, зокрема британських, основними аргументами яких є: недостатня збалансованість податкової системи та соціальної політики ЄС, розширення повноважень Європейської Комісії в сферах правосуддя і внутрішньої політики, відсутність демократії в структурах ЄС, загальна конституція і валюта. Крім економічних причин євроскептицизм британців обумовлений боязню втратити національну ідентичність і винятковість. Національна своєрідність Великобританії йде корінням в її історичне минуле як колоніальної метрополії, довгий час пов'язаної з неєвропейськими народами - це і сформувало почуття якоїсь особливості долі й відособленості від інших європейських держав [6].

Найчастіше головними побоюваннями євроскептиків індустріально розвинених країн Західної Європи є те, що ЄС може перетворитися на, свого роду, «супердержаву», і це завдасть серйозного удару по національному суверенітету. Також в Західній Європі ЄС критикують за те, що через «прозорості» кордонів, по суті, не існує ніяких серйозних бар'єрів для мігрантів зі Східної Європи. Більше того, «прозорість» кордонів спрощує в'їзд мігрантів з таких країн, як Україна, Туреччина, країн Балканського півострова та інших прилеглих держав. Отже, предметом критики для

евроскептиків в Західній Європі є також зростання рівня безробіття в силу того, що робочі місця займають мігранти.

Головною підставою євроскептицизму на сході Європи є розчарування результатами вступу в ЄС. Причини цього розчарування можна поділити як мінімум на дві групи: морально-етичні та економічні. До морально-етичних причин можна віднести різницю цінностей на сході і на заході Європи. До економічних - розчарування результатами економічного розвитку в країнах регіону ЦСЄ (Центральна та Східна Європа), після приєднання до ЄС.

В самому європейському парламенті існують дві фракції, які критикують Політику ЄС: Європа за свободу і демократію та Європейські консерватори та реформісти. Одним з ключових відмінностей між цими фракціями є їхнє ставлення до ЄС: Європейська народна партія стоїть в цілому на проєвропейських позиціях, а Європейські консерватори і реформісти виступають проти федералізації ЄС і фактично є прихильниками «м'якого» євроскептицизму. В дане об'єднання входять, в тому числі і такі великі партії, як британська Консервативна партія, польська партія Право і справедливість і чеська Громадянська демократична партія. Таким чином, і для цілого ряду великих європейських консервативних партій євроскептицизм є важливим аспектом ідеологічної орієнтації [2].

Представники другого підходу є єврооптимісти, вони вважають, що дивлячись на сучасну кризову ситуацію в Європі, єдиним виходом з цього стану є її активне об'єднання в політичній сфері, а саме, набуття ЄС федеративного устрою. Багато європейських політиків є прихильниками цієї ідеї. Серед них можна назвати экс-президента Франції Ніколя Саркозі, який виступив з ініціативою нового, дворівневого устрою Європейського Союзу: федеративного для країн зони євро і конфедеративного в цілому.

На його думку, подальше розширення ЄС не передбачатиме запровадження для всіх її членів єдиної валюти, збільшення економічної інтеграції та конвергенції. «...Очевидно, буде двошвидкісна Європа: швидкість у напрямку більшої інтеграції в зоні євро та швидкість більш конфедеративного типу в Європейському Союзі...» [7].

Іншим прихильником федеративної Європи є португальський політичний діяч, президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу який стверджує, що відповіддю на сучасну зростаючу загрозу для євро є інтегрований Європейський союз...»...Що нам потрібно зараз, це новий, об'єднуючий імпульс, новий момент федералізму - давайте не боятися використовувати це слово...» [9].

Схожі погляди висловив політик та член британського парламенту Чарльз Кеннеді. який вважає, що:«... як і в кризові роки після Другої світової війни Європа потребувала наднаціонального об'єднання, так

і тепер в час економічної кризи, зміни клімату і загрози міжнародного тероризму Європа потребує федеративного об'єднання» [11].

Також у Європі активно діють організації, які є прихильниками федералізації Європи. Найвпливовішою з них є Союз європейських федералістів, яку очолює депутат Європарламенту Ендрю Дафф. Це надурядова і наднаціональна організація, гаслом якої є боротьба за демократичну та федеративну Європу. Члени цієї організації стверджують, що сучасний світовий порядок змінюється: відбувається становлення нових глобальних акторів таких як Китай, Індія і Бразилія, що створює загрозу маргіналізації Європи. Значною загрозою є засилля арабських країн та глобальне потепління. Всі ці фактори зумовлюють висновок про необхідність сильного федеративного управління у Європі [10].

На початку 2012 року, ця організація відкрила своє відділення у Литві, засновниками якого стали член литовського Сейму Егідіус Варейкіс та заступник голови парламентського комітету по справам Європи Петрас Ауштравичюс. Ціль Союзу - пропагування ідей створення сильної і єдиної Європи. Зокрема Егідіус Варейкіс заявив, що: «...Прийняття рішень в Євросоюзі на федеральному рівні є набагато ефективнішим. Ми стверджуємо, що криза і виникла саме через брак інтеграції в Європі...» [5].

Як висновок, ми можемо сказати, що федералістські ідеї та сам дух федералізму завжди були частиною європейської конструкції. Проте традиційні уявлення про нації-держави, конституціоналізм, суверенітет і федералізм не враховують нових реалій в політичній та економічній ситуації в Європі. Звичайно, не можна заперечувати значні досягнення європейської інтеграції на шляху до федеративної Європи, але все більш очевидною стає системна криза проекту Євросоюзу, який може привести до якісних змін всієї політико-економічної моделі. Ця криза, що вибухнула після провалу проекту Конституційного договору для Європи на референдумах, в значній мірі обумовлена відсутністю єдиної орієнтації і загального бачення єдиної Європи. Ця криза проявляється в трьох проблемах стратегічного характеру:

- Малоефективність управління на рівні ЄС. В результаті безпрецедентного за масштабами розширення 1995-2007 рр.. загальні інститути (Рада ЄС, Європейська Комісія, Європарламент) перейшли межі власне ефективності в якості інструментів узгодження інтересів країн-членів;
- Відсутність навіть приблизного спільного бачення стратегічних цілей розвитку європейського проекту (ЄС досяг всіх основних цілей, не вступають в протиріччя з базовими суверенними правами країн-

членів, тоді як офіційна декларація «федерації держав» в якості кінцевої мети євро інтеграції означала б неминучість позбавлення національними державами суверенітетів):

- Зниження рівня довіри у відносинах між країнами-членами, з одного боку, країнами і наднаціональними органами ЄС - з іншого. Одним із проявів цієї тенденції є «дефіцит демократії» - відстороненість громадян ЄС від процесу прийняття все більшого спектру політичних та економічних рішень

Тим не менше, «єврооптимісти» як і раніше вважають за можливе створення європейської федерації. Ідея федерації незримо присутня і в проекті європейської конституції: тут зафіксовано офіційний статус «європейського громадянства», заснована посада міністра закордонних справ Євросоюзу, значно розширена сфера, в якій рішення приймаються не консенсусом, а більшістю голосів.

Список використаної літератури:

1. Борт Ю.А. *От европейской идеи к единой Европе* / Юрий Антонович Борко - М.: Изд. дом «Деловая литература» 2003. - 464 с.
2. Копійка В. *Європейський Союз: історія і засади функціонування* / В Копійка. Т. Шинкаренко. - К: Знання, 2009. - 752 с
3. Махова А. *ЗАПАДНЫЙ И ВОСТОЧНЫЙ ЕВРОСКЕПТИЦИЗМ. Новые члены ЕС: обманутые ожидания* [Електронний ресурс] / Александра Махова / Режим доступу: <http://win.gu/geopolitika/1322814609>
4. Побединский И. М. *Роль федерализма в теории европейской интеграции* [Електронний ресурс] / Игорь Михайлович Побединский / Режим доступу: ftp://lib.lizeren.spb.ru/text/pobedinskiy_30_67_210_215.pdf
5. Петере И. *Литовский Союз европейских федералистов* [Електронний ресурс] / Ирина Петере // Режим доступу: <http://www.svobodanews.ru/content/transcript/24460104.html>
6. Пулейките К. *Евроскептицизм в Западной Европе: Великобритания* [Електронний ресурс] / Кристина Пулайките // Режим доступу: <http://www.geopolitika.lt/?artc-151>
7. Сущенко Р. *Ніколя Саркозі виступає за "двошвидкісну" Європу* [Електронний ресурс] / Сущенко Роман // Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/nkolya_sarkoz_vistupa_zh_dvoshvidksnu_vropu_1068764/?old-1
8. Язькова А. А. *Несвоевременные заметки о федерализме. Теория и практика федерализма: международный опыт* [Електронний ресурс] / Алла Алексеевна Язькова // Вестник Европы. — 2009. — №26-27. — Режим доступу до журн.: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2009/26/iaб.html>
9. *Call for more European federalism* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/call-for-more-european-federalism-16049608.html>

10. *Union of European Federalists [Электронный ресурс] /*, Режим Ооcит ну: <http://www.federa/ists.eй/>
11. *Kennedy Ch. Europe: A Federal Future [Электронный ресурс] / Charles Kennedy Y CENTRE FOR EUROPEAN UNION STUDIES. — 2009. — Режим доступу: http://www2.hull.ac.uk/fass/PDF/Kennedy.pdf*

European federation: perspective in EU

This article analyzes the significance of federalist concept in the theory of integration. Consider the views of proponents and opponents of federalization of the European Union on the possibility of its future in the federal context of the modern crisis of the EU.

Keywords: *European Union, the European federation, federalism. Euroscepticism.*

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах прискореної глобалізації світового господарства, однією із важливіших проблем для економіки держави, є, саме, зростання загроз її економічній безпеці. Оптимальний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків ґрунтується, передусім, на принципових змінах у структурі національної економіки України. Таму важливим стає питання реформування зовнішньоекономічного сектора України, інтеграції її господарської системи у міжнародну економіку, створення розгалуженої інфраструктури, яка б забезпечувала швидку реалізацію ринкових перетворень, перш за все у зовнішньому секторі економіки.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, глобалізація, Україна

За визначенням Міністерства економіки України, термін «Загрози економічній безпеці України» трактується, як сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері. [1]

В умовах прискореної глобалізації світового господарства, однією із важливіших проблем для економіки держави, є, саме, зростання загроз її економічній безпеці. Глобалізація світової економіки є складною, багатовимірною і неоднозначною проблемою, тому з приводу визначення її сутіснує багато розбіжностей. Учені сходяться на думці, що глобалізація означає не лише новий, кількісний вимір міри інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а головним чином - нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний рівень економічної глобалізації.

Поряд із виникненням і формуванням нових джерел та умов розвитку, глобалізація створює виклики економічній безпеці держави. Найбільш актуальними викликами глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави, є такі:

1. Нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу.

2. Розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг.

3. Поширення кризових явищ. Світова економіка була вражена трьома фінансовими кризами.

4. Експансія передових країн світу. Глобалізація посилює вплив зовнішніх факторів розвитку. Особливо відчують зовнішній вплив викликів глобалізації країни з перехідною економікою. Часто це супроводжується тим, що високорозвинуті країни безперешкодно потрапляють на ринки найбільш слабких країн, руйнуючи місцеву промисловість і експортуючи чужі соціокультурні цінності. [7]

Існують як позитивні, так і негативні сторони. Позитивні сторони очевидні: по-перше, це можливість брати активну участь в обговоренні режимів регулювання міжнародних економічних відносин, а не бути осторонь, як це спостерігається тепер. По-друге, відбувається скорочення витрат на здійснення зовнішньоекономічних операцій, що є дуже важливо, оскільки загальне підвищення цінової конкурентоспроможності українських виробників найактуальніше питання сьогодення.

Забезпечення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів за рахунок приєднання країни до загальноприйнятих у світі регулятивних норм також є однією із позитивних сторін, оскільки сучасному становищу держави не позаздриш. Іноземні інвестори не довіряють політичній та економічній нестабільності в країні і тому забирають свої капіталовкладення, а це негативно впливає на розвиток виробничої промисловості.

В умовах глобалізації спостерігається зниження ролі національної держави, втрата нею державної ідентичності, цілісності. Причому сили, які завуальовано руйнують державу, мають транснаціональну природу.

На даний час Україна не використовує всі свої конкурентні переваги (дешева робоча сила, достатня ресурсозабезпеченість деякими видами сировини, використання вигідного гео економічного розташування тощо), оскільки офіційний сектор економіки неефективний. Натомість конкуренти України широко застосовують високі й запатентовані технології, стимулюють виробництво унікальних товарів, всебічно залучають наукову еліту, кредитують інновації. Отримані результати дозволяють країнам-конкурентам знижувати собівартість виробництва й оволодівати новими ринками збуту [4].

Загрозами економічній безпеці України, які створюються в умовах глобалізації, слід вважати реальні або потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи, а також життєво необхідним потребам та інтересам людини, суспільства і держави [5].

На цей час економічне становище України неоднозначне. З одного боку, наша держава має великий промисловий, аграрний, ресурсний, інтелектуальний потенціали, сприятливі природнокліматичні умови, має вигідне географічне положення. Однак, прогресивнішою стає галузева структура світової промисловості, в якій перші місця посідають: інноваційні галузі, такі як машинобудування, хімічна, електронна й електротехнічна промисловість. Таким чином, сировинний напрямок розвитку сучасної української економіки не тільки є неперспективним, але і суперечить світовим економічним тенденціям та послаблює економічну безпеку країни. [3]

Розподіл світу на сфери впливу ставить Україну у ситуацію геополітичної невизначеності. Країна перетворюється на об'єкт протистояння великих держав і стає "розмінною монетою" у їх грі. Посилюється зовнішній тиск на проведення Українською Державою власної політики з метою її корегування на користь національних інтересів інших країн, що обумовлено передусім посиленою зацікавленістю великих потуг у транзитному потенціалі України.

Враховуючи складну політичну ситуацію в Україні, пов'язану із "справою Тимошенко" та реакцією міжнародної спільноти на події в Україні, які західні ЗМІ трактують як наслідок репресивних дій правлячого режиму по відношенню до опозиції, можна говорити про те, що надмірне втручання світових геополітичних гравців до процесу врегулювання внутрішньополітичних конфліктів в Україні стає приводом для реалізації їх власних інтересів, посилення впливів на ситуацію в державі, що у міжнародному праві трактується як втручання у внутрішні справи.

Недостатня ефективність інститутів забезпечення національної безпеки та зовнішньої політики робить Українську Державу та її громадян більш вразливими до асиметричних загроз.

Єдиним виходом із ситуації, що склалась, вбачається активізація участі України у багатосторонніх заходах з протидії асиметричним загрозам.

Система міжнародного права, більшою мірою відповідала біполярній системі міжнародних відносин, проте нині, в рамках процесу становлення нового світового порядку, потребує кардинальних змін; так, у міжнародному праві немає чіткого розмежування між правом народів на самовизначення та принципами територіальної цілісності держави і невтручання у її внутрішні справи з боку інших держав або угруповань держав, що породжує загострює етнополітичні конфлікти у різних регіонах світу, зокрема й на терені Європи. [9]

Висновок

На сьогоднішній день наша країна неповністю готова до глобальної інтеграції і міжнародної конкуренції. Але держава з таким потенціалом не може залишатися ізольованою. Тому її пріоритетним завданням має стати наближення вітчизняної економіки до рівня провідних країн світу шляхом активізації інноваційного процесу, підвищення стимулів до праці, покращення інвестиційного клімату, адаптації законодавства до сучасних умов господарювання, всебічну підтримку підприємництва.

Оптимальний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків ґрунтується, передусім, на принципових змінах у структурі національної економіки України. Тому важливим стає питання реформування зовнішньоекономічного сектора України, інтеграції її господарської системи у міжнародну економіку, створення розгалуженої інфраструктури, яка б забезпечувала швидку реалізацію ринкових перетворень, перш за все у зовнішньому секторі економіки. Від трансформації зовнішнього сектора економіки України залежать подальший економічний розвиток країни, ефективність і результативність підприємницької діяльності, місце України в системі світового господарства. Якщо Україна хоче стати повноцінним суб'єктом глобальної економічної діяльності, брати участь не лише на ринках виробів чорної металургії або простих хімічних виробів, вона має створювати власні транснаціональні структури.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 №964-IV// відомості Верховної Ради (ВВР).-2003.-№39.
2. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція, економічна безпека України // Політика і час. - 2003. -№9. -С.61- 71
3. Андресюк Б. Надежно ли международное положение Украины? // 'Зеркало недели. - 2000. - 17 июня. - С. 4.
4. Гірбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: Підручник.- К.: Інтертехнологія. 2009.
5. «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» Постанова Верховної Ради України №532-95-п від 18.07.1995., Відомості ВР України. -М10.-1997.
6. Генхузен М., Нийкамп П. Формирование корпоративных трансграничных сетей в Восточной Европе: потенциальные возможные зоны развития Восток-Запад /Региональное развитие и сотрудничество. — /99?. - Вып. нулевой..
7. В. В Мартиненко - стаття «Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації».- УДК 338.242.4(477)

8. Електронний ресурс: [Інтеграційна Одісея України: поміж Сциллою та Харібдою]. - <http://www.prayda.com.ua/columns/2013/03/25/6986369>
9. Електронний ресурс: [мив глобалізації на Україну швидше негативний].- <http://dialogs.org.ua/ru/dialogpage/10-265.html>

Under conditions of rapid globalization of the world economy, one of the most important problems for the state's economy is, namely, the growing threat of economic security. So important is the reform of Ukraine's external sector, its integration into the international economic system economy -developed infrastructure that would ensure the rapid implementation of market reforms, especially in the external sector.

Keywords: *economic security, national security, globalization, Ukraine*

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Інтеграція країни до економічного простору Європейського Союзу є важливим чинником, що повинен спонукати до підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки країни в цілому. Автор стверджує, що невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ буде приведення українського законодавства та практики у відповідність до законодавства та норм ЄС, а наповнення майбутньої ЗВТ буде спрямовуватися на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції в усіх сферах (торгівля товарами та послугами, режими прямих іноземних інвестицій, державні закупівлі, тощо).

***Ключові слова:** Зона вільної торгівлі, Україна. ЄС, стратегія Європейської інтеграції*

Різностороннє співробітництво з Євросоюзом не тільки відповідає природному геополітичному напрямку інтеграційної стратегії України, але є ключовим практичним засобом формування ефективної відкритої економіки. Європейський союз є наймогутнішим глобальним економічним об'єднанням, найбільшим і найпривабливішим регіональним ринком світу. У Стратегії європейської інтеграції України, схваленої 1998 р., пріоритетом зовнішньої політики країни проголошено набуття асоційованого, а згодом повноправного членства в ЄС. Тому національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. Це зумовлює необхідність глибокого всебічного вивчення наслідків вступу української держави в європейське співтовариство, зокрема створення зони вільної торгівлі з ЄС.

Питання вступу України у ЗВТ цікавило багатьох авторів. О. В. Литвиненка, М. Горинь, П. Рудяков, О. Білорус, А. Гальчинський, О. Ковальова та багато інших звернули свою увагу на цю проблему. Проте, спільної думки досі немає, тож питання залишається актуальним.

Метою даної статті є вивчення можливостей для України від створення зони вільної торгівлі з ЄС. Задля вирішення мети передбачається вирішити такі наукові завдання: дослідити передумови, перешкоди, а також переваги

створення ЗВТ в Україні, визначити можливі загрози ЗВТ для економіки України, вивчити сучасний стан імплементації угоди про глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI однією з основних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [4].

Протягом 2013 року Україна стояла перед вибором: створити Зону вільної торгівлі з Європейським союзом чи об'єднатися з Російською Федерацією, уклавши договір про Митний союз. Але, оскільки Україна планує в майбутньому приєднатися до ЄС, то варто більшу увагу приділити все таки створенню Зони вільної торгівлі.

Зона вільної торгівлі (Free trade area) (ЗВТ) - тип міжнародної інтеграції, при якій в країнах-членках скасовуються митні збори і податки, а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором [1, 37]. Це більш глибокий тип інтеграції, оскільки за кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне і незалежне визначення режиму торгівлі по відношенню до третіх країн. У більшості випадків умови зони вільної торгівлі поширюються на всі товари, крім продуктів сільського господарства.

Європейський ринок - це нові можливості для України в цілому. З одного боку - це розширення торгівельних можливостей, а з іншого - можливість занепаду деяких секторів економіки через низьку конкурентоздатність [2, 63]. Тому підхід до укладання угоди має бути виваженим з урахуванням всіх можливих наслідків.

Основними передумовами створення ЗВТ є:

- вступ України до СОТ, що помітно збільшив експортно-імпортні відносини (створення ЗВТ в свою чергу лібералізує та полегшить дані відносини);
- збільшення обсягу торгівлі та інвестицій ЄС в українську економіку.

Проте, поряд із передумовами, існують і перешкоди на шляху укладення договору про ЗВТ, які також варто враховувати. Експерти вважають, що найбільшою перешкодою є неготовність України до негайної лібералізації ринків для товарів з ЄС.

Також до перешкод можна віднести посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України, брак коштів та необхідність пошуку партнерів інвесторів, з метою модернізації виробництва, обмеженість можливостей надання захисту новоствореним галузям, невисока якість вітчизняної продукції.

Серед головних переваг, які отримає Україна від створення ЗВТ, слід зазначити наступні: зменшення витрат щодо імпорту з Євросоюзу для вітчизняних підприємств і споживачів та сприяння доступу України до єдиного ринку Європейського Союзу, який є найбільшим у світі. До можливих переваг також варто віднести:

- однакові тарифи та правила торгівлі, перехід до європейських стандартів;
- взаємне визнання результатів продукції;
- збільшення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС в економіку України;
- спрощення митних процедур;
- спільна боротьба проти корупції;
- зростання обсягів продажу сільськогосподарської продукції традиційних експортоорієнтованих галузей.

Проте можливе виникнення і загроз для економіки України. Серед них в основному можуть бути: зростання рівня структурного безробіття у короткостроковій перспективі, зростання негативного сальдо двосторонньої торгівлі, дефіцит вітчизняних товарів, у зв'язку з експортною переорієнтацією виробників, неможливість створювати програми підтримки національного виробника.

Тому в умовах інтеграції до світового ринку державним органам слід терміново розробити заходи для підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на ньому, вдосконалення механізму його регулювання, відповідно до ухваленої Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку до 2012 року.

21 березня 2014 року, глави держав та урядів Європейського Союзу та Прем'єр-міністр України. Арсеній Яценюк, підписали політичні положення Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною [7]. Також було знов підтверджено прагнення підписати Другу частину положень (про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі). Для того щоби не чекати поки положення Угоди про Асоціацію про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі наберуть чинності, було прийнято рішення почати одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС із товарів, які були вироблені в Україні.

Ідея такого кроку - не чекати набуття чинності положень Угоди про асоціацію про створення глибокої та всеохопної зони вільної торгівлі (ГВЗВТ). Його мета - просуватися у напрямі впровадження розділу Угоди про тарифи за допомогою автономних торговельних преференцій та розпочати в односторонньому порядку зменшення або скасування митних зборів ЄС на товари, що походять з України. Однак преференції не є заміником ГВЗВТ та діятимуть для України обмежений період часу – до

1 листопада 2014 року. Очікується, що угоду про створення ГВЗВТ між ЄС і Україною буде підписано та тимчасово застосовано до 1 листопада поточного року; у такому випадку закінчиться дія односторонньої системи автономних торговельних преференцій.

ГВЗВТ є ключовою частиною Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. ГВЗВТ є також частиною ширшої політики ЄС, спрямованої на встановлення стабільних і сприятливих сусідських стосунків шляхом зміцнення економічних зв'язків. ГВЗВТ покликана наблизити Україну до ЄС шляхом відкриття ринків для товарів та послуг, а також за допомогою усунення перепон для торгівлі, особливо беручи до уваги так звані питання, що виникають «поза кордонами» держав, як наприклад, бюрократія та невиправдані бар'єри, що спричиняються нею.

Імплементация ГВЗВТ відкриє внутрішні ринки ЄС та України шляхом усунення митних зборів і нетарифних торговельних бар'єрів, окреслить план модернізації двосторонніх торговельних та інвестиційних відносин, а також запропонує Україні таку модель економічного розвитку, що матиме позитивний прямий вплив на розвиток бізнесу і життя громадян України. Зокрема:

Близько 95% тарифних ліній (позицій) буде встановлено на рівні нуля, а дія решти митні тарифи будуть знижені. Це матиме особливо важливе значення для аграрного та металургійного секторів України, які є традиційно найсильнішими і такими, що можуть збільшити експорт своєї продукції в країни ЄС. Загалом, Україна та ЄС скасують імпорتنі мита на близько 97% та 96,3% тарифних ліній відповідно. Для промислових товарів лібералізація означатиме негайне скасування діючих увізних мит на більшість товарів (82,6% - Україна та 91,8% - ЄС). Для решти встановлено перехідні періоди, а для легкових автомобілів та одягу, який був у використанні, передбачено застосування спеціальних захисних механізмів.

Для сільськогосподарської продукції з моменту тимчасового застосування Угоди з боку ЄС та її ратифікації Україною мита буде скасовано на 35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% - Євросоюзом. Що стосується решти товарів, то по 52% тарифних ліній Україна запроваджує перехідні періоди тривалістю від 1 до 7 років, на 9,8% - часткову лібералізацію та на 3,0% - безмитні тарифні квоти. Це означає, що для особливо чутливих секторів поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі дає українським виробникам більше часу для адаптації до конкурентнішого середовища, водночас надаючи споживачам більший вибір продуктів за нижчими цінами [6].

Зниження тарифів призведе до посилення конкуренції, що у свою чергу дозволить знизити ціни для споживачів.

У сфері послуг, ГВЗВТ призведе до лібералізації торгівлі і узгодження відповідних стандартів України та ЄС. В Україні, це матиме особливо позитивний вплив на роздрібну та оптову торгівлю, а також на сектор комунікацій.

Вільний рух капіталу сприятиме економічному зростанню, надаючи легший доступ до фінансових ресурсів та дозволить ефективніше використовувати наявний капітал, з чого матиме велику користь не лише фінансовий сектор України, але також і бізнес.

На сьогодні, однією з найважливіших проблем, з якою стикаються українські і європейські компанії є проблема відмінності технічних норм і стандартів, що ускладнює транскордонну торгівлю. ГВЗВТ передбачає узгодження українських та європейських стандартів для промислових товарів і сільськогосподарської продукції; а це означає, що кожен матиме змогу виробляти та продавати за єдиними правилами.

Узгодження правил щодо державних закупівель, політики конкуренції і прав інтелектуальної власності буде також сприяти покращенню бізнес-середовища в Україні, що відбуватиметься шляхом усунення корупції та через відкриття нових можливостей для інвестицій і модернізацію економіки.

Наслідки від тарифної лібералізації. ПВЗВТ сприятиме розвитку торгівлі через скасування чи зменшення мит на імпорт. У результаті українські експортери заощаджуватимуть 487 млн. євро щороку [6]. Своєю чергою, в результаті скасування українських імпорتنих мит експортери ЄС заощаджуватимуть 391 млн. євро щороку.

Український аграрний сектор отримає найбільші пере ваги від зменшення увізних мит: 330 млн. євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн. євро для переробленої сільськогосподарської продукції. Нові можливості доступу до ринку Євросоюзу та запровадження вищих стандартів виробництва продукції заохотять інвестиції, стимуватимуть модернізацію сільського господарства та покращать умови праці.

Європейський Союз, в свою чергу, також зацікавлений у створенні поглибленої Зони вільної торгівлі, оскільки:

1. Україна - це значний споживчий ринок (45,7 млн. чол. населення) та ринок відносно дешевої робочої сили.
2. Це значна ресурсно-сировинна база, ринок землі та сільськогосподарського виробництва.
3. Це потенційний ринок інвестицій та інновацій, що відкрився із вступом України до СОТ.

При створенні ефективної ЗВТ українській стороні варто зосередити увагу на:

- забезпечення правового захисту українських компаній на ринках ЄС;
- створення єдиної нормативно-правової бази торгівлі між Україною та ЄС;
- використання досвіду ЄС щодо боротьби з корупцією і легалізації незареєстрованої економічної діяльності;
- впровадження спільних інвестиційних проектів за участю капіталу з країн ЄС в стратегічних сферах української економіки;
- посилення транскордонної регіональної співпраці;
- покращення торговельного балансу України в торгівлі з ЄС за рахунок експорту української середньо- і високотехнологічної продукції, тощо.

Реалізація ЗВТ вимагатиме від українських державних і ділових кіл знаходження балансу інтересів для досягнення вищого рівня євроінтеграції.

Отже, створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС веде за собою не тільки можливі переваги, а і недоліки та пагубний вплив на економіку нашої держави. Щоб уникнути негативних наслідків, в першу чергу, уряду необхідно розробити досконалу програму щодо підвищення ефективності виробництва та збільшення конкурентоспроможності національних виробів, що призведе до покращення економічного становища країни і, як наслідок, до соціального благополуччя населення.

Крім того, інтеграція країни до економічного простору Європейського Союзу є важливим чинником, що повинен спонукати до підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки країни в цілому.

Невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ буде приведення українського законодавства та практики у відповідність до законодавства та норм ЄС, а наповнення майбутньої ЗВТ буде спрямовуватися на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції в усіх сферах (торгівля товарами та послугами, режими прямих іноземних інвестицій, державні закупівлі, тощо).

Список використаних джерел

1. *Азбука Європейської інтеграції: навч.-метод, посібник/ Фонд місцевої демократії // Яковюк, Л. Трагнюк. - Харків: «Апес+», 2006. - 165 с.*
2. *Європейський Союз. Словник-довідник / [ред. М. Марченко]. - К.: К.І.С, 2005. - 142 с.*
3. *Іона вільної торгівлі ЄС - Україна: нові можливості чи виклики?/ І. Мельник, В. Трюхан. Ukrainian Law Firms 2012, С. 37-41*
4. *Інформаційна довідка стосовно Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включаючи основні параметри, переваги та ризики створення ЗВТ - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukraine-partners.org/wp-content/uploads/2013/06/EU-UA-AA.pdf>*

5. Левченко З Зона вільної торгівлі з ЄС: реалії та перспективи Речет] З. Левченко II Цінні папери України. - 2009. - Л» 20. - С 19.
6. Міжнародний центр перспективних досліджень - Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://icps.com.ua/pub/files/46/21/FTA_Impact_U.pdf
7. Представництво Європейського Союзу в Україні - Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm

Integration into the economic space of the European Union is an important factor that should prompt an increase the competitiveness of individual sectors and the economy as a whole. The author argues that an essential part of comprehensive free trade area will bring Ukrainian legislation and practice into conformity with the laws and regulations of the EU, and the prospective FTA will aim at the economic integration in all fields (trade in goods and services, direct foreign investment, procurement, etc.).

Keywords: FTA, Ukraine, the EU Strategy for European Integration

ВАЛЮТНА КРИЗА В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз основних моделей валютних криз і валютного регулювання в умовах нестабільності економіки, систематизовано досвід впровадження емпіричних антикризових моделей у системі валютного регулювання. Також проаналізовано ситуацію на валютному ринку України у період з 2012 по 2014 рік та надано рекомендації щодо покращення ситуації у валютному секторі економіки України не тільки у короткостроковій, але і в довгостроковій перспективах.

Ключові слова: *світова фінансова криза, економічна рецесія, валютний ринок, фінансові та структурні кризи, зміна валютного курсу, фіксований та плаваючий валютні курси.*

У сучасних умовах світова спільнота дуже часто стикається з такими явищами як валютна, політична та, насамперед, економічна криза. В економічній науці існує думка, що природа криз, зокрема валютних, залишається незрозумілою до кінця, що надає особливого значення змісту дослідження можливих ризиків та зведенню їх впливу на стан і характер власної економіки до мінімуму, маємо на увазі - економіки країни.

Україна в кінці 2013 року стикнулася із політичною кризою, яка вже в березні наступного року призвела до гострої валютної кризи, яка панує на теренах України по сьогоднішній день. Детальне дослідження природи формування криз та аналіз сучасної валютної кризи в Україні дасть нам змогу знайти шляхи виходу із ситуації, що склалася, а також зменшити ймовірність настання повторних криз у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Вивченню теоретичних і методологічних засад, розробці практичних аспектів валютних криз і валютного регулювання в умовах нестабільності економіки присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: Дж. Вільямсона, Дж. М. Кейнса, Р. Манделла, П. Самуельсона та ін. У вітчизняній економічній літературі ці проблеми відображені у працях С. Боринця, І. Бураковського, Ф. Журавки, В. Міщенко, О. Плотнікова та ін. Проте в існуючих дослідженнях, на наш погляд, недостатньо розкриті проблемні аспекти функціонування валютного ринку в умовах фінансових криз.

Постановка завдання статті полягає в емпіричному аналізі існуючих моделей, що пояснюють зміст і характер перебігу валютних криз.

Результати досліджень

У тлумачному економічному словнику валютна криза описується, як різке загострення протиріч у валютній сфері, що проявляється у різких коливаннях валютних курсів, швидких і значних за масштабами переміщеннях валютних резервів, девальвації і ревальвації валют, погіршенні міжнародної валютної ліквідності; тобто падіння курсу національної валюти на 25-30% і більше за кілька місяців і також скорочення валютних резервів.

Слідуючи підходом американського економіста П. Кругмана, валютні кризи можна розділити на три типи [3]:

- криза платіжного балансу;
- кризу державної заборгованості;
- криза заборгованості приватних позичальників.

Криза платіжного балансу відбувається при фіксації курсу валюти Центральним банком на рівні, що суперечить іншим цілям монетарної політики. Якщо, приміром, розширення грошової маси в даній країні йде швидше, ніж в інших, попит на валюту буде перевищувати її пропозицію, оскільки ціни в даній країні будуть підвищуватися в порівнянні з світовими, що зробить не вигідним експорт імпорту. Можливості підтримки фіксованої курсу в такій ситуації визначаються тільки величиною валютних резервів Центрального банку. Зазвичай даний тип кризи відбувається через фундаментального невідповідності між напрямками економічної політики - в типовому випадку, між монетизацією бюджетного дефіциту і спробою зберегти фіксований курс.

Другий тип валютної кризи - кризу державної заборгованості - відбувається через надмірне накопичення державного боргу, коли у інвесторів виникає сумнів у здатності уряду обслуговувати свою заборгованість. Втрата довіри до держави-позичальнику викликає прагнення кредиторів повернути свої вкладення достроково, що рівносильно атаці на валюту і може призвести до виснаження резервів і валютній кризі. З таким кризою зіткнулися багато азіатські країни в 1997-1998 роках, і Індонезія є найхарактернішим прикладом.

Кризи третього типу - кризи заборгованості приватних осіб - викликані надмірним зростанням зовнішнього і внутрішнього боргу держави. Якщо борг номінований в іноземній валюті, зв'язок з валютною кризою очевидна: відтік капіталу в очікуванні дефолту веде до виснаження резервів і девальвації. Якщо ж зобов'язання уряду номіновані в національній

валюти, то інвестори, турбуючись про фінансування дефіциту бюджету, переводять свої вкладення з національної валюти в іноземну, прискорюючи тим самим девальвацію (Таїланд, 1997 рік).

Таким чином, валютна криза в умовах все більшої глобалізації світової економіки розвинених країн пов'язаний з суто внутрішніми проблемами, але впливає на всю світову економіку. Основні напрямки підтримки курсу при валютній кризі: запровадити режим гнучкого обмінного курсу, який спрацьовує як буфер, захищаючи економіку від зовнішніх шоків, а також надати більше можливостей для контролю за інфляцією.

Валютні кризи часто пов'язані з іншими видами фінансових криз, зокрема з банківськими кризами. Поява такої подвійної кризи може бути пов'язана з кількома причинами: банківська криза веде до валютної кризи, валютна криза призводить до кризи банківського сектору.

Масове вилучення може призвести до атаки, якщо збільшення ліквідності валюти пов'язано з порятунком урядом проблемних банків. Це підриває їх спроможність підтримувати переважну прихильність курсу (Веласко та Кальво). Або, як говорилося вище, слабкий банківський сектор може спровокувати валютну кризу, якщо спекулянти очікують, що політики хочуть відмовитися від курсової стійкості, щоб уникнути банкрутства і подальшої напруженості в банківському секторі, а не терпіти витрати на захист національної валюти (Обстфельд).

Також можлива причина зворотного ланцюга, а саме від валютних криз на початку банківської кризи. Якщо банки мають значні запаси нехеджованих зовнішніх зобов'язань, валютна криза може безпосередньо і несприятливо змінити банківській сектор, викликаючи погіршення банківських балансів, тому що знецінення валюти підвищує внутрішній валютний тягар цих зобов'язань. Банки і підприємства схильні до ліквідності, якщо вони фінансують довгострокове кредитування та роблять інвестиції в короткострокові запозичення (Чанг і Веласко).

Отже, міжнародна криза ліквідності може викликати подвійну кризу.

Світова фінансова криза 2007-2008 рр. мала однаковий вплив на валютні цінності та на банківські сектори в багатьох країнах. Теоретична й емпірична література виявляє широкий спектр змінних, потенційно пов'язаних з валютними кризами. Ці змінні містять такі макроекономічні та фінансові основи, як гроші та зростання внутрішнього кредиту, бюджетного дефіциту, дефіцит поточного рахунку, завищення реального обмінного курсу і зростання виробництва; а також такі змінні, як оцінки вразливості країни щодо атак, зокрема достатність міжнародних резервів стосовно можливих короткострокових зобов'язань зовнішнього і внутрішнього

походження, іноземні фінансові потреби та загальну стійкість фінансового сектору. Інші можливі змінні містять такі показники очікувань ринку або апетит інвесторів до ризику, як процентна ставка диференціалів і вплив криз на інші країни.

Торгова та фінансова відкритість може також вплинути на ймовірність валютної кризи. Нескладна грошова модель визначення обмінного курсу прогнозує, що зростання грошової маси до зростання грошової маси якоря валюти спричиняє інфляцію, яка створює тиск для зниження курсу національної валюти. Якщо країна бореться з амортизацією певний час, у кінцевому підсумку падіння обмінного курсу може закінчитися валютною кризою. Зростання кредитів так само може означати можливий інфляційний тиск, а також зростання короткострокових внутрішніх зобов'язань валюти в банківській системі. Короткостроковий зовнішній борг передбачає велике навантаження на економіку в разі раптової зупинки іноземних кредитів.

Золотовалютні резерви здатні реагувати на спекулятивні атаки амортизації. Відношення показника M2 до запасів відображає, якою мірою зобов'язання банківської системи спираються на міжнародні резерви. У разі валютної кризи, банківські вкладники поспішатимуть конвертувати свої внутрішні активи в іноземній валюті, так що цей показник відображає здатність центрального банку задовольняти ці потреби і стабілізувати валюту. Існує ризик щодо відношення зовнішнього боргу до валютних резервів, тоді як інвестори вирішили не пролонгувати державний борг або приватні запозичення. Відносно велике завищення обмінного курсу пов'язано зі збільшенням ймовірності валютної кризи через негативний вплив на конкурентоспроможність.

Побічні виконання умов торгівлі через відносно високу ціну на імпорт підриває купівельну спроможність населення і гасить внутрішню економічну активність. Зниження темпів зростання реального ВВП може означати погіршення економічних умов і тим самим підірвати довіру інвесторів до можливих інвестицій країни. На думку автора, існує кілька способів, коли валютна криза може вплинути на економічну діяльність. З одного боку, зниження курсу національної валюти, що відбувається при успішній атаці валюти, може розширити сектор ринкових товарів і стимулюватиме зростання шляхом корекції переоціненою валютою або шляхом більш конкурентоспроможного обмінного курсу. З іншого боку, зниження курсу може бути обмежене за рахунок збільшення витрат на погашення зовнішніх боргів, виражених в іноземній валюті, зокрема, у доларах. Національний банк України використовує жорстке адміністративне валютне регулювання задля обмеження відтоку

капіталів за кордон та паралельного підтримання пропозиції валюти на внутрішньому ринку.

Перед оцінкою безпосередньо стану валютного ринку України розглянемо валютно-курсову політику НБУ та зміну курсу національної грошової одиниці. Аналізуючи основні риси розвитку валютного ринку України за 2012 рік, можна відзначити наступні тенденції. Попит та пропозиція на іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України у 2012 році формувалися в умовах сталого перевищення обсягів надходжень іноземної валюти від нерезидентів над переказами на їхню користь. За даними НБУ домінування валютного попиту над пропозицією, що спостерігалось протягом січня 2012 року на безготівковому сегменті валютного ринку, в лютому - березні відчутно зменшилося, змінившись у квітні - травні на чисту валютну пропозицію. Це надало Національному банку України можливість поповнювати міжнародні резерви. У липні місяці 2012 року дія сезонних факторів майже нівелювалася платежами з погашення та обслуговування зовнішнього боргу, погіршенням зовнішньої кон'юнктури, а також несприятливими ринковими очікуваннями, що сформувалися під впливом загострення боргових проблем ЄС. Частковим виключенням став лише серпень, коли завдяки збільшенню обсягу нетто-надходжень іноземної валюти від нерезидентів сформувалася її чиста пропозиція. Внаслідок цього сальдо інтервенцій НБУ в серпні було додатним. Восени чистий приплив іноземної валюти від нерезидентів суттєво зменшився, що спричинило поновлення домінування попиту на безготівкову іноземну валюту над її пропозицією. У грудні 2012 року спостерігалися наочна стабілізація валютного ринку та поліпшення курсових очікувань. Цьому сприяла стійкість і послідовність валютно-курсової та монетарної політики НБУ відповідне врівноваження ринкових настроїв, а також упровадження таких інструментів тимчасової дії, як зменшення строків розрахунків за операціями з експорту/імпорту товарів та обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті від експорту товарів. Наведені чинники зумовили суттєве зменшення чистого попиту на безготівкову іноземну валюту та збільшення обсягів її надходжень від нерезидентів [1].

Загальний обсяг чистого попиту на безготівкову іноземну валюту в 2012 році становив 7.9 млрд. дол. США (у 2011 році - 2.9 млрд. дол. США). Разом з тим середньоденний обсяг операцій з іноземною валютою підвищився на 59.1% завдяки збільшенню як валютного попиту (на 60.1%), так і пропозиції (на 58.1%) [2]. За даними НБУ упродовж 2013 року офіційний курс гривні відносно долара США не змінився та на кінець року становив 799.30 грн. за 100 дол. США. Обмінний курс гривні до долара

США за безготівковими операціями на МВРУ у листопаді знизився на 0.07% - до 815.02 грн. за 100 дол. США, за операціями на готівковому ринку підвищився на 0.57% - до 823.74 грн. за 100 дол. США [3].

Курсова динаміка гривні до євро протягом місяця визначалася коливаннями євро на міжнародних ринках. Офіційний курс гривні відносно євро в листопаді 2013 року підвищився на 1.19% - до 1086.41 грн. за 100 євро, долар зріс на 6.3% [3]. За даними НБУ на 01.12.2013 міжнародні резерви України складають 18811.9 млн. дол. США, тоді як на 01.01.2013 вони склали 24546,2 млн. дол. США. Як повідомляється на сайті НБУ, зниження валютного запасу було викликано виплатами за облігаціями державної позики в сумі 108 млн. дол. США і погашенням траншу кредиту Міжнародного валютного фонду в розмірі 651 млн. дол. США [4]. Крім того, Нацбанк витратив 297 млн. дол. США на валютні інтервенції на міжбанківському валютному ринку для згладжування коливань курсу гривні. З початку року резерви зменшилися вже на 4 млрд. дол. США, їх падіння не припиняється з травня. З квітня 2011 року, коли запаси валюти і золота в Україні були максимальними і дорівнювали 38,35 млрд. дол. США, вони скоротилися на 17,7 млрд. дол. США. В даний час валютні резерви знаходяться на рівні кінця 2006 року. [2]

6 лютого 2014 року Національний банк України перейшов до гнучкого курсоутворення на валютному ринку, і з цього дня офіційний курс гривні до долара встановлюється на підставі середньоринкового курсу на міжбанківському ринку о 12:00 щодня.

Продовження девальвації та нелогічна поведінка фінансової влади погіршує й так непросту ситуацію в банківській системі. Попри стабілізацію зовнішньої та внутрішньої політичної ситуації, вкладники продовжують забирати гроші з банків, а платіжна дисципліна клієнтів погіршується. Загалом по системі до 50 банків допускають затримки клієнтських платежів, у тому числі навіть великі фінансові установи. При цьому повторюється ситуація 2008-2009 рр., коли проблеми з ліквідністю банків закривалися за рахунок кредитів рефінансування від Нацбанку. Як і тоді, ці гроші перетікають на валютний ринок, створюючи тиск на курс, подальше зростання якого може призвести до запровадження мораторію на відкликання вкладів. Тільки цього разу він банківської системи не врятує, оскільки середня строковість пасивів у банків, на відміну від ситуації 2009-го, не перевищує кількох місяців.

З початку року загальний відплив ресурсів із банківської системи вже становив 15% усіх рахунків — близько 100 млрд грн. Закривати цю діру формально допомогла девальвація — за рахунок курсових різниць портфель валютних вкладів банків збільшився майже на 40

Тим часом девальвація продовжує вимивати стабільність із банківської системи. Внаслідок збитків, пов'язаних з валютною позицією, переоцінкою застав і зростанням валютних активів стосовно капіталу, багато банків перебувають на межі, а деякі вже й за межею виконання нормативу адекватності капіталу.

Темпи падіння ВВП у першому кварталі цього року нижчі, ніж за відповідний період 2012-го та 2013-го. Однак економіка ще не досягла свого дна — у другій половині 2014 р. падіння прискориться через скорочення споживання, пов'язаного з інфляцією, девальвацією гривні, обмеженням зростання зарплат у бюджетній сфері та соціальних захистів. [4]

Більше 60% девальвації курсу національної валюти за півтора місяці - такий результат запровадження політики ринкового курсоутворення в Україні. Ми всі розуміємо, що валютних резервів немає в достатній кількості. Тому падіння курсу невідворотне. Але те що сьогодні відбувається на валютному ринку (неконтрольований ріст долару та євро) починає перетворюватися на загрозу національної безпеки, банківській системі (проблеми ліквідності, капіталізації, які вже сьогодні вимірюються десятками мільярдів гривень).

Жертвами валютної кризи є усі українці, суб'єкти господарювання, сама держава. Ми всі платимо за рахунок своїх доходів і заощаджень за неефективну політику вільного курсоутворення.

Уряд, Національний банк потрапив у монетарну пастку: намагаючись підтримати банки великим рефінансуванням, він тим самим стимулює попит на долар. Фактично роздача рефінансування тавідкликання вкладів громадян з банків (близько 30% становить зменшення депозитні бази банків протягом останніх місяців) є головною причиною зростання валютного курсу. У людей сьогодні криза довіри до гривні і вони намагаються будь-якою ціною купити долар. Банки також заробляють надприбутки на валютних спекуляціях (сьогоднішня дохідність може складати більше 150% річних). Так для чого їм тоді кредитувати?

Ми чомусь все сприймаємо дуже просто - вільний курс, значить по суті не контрольований курс. Якщо проаналізувати світовий досвід, чистого плавання курсу практично ніде немає. І в Україні доцільним було б запровадження не вільного, а керованого плавання.

І як зазначає визнаний експерт в сфері макроекономіки Гальчинський А. в одному із своїх виступів: «Перестрибнути за один раз із системи фіксованого валютного курсу в стан його нерегульованого плавання неможливо. Це був би стовідсотковий авантюризм». А ми перестрибнули і це зараз спостерігаємо.

Який вихід із цієї ситуації? Необхідно запровадити механізм валютного коридору, (наприклад в межах 10-11 гривень за долар). Мова йде по суті про граничні точки валютних коливань при досягненні яких вводилися в дію механізми інтервенцій. НБУ має робити такі інтервенції, тому що він відповідає за стабільність національної валюти згідно Конституції. В іншому випадку він її порушує.

Кожен рік валютний коридор може змінюватися. І не обов'язково в сторону збільшення. Під дією позитивних економічних факторів (значний приплив інвестицій, ріст економіки, позитивне сальдо платіжного балансу і т.д.) може відбуватися природна ревальвація гривні, зміцнення її купівельної спроможності.

Всі ми розуміємо, що стабільність валютного курсу повинна забезпечуватися інструментами не лише грошової, а й макроекономічної політики. І що одному Нацбанку ці питання не вирішити. Але в короткостроковому періоді це можливо зробити - тримати курс долара в межах 10-11 грн. за 1 долар. І якщо і надалі курс гривні продовжить падіння, то НБУ та Уряду потрібно ввести мораторій на дострокове зняття депозитів та забезпечити дієвий контроль за рефінансуванням банків.

Крім того, хочеться звернутися до ще однієї проблеми - строковості депозитів. Ми знаємо, що всі у нас депозити по суті своїй до запитання (їх можна забрати в будь який час, незважаючи що вони лежать в банку терміном, наприклад, 1 рік.). За перший квартал поточного року вкладники забрали з банків більше 100 млрд.грн. і які в більшій своїй мірі пішли на валютний ринок. Це також одна із головних причин кризи. Тому треба внести зміни в чинне законодавство і запропонувати вкладнику вибір: із правом дострокового розірвання та без. Зрозуміло, що в другому випадку відсоткова ставка має бути вищою. Така практика діє у європейських країнах світу (Німеччина, Італія, Франції, Австрія тощо). Для України такий варіант також є доцільним. Необхідно прийняти Верховній раді України законодавчі зміни і всі нові депозити приймати на таких умовах.

Хотілось би зазначити про ще одну проблему, з якою ми зіткнемося незабаром: різке збільшення валютного курсу провокує інфляційні очікування. І сьогодні, коли ми чуємо із вуст урядовців, що інфляція буде в цьому році 12-14%, то це дуже оптимістичні оцінки, за умови якщо нічого не зміниться і курс долару буде зростати (за такого тренду він може сягати і 20 грн. через місяць). За оцінками експертів, зростання цін більш як на 10% породжує інфляційну спіраль, яку дуже важко зупинити. Це стає гальмом інвестиційного процесу. Тому не хочу погоджуватися з прогнозом 12-14%. У НБУ та в уряді є інструменти, які дають змогу не допустити

подібного стрибка цін (комплексна система заходів режиму інфляційного таргетування). Треба думати зараз, як не допустити подальшої девальвації та забезпечити укріплення гривні в межах валютного коридору 10-11 грн. за 1 долар. [4]

Висновки

У тлумачному економічному словнику валютна криза описується, як різке загострення протиріч у валютній сфері, що проявляється у різких коливаннях валютних курсів, швидких і значних за масштабами переміщеннях валютних резервів, девальвації і ревальвації валют, погіршенні міжнародної валютної ліквідності; тобто падіння курсу національної валюти на 25-30% і більше за кілька місяців і також скорочення валютних резервів.

6 лютого 2014 року Національний банк України перейшов до гнучкого курсоутворення на валютному ринку, і з цього дня офіційний курс гривні до долара встановлюється на підставі середньоринкового курсу на міжбанківському ринку.

За три місяці проведення нової політики Національним банком, гривня впала більше ніж на 60%. Ця цифра вказує на існування гострої валютної кризи у національній економіці.

Зрозуміло, що всі можливі заходи, про які ми говорили вище, при наявності політичної волі дадуть можливість утримати курс у короткостроковому періоді. У довгостроковому періоді - нам потрібен швидкий результат успішних реформ економіки та системи державного управління та входження України до 20 найбільших країн світу протягом наступних 20 років. І тоді ми дійсно зможемо мати сильну вільноконвертовану гривню, яка буде рахуватися однією із стабільних валют світу.

Перелік використаних джерел

1. Корнева І. В. *Регулювання валютного курсу в умовах світової фінансової кризи* / І. В. Корнева / *Актуальні проблеми економіки*. - 2009. - № 8. — С. 233-238.
2. Лапчук Б. Ю. *Фактори вибору валютного режиму в країнах Центральної та Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини"* / Б. Ю. Лапчук. К, 2004. - 20 с.
3. Маняхин Т. В. *Мировая практика валютного регулирования: основные методы и проблемы их применения* / Т. В. Маняхин, *Финансы и кредит*. — 2004. — № 25. - С. 66-72.
4. *Офіційне інтернет - представництво НБУ ' Електронний ресурс// Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>*

The paper analyzes the main models of currency crises and currency regulation in an unstable economy, systematized experience in implementing anti-crisis empirical models of the system of currency regulation. Also the situation on the currency market of Ukraine in the period from 2012 to 2014 was analyzed and the recommendations for improvement in the foreign exchange sector in Ukraine for short and long period of time were provided.

Keywords: *global financial crisis, economic recession, currency market, financial and structural crisis, exchange rates, fixed and floating exchange rates.*

ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ: «ВТРАЧЕНЕ ПОКОЛІННЯ»

Молодіжне безробіття є актуальною проблемою соціально-економічної політики держави. У статті визначено основні особливості сучасного безробіття та причини молодіжного безробіття. Також порівнюються основні показники молодіжного безробіття в ЄС та в Україні, визначено можливі шляхи подолання безробіття серед молоді.

Ключові слова: безробіття, ЄС, молодь, працевлаштування, роботодавець, Україна.

Світова фінансова криза 2008-2009 років негативно вплинула на всі країни світу, погіршивши їх економіку і тим самим вплинувши на світовий ринок праці. В світових масштабах, економічна криза, за даними ООН, загрожувала 51 млн. людей, що могли залишитись без роботи. Незважаючи на наполегливі старання урядів, криза робочих місць не вщухає: один із кожних трьох працівників у світі або є безробітним, або живе у бідності. Потрібно, щоб створення робочих місць у реальній економіці стало для нас пріоритетом номер один. Проблема безробіття займає важливе місце в наукових та практичних дослідженнях науковців. Проблемою безробіття займалися такі визнані науковці як Дж. М. Кейнс, М. Фрідман, Т. Мальтус, а також сучасні дослідники Лісогор Л., Нікіфоров П.О., Руденко Н. В. Дж. Кейнс в своїй основній праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», що вийшла в 1936р., висуває на перший план проблеми зайнятості: «Кінцева мета нашого аналізу — встановити, чим визначається рівень зайнятості». Також Дж. Кейнс писав: «Найбільш значними вадами суспільства, в якому ми живемо, є його нездатність забезпечити повну зайнятість» [5, с. 359]. Соціальний аспект проблеми молодіжного безробіття досліджує відомий американський соціолог Зигмунд Бауман. За його словами перед молоддю постала перспектива довгострокового безробіття і різних «підробітків», які не відповідають їхнім навичкам та очікуванням. Це перше повоєнне «втрачене покоління», на яке очікує зменшення зайнятості [8].

В ході дослідження проблеми безробіття серед молоді мною були використані аналіз документів та інших джерел інформації, синтез інформації, порівняння статистичних показників.

Ціль роботи - проаналізувати ситуацію з безробіття серед молоді та запропонувати шляхи її вирішення.

Результати дослідження. Проблема безробіття охоплює в наш час як країни, що розвиваються, так і високорозвинені країни. До особливостей сучасного безробіття можна віднести наступне:

- 1) зростання його масштабів;
- 2) зрушення у соціально-професійній структурі безробітних (безробітними стають не тільки робітники, а й спеціалісти, управлінці);
- 3) зрушення у статевовіковій структурі безробітних (серед незайнятого населення більше жінок, ніж чоловіків, більше молоді, ніж людей зрілого віку);
- 4) підвищення вимушеної часткової зайнятості та добровільної незайнятості;
- 5) збільшення тривалості безробіття.

В Україні існує два підходи до визначення такої категорії як «безробітний».

Згідно Закону «Про зайнятість населення» безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи [4].

За класифікацією Міжнародної організації праці безробітними є особи у віці 15-70 років, як зареєстровані, так і незареєстровані на біржі праці, які одночасно задовольняють три умови: не мають роботи (прибуткового заняття), шукають роботу або намагаються організувати власну справу, готові приступити до роботи впродовж наступних двох тижнів.

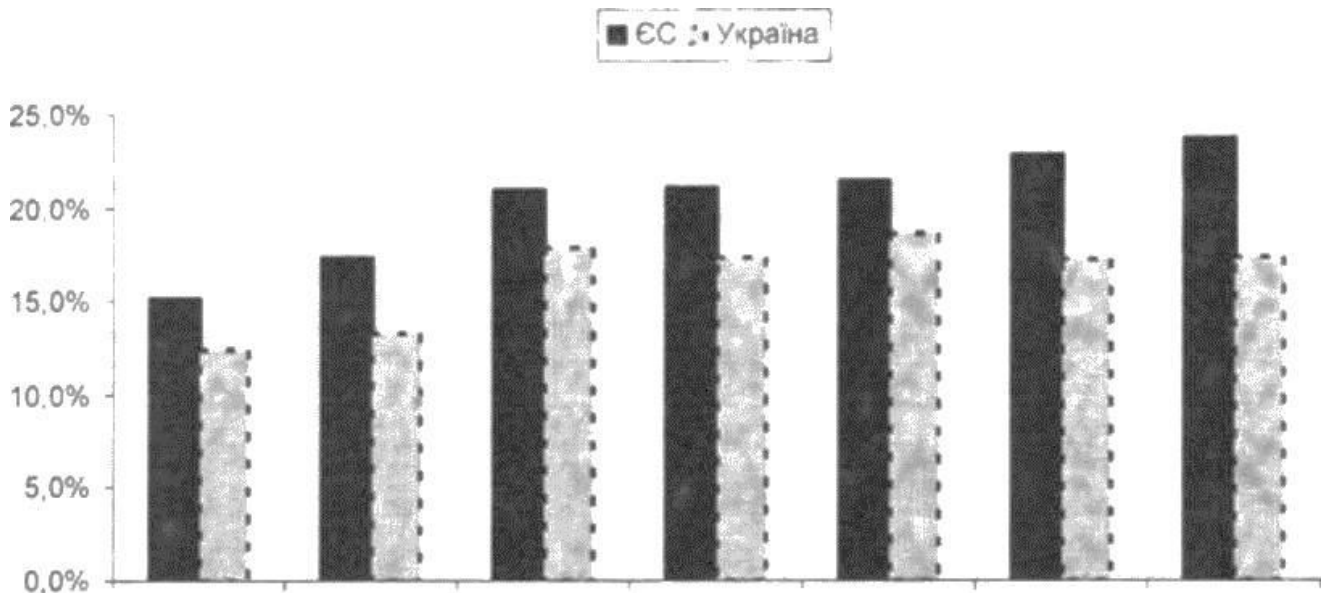
Саме за допомогою цих двох підходів визначається рівень безробіття в Україні, згідно Державного комітету статистики, в 2013 році Україні налічувалося 21 980,6 тис. економічно активного населення. Зареєстрованими безробітними серед них були тільки 487,7 тис. осіб, тобто 1,8%. А згідно методології МОП кількість безробітних була 1 576. 5 тис. осіб, що становило 7.2% від економічно активного населення. Помітно, як сильно відрізняються ці два показники. Це може свідчити тільки про те, що населення не довіряє Державній службі зайнятості і воліє самостійно шукати собі роботу [2].

Якщо порівнювати з країнами ЄС, то в них рівень безробіття за методологією МОП становив на 2013 рік 10,6%, а в Єврозоні - 12%.

Європейська Комісія прогнозує безробіття в Єврозоні на рівні 12% в 2014 році і 11,7% в 2015 році [10]. Факт, що рівень безробіття в Україні нижчий втішав політиків та урядовців. Але на жаль навіть за методологією МОП рівень безробіття в Україні не відображає об'єктивно реальну ситуацію на ринку праці. В країні існує високий рівень прихованого безробіття, тобто коли люди формально числяться на робочих місцях, проте вони або працюють на пів ставки, на чверть ставки, або отримують дуже низьку заробітну плату (особливо це характерно для людей передпенсійного віку). І люди не звільняються, тому що в умовах економічного спаду краще мати хоч якусь роботу, ніж взагалі не мати ніякого заробітку. Переходячи в приховане безробіття, незайнятість населення знижує рівень соціального забезпечення для безробітних як зараз, так і в майбутньому.

Значною проблемою є зайнятість людей у тіньовому секторі та трудова міграція за кордон. За офіційними даними Держкомстату близько 20% ВВП становить тіньовий сектор економіки, а за даними Міністерства економіки та торгівлі -40%. За оцінками Міжнародної організації праці, рівень тіньової зайнятості в Україні становить близько 9% зайнятого населення. Крім того, специфікою тінізації ринку праці в Україні є поширеність комбінованих форм оплати праці, які передбачають часткову виплату заробітної плати «у конвертах». Щодо міграції, то за даними різних експертів кількість \країнськи\ трудових мігрантів становить від 600 тис. до 6 млн. осіб. Це люди, які не знайшли роботу в Україні і тому виїхали за кордон. Отже якщо проаналізувати всі ці дані, то можна сказати, що реальний рівень безробіття в державі становить близько 20%, а то й вище.

Виходячи з особливостей сучасного безробіття, а саме переважання серед безробітних молоді, більшість держав дуже занепокоєні цією проблемою. Більш як 1,2 млрд. осіб у світі - це молодь у віці від 15 до 24 років. За даними Всесвітнього економічного форуму, 357 млн. з них ніде не навчалися і не працювали. Крім того серед молоді існує проблема тривалого безробіття. Приблизно 35% безробітної молоді у країнах з розвиненою економікою залишалось без роботи шість місяців або довше, що безпосередньо впливає на її довгострокові кар'єрні перспективи, оскільки за цей період втрачаються навички. Інші молоді люди, тим часом, розчаровуються і зовсім залишають ринок праці. На Рисунку 1 зображена динаміка безробіття у ЄС та в Україні з початку фінансової кризи і до 2013 року.

Рис. 1. Безробіття серед молоді в Європейському Союзі та Україні за період 2007-2013 рр. [2,10]

В Україні у проміжок з 2007-го по 2009 рік серед дорослого населення країни приріст безробітних становив два відсоткові пункти, тоді як серед молоді — 4,9 відсоткового пункту. І в 2009 році згідно Рисунку 1 показник безробіття серед молоді склав 17,8%. Пік молодіжного безробіття за даними Держкомстату був зареєстрований у 2011 році і склав 18,6%. І вже у 2012 році показник почав знижуватися та на 2013 рік склав 17,4%. Але як вже згадувалося вище дані статистики в Україні є досить необ'єктивними.

У першому кварталі 2009 року в Євросоюзі без роботи опинилися 5 мільйонів безробітних у віці 15-24 років. І вже в кінці 2009 року склало більше 20% (див. Рис. 1). Статистики відзначають, що безробіття серед молоді росте в ЄС швидше за загальне безробіття - 3,7 процентних пункту проти 1,5 процентних пункти. Така тенденція продовжує зберігатися, і як видно з Рисунку 1 проблема безробіття серед молоді в ЄС до сих пір не є вирішеною і на 2013 рік рівень безробіття у цій віковій категорії склав 23,6% (7,5 млн. осіб).

Найнижчі показники безробіття серед молоді були зафіксовані у Німеччині (7,7%), Австрії (9,4%) та Нідерландах (11,5%). Найвищі ж показники показали кризові країни: Греція (58,3%), Іспанія (53,6%), а також новий член ЄС - Хорватія (48,8%) [10]. Британська *The Guardian* опублікувала дані, які дозволяють оцінити втрати європейської економіки від молодіжного безробіття. Ця цифра сягає 153 млрд. євро на рік.

В Україні молодь дуже неактивна. За небажанням шукати роботу ми наближаємося до рівня ЄС, де подібною апатією уражено 62% молодих людей. 18,8% українців віком від 15 до 24 років узагалі ніде не працюють

і не вчаться. Статистики відзначають, що безробіття серед молоді росте в ЄС швидше за загальне безробіття - 3,7 процентних пункту проти 1,5.

На мою думку, головними причинами безробіття серед молоді в Україні є:

- світова економічна криза, яка вплинула негативно і на економіку України;
- невідповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;
- невідпрацьованість ефективної системи працевлаштування випускників ВНЗ;
- відмова випускників від низької заробітної плати;
- значне податкове навантаження на роботодавців та фонд заробітної плати;
- непослідовність здійснення реформ.

В Україні на високий рівень безробіття впливає дисбаланс між освітою та ринком праці. Пропозиція фахівців, випущених навчальними закладами I-I I рівнів акредитації у середньому майже у 14 разів перевищує реальний попит на них з боку роботодавців, а порівняно зі спеціалістами III та IV рівнів акредитації дисбаланс ще вищий. Федерація роботодавців України (ФРУ) провела у 2013 році дослідження, під час якого в Україні було виявлено надлишок молодих фахівців, що опанували управлінські та гуманітарні спеціальності. Натомість в країні не вистачає професіоналів інженерно-технологічного напрямку, агрономів, агроінженерів, апаратників, механіків, токарів, операторів промислових машин, слюсарів і електрогазозварювальників, здатних забезпечити роботу промислових підприємств. Через п'ять років - до 2017 року - перелік найбільш затребуваних професій поповниться будівельниками, настроювачами промислових комп'ютерів, газопровідниками, інженерами контрольно-вимірювальних приладів і медсестрами, прогнозують в ФРУ, посиляючись на результати експертного опитування, проведеного Федерацією серед власників і керівників, які входять до її складу промислових підприємств і об'єднань [1].

Однією з причин безробіття молоді в Україні також є те, що випускники відмовляються від роботи через низьку заробітну плату. Молоді без досвіду пропонують працювати за 1,5-2 тис. грн. Це стосується різних сфер. На роботу з такою зарплатою можна влаштуватися оператором в колл-центр, кур'єром, касиром, секретарем, помічником бухгалтера чи юриста. Тому більшість молодих людей не тримаються за таку роботу, оскільки вона не виглядає перспективною. Вони орієнтовані на вищу заробітну плату, хоча не завжди ці претензії є обгрунтовані, оскільки роботодавці не готові надавати високооплачувані місця людям без досвіду роботи.

Також відмова від низької заробітної плати і перехід у тіньовий сектор часто пов'язують із значним податковим навантаженням на роботодавців та фонд заробітної плати. Тому потрібно вводити сприятливі умови для бізнесу, щоб вивести прибутки з тіні і тим самим збільшивши податкові надходження до бюджету. По-перше, суттєвий ефект могло б дати спрощення і зменшення неподаткового навантаження на фонд заробітної плати - фіскальне навантаження, відрахування в соціальні фонди, до пенсійного фонду. Тому що нинішній рівень фіскального навантаження на фонд зарплати є одним з найвищих у Європі, але ефективність використання засобів у країнах Європи значно вища, тобто при високих навантаженнях на фонд заробітної плати одночасно люди мають високий рівень соціальної захищеності і високий рівень пенсійного забезпечення. В Україні ж, не дивлячись на високе навантаження, рівень соціальної захищеності і рівень пенсій український низький. Негативним є те, що весь тягар наповнення соціальних фондів лягає на роботодавців, які вдаються до різноманітних способів уникнення такої несправедливої долі, найбільш улюбленим з яких є зарплати в конвертах. На 2014 рік мінімальний розмір єдиного соціального внеску становить 34,7% від мінімальної заробітної плати (422,65 грн.), а максимальна - 17-разову суму мінімальних внесків (7184,98 грн.). Тоді як працівник сплачує 3,6% від мінімальної заробітної плати (43,84 грн.). Для порівняння, у більшості країн світу соціальні внески із зарплати або відносно рівномірно розподілені між роботодавцями та робітниками, або ж частка робітника є більшою. Така картина спостерігається у Польщі (16,26% сплачує роботодавець і 16,26% - робітник), Австрії (10,25% - роботодавець і 12,25% - робітник), Болгарії (10,1% - роботодавець і 18,85% - робітник), Словенії (15,5% - роботодавець і 8,85% - робітник). Угорщині (8% - роботодавець і 18% - робітник). Чехії (7% - роботодавець і 21% - робітник) [3].

Крім того для розвитку самозайнятості потрібно встановити неоподаткований мінімум, який би відповідав мінімальним заробіткам українців. Введення неоподаткованого мінімуму має позитивний ефект у вигляді підвищення купівельної спроможності і, як наслідок, розвитку внутрішніх ринків, збільшення податкових надходжень до бюджету від ПДВ і акцизного податку, і водночас - зменшення соціальних виплат з бюджету. Та якщо у Китаї неоподатковуваний мінімум становить 3500 юанів на місяць (557 дол. США), в Естонії він складає 192 дол. на місяць, в США - до 700 дол., в Ірландії - до 600 дол., у Франції - до 500 дол., то в нашій країні - це 17 грн., і використовується даний поняття частіше для нарахування різного роду стягнень. Так наприклад, у Німеччині неоподаткований мінімум становить 8354 євро на рік, тобто люди, чий доходи становлять менше цієї суми не сплачують прибутковий податок

з громадян [11]. Така межа дуже вигідна для самозайнятого населення (фрілансерів), які найчастіше займаються перекладами, музикою, фотомистецтвом або іншим мілким заробітком.

Розглянемо як негативний так і позитивний досвід боротьби з молодіжним безробіттям в окремих країнах ЄС. Так у Великобританії було проведено декілька програм. В 2009 році для боротьби з молодіжним безробіттям було створено Фонд майбутньої роботи. На нього було витрачено 600 млн. фунтів і створено 105 робочих місць у період 2009-2010 рр. На жаль, кожне створене робоче місце коштувало занадто дорого, тому в 2011 році Фонд закрили. Натомість було створено навчальні центри для підготовки до трудової діяльності та розширення громадських робіт. Тепер, щоб отримати 56 фунтів стерлінгів на тиждень, молодь повинна відпрацювати безкоштовно 3 місяці в соціальному секторі та на громадських роботах у Лондоні. Але така схема не долає проблему безробіття, а навпаки багато компаній (McDonald's, Tesco, Holland and Barrett, Asda, Maplin.) користуються нею у своїх цілях. Громадські роботи найменш ефективні для забезпечення роботою на слабкому ринку праці, де існує високий рівень безробіття

У Португалії програма боротьби з молодіжним безробіттям Impulso Jovem (Імпульс для молодих), схвалена в червні 2012 року, передбачає низку стимулів для бізнесу, що наймає молодих безробітних, підтримку молодих підприємців, дрібного і середнього бізнесу, який створює робочі місця для молоді, зниження ризиків за найм молодих працівників через повернення соціального податку. Дана програма призвела до того, що низькі зарплати (на підприємствах малого та середнього бізнесу, що здебільшого фінансуються державою), стажування та тимчасова зайнятість використовується підприємцями з метою мати дешеву або взагалі безкоштовну робочу силу, більше того, з часом дискримінує працівників-початківців порівняно зі штатними працівниками, які виконують ту ж роботу, стимулює звільняти штатних працівників.

У Ірландії була прийнята програма масштабної перекваліфікації безробітних і створення 100 тис. робочих місць до 2016 року. У практичному плані ірландський уряд хоче до 2018 р. зробити фахівців з інформаційних технологій найчисленнішою групою випускників, а також почати перекваліфікацію безробітних для цієї сфери. Цей захід є досить ефективним, якщо врахувати швидкий розвиток ІТ-технологій і наявність на ірландському ринку міжнародних компаній, які займаються інформаційними технологіями.

У Греції б'ються з безробіттям за допомогою коштів залучених від Європейського соціального фонду та Європейського фонду регіонального

розвитку. Грецькій молоді хочуть допомогти створювати свій бізнес у сільській місцевості, надати роботу у сфері соціальних послуг і культури. Одна з причин зростання молодіжного безробіття - кількість дітей в сільських районах, що кидають школу, з 2007 по 2012 рік зросла з 10 до 17 тис. осіб (за даними національного центру соціальних досліджень ЕККЕ). У віддалених слаборозвинених провінціях Греції використовують і працю дітей від 7 років. Разом з політикою максимальної економії, розкладанням системи шкільної та університетської освіти, це збільшує кількість потенційних безробітних з низькою освітою або ж без шкільної освіти взагалі [7].

Зокрема Німеччині вдалося втримати рівень безробіття під контролем. Оскільки більшість німецьких компаній є машинобудівними або оснащені високотехнологічними виробництвами, на них працюють висококваліфіковані фахівці, яких важко замінити. Тому замість звільнення працівників, німецькі компанії заощаджують шляхом скорочення кількості робочих годин.

Крім того в межах ЄС, враховуючи масштаби молодіжного безробіття. 27 — 28 червня в Брюсселі на Саміті 20 глав країн ЄС і 28 представників міністерств праці розробили заходи з боротьби з молодіжним безробіттям. Було прийнято два механізми - «Ініціатива молодіжної зайнятості» та «Пакет заходів для зайнятості молоді». «Пакет заходів для зайнятості молоді» передбачає, що державам-членам Євросоюзу рекомендується запровадити гарантії для молоді, які передбачають, що кожній молодій людині до 25 років пропонується високоякісна пропозиція на роботу, навчання або тренінгові програми протягом чотирьох місяців для уникнення безробіття. З цією метою фінансування «Ініціативи молодіжної зайнятості» з Бюджету ЄС було виділити 6 млрд. євро. На цьому ж Саміті вирішили надати за допомогою Європейського інвестиційного банку 10 млрд. євро дотацій, які використовуватимуться для заохочення комерційних банків активніше кредитувати малий та середній бізнес, особливо в країнах Південної Європи. Це пояснюється тим, що малі та середні підприємства забезпечують до 70% робочих місць у ЄС [6].

Щодо України, то з 2013 року діє Закон України «Про зайнятість населення», який передбачає різного роду заходи щодо сприяння зайнятості серед молоді, а також інших менш конкурентоздатних на ринку праці категорій населення. Згідно з ним студентам, які здобули ступінь «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» і продовжують навчатися на наступному кваліфікаційному рівні, надано право проходити стажування за спеціальністю. Найбільшим плюсом для молоді є запис про проходження стажування до трудової книжки. Термін стажування не повинен перевищувати 6 місяців. І за цей

час студент може здобути мінімальні навички і показати свої ділові якості. Втім, стажування скоріш за все буде безоплатним [4].

Також даний Закон підтримує тих, хто вирішив працювати в селі. Щоб залучити молодого працівника на роботу в провінції, йому надають житло на термін його роботи та одноразову допомогу в десятикратному розмірі зарплати за рахунок бюджету. Умовою надання такої допомоги є укладання працівником договору з роботодавцем, який розташований у сільській місцевості, не менш ніж на три роки. Також працівнику надається право отримати це житло у власність, якщо він відпрацює у даному населеному пункті не менше десяти років. Та відповідних результатів це не дало, молодь не поспішає переїжджати в село, оскільки на практиці дане положення не реалізовується. Тому все більше молоді навпаки переїжджає у міста в пошуках роботи і намагається реалізувати себе там, дуже часто працюючи не по спеціальності [4].

Новим законом передбачено стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць та працевлаштування на них громадян, недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці, зокрема і молоді, шляхом виплати компенсації роботодавцю в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу. Компенсація виплачується щомісячно протягом одного року з дня працевлаштування особи за умови збереження її зайнятості упродовж двох років [4].

Всі ці пункти могли б сприяти зайнятості серед молоді, але існує велика недовіра до державного апарату як зі сторони роботодавців, так і зі сторони безробітних. Також дотримання всіх умов потребує значного контролю, адже часто роботодавці просто користуються пільгами не виконуючи реальних обов'язків, які на них покладені.

Яким же шляхом можна вирішити проблему безробіття в Україні? на мою думку варто звернути увагу на наступні можливі заходи:

- відповідність держзамовлення у відповідності із реальним станом попиту на робочу силу;
- врахування освітнього потенціалу громадян ;
- запровадження дуальної системи освіти;
- залучення підприємств до освітнього процесу;
- зменшення податкового навантаження як на роботодавців, так і на фонд заробітної плати;
- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;
- послідовність ініціативних програм від одного уряду до іншого.

Навчальні заклади повинні враховувати попит на ринку праці. Взагалі в Україні існує надлишок випускників вищих навчальних закладів і на всіх них не вистачає відповідних вакансій. Тому потрібно проводити реорганізацію

освітньої системи, зменшувати кількість як вищих навчальних закладів, так і їх випускників, одночасно покращуючи якість освітніх послуг та рівень підготовки студентів. Очевидно, що освітня система не задовольняє інтереси ринку, і тому необхідно провести її переорієнтацію на реальні потреби української економіки, що дозволить значно скоротити молодіжне безробіття. А саме потрібно переглянути модель фінансування системи вищої освіти таким чином, щоб спеціальності та обсяги держзамовлення відповідали обумовленим потребам суспільства з урахуванням плану його розвитку на найближчі 10 років. Також потрібно проводити освітні кампанії та популяризацію пріоритетних професій у середніх навчальних закладах. Адже саме в 9-11 класах учні починають робити вибір, на якій спеціальності продовжити навчання, тому їм вже варто звернути увагу на потрібні їм предмети.

Потрібно не забувати також і про розвиток галузей з високою доданою вартістю. Тому не варто просто слідувати за попит ринку праці, а й створювати умови для працевлаштування кваліфікованих спеціалістів і враховувати також світові тенденції. Наш час - це час інформаційних технологій і фрілансерів. Попит на вітчизняних фахівців, які пропонують свої послуги на експорт, підтверджує дослідження компанії Eiapse - однієї з найбільших бірж фрілансу. У 2013 році Україна зайняла на четверте місце серед країн з найбільш високооплачуваними фрілансерами. Випереджають її лише США, Індія та Пакистан. При цьому рівень гонорарів майстрів віддаленої роботи за рік зріс на 50%. У цілому за минулі шість років українські вільні художники отримали \$ 58,3 млн. Для порівняння: в Росії цей показник - \$ 22 млн., а у Сполучених Штатах - \$ 264,8 млн. Традиційно більше половини вітчизняних фрілансерів - фахівці в ІТ-сфері, проте останнім часом їм на п'яти наступають дизайнери, перекладачі, копірайтери і маркетологи [9]. Тобто в Україні існують фахівці високого класу, які через відсутність ринку, на якому вони працюють, змушені реалізовувати свій потенціал на користь іноземних компаній. Якщо створити їм відповідні умови праці в Україні, то це б змогло зробити економіку більш конкурентоспроможною, збільшити зайнятість населення і експортувати товари з високою доданою вартістю.

Найефективнішим для подолання проблеми безробіття є запровадження системи дуальної освіти, що означає поєднання теорії і практики, широко застосовується як під час оволодіння конкретними професіями, так і під час здобуття вищої професійної освіти. Навчальні плани та основні освітні акценти пристосовуються до вимог економіки, учні отримують освіту за фахом безпосередньо на виробництві, або ж повинні пройти повний практичний курс на виробництві. Така система

працює у деяких країнах Європи, і саме в цих країнах спостерігаються найнижчі рівні безробіття, а саме Австрія, Німеччина, Швейцарія, Данія. Це б допомогло розірвати замкнене коло, яке існує: а молодь не може здобути досвід роботи, тому що роботодавці не хочуть їх наймати за браком досвіду.

Але не тільки держава повинна допомагати та орієнтувати молодь. Роботодавці також повинні бути зацікавлені у підготовці висококваліфікованих працівників. Доцільними були б підтримка та фінансування потрібних їм спеціальностей, проведення днів відкритих дверей на підприємствах та в організаціях, сприяння у проходженні практики студентами.

Висновки. Враховуючи вище зазначене, потрібно зрозуміти, що насправді безробіття - це похідна проблема, яка залежить від проблем в економіці. Власне українська економіка за роки незалежності майже не розвивалася. Тому спроби вирішити проблему безробіття окремо від решти економічних проблем, навряд чи призведуть до бажаного результату. Тому особливо увагу потрібно звернути на сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, які повинні стати основою української економіки, якими вони вже давно стали у розвинених країнах. І доки не буде створено нормальних умов для розвитку вже існуючого бізнесу та відкриття нового бізнесу, створення нових підприємств в Україні, до того часу боротися окремо з проблемою безробіття — це все одно, що пливати проти течії.

Перелік використаних джерел

1. *Баланс між освітою та ринком праці скоротить молодіжне безробіття [електронний ресурс] І Федерація роботодавців України. - Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/balans-mizh-osvitoyu-ta-rinkom-praci-skorotit-molodizhne-bezrobittya/>*
2. *Державна служба статистики України [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://w\vv.ukrstat.gov.ua/>*
3. *Єдиний соціальний внесок - 2014 (ЄСВ) [електронний ресурс] /Бухоблік. – Режим доступу: <http://ww\v.buhoblik.org.ua/nalogi/edinyj-soczialnyj-vznos/586-dinij-soczialnij-vnesok-2013.html>*
4. *Закон України «Про зайнятість населення» N 5067-VI від 05.07.2012 / Відомості Верховної Ради України. - 2013. -№24. - Ст.243*
5. *Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. / Дж. М. Кейнс — М.: Прогресс, 1978. - 494 с*
6. *Саміт Спросоюзу: лідери ЄС погодили заходи із боротьби проти молодіжного безробіття (01/07/2013) [електронний ресурс]/Представництво Європейського Союзу в Україні. - Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_07_01_1_uk.htm*

7. Як країни ЄС вирішують проблему молодіжного безробіття [електронний ресурс]/ *finance.ua*. - Режим доступу: <http://news.finance.Ua/ua/~2/0/all/2013/05/30302842>
8. *Downward mobility is now a reality* [електронний ресурс]/ *theguardian*. Режим доступу: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/may/31/downward-mobility-europe-young-people?>
9. *Elance Talent Around the Globe* [електронний ресурс]/ *Elance*. - Режим доступу: <https://www.elance.com/trends/talent-available/geo#GeoRanking>
10. *Euro area unemployment rate at 11.9%* [електронний ресурс]/ *Eurostat Press Office*. - Режим доступу: http://err.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01042014-AP/EN/3-01042014-AP-EN.PDF
11. *Grundfreibetrag in der Einkommensteuer* [електронний ресурс] *cecui.de*. Режим доступу: <http://wwwv.cecui.de/grundfreibetrag.html>

Valeriya Breshko PROBLEM OF UNEMPLOYMENT: "LOST GENERATION"

Youth unemployment is an important problem for society. The article analyzes the main features of modern unemployment and reasons of youth unemployment. The main indexes in EU and in Ukraine are compared. The possible ways to overcome youth unemployment are determined.

Key words: *unemployment, EU, youth, Job placement, employer. Ukraine.*

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Структурні зміни, що відбуваються в Україні протягом становлення її як демократичної держави, супроводжуються спадними тенденціями в господарському комплексі. Вони посилили напруження в соціальній сфері і негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України. Особливо це стосується соціально-економічного становища західних областей держави, до яких належить і Закарпатська область.

На ринок праці Закарпаття, як і в цілому України, суттєво впливає соціально-економічний розвиток області. В силу політико-історичних, природно-географічних, соціально-економічних чинників Закарпаття протягом останніх років належало до регіонів з низьким рівнем розвитку продуктивних сил та індустріального розвитку, що в свою чергу, постійно було причиною надлишку трудових ресурсів. Закарпатська область завдяки своєму прикордонному географічному розташуванню перетворилася на своєрідний детектор тенденцій міграційних процесів в Україні. Структурні зрушення вплинули на формування ринку праці, становлення якого супроводжується посиленням проблем зайнятості та працевлаштування. Таким чином, через доступність вільного перетину кордону наші співгромадяни масово від'їжджають до інших регіонів держав з метою пошуку роботи.

Не тільки в Закарпатті, а й в Україні загалом існує стійкий дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці. Особливо це характерно для гірських районів Закарпаття - Великоберезнянського, Міжгірського, Рахівського, Воловецького, де пропозиція робочої сили значно перевищує попит на неї. Асиметрія між попитом і пропозицією праці створює потенційний ресурс для трудової міграції, в сферу якої включені різні верстви населення з різним як професійно-кваліфікаційним так і освітнім рівнем.

Трудова міграція є віддзеркаленням тих змін, які відбуваються у структурі регіональної економіки, а відповідно і ринку праці, який характеризується:

- перевищенням пропозиції праці над попитом у 10 разів, а також значним зниженням попиту на працю за останні 5 років - більш ніж у 1,7 раза;

- високим навантаженням на одне вільне робоче місце - 10 осіб (при цьому навантаження на вільне робоче місце становило для робітників -7 осіб, для службовців - 10 та на місця, що не потребують спеціальної підготовки, - 56 осіб);
- високим рівнем безробіття, зокрема у сільській місцевості та гірських районах області: Воловецькому - 7,1%, Міжгірському - 4,4%, Великоберезнянському - 4,1% (в середньому по області - 1,8%, по Україні-1,8%);
- високим рівнем зареєстрованого безробіття серед жінок - 19% у віці від 15 до 24 років; 9,2% - у віці 25—29 років; 5,4% - у віці від 40 до 49 років;
- значно нижчим рівнем середньомісячної заробітної плати порівняно із середньоукраїнським показником [1].

Для Закарпатської області характерна висока питома вага сільського населення, низька землезабезпеченість. Так, в області тільки 471 тис. га припадає на землі сільськогосподарського призначення. Цей чинник зумовлює праценадлишковість регіону. Особливо яскраво це виявляється в гірських населених пунктах (близько 80 % території області - гірська), де земельні ресурси незначні і тому ресурс праці використовується неповністю, а робочі місця не можуть повністю забезпечити все працездатне населення. Оскільки закарпатці, які належать до гірської природно-географічної зони, мешкають переважно в населених пунктах сільського типу, цілком природно, що більшість транскордонних трудових мігрантів Закарпаття є селянами, що підтверджують результати соціологічного дослідження. Такі фактори зумовлюють розвиток трудової міграції населення, які набувають масового характеру. Таким чином, низька землезабезпеченість регіону, високий рівень безробіття, низький рівень доходів населення прямо впливають на ситуацію на ринку праці. Такий стан речей в економіці області обертається для неї не тільки збитками, падінням рівня життя, а є також і джерелом криміналізації. Одночасно через нестачу робочих місць і через низький рівень заробітків посилюється інтенсивність трудових міграційних процесів.

Таким чином, аналіз нових тенденцій трудової міграції населення Закарпатської області дозволяє зробити такі висновки:

1. Трудова міграція набула масштабного характеру, в її сферу включено від 20% до 25% працездатного населення, і вона залишається важливим чинником зайнятості населення.

2. Вектор трудової міграції змістився у площину міждержавної міграції на відміну від міжрегіональної, яка домінувала у попередні роки.

3. Значних змін зазнала мотиваційна складова трудових переміщень, серед яких важливу роль відіграє етнічна складова трудових мігрантів,

мовний чинник, родинні зв'язки, культура праці, трудові традиції, тобто соціоментальні детермінанти, що з великою ймовірністю дозволяє стверджувати про орієнтацію більшості трудових мігрантів на європейський ринок праці, по суті економічна міграція поступово набуває соціального характеру.

4. У трудові міграційні процеси, поряд з чоловіками, поступово включаються працездатні жінки [2].

До головних чинників трудової міграції економічно активного населення області можна віднести: суттєву різницю в умовах життя і рівні заробітної плати в країнах зарубіжжя, відсутність в своїй місцевості підходящої роботи, а відповідно і перспективи професійного зростання для багатьох здібних людей, економічну нестабільність і невизначеність шляхів виходу з неї. Аналіз зазначених чинників та їх впливу на інтенсивність трудової міграції зумовлює потребу в переоцінці факторів, які генерують цей процес. Традиційно вважалося, що основною причиною масштабної трудової міграції є безробіття, особливо серед сільського населення. Однак, якщо спиратись на дані органів державної статистики області, така постановка питання не має достатньої аргументації. На початок року рівень зареєстрованого безробіття населення працездатного віку в області становив 1,8%, що є значно нижчим за його природний рівень. Із цього випливає, що проблема зайнятості не може розглядатися в якості ключового чинника, що генерує масштабну трудову міграцію. Звідси цілком логічний висновок: головною причиною міграційної активності є низький рівень доходів населення. Принаймні це означає, що заробітна плата втратила свою стимулюючу функцію, оскільки в структурі грошових доходів населення становить менше 60%. Звідси цілком очевидно, що саме знецінення праці інтенсифікує трудові міграційні процеси і є ключовою проблемою в сфері трудових відносин. Зроблений висновок підтверджується даними соціологічного моніторингу, який показав, що середньорічні доходи одного трудового мігранта складають 4-6 тисяч доларів. Аналіз використання зароблених коштів показує, що значна їх частина витрачається на проживання - 25% та збереження - 25%, 15% - на оплату навчання, і тільки 5% вкладають у відкриття власної справи. З цього можна зробити висновок, що мігрантські інвестиції, з одного боку, є суттєвим вирівнювачем реальних доходів населення, а з іншого - вони не стали важливим джерелом розвитку економіки області.

Ситуація, яка склалася в сфері трудової міграції, вимагає реалізації цілого комплексу заходів, найважливішими серед яких є: розробка спеціальної регіональної програми стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном, в якій повинні бути передбачені пільгові умови оподаткування

на початковому етапі становлення власного бізнесу, надання юридичної та консультативної допомоги тощо; залучення колишніх мігрантів до програм підвищення кваліфікації та перекваліфікації; стимулювання підприємницької діяльності в пріоритетних сферах економіки області; здійснення детального аналізу використання мігрантських інвестицій та розробка програми сприяння їх ефективному вкладенню в економіку Закарпатської області. Заходи з включення мігрантських інвестицій в сферу регіонального управління сприятимуть їх раціональному використанню, зростанню їх важливої ролі в соціально-економічному розвитку Закарпаття.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки, а саме: для розв'язання проблем трудової міграції, на мій погляд, необхідно, перш за все вирішити питання підвищення рівня оплати праці; по-друге розв'язати соціальні питання пов'язані із збагаченням змісту роботи, дотримання умов колективних договорів і угод щодо цього; по-третє - основною передумовою для нарощування темпів залучення інвестицій в економіку краю є стабільність правового поля і прийняття низки нормативних актів та законів України центральними органами влади [3].

В Україні налагоджується державний механізм регулювання міграційних процесів, до якого залучено органи влади всіх рівнів, так як трудова міграція в першу чергу потребує державного регулювання, оскільки вона впливає на різні сторони життя суспільства:

- економіку (в частині кількості та якості трудових ресурсів, податкової бази, рівня
- безробіття і конкуренції у сфері зайнятості);
- соціальну сферу (створює додаткове навантаження на систему соціального захисту,
- охорону здоров'я, освіти, житлове та транспортне обслуговування);
- міжнаціональні відносини;
- криміногенну обстановку.

Для вирішення міграційної та національної проблем в Україні потрібно мати політичну волю і чітку стратегію, схвалену на найвищому рівні вертикалі влади. Для того щоб трудова міграція лояльно сприймалася суспільством, вона повинна допомагати державі вирішувати проблеми економічної системи, не маючи етнічно-замісного характеру. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні легальної, прозорої, контрольованої трудової міграційної індустрії.

На ринку праці Закарпатської області існують проблеми, які потребують негайного вирішення:

- значна кількість вільних робочих місць, на яких пропонується зарплата від мінімальної до прожиткового мінімуму;
- працевлаштування сільського населення у зв'язку із слабо розвинутою сферою зайнятості на селі;
- професійно-кваліфікаційна невідповідність складу безробітних потребам роботодавців у кадрах.

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом:

1) покращення якості робочої сили та її професійно-освітньої підготовки, трудової та виконавчої дисципліни, мобільності та економічної активності в цілому;

2) активізації зусиль щодо умов і наслідків нелегальної трудової діяльності, поширення інформації (рекламно-інформаційні буклети, спеціальні телепередачі, цільові випуски газет) та вдосконалення існуючої системи міждержавних угод про працевлаштування, законодавства України та країн-реципієнтів у сфері трудової міграції та регулювання ринку праці в цілому;

3) підвищення рівня оплати праці в бюджетній сфері, при цьому потрібно передбачити поетапне встановлення міжкваліфікаційної (між-посадової) диференціації в оплаті праці, побудованої з урахуванням відмінностей.

Отже, одним із найактуальніших завдань для налагодження ефективного управління

міграційними процесами в сучасних умовах є створення ефективної міграційної служби з реальною владою і функціями, яка зможе не тільки контролювати міграційний процес, а й керувати ним.

Список використаних джерел:

1. Гаповне управління статистики в Закарпатській області. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.stat.uz.ua/>
2. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mlsp.kmi.gov.ua/>

МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Оскільки все більшого поширення набувають такі процеси як глобалізація, інтернаціоналізація та кооперація, вони просто не можуть не супроводжуватись постійною міграцією трудових ресурсів. Це явище також не проходить осторонь України. Сьогодні процеси еміграції та імміграції в Україні прогресують і набувають своїх особливостей, дослідження яких і виступає головною метою даної статті.

Ключові слова: міграція, трудові ресурси, імміграція, еміграція, працевлаштування, глобалізація.

Тільки за перші 9 місяців 2013 з України емігрували на ПМЖ за кордон (змінити громадянство або отримали посвідку на проживання) 18,7 тисячі осіб, а це на 157% більше, ніж було в 2012-му. Але все одно це значно менше, ніж отримало українське громадянство (41,6 тисячі), і менше, ніж емігрували з країни десять років тому [1].

Сьогодні Україна є стороною Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів, Угоди про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів, Протоколу до зазначеної Угоди, який регулює процеси прикордонної міграції в рамках СНД, Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в галузі пенсійного забезпечення.

Україна є стороною 13-ти двосторонніх договорів з працевлаштування і соціального захисту трудових мігрантів. У сфері соціального забезпечення діють 8 договорів, укладених за пропорційним принципом.

Головними причинами еміграції населення з України є:

- 1) низький життєвий рівень населення;
- 2) незадоволеність роботою та умовами праці;
- 3) недостатній рівень заробітної платні;
- 4) національні причини ;
- 5) екологічні причини;
- 6) політичні причини [4, с.23]

Серед країн, в які спрямовані потоки трудової міграції з України — Росія, Польща, Чехія, Італія, Греція, Кіпр, а останнім часом — і Німеччина, Португалія, Іспанія та інші розвинені країни Західної Європи. Потік трудової міграції у цьому напрямку обумовлений перш за все близькістю кордонів та певною лояльністю місцевих законів до працівників-емігрантів.

Одне з провідних місць у міжнародних зв'язках України з країнами Європи останні роки посідала Італія, яка є розвинутою постіндустріальною державою, членом НАТО та «Великої вісімки». До того ж Італія прихильно ставиться до євроінтеграційних прагнень нашої країни. Вона є другим після Німеччини найважливішим торговельним партнером України [5, с.6] Найбільша кількість українців прибувала до Італії із західних областей України. Серед тих, хто прямував до Італії, багато лікарів, освітян. Західний регіон є лідером серед інших в Україні, звідки виїжджають до Італії. Так, із Львівської області поїхало-41,3%, із Тернопільської та Івано-Франківської- 11,6%, Чернівецької - 10,8% від усієї кількості українських мігрантів, що перетинають італійський кордон [2] У середньому термін перебування українців в Італії становить 5-6 років. Українці виконують переважно низькооплачувану роботу, що не потребує високої кваліфікації: 63% - доглядають хворих і старих; 18,7% - працюють домашніми робітницями; 6,4% - доглядають дітей; 2,6% - задіяно у промисловості; 2,1%-у сільському господарств [6, с.248]

Починаючи з 2012 року тенденції змінились. Традиційно в числі лідерів, куди прямують українці - Росія, Німеччина та Ізраїль. Але цікаво, що в десятку найбільш популярних для еміграції країн не увійшли Польща, Італія і Канада. Непопулярність Польщі та Італії пояснюється економічною кризою в Європі. Істотно впали показники виїзду в Канаду - фахівці вважають, що хвиля еміграції в цю країну вже пройшла [1].

Українці домінують на ринку праці іммігрантів у Росії. За різними експертними даними, загальна кількість працюючих мігрантів у Росії становить від 4,6 до 8 мільйонів осіб.

Українці найшвидше, з-поміж інших національних груп мігрантів, інтегруються у російське суспільство: слов'янська зовнішність, знання мови, порівняно високий рівень освіти та кваліфікації не створюють для українців перешкод, які мають мігранти азійських країн. Це також дозволяє їм займати найвищі кваліфікаційні позиції на ринку праці, в порівнянні з іншими мігрантами. Додатковою перевагою є те, що, згідно з відповідною нормою російсько-українського міжурядового протоколу, громадяни України можуть легально перебувати (і, зрозуміло, нелегально працювати) на території Росії упродовж 90 днів без реєстрації, маючи лише міграційну карту. Це суттєво збільшує короткочасну міграцію українців і дозволяє закласти ґрунт для тривалої міграції.

Українці працюють у найбільш міграційно-ємких, промислово-розвинутих регіонах Росії. Це, здебільшого, Москва, Московська область, Санкт-Петербург, Ленінградська, Ростовська області, Краснодарський край, Сибір і Далекий Схід. Українці переважно зайняті на будівництві, в торгівлі, у сільському господарстві, добувній і переробній промисловості. Відносно новий для Росії сектор домашнього обслуговування (прибирання, догляд за дітьми) найбільше зайнятий українцями. Вони також працюють на ринку, зокрема їх наймуть на роботу інші мігранти, наприклад, азербайджанці. Частина українських мігранток працюють водіями міського транспорту в російській столиці. У Білгородській та Липецькій областях «практично все сільське господарство здійснюється руками українців» (В. Поставній). Вони працюють як у приватних господарствах, так і в колгоспах. Багато українців зайняті у нафтових та газових розробках Сибіру й у сфері видобування корисних копалин. Значна кількість українців осіли там, ставши громадянами Росії. Інші працюють вахтовим методом (6-9 місяців) [3]

Українські мігранти ніби розчиняються в російському соціумі, не даючи відкритих приводів до репресивних дій влади, хоча й вони не застраховані від таких дій. Міліція намагається відстежити і затримати українців-нелегалів, знаючи місця, де вони збираються, або за психологічними ознаками. Наслідком нелегального статусу українців в Росії, знову ж таки, на відміну від країн ЄС, є часті пограбування і навіть убивства. Останні дві позиції суттєво відрізняють мігранта-нелегала в Росії від нелегального мігранта в ЄС, де в умовах дії режиму захисту прав людини такі випадки трапляються значно рідше.

На відміну від країн ЄС, українці не створюють мігрантських спільнот у Росії. Це можна пояснити трьома причинами. По-перше, серед українців дуже поширені недовготривалі виїзди на заробітки. По-друге, завдяки тривалому перебуванню у спільному з Росією соціально-політичному і культурному просторі, українці легко інтегруються в російське суспільство. По-третє, російський політичний режим не сприяє формуванню структур соціальної самоорганізації, а в окремих випадках, як-оттворення релігійних громад Української Греко-Католицької Церкви, забороняє їх.

З 1 січня 2014 року Росія вводить «міграційний коридор». В'їзд до РФ для українців залишиться безвізовим, проте перебувати там можна буде тільки 90 діб протягом півроку. Це стосується і громадян інших держав, які їздять у Росію без віз. Щоб залишитися в країні на більш тривалий термін, потрібно буде додатково продовжувати термін свого перебування. Зміни до закону «Про правове становище іноземних громадян у Російській Федерації» підписав Президент Росії Володимир Путін. Порушникам заборонять в'їжджати в країну на три роки [7].

Немає сумніву, що трудова міграція українців у Росію зростатиме й надалі. До цього висновку спонукають триваючий процес економічної деградації в самій Україні. З іншого боку, що більшою є потреба Росії у мігрантах, то меншими стають можливості російської влади впливати на міграцію.

Нині немає вірогідних даних про чисельність українців за кордоном загалом. Однак за результатами досліджень учених можна стверджувати, що загальна чисельність української трудової міграції ще в 2005 році становила 5-7 млн. осіб [1]. На початок 2009-го на країни Західної Європи припадало близько 2-3 млн. українських мігрантів. Якщо орієнтуватися на неофіційно визнані 8 мільйонів українських заробітчан у світі, то виходить, що тільки завдяки їм протягом року в економіку України вливається понад 19 мільярдів євро [8].

Мігрують, як правило, висококваліфіковані спеціалісти, але лише невеликий відсоток їх має гарантовану роботу і відповідні соціальні та трудові гарантії. Виїжджають за кордон у пошуках роботи молоді люди без певного рівня кваліфікації, які згодні на будь-яку роботу і низьку платню без усяких гарантій. Згубним для економіки країни, для формування її науково-технічного потенціалу є виїзд за кордон науково-технічних кадрів та підготовлених на сучасному рівні молодих спеціалістів. Це може негативно вплинути на темпи відновлення економіки України.

Водночас грошові перекази працівниками-емігрантами іноземної валюти в Україну сприяють розширенню торгівлі товарами, в тому числі й вітчизняного виробництва. Частина емігрантів після повернення з-за кордону вкладає зароблені кошти в організацію бізнесу, виробництва тощо, що певною мірою сприяє формуванню ринкових відносин [1].

Україна стає менш привабливою для мігрантів. Починаючи з 1990 року кількість мігрантів, що проживають на території України, скоротилася на чверть. На 2013 рік в країні на постійній основі проживало понад 247 тисяч іноземних громадян. Ще 71 тисяча іноземців проживає тимчасово. Про це повідомив голова Державної міграційної служби України Микола Ковальчук. За його словами, в країну найчастіше приїжджають вихідці з країн СНД. Л починаючи з 2005 року, в Україні кількість прибуваючих мігрантів стабільно перевищує кількість охочих залишити країну.

Згідно ж рейтингу Державної міграційної служби, найчастіше в Україну іммігрують громадяни країн колишнього Радянського Союзу: з Росії, Грузії, Білорусі, Молдови, Вірменії, Узбекистану, Туркменістану. До того ж, часто можна зустріти вихідців з В'єтнаму, Ізраїлю, КНР, Польщі, що проживають на території нашої країни постійно.

Кабмін прийняв розпорядження, яким встановив квоти імміграції в країну на 2013 рік, згідно з якими в Україну можуть іммігрувати 6 тис.

221 людина. Квота для діячів науки і культури, імміграція яких відповідає інтересам України, встановлена у розмірі 315 чоловік.

Також встановлена квота у розмірі 2 тис. 256 осіб для людей, які є повністю рідними братом чи сестрою, дідусем чи бабусею, або онуком громадян України [7].

Разом з тим в постанові відсутня квота для висококваліфікованих фахівців і робітників, в яких існує гостра потреба для економіки України. Відсутня також квота для осіб, які безперервно прожили на території України протягом 3 років з дня надання їм статусу особи, яка потерпіла від торгівлі людьми.

Більш ніж своєрідне становище України на європейській карті міграції поглиблює її транзитна специфіка. Це - одна з небагатьох європейських країн, з якої їдуть, в яку їдуть і через яку їдуть. Більш того, комбінація чинника природного скорочення населення з масовим відпливом за кордон призводить до зовсім катастрофічних темпів зниження загальної кількості й особливо старіння населення.

З метою зменшення еміграції робочої сили з України (особливо нелегальної) необхідне провадження системи заходів, які на думку фахівців повинні мати чітке внутрішнє і зовнішнє спрямування. До числа перших належать заходи макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки – створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо. Зовнішні заходи мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення з-за кордону, ввезення в&пюти, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх трудових прав за кордоном. В цілому можна говорити про те, що розвиток в Україні міжнародної міграції робочої сили, яка призводить до значного відпливу трудових ресурсів, несприятливо впливає на розвиток трудових ресурсів нашої країни [9,с.72].

Умовно, українських мігрантів, заробітчан, можна класифікувати за трьома категоріями, що утворилися за двадцять років. Це мігранти - які ніколи до України уже не повернуться, мігранти - які повернуться за будь-яких обставин і ті що не визначилися.

Багато дослідників з проблем безробіття в Україні наголошують, що, якщо, заробітчани, раптом, масово почнуть повертатися до України, то український ринок праці обвалиться. Як, на мене, наш ринок праці доволі слабкий і від того чи повертатимуться багато чи мало заробітчан, на нього особливого навантаження не станеться.

Таким чином, міграційні процеси останніх років характеризуються не тільки зростанням масштабів, а й формуванням нових явищ, яких не було в недалекому минулому. У сучасних умовах все більша кількість країн втягується у процес одночасної еміграції / імміграції населення.

Крім того, якщо в галузі руху міжнародних потоків товарів і послуг пануючою тенденцією є лібералізація зовнішньоторговельних зв'язків, то щодо переміщення робочої сили діє система державного і міждержавного регулювання міграції, яка має тенденцію до посилення. В цьому полягає одна з відмінностей міграції робочої сили від зовнішньої торгівлі.

Список використаних джерел:

1. *Всеукраїнська інформаційно-аналітична півмісячна газета «Міграція». Точка доступу: <http://migraciya.com.ua/>*
2. *Герасименко Г. В., Позняк О.В.. Гендерні аспекти трудових міграцій*
3. *Інформаційний портал «РадіоСвобода». Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/>*
4. *Лісогор Л.С, Прогнозування розвитку ринку праці в Україні: проблеми та перспективи - 2012.- 28 березня- Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості- К.- 62с.*
5. *Носова М. Українська еміграція в Італії: втрати чи здобутки? // Демократична Україна. -2004. - Є 7-11.*
6. *Офіцинський Р. А. Сучасна Україна в європейському контексті трудової міграції // Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: Збірник наук, праць. - Ужгород, 2008. - С. 244-266.*
7. *Офіційна сторінка «Голос Столиці». Режим doc/Н>'«)':<http://ne\vsradio.com.ua/>*
8. *Портал Європейського громадянського суспільства України «Європейський простір». Режим доступу: <http://eu.prostir.ua>*
9. *Семів Л.К. Регіональна політика розвитку людських ресурсів в умовах трансформації економіки України: Автореф. дис. ... д.е.н. НАН України, ІРД. -Львів. 2004.*

In the modern world such terms as globalization, internationalization and cooperation become really important and they cannot exist without such phenomenon as migration of the labor resources. This fact also concerns Ukraine. Nowadays emigration and immigration in Ukraine progress and acquire their own specific features, which analysis is the main theme of this article

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан медичного страхування та розкрито основні проблеми його розвитку в Україні. Окреслено необхідність впровадження обов'язкового медичного страхування та наведено основні переваги і недоліки цієї форми медичного страхування. Проведено аналіз добровільного медичного страхування.

Ключові слова: *обов'язкове медичне страхування, добровільне медичне страхування, охорона здоров'я, Україна*

Медичне страхування — це один із видів обов'язкового державного соціального страхування, який на відміну від інших (пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності та страхування на випадок безробіття) не діє в Україні. На сьогоднішній день в нашій країні діє безкоштовна медицина, яка є абсолютно неефективною і вже давно є причиною необхідності нових реформ у сфері охорони здоров'я. На жаль, зі збільшенням відсотку захворюваності населення України гостро постає питання про захист здоров'я людей і проблема достойного забезпечення населення якісними медичними послугами, підтримка його на достатньому для функціонування рівні. Коштів, які державний бюджет передбачає для фінансування медицини, не вистачає на ефективне медичне обслуговування. Розвиток системи охорони здоров'я є надзвичайно важливим явищем, тому зараз активно досліджується питання про введення обов'язкового медичного страхування.

Дослідженню основних проблем теорії та практики медичного страхування присвячено чимало праць таких українських учених, як: Т. Артюх, К. Воблого, В. Базилевича, О. Гаманкової, О. Губар, М. Мниха, С. Горянської, В. Єрмілова, О. Залєтова, С. Осадеця, Т. Ротової, В. Руденя, С. Срібного, Р. Смоленюка, Я. Шумелди, Н. Нагайчука, С. Юрія, Л. Оку нева та ін. Саме ці науковці та фахівці однозначно підтримують думку про гостру необхідність негайного впровадження загальнообов'язкового медичного страхування в Україні. Поряд з цим такі учені, як Н. Андрійшина, С.

Санченко, М. Поліщук, Т. Бахтєєва акцентують увагу на наявності проблем, які можуть бути пов'язані з запровадженням цієї форми страхування, і пропонують власні шляхи їхнього вирішення.

В ході дослідження проблеми медичного страхування в Україні мною були використані аналіз документів та інших джерел інформації, синтез інформації, порівняння статистичних показників.

Ціль роботи - висвітлення існуючих проблем і перспектив розвитку медичного страхування в Україні

Результати дослідження. Сьогодні система охорони здоров'я України знаходиться на небезпечно низькому рівні. Причинами її незадовільного стану являється недостатнє фінансування галузі, недосконалість законодавства, застаріла модель медичної освіти. Сучасний стан системи охорони здоров'я та існуючий рівень фінансування галузі не дозволяють повною мірою забезпечити право громадян на безоплатну медичну допомогу на рівні, передбаченому міжнародними стандартами та законодавством України, та потребує значних особистих витрат громадян. Так, протягом останніх років державні витрати на охорону здоров'я коливаються у межах 3,2 - 3,4 % від ВВП. При цьому за рекомендаціями ВООЗ витрати на систему охорони здоров'я повинні становити біля 6 % від ВВП. Таким чином в країні продовжується свідомо утримуватись неефективна і недієздатна система охорони здоров'я, яка не задовольняє ні хворих, ні медичних працівників.

Одним із найважливіших компонентів ефективного функціонування економіки та системи охорони здоров'я є медичне страхування. Воно є гарантом здорової нації в майбутньому.

Медичне страхування є формою соціального захисту інтересів населення в охороні здоров'я, що виражається в гарантії оплати медичної допомоги при виникненні страхового випадку за рахунок накопичених страховиком коштів. Воно дозволяє гарантувати громадянину безкоштовне надання певного обсягу медичних послуг при виникненні страхового випадку (порушення здоров'я) за наявності договору зі страховою медичною організацією. Остання несе витрати з оплати випадки надання медичної допомоги (ризик) з моменту сплати громадянином першого внеску до відповідного фонду. Забезпечує право громадян, які працюють, і членів їх сімей на кваліфіковане медичне обслуговування, матеріальне забезпечення у разі захворювання та в інших випадках.

Як і будь-яке інше страхування, медичне поділяється на обов'язкове медичне страхування (ОМС) та добровільне медичне страхування (ДМС).

Специфіка обов'язкового медичного страхування полягає в тому, що як важлива складова частина державного соціального страхування воно

функціонує через самостійну систему відповідних фондів (державного і територіального) та спеціалізовані страхові компанії. Спираючись на світовий досвід, можна окреслити такі основні передумови запровадження обов'язкового медичного страхування як одного з напрямів реформування системи охорони здоров'я:

- висока вартість утримання системи медичної допомоги, що екстенсивно розвивається, у разі зменшення її фінансування з державного бюджету;
- відсутність стимулів до праці у медичних працівників;
- жорсткі межі централізованого фінансування медичних закладів;
- пасивність громадян у підтримці свого здоров'я в умовах безкоштовності медичної допомоги, відсутності конкуренції в отриманні та збереженні робочого місця;
- задоволеність державної влади досягнутим рівнем медичної допомоги, що забезпечує відносну стабільність настрою громадян стосовно їх соціальної безпечності;
- «розмитість» коштів на медичні потреби при формуванні державного бюджету.

Обов'язкове медичне страхування має такі переваги, як цільовий характер, незалежність коштів від держави та відокремленість від інших державних коштів, залучення додаткових позабюджетних джерел фінансування, вирівнювання обсягу та якості медичної допомоги громадянам по всій території країни.

Виходячи з теоретичних засад обов'язкового медичного страхування, варто зробити висновок, що введення ОМС покращує фінансування галузі, що, в свою чергу призводить до:

- організаційно-структурних змін в охороні здоров'я;
- оптимізації управління;
- удосконалення структури, підвищення ефективності використання ресурсів;
- раціоналізації використання трудових ресурсів;
- реформування системи оплати праці медичних працівників..

Проте обов'язкове медичне страхування має також і певні недоліки: можливість ухиляння платників від відрахувань, підвищення вартості робочої сили, залежність від темпів економічного розвитку, необхідність створення відповідних регуляторних органів, що потребує додаткових фінансових ресурсів.

Обов'язкове медичне страхування охоплює практично все населення і задовольняє першочергові потреби, але воно не може охопити весь обсяг ризиків. Тому незадоволений страховий інтерес реалізується організацією добровільного медичного страхування.

При добровільному медичному страхуванні страхувальниками є підприємства, громадські, благодійні організації, фонди, інші юридичні особи, а також громадяни, що є дієздатними і сплачують страхові внески.

Попри об'єктивні теоретичні переваги запровадження медичного страхування існує і ряд реальних причин. Так наприклад, незважаючи на те, що де-юре в Україні діє безкоштовна медицина, де-факто назвати її такою не можна. Громадянам доводиться чекати у довгих чергах, а отримавши поради лікаря у державній поліклініці або лікарні, усе одно витратити купу грошей на подальше лікування. Аби не залишитися покинутим без уваги варто додатково «стимулювати» медичний персонал. Причому розцінки та види «стимулювання» інколи пред'являють ледь не у вигляді меню чи рахунку за послуги. Така «безкоштовна медицина» виходить ще й дорожче, аніж деякі варіанти лікування у приватних клініках.

Варто врахувати, що лікар отримує зарплатню від держави плюс «винагороду» від клієнта - його послуги оплачуються двічі. Причинами такої занедбаності та корупційної системи медичного обслуговування є мізерне державне фінансування галузі охорони здоров'я, низькі заробітні плати медичних працівників, а також ментальність та звички громадян. Та це смертельно небезпечно, коли у людини просто немає коштів на «стимулювання», а допомога потрібна негайно. Тому виходом з цього замкненого кола може стати повний перехід на ринкову модель - медичні послуги буде відкрито оплачувати клієнт, як і будь-які інші послуги, які споживають громадяни України

Великим плюсом є те що, людина наперед може знати кому, скільки і головне за що, вона заплатить гроші. Буде можливість уникнути додаткових сюрпризів та витрат. А головне - можна буде вимагати відповідної якості обслуговування та гарантій послуг. У разі виникнення проблем, можна буде звернутися до суду та з'ясувати усе відкрито. Лікарні не будуть тримати спеціалістів, яким не довіряють клієнти.

Зарплатні справжніх фахівців досягнуть гідного рівня. І найцікавіше, що ціни на послуги не будуть набагато вищими за ті суми, які зараз витрачають громадяни на подарунки, або передають у конвертах. Хоча не все буде ідеально. Зрозуміло що, не кожен та завжди зможе знайти певну суму грошей на лікування, особливо коли потреба в лікуванні виникає несподівано.

У розвинених країнах саме для таких випадків працює система добровільного медичного страхування. Страхові компанії надають можливість громадянам отримати необхідні кошти на лікування за умови сплати певної суми. Придбавши поліс медичного страхування, можна отримати доступ до певної суми коштів, які гарантовано отримає клієнт, у разі виникнення необхідності.

Проте питання ціни поки що залишається болючим. На даний час поліси добровільного медичного страхування можуть дозволити собі лише достатньо забезпечені громадяни. Сьогодні в Україні добровільним медичним страхуванням користується лише близько 5% населення. Крім того якість цих послуг далеко не завжди виправдовує надії. Наприклад, труднощі можуть виникнути, коли вам нагально потрібно купити ліки і ви розраховуєте на відшкодування їхньої вартості від страхової компанії. Внутрішні неузгодженості та відсутність договорів між страховими компаніями, лікарнями та аптеками не повинна впливати на інтереси споживачів страхових та медичних послуг. Проте, як стверджують самі страховики, така ситуація зберігатиметься не довго. Поступове наповнення ринку новими страховими компаніями, які пропонуватимуть практично стандартні програми страхування сприятиме підвищенню конкуренції на ринку медичного страхування, що призведе до зниження цін, що зробить страховий продукт більш доступнішим для різних верств населення. Крім того, страховики схилиються навіть до того, що включатимуть в програми страхування такі захворювання як туберкульоз, цукровий діабет, онкологію

Аналізуючи стан медичного страхування в Україні, можна виділити цілу низку проблем, що стримують його розвиток. Це зокрема:

- неналежна підготовка спеціалістів у цій сфері;
- відсутність адекватної винагороди праці лікарів у формі зарплат і премій;
- уникнення страховиками зобов'язань щодо оплати лікування страхувальника, ґрунтуючись на різних підставах;
- відсутність законодавства, яке б регулювало медичне страхування;
- різне бачення чиновниками, страховиками та медиками моделі, на основі якої має діяти медичне страхування, зокрема, його обов'язкова форма;
- недостатня поінформованість громадян щодо можливостей страхової медицини.

Проте однією з основних проблем, що постає у сфері медичного обслуговування є невідповідність існуючим потребам обсягів коштів, що спрямовуються на фінансування цієї галузі з офіційних джерел. Це явище сприяє розвитку корупції, розвитку тіньової економіки. Діюча система медичного забезпечення в Україні перебуває в глибокій фінансовій кризі, що характеризується нерівномірним розподілом ресурсів у системі, низьким рівнем розвитку надання первинної медичної допомоги, низькою часткою видатків на охорону здоров'я по відношенню до ВВП.

Сьогодні людей, які не мають медичної страховки приблизно 95%. А отже, перспективи розвитку системи медичного страхування в Україні

великі, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато. Але всі намагання будуть марними без належної підтримки держави. Саме тому, запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування потребує:

- Законодавчого врегулювання кола платників страхових внесків і бази для їхнього нарахування ;
- Здійснення низки заходів щодо оптимізації мережі лікувальних закладів з метою уникнення необґрунтованих витрат на утримання надлишкових приміщень та персоналу;
- Забезпечення збалансованості обсягів послуг обов'язкового медичного страхування з його фінансуванням;
- Узгодження стандартів медичного обслуговування згідно із світовим досвідом.

На початку року Міністерство охорони здоров'я заявило, що ініціює запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування з 2017 року. Проекти законів обговорювались неодноразово. Останнім з них є проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування», що був розроблений в рамках виконання третього етапу реформ відповідно до Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», еалізація проекту Закону передбачає:

- запровадження додаткових джерел фінансування охорони здоров'я;
- запровадження договірних відносин;
- забезпечення гарантованого рівня надання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у визначеному законодавством обсязі;
- сприяння діяльності закладів охорони здоров'я усіх форм власності, створення умов для задоволення потреб населення у медичних послугах відповідно до сучасних стандартів медичної допомоги;
- забезпечення належного контролю за якістю медичних послуг;
- ефективне використання наявних кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів;
- солідарну участь держави, роботодавців, територіальних громад та окремих юридичних і фізичних осіб у фінансуванні медичних послуг.

Пропонується запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування як окремого виду соціального страхування, оскільки медичне страхування, на відміну від всіх інших видів соціального страхування, охоплюватиме практично все населення, а не лише працюючих або пенсіонерів, та передбачає організацію надання кваліфікованої медичної допомоги, а не здійснення грошових виплат, як за іншими видами соціального страхування.

Законопроект передбачає, що страховиком у обов'язковому меншому страхуванні буде фонд медстрахування, який пропонують створити як некомерційну самоврядну організацію. Управління цим фондом пропонують здійснювати на паритетній основі представниками від застрахованих осіб, роботодавців і держави.

Документ спрямований на створення єдиної системи збору й обліку єдиного внеску на обов'язкове медстрахування в частині страхових внесків, які мають вносити роботодавці в розмірі 4,25% від фонду оплати праці.

Також резерви фонди наповнюватимуть шляхом залучення коштів державного й місцевого бюджетів на сплату страхових внесків за відповідні категорії застрахованих; залучення коштів фонду соцстрахування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань, залучення коштів самозайнятого населення.

Передбачають, що зазначений законопроект набуде чинності з 1 січня 2017 року, оскільки за цей час потрібно вжити необхідних заходів з реорганізації системи охорони здоров'я для переходу від утримування медустанов до принципів оплати наданих медичних послуг.

Цікавим є те, що перічні громадяни можуть вносити свої ідеї та побажання.

Перспективи впровадження з 2017 року в Україні медичного страхування обговорювались і на прес-конференції в 1А «МОСТ-ДНЕПР» за участі головного лікаря Дніпропетровської обласної лікарні ім. Мечникова Сергія Риженка. На його думку, необхідно визначити три позиції, перш ніж говорити про можливість впровадження в Україні страхової медицини.

1. Готовність суспільства прийняти принцип солідарності, адже у всіх страхових європейських та світових системах охорони здоров'я він діє неухильно. Це означає: заможний сплачує за бідного, здоровий - за хворого, молодий - за старого.

2. Впевненість кожного пацієнта, що страховка покриє його витрати на лікування. Якщо він платить гроші (а медичне страхування дуже недешево), у разі хвороби повинен бути повністю забезпечений медикаментами, реактивами для обстежень, витратними матеріалами для хірургії. А це все лягає на плечі страхової компанії. Якщо система страхування на нинішньому етапі готова бути захистом для об'єктів страхування - ласкаво просимо в страхову медицину! Якщо ні - нічого доброго з цього не вийде.

3. Завдання реформи - зробити медицину комфортною для пацієнта. Це означає - пацієнт отримує бажане одужання без зайвих матеріальних і моральних витрат і в найкоротші терміни, не відчуваючи при цьому дискомфорту, а тим більше страждань.

Лікар вважає, що при недостатньому фінансуванні ця ідея стає утопією. Тому дуже важливо визначити: чи може матеріальний стан суспільства забезпечити ці умови? Іншими словами, чи вистачить у народу грошей на страхову медицину.

Зважаючи на невітійну фінансову ситуацію в країні, в залежності від конкретної обраної моделі медичного страхування доцільно впроваджувати податкові знижки для громадян зі сплати податку з доходів фізичних осіб. Це може бути реалізовано у формі податкових кредитів для найбідніших верств населення. При цьому для забезпечення максимальної справедливості доцільно надавати кредит з податку на доходи фізичних осіб у розмірі, обернено пропорційному доходам громадян

Важливо пам'ятати, що впровадження обов'язкового медичного страхування без створення відповідних економічних і політичних передумов у суспільстві може породити безліч проблем. Зокрема, якщо не буде проведена реструктуризація системи медичної допомоги, не будуть реалізовані відповідні стратегії підвищення ефективності витрат, раціоналізації використання наявних у галузі фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсів, впровадження обов'язкового медичного страхування, замість очікуваного позитивного ефекту може призвести до небажаних наслідків. Це і підвищення вартості медичних послуг, додатковий податковий тиск на працюючих та роботодавців, ухилення від сплати податків, високі витрати на утримання персоналу ще одного фонду соціального страхування і т. п [4, 33].

Шляхи вдосконалення системи надання та фінансування медичних послуг окреслені так:

- персоніфікований облік виділяються державних коштів і витрат для розрахунків подушного принципу фінансування програми державних гарантій;
- поява і розширення платоспроможного попиту на добровільне медичне страхування у середнього класу великих міст у міру стабілізації економіки України. Ширше залучення в сферу добровільною медичного страхування;
- законодавче врегулювання питання про можливість віднесення витрат на медичне страхування працівників до валових витрат;
- розширення маркетингової діяльності у сфері добровільного медичного страхування;
- розмежування верств населення відповідно до середнього рівня заробітної плати з метою надання безкоштовних медичних послуг лише конкретним категоріям громадян (пенсіонери, діти, інваліди тощо) та громадянам з низьким рівнем доходів.

Висновки. Сьогодні охорона здоров'я продовжує працювати за умови дефіциту бюджетних коштів. Одним із найефективніших шляхів розв'язання існуючих проблем в галузі охорони здоров'я є запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування.

На шляху впровадження загальнообов'язкового медичного страхування перед Україною стоїть дуже багато проблем. В першу чергу це невідповідність вимогам часу законодавчих актів, податкової системи, медичної, банківської та страхової галузей країни.

Великі надії покладаються на прийняття закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування», який передбачає введення загальнообов'язкового державного медичного страхування на початку 2017 року.

Вирішення всіх цих проблем потребує часу, фінансових ресурсів, відповідних фахівців. Держава повинна подбати про наявність відповідного законодавства, яке б захищало інтереси всіх суб'єктів ринку медичного страхування, а також розробити систему підготовки відповідних фахівців, запланувати у бюджеті витрати на підвищення зарплати медичним працівникам.

Запровадження медичного страхування населення призведе до зростання сильної та здорової нації, а як наслідок - сильної та ефективної економіки. Тому з економічної точки зору запровадження є більш ніж доцільним. Та незважаючи на це, лишається одне питання: чи готові українці морально та економічно до цього? Адже зважаючи на велику недовіру населення до держави, а також високий рівень корупції в сучасній системі охорони здоров'я люди можуть просто не захотіти віддавати свої гроші, побоюючись, що вони пропадуть. Тому на мою думку, попри незаперечну необхідність впровадження обов'язкового медичного страхування в однаковій мірі необхідно сприяти розвитку добровільному медичному страхуванню.

Перелік використаних джерел

1. *Безкоштовна медицина в Україні: міф або реальність. Пікуль Віталій Сергійович [електронний ресурс] ' Сдіна служба правової допомоги - Режим доступу: [http: . '3222.ua article bezkoshto\na_ meditsinav ukránjnj'_ aboj-ealnst.htm](http://3222.ua/article/bezkoshto/na_meditsinav_ukrainij/_aboj-ealnst.htm)*
2. *Медичне страхування в Україні [електронний ресурс/ ' Режим доступу: [http: ohozreval.com/author-column 'andrij-pinchuk-medichne-straliuvaiinya-v-ukraini. htm](http://ohozreval.com/author-column 'andrij-pinchuk-medichne-straliuvaiinya-v-ukraini. htm)*
3. *Медичне страхування, [електронний ресурс] Вікіпедія Режим доступу: [http: uk. \wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0!oB8%D1%87%D0BD%D0%B5_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%oD0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0!oB8%D1%87%D0BD%D0%B5_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%oD0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F)*

4. *Обов'язкове медичне страхування, [електронний ресурс] /Єдиний медичний простір* Режим доступу: <http://inmeds.com.ua/compulsory/522/>
5. *Обов'язкове медичне страхування в Україні [електронний ресурс] 'Медико-правовий портал /<I03-law.org.ua» - Режим Ооступу: <http://103-law.org.ua/Article.aspx?a=160>*
6. *Перспективи впровадження з 2017 року в Україні медичного страхування [електронний ресурс] Частный предприниматель / - Режим доступу: <http://chrp.com.ua/all-news/item/25529-perspektivi-vprovadzhennya-z-2017-roku-v-ukrayini-medichnogo-strahuvannya>*
7. *Повідомлення про оприлюднення проекту Закону України «Про загальнообов'язкове Оержавне соціальне медичне страхування», [електронний ресурс]/Міністерство охорони здоров'я - Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/uaportal/ProJO131024_0.html*
8. *Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні. Тишаренко О.Є.Серьогін ЄС, [електронний ресурс] / - Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1571>*
9. *Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. - К.: Знання-Прес, 2008. - 1019 с.*

Mariid Moskalenko HEALTH INSURENCE IN UKRAINE

The article analyzes the current state of health insurance and discovers main problems of its development in Ukraine. The need for implementation of mandatory health insurance is outlined, and the main advantages and disadvantages of this form of health insurance are determined. Voluntary health insurance is analyzed.

Key words: *mandatory health insurance, voluntary health insurance, health care. Ukraine*

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ЗОЛОТА

У статті пояснюється, що еволюція національних і міжнародних грошових систем, в тому числі розвитку і формування грошово-кредитної політики тісно пов'язана з процесами, які відбулися не тільки в кредитно-фінансовій сфері, а й процесами, що характеризують економіку, розвиток науково-технічного прогресу і стан промислового виробництва.

Ключові слова: золото, ринок золота, золотовалютні резерви, кон'юнктура, ціна золота.

Кон'юнктура ринку золота, як і будь-якого іншого товару, визначається співвідношенням пропозиції і попиту на нього в різних сферах економіки. Обсяги надходження золота залежать від рівня розвитку золотодобувної промисловості, а той у свою чергу - від стану її мінерально-сировинної бази. В інтегрованому вигляді кон'юнктура виражається в ціні золота, на яку крім перерахованих вище факторів впливають економічна і політична ситуація як в конкретній, що виробляє дорогоцінні метали або споживає їх у значних кількостях, країні, так і в світі в цілому.

Результати дослідження: Ціна золота безпосередньо або опосередковано залежить від стану ринку енергетичних ресурсів (насамперед, нафти) і курсу основних світових валют. До числа показників, що впливають на кон'юнктуру ринку золота, також належать:

- розподіл запасів золота,
- ступінь лібералізації економіки та впливу на неї держави,
- можливість виходу виробників золота на світовий ринок дорогоцінних металів.
- методи вирішення нормативно-правових проблем на ринку.

Ще однією складовою визначення ціни на ринку золота є його учасники, які завдяки рівню своєї компетентності та кількості також впливають на неї. До основних учасників ринку золота належать:

1) Золотодобувні компанії.

Це важлива категорія учасників ринку, бо вони поставляють на ринок основну кількість первинного золота. Сюди відносяться як невеликі

компанії, так і величезні корпорації. Чим більше компанія видобуває золота, тим сильніший її вплив на ринок. Це змушує інших учасників ринку уважно відстежувати всі події, пов'язані з діяльністю великих золотодобувних компаній.

2) Промислові споживачі.

Дана категорія учасників включає в себе промислові підприємства, ювелірне виробництво, а також підприємства з очищення та облагородження золота.

3) Біржовий сектор.

У ряді країн на найбільших біржах існують спеціальні секції з торгівлі золотом та іншими дорогоцінними металами.

4) Інвестори.

Це велика категорія учасників ринку, які мають різні інтереси. Дана обставина породжує різноманітні форми вкладень в інструменти, пов'язані з золотом.

5) Центральні банки.

їх роль на ринку дорогоцінних металів багатогранна. З одного боку, вони є найбільшими операторами на ринку золота; з іншого боку, в їх функцію входить встановлення правил торгівлі золотом на ринках. Дана група учасників значно впливає на кон'юнктуру ринку, причому роль центробанків особливо зросла в 90 -х років ХХ в.

6) Професійні дилери та посередники.

Цю групу складають, перш за все, комерційні банки та спеціалізовані компанії. Дилери грають одну з провідних ролей на будь-якому ринку, так як майже все золото спочатку потрапляє в їх руки.

Всі учасники ринку діляться на дві групи: маркетмейкери і звичайні учасники.

Маркетмейкери (учасники, що формують ринок) зобов'язані постійно підтримувати двосторонні котирування на покупку і продаж, інформуючи про це зацікавлених осіб (своїх клієнтів, інших маркетмейкерів). Звичайні учасники не формують ринкові ціни, орієнтуючись у своїй діяльності на котирування маркетмейкерів. Важлива роль на лондонському ринку належить Банку Англії, який контролює оптовий ринок злитків золота.

Більшість же учасників складають колишні брокерські контори, які раніше спеціалізувалися на імпорті золота і його продажу Банку Англії, а нині є підрозділами найбільших банків світу. До числа найбільш відомих фірм відносяться: NM Rotschild and Sons; Moccatta & Goldsmith (підрозділ Standard Chartered Bank); Samuel Montaque (підрозділ Midland Bank PLC); Sharp Pixley (підрозділ Deutsche Bank).

Учасники ринку можуть надавати брокерські послуги, діючи за дорученням і за рахунок своїх клієнтів, зводячи покупців і продавців. Винагородою брокерів є комісійні від укладених угод. На міжбанківському ринку працюють дві чисто брокерські компанії: Tradition Financial Service - в Лондоні і PREMEX AC - в Цюріху. Вони не надають своїх котирувань і не тримають відкритих позицій.

Залежно від ступеня державного регулювання ринки золота поділяються на чотири основні категорії:

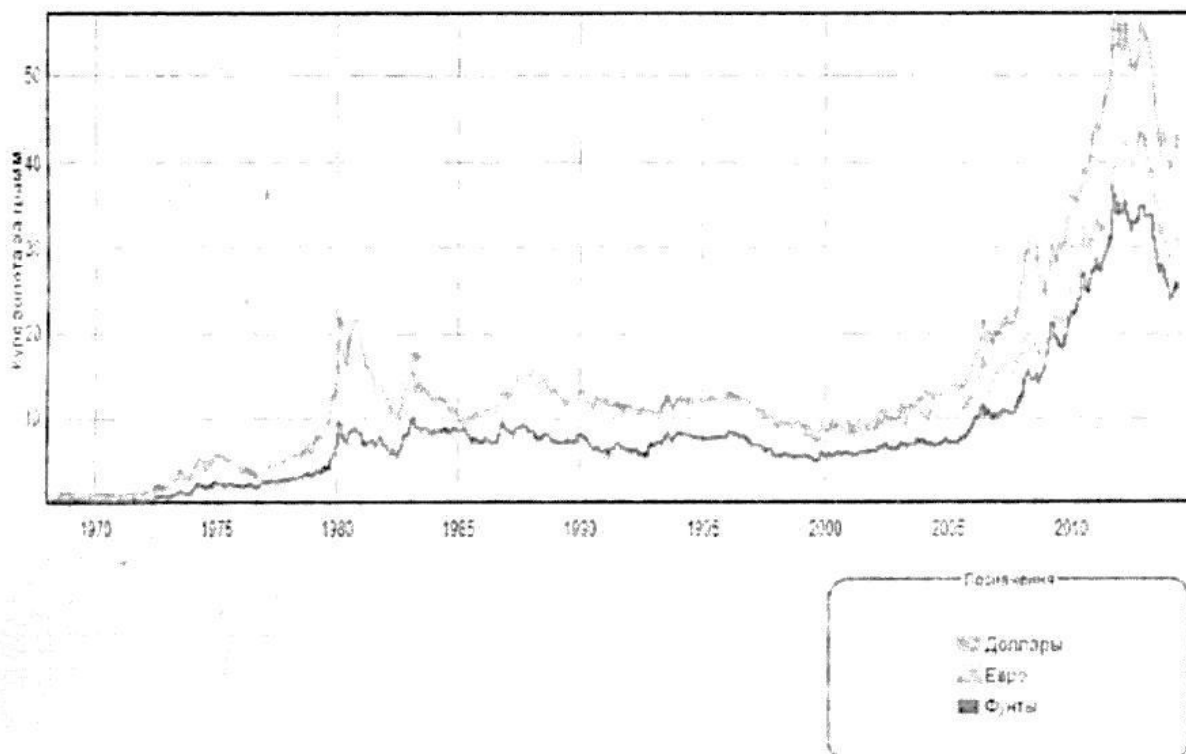
- світові - в Лондоні, Цюріху, Франкфурті, Чикаго, Гонконгу;
- внутрішні вільні - в Мілані, Парижі, Ріо-де-Жанейро;
- місцеві контрольовані - в Афінах, Каїрі;
- «чорні» ринки - в Бомбеї.

Ринок золота в Лондоні

У своїй нинішній формі цей ринок існує з 1919 р. Основним його учасником залишається той самий, що і раніше, клуб «фірм» - золоті брокери Лондона (London Bullion Brokers). В їх число входять: Samuel Montague; Republic Mays London; Standart Chartered Bank; Mocatta Group; Deutsche Sharps Picksley. Саме на Лондонському золотому ринку сформувалася процедура фіксингу, яка проводиться з 1919 р. двічі на день. Ціни Лондонського ринку вважаються найбільш представницькими, використовуються в якості довідкової бази для різного роду розрахунків, порівнянь і закладаються в довгострокові контракти. Об'єктом торгівлі на фіксинг є стандартизовані зливки. Кожен зливочок повинен мати серійний номер, відмітку про пробу, штамп виготовлювача.

Лондонський золотий фіксинг - так називається процедура встановлення ціни на золото, яка виконується на Лондонському ринку дорогоцінних металів п'ятьма членами LondonGoldMarketFixingLtd в приміщенні інвестиційної компанії NMRothschild&Sons. Ця процедура розроблена і проводиться з метою фіксування ціни для укладання угод між членами Лондонського ринку, однак результати фіксингу неофіційно використовуються у всьому світі в якості відправної точки для оцінки товарів і цінних паперів пов'язаних із золотом. Золотий фіксинг проводиться в доларах США, британських фунтах стерлінгів і євро щодня о 10:30 і 15:00 за місцевим часом у Лондоні шляхом спеціально організованої телефонної конференції.

Рисунок 1. Динаміка зміни курсу на золото.

На рисунку 1 зображено графік середньомісячного курсу золота за результатами золотого фіксингу на Лондонському ринку дорогоцінних металів. Стабільність на ринку, яка спостерігалася з 1980 року порушилася і курс золота за грам пішов вгору у 2005 році. Починаючи з 2014 року, як і прогнозували експерти, курс знову починає падати.

Цікавими є і показники мінімального і максимального значення курсу.

Мінімальні значення курсу золота:

16.01.1970 - 1.117 доларів за грам;

05.08.1999 - 7.610 євро за грам;

16.01.1970 - 0.465 фунтів за грам.

Максимальні значення курсу золота:

05.09.2011 - 60.974 долари за грам;

01.10.2012 - 44.441 євро за грам;

06.09.2011 - 38.029 фунтів за грам.

Можна зробити висновок, що свого апогею ціна досягла у 2011 році.

Ринок золота в Цюриху

Найбільшим центром торгівлі золотом в 1970-х рр.. став Цюрих. З початку 1980-х рр.. Швейцарія імпортувала в середньому від 1200 до 1400 т. золота на рік, а експортувала від 100 до 1200 т. Звідси видно, що тільки відносно невелика частина дорогоцінного металу залишається в країні.

Золото використовується в національній ювелірній промисловості в скромних обсягах - близько 25 т. Про велику роль Цюріха як європейського центру торгівлі свідчить те, що золотий імпорт Швейцарії становить 70% золота, що добувається в західних країнах, з яких 60% потім реекспортується в різні регіони світу. З початку 1980-х рр.. Цюріх став світовим ринком золота, через який проходить майже половина світового промислового попиту на золото. Швейцарія імпортує близько 40% загальної пропозиції золота у світі.

Маркет-мейкерами цюріхського ринку є «велика трійка» банків (UBS, SBC, Credit Swiss), які дуже швидко адаптувалися до нових ринкових умов і змін у вимогах своїх клієнтів.

Банки «великої трійки» відносяться до інноваційних банків світу, які здійснюють дуже широке коло найбільш сучасних операцій із золотом.

Ринок золота в США

Демонетизація золота в 1970-х рр.. зробила можливою скасування проіснувавшего протягом 40 років «Акта золотої заборони», відповідно до якого громадяни США не мали вдачі на приватне володіння золотом в злитковій формі. Лібералізація торгівлі золотом привела до швидкого перетворення Нью-Йоркської товарної біржі (Commodity Exchange - COMEX) і Міжнародного валютного ринку (International Money Market - IMM) Чиказької товарної біржі (Chicago Mercantile Exchange - CME) в найбільші центри торгівлі золотими ф'ючерсними контрактами. Саме в цих центрах полягає більше 90% всіх ф'ючерсних контрактів на поставку золота.

Поряд з ф'ючерсною біржовою торгівлю золотом в Нью-Йорку існує ринок золота в злитковій формі, звідки оптові дилери поставляють золото виробничим і комерційним споживачам.

У торгівлі золотом в останнє десятиліття поряд з біржами беруть участь провідні американські банки, що в даний час є маркет-мейкерами на міжнародному ринку золота, такі як: Дж. Р. Морган. Дж. Арон енд Ко. Особливістю цих ринків є широке поширення угод переважно венчурного характеру. До них відносяться термінові \ годи (форвардні і ф'ючерсні), які укладаються на 1, 3, 6 місяців і виконання яких здійснюється за ціною, зафіксованою в момент укладання угоди. Сума контракт) строго визначена обсягом в 100 унцій.

Інші ринки золота

Центром опціонної торгівлі стала Канадська золота біржа. З кінця 1980-х рр.. інтенсивно відбуваються операції із золотом на Гонконгському ринку, де мають представництва великі золоті дилери з Цюріха. Лондона, Нью-Йорка і Франкфурта. З 1980 р. товарна біржа Гонконгу почала здійснювати торгівлю ф'ючерсними контрактами.

Серед місцевих контрольованих ринків виділяється ринок золота в Саудівській Аравії, який забезпечує сировиною ювелірну промисловість за рахунок імпорту.

При тому положенні, коли долар, євро та ієна є головними валютами у світі, було б помилкою ігнорувати роль золота, так як воно є другим за важливістю резервним засобом. Золотий баланс людства становить 234,2 тис. т, причому 145,2 - видобуто за всю історію людства, 22,2 - загублено або використано в непоправних і непіддатливих обліку промислових процесах, 33,0 - зберігаються в центральних банках, 91,0 - знаходяться в приватному володінні у вигляді ювелірних виробів, золотих монет і злитків, 89,0 - знаходиться в надрах, 43,0 - можуть бути вилучені економічно виправданим способом.

На країни ЄС в натуральному вираженні припадає 14 тис. т. золота, в той час як на США - 9 тис. т.

Європа, таким чином, буде відігравати велику роль у визначенні ролі золота в майбутньому міжнародної валютної системи. Ситуація в світових пропорціях розподілу золота поступово змінюється. Після Першої світової війни тільки одна країна - США - мала запас золота, достатнім, щоб забезпечити конвертованість у золото своїх грошей; в цей час США володіли 2/3 світових запасами золота. Було б помилкою вважати, що Європа буде приймати участь у розпродажі своїх запасів золота. Ніхто з великих власників не зацікавлений у зниженні цінності такого важливого резервного активу. Разом з тим Європа вважає, що її золотий запас до сих пір ще не оцінений як засіб підвищення довіри до євро.

Результатом курсових коливань, що спостерігаються останнім часом у співвідношенні ключових валют, стало збільшення частки золота в структурі світових резервів. При цьому найбільший серед країн індивідуальний золотий запас сформувався в США (8133,5 тонн) (табл.1).

Таблиця 1 Офіційні запаси золота країн світу в тонах [6; 7]

Місце (2013)	Країна/Організація	1990	2000	2010	2013
1	США	8146,2	8136,9	8133,5	8133,5
2	Німеччина	3536,6	2960,5	2960,5	3387,1
3	МВФ	3217,0	3217,3	2814,0	2814,0
4	Італія	2073,7	2451,8	2451,8	2451,8
5	Франція	2545,8	3024,6	2435,4	2435,4
6	Китай	395,0	395,0	1054,1	1054,1
7	Швейцарія	2590,3	2419,4	1040,1	1040,1
8	Росія	-	384,4	788,6	1035,2
9	Японія	793,6	763,5	765,2	765,2
10	Нідерланди	1366,7	91,8	612,5	612,5

За даними World Gold Council, у 2013 році власниками найбільшого золотого запасу є США, Німеччина, МВФ, Італія, Франція, Китай. Динаміка зміни частки золота у резервах країн-власників найбільших золотих запасів відображена у таблиці 1. У порівнянні з 2010 роком країни в основному не змінювали свої золоті резерви. Винятком стали Німеччина, золоті резерви якої зменшились на 13,9 тонн, і Росія, у якої золоті резерви значно збільшились - на 246,6 тонн.

Розглянемо тенденції зміни кон'юнктури на ринку золота на період з квітня 2013 по квітень 2014. Основними характеристиками цього періоду стали:

- зменшення ціни з 1497,1 дол. США до 1289,1 дол. США за тройську унцію, тобто відбулося зменшення ціна на 208 дол. США або на 13,9%;
- максимальне значення ціни - 1497,1 дол. США за тройську унцію у квітні 2013, а мінімальне - 1221,6 дол. США за тройську унцію у грудні 2013 (рис.2).

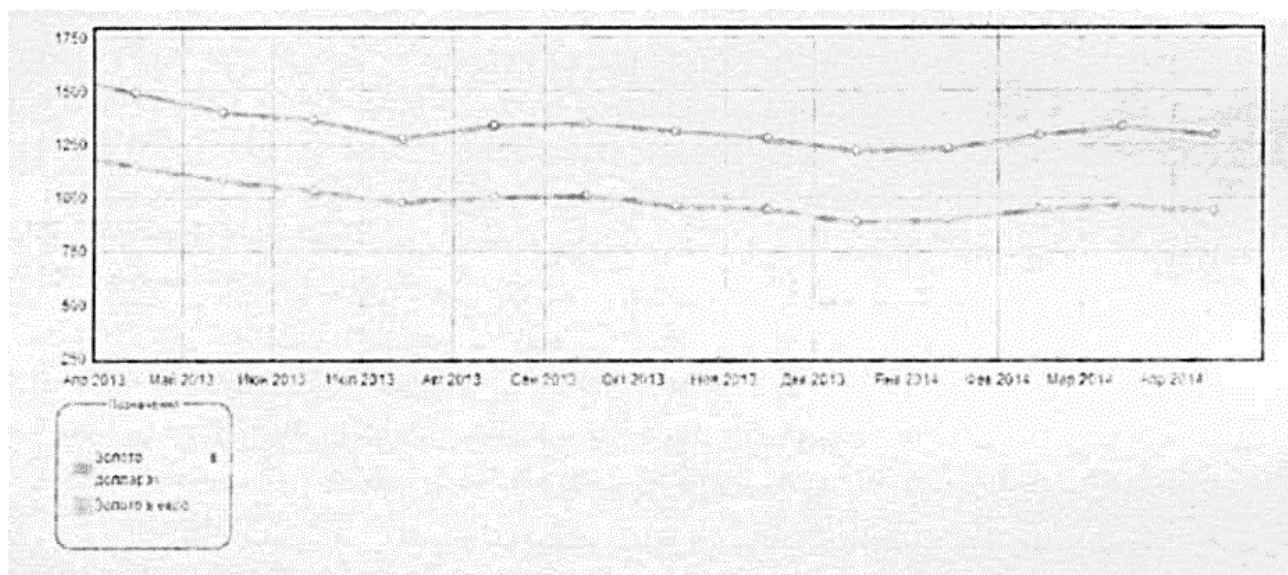
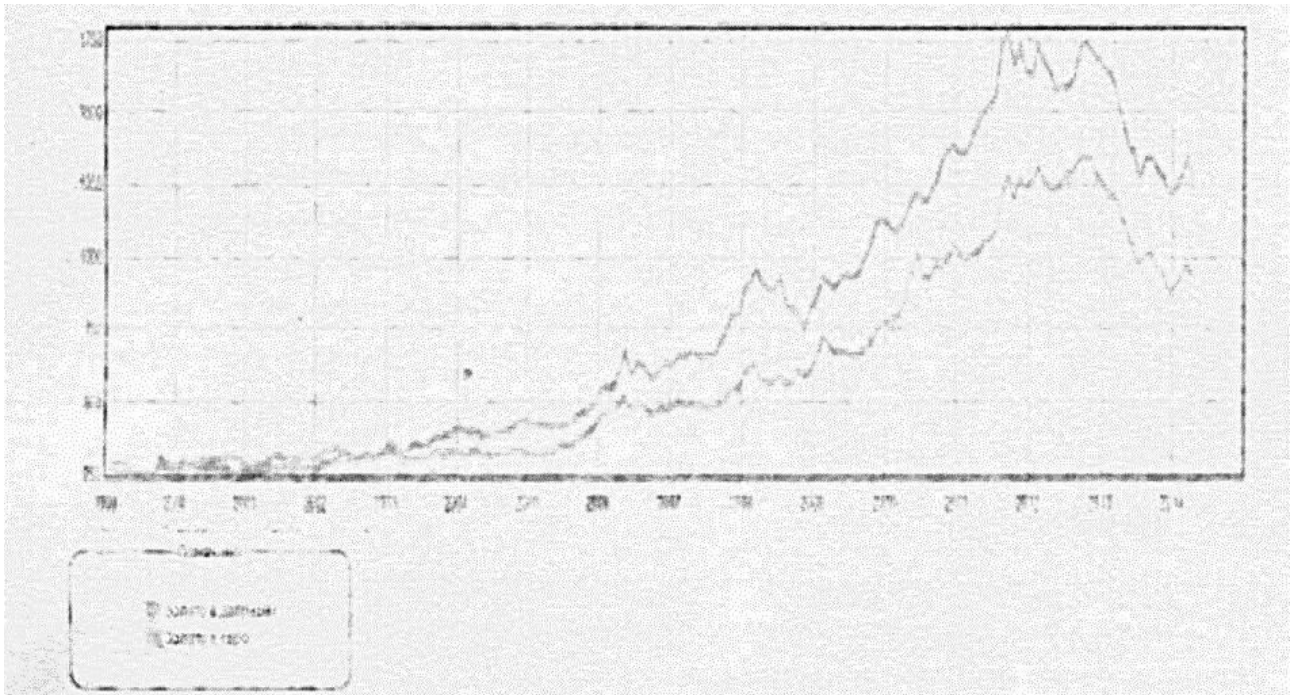

Рисунок 2. Динаміка вартості золота у доларах і євро [8]

У період 2000-2001 років ринок золота характеризувався низькою волатильністю. Динаміка наступних років характеризується стійкою тенденцією до зростання. Особливо нестійкими коливаннями та різким зростанням цін відзначається період 2006-2010 рр. Це пояснюється тим, що попит на золото постійно зростає як на інвестиційний інструмент і як на товар, який є сировинним ресурсом. В період світової економічної кризи на ціну золота впливав промисловий попит, який падав, і в результаті зумовив додаткову волатильність вартості металу, а з іншого боку - інвестиційний попит, що підвищував ціну на золото. Дані фактори зумовили наявну динаміку зміни світової ціни на золото (рис 3).

Рисунок 3. Динаміка ціни на золото.

Аналіз поведінки основних гравців на ринку золота показує:

- держателем золотого запасу номер один залишаються центральні банки країн ЄС, однак вони роз'єднані по національних квартирах і не контролювані єдиним політичним керівництвом;
- ціни на золото тісно корелюють із сировинними ринками, тому після тривалого періоду зростання цін на сировину відбувається перерозподіл світових запасів золота;
- два найбільших гравця - США і ЄС - контролюють 70% офіційних золотих запасів, тому вони будуть робити визначальний вплив на ринок золота в наступні 20 років;
- світовий золотий запас у тисячі разів менший за обороти на світовому товарному ринку, а золотий запас США в десятки разів менше державного боргу цієї країни; це вказує на те, що в майбутньому відмова від кредитних грошей вже неможлива;
- за офіційною статистикою, сьогодні центральні банки світу володіють золотим запасом у розмірі 29 633 тонни, в порівнянні з 1995 роком запас під контролем центральних банків зменшився на 14%.

США

Як не дивно, золотий резерв США був закладений в розпал великої депресії. У 1933 році був виданий Указ № 6102 про націоналізацію золота, за яким всі фізичні та юридичні особи повинні були здати усе своє золото державі за твердою ціною 20,66 \$ за тройську унцію. Після

закінчення збору золота його офіційна ціна була піднята до 35 \$ за тройську унцію.

Під час Другої світової війни американські запаси жовтого металу досягли свого максимуму - 20 205 тонн. В якості сховищ використовуються Форт Нокс в Кентуккі і підвали Федерального резервного банку. У роки дії Бреттон-Вудської системи США активно використовували золото для стабілізації долара, що скоротило їх золотий резерв більше ніж в 2 рази.

Окрім свого золота, на зберіганні в США частково або повністю знаходяться золоті резерви близько 60 інших держав. Обсяг цих резервів в пресі не публікується [1].

Німеччина

Після Другої світової війни, на хвилі економічного дива в 1951 році. Німеччина почала створювати свій золотий резерв. У 1968 році запаси досягли свого піку в 4000 тонн. [5]

На даний момент німецькі золоті резерви становлять 3387,1 тонну, що за ринковою вартістю відповідає приблизно 140 млрд євро. Це золото купувалося на біржах Нью-Йорка, Лондона і Парижа, і там же залишалося на зберіганні. З нього на березень 2013:

- 1536 тонн (= 45 %) зберігається у Федеральній резервній системі США (в останні роки Німеччина безуспішно намагається вивезти його на свою територію);
- 450 тонн (~ 13 %) у Банку Англії в Лондоні;
- 374 тонни (= 11 %) у Банку Франції в Парижі
- 1036 тонн (~ 31 %) німці зберігають у власній країні.

За зберігання золота Банк Англії стягує щорічну плату в 500 тис. євро. Зберігання в США та Франції відбувається безоплатно.

Щорічно близько 5 тонн золота Монетний двір Німеччини витрачає на карбування монет з їх подальшим продажем [4]. Інші операції з ним не ведуться.

За даними фінансового центру, на 2010 рік у приватному володінні німців перебувало близько 4000 тонн золота у вигляді золотих злитків і монет. Додатково до цього німці володіють сертифікатами та цінними паперами на ще 1 400 тонн золота [3].

Франція

Тільки в 1965 році Франція обміняла 874 млн доларів на золото [3]. У серпні 1965 року створено, за заявою Банку Франції, золотий резерв країни. Зараз він складає 2435,4 тонни.

Китай

В останні роки Китай проводить політику масової скупки золота (так, за першу половину 2012 він імпортував 582 тонни, що перевершило обсяг золотих резервів Індії).

З 2007 року Китай вийшов на перше місце в світі за обсягами видобутку золота (2007 рік - 280 тонн, 2008 рік - 292 тонни).

Росія

Запаси золота в державному резерві Росії на 1 березня 2014 склали 1041,9 тонн [2]. Частка золота в загальному обсязі золотовалютних резервів Росії склала близько 7,8 %. На 2014 рік Росія займає 7 місце у світі за обсягом золотих резервів.

Висновки: Ринок золота - організована система відносин між суб'єктами з приводу купівлі-продажу дорогоцінного металу, що функціонує на різних рівнях його організації: світовому, регіональному, внутрішньому. Світовий ринок золота характеризується вільним обертанням дорогоцінного металу на міжнародному рівні, рівноправним статусом його учасників, недосконалою конкуренцією, розвитком інфраструктурою, стійко високим попитом та нестабільною пропозицією. Його об'єктом є золото у виді наявного і безготівкового металу; суб'єктами золотодобувні компанії, промислові споживачі, спеціальні секції фондових бірж, інвестори і тезавратори, монетарні влади, професійні дилери і посередники. Аналіз кон'юнктури світового ринку золота за останні 15 років дозволив виявити сучасні тенденції в попиті та пропозиції дорогоцінного металу. Попит залежить від рівня розвитку промисловості, потреби в поповненні золотовалютних державних резервів, спекулятивних тенденцій і в цілому має тенденцію до стійкого росту.

Перелік використаних джерел:

1. Катасонов В.Ю. Спектакль под на званием «Аудит золотого запаса США»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/81154/>
2. Оценка предстоящих изменений' международных резервов и другой ликвидности в иностранной валюте органов денежно-кредитного регулирования Российской Федерации по состоянию на 1 марта 2014 года: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/liquidity.htm&pid=svs&sid=mipzrRF_01.
3. Dórit Hefi, Norbert Hurling: Der Goldjunge. Журнал: Handelsblatt. Nr. II, 16.01.2013, ISSN0017-7296, стр. 46.

4. *Jens Kleine und Matthias Krautbauer: Coldbesitz der Privatpersonen in Deutschland: Steinbeis Research Center for Financial Services, November 2010, S. 2.*
5. *MoritzSchwarz: «HoltunserGoldheim!» — Интервью с Рольфом Фон Хохенхау. Газета: JungeFreiheit, Nr. 19/12 (4. Mai 2012), стр. 3.*
6. *http://www.gold.org/sites/default/files/GDT_Q4_2013.pdf - Gold Demand Trends. Full year 2013.*
7. */j//p. /www.deutsche-wirtschafts-nachrichten.de/wp-content/uploads/2014/03/World_Official_Gold_Holdings_as_of_February2014JFS.pdf - WORLD OFFICIAL GOLD HOLDINGS.*
8. *<http://www.dragmet.com.ua/uk/kurs-zolota-v-dolarakh-i-yevro.html> - Золото і гроші.*

The article explain that the evolution of national and international monetary systems, including the development and formation of monetary policy is closely related to processes that occurred not only in credit and finance, but also in processes that characterize the economy, the development of scientific technological progress and the state of industrial production.

Keywords: gold, gold market, gold reserves, market conditions, the price of gold

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧОГО БАНКІНГУ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Гендерне питання у сфері продажу фінансових послуг давно хвилює маркетологів, хоча більшість учасників фінансового ринку не бачить необхідності сегментації фінансових продуктів залежно від гендерної приналежності. Тим не менше, деякі фінансові установи вирішили запровадити спеціальні продукти, орієнтовані виключно на жінок. У статті розглянуто питання розвитку одного з таких продуктів - жіночого банкінгу. З'ясовується, на якому з етапів свого розвитку знаходиться жіночий банкінг в Україні. Враховується світовий досвід створення жіночих банків та відділень, обґрунтовується інтерес фінансових установ до співпраці виключно з жінками. Порівнюється стан розвитку жіночого банкінгу в Україні та Російській Федерації. Наводяться основні шляхи розбудови банкінгу для жінок в Україні.

***Ключові слова:** банківська система, жіночий банкінг, кредит для жінок, кобрендингова програма, платіжна карта*

Останнім часом в рамках традиційної банківської системи набувають розвитку особливі продукти, призначені виключно для жінок. Наразі існує декілька точок зору щодо необхідності поділу банківських послуг за гендерним принципом. Багато дослідників вважають дану тенденцію частиною маркетингових стратегій банків. Проте, бурхливий розвиток жіночого банкінгу в зарубіжних країнах та поступове залучення до цього процесу вітчизняних фінансових установ вимагає детального аналізу та дослідження ефективності та обґрунтованості подібних кроків. В статті аналізуються основні види банківських продуктів, що пропонуються жінкам в зарубіжних банках. Порівнюється стан розвитку жіночого банкінгу в Україні та Російській Федерації. Метою статті є аналіз стану розвитку жіночого банкінгу в світі та пошук шляхів його запровадження та вдосконалення в Україні.

Результати дослідження

Гендерне питання в сфері продажу фінансових послуг давно хвилює маркетологів, хоча більшість учасників фінансового ринку не бачить

необхідності сегментації фінансових продуктів залежно від гендерної приналежності. Тим не менше, деякі фінансові установи вирішили запровадити спеціальні продукти, орієнтовані виключно на жінок.

Ідея створення жіночого банкінгу належить економісту з Бангладеш Мухаммаду Юнусу, який у 1976 році запропонував ряд заходів для скорочення бідності в країні, серед яких - мікрокредитування жінок для створення ними власного бізнесу. В 2006 році за цю ідею Юнус отримав Нобелівську премію [7]. Перший в світі жіночий банк було відкрито в Пакистані в 1989 році за ініціативи Беназир Бхутто. В 1999 році прикладу Пакистану послідувала Танзанія, банк для жінок був зареєстрований в цій державі в 2007 році. В 2006 році ісламський інвестиційний банк для жінок - Masrafywomen-onlyBank був створений в Бахреїні. Він став першою фінустановою, якою керували жінки. Створювалися жіночі банки і у Об'єднаних Арабських Еміратах. В 2004 році в м. Дубаї було випущено першу в країні пластикову карту для жінок. З врахуванням специфіки витрат жінок, банк пропонував власницям картки знижки в розмірі від 10 до 30% при розрахунках в ресторанах, перукарнях, салонах краси. В жовтні 2013 року перше відділення банку, який буде обслуговувати лише жінок, відкрилося в Індії. Статутний капітал BharatiyaMahilaBank складає близько 1,6 млрд. доларів. Створення такого банку повинне сприяти зміцненню соціального та економічного положення жінок в країні.

Розвиток ісламського жіночого банкінгу має доволі відчутну матеріальну основу. В розпорядженні жінок на Близькому Сході знаходиться як мінімум 40 млрд. доларів. В Саудівській Аравії, за оцінками місцевих портфельних інвесторів, жінки складають до 60% нових інвесторів фондового ринку та 40% нових інвесторів у нерухомість [12]. В цілому, за даними BostonConsultingGroup, жінки контролюють 12 трлн. доларів в глобальних витратах і є рушійною силою для зростання заробітків в глобальному масштабі, що становить 5 трлн доларів [5]. За підрахунками аналітиків, до 2020 року біля 53% мільйонерів в світі можуть складати жінки.

Також жіночий банкіг розвивається і в Європі, і в США. В США цей вид банкінгу передбачав наявність кредитних карток з ароматом, спеціальні програми кредитування та жіночі депозити, кобрендингові проекти зі спеціальною бонусною системою заохочення при покупках в торгових мережах. Дуже швидко ця тенденція створення банків для жінок з'явилася і в Європі. В 2006 році в австрійському місті Гаштайне був створений спеціалізований філіал Raiffeisenbank. Додатковою перевагою була можливість для молодих мам-клієнток банку залишити своїх дітей в спеціально обладнаній ігровій кімнаті. В Німеччині був створений повністю жіночий банк під назвою Frauenbank.

Причин для відкриття банків та відділень для роботи виключно з жінками можна назвати декілька.

По-перше, жінки є активнішою частиною населення. За статистикою, в усьому світі жінки є основними споживачами товарів та послуг, вони більше за чоловіків схильні до придбання дорогих товарів, подорожей, відвідування театрів, виставок, інших культурних заходів. Саме тому представниці слабкої статі стимулюють винахідливість банків та їх лояльність до жінок.

По-друге, жінки є більш виваженими та розсудливими в частині прийняття фінансових рішень. Їх дисциплінованість дозволяє банкам зменшити кредитні ризики та підвищити рівень прибутку. За даними дослідження Експертів, чоловіки з більшою вірогідністю, ніж жінки, допускають прострочку по кредитах - 5,7% проти 5,3%. Жінки ретельніше намагаються уникати боргів, ніж чоловіки. Зі 100 проблемних кредитів лише 25-30% належить жінкам [6].

По-третє, для кредитних організацій однією з найважливіших складових є демографічна. За статистикою, у кількісному співвідношенні жінки переважають над чоловіками. Крім того, представниці слабкої статі живуть довше. В ряді випадків граничний віковий ценз у жінок встановлюється банками на рівні 65 років, у чоловіків. В деяких банках, зокрема «Русский стандарт», кредитні картки видаються жінкам з 18 років, а чоловікам лише з 23.

Крім того, у 80% випадків жінки вимагають особистої уваги менеджера, практично не довіряючи електронним каналам обслуговування. За даними дослідження Аналітичного центру при уряді Російської Федерації, лише 35% жінок в світі використовують систему Інтернет-банкінгу. Щодо використання електронних грошей, в Росії, наприклад, 33% жінок проти 52% чоловіків надають їм перевагу [4]. Тому, банки наразі не дуже активно запроваджують спеціальні електронні банківські продукти, орієнтовані на представниць жіночої статі.

Форми жіночого банкінгу доволі різноманітні. Як правило, вони представлені споживчими кредитами для жінок, бізнес-кредитами для жінок, автострахованням для жінок, платіжними чи кредитними картками з особливими умовами використання, індивідуальним дизайном і т.п., кобрендинговими програмами. Основною відмінністю жіночих продуктів від звичайних є більш м'які умови обслуговування, отримання кредитів, особливі преференції у випадку з депозитами, або додатковий сервіс. Наприклад, «Сургутнефтегазбанк» Росії в рамках кредиту «Дамский» надає представницям жіночої статі кошти на будь-які цілі, без забезпечення в розмірі від 50 до 100 тис. рублів строком до 1,5 року під 15% річних.

Для порівняння, за умовами кредиту «То, что надо» цього ж банку, кошти надаються в розмірі до 500 тис. рублів строком до 7 років. За умови залучення коштів в розмірі 300 тис. рублів строком до 1 року, відсоткова ставка складає 18% річних. При цьому, банк залишає за собою право вимагати наявності поручителя [13].

В Україні немає настільки масштабної тенденції до створення жіночих відділень, жіночих банків чи пропозиції продуктів для жінок, як в інших країнах. Зокрема, можна проаналізувати розвиток цієї сфери банківських послуг на прикладі Російської Федерації. В Росії цей вид банкінгу є досить новим. Прослідковується тенденція запровадження жіночого банкінгу малими та середніми банками та його ігнорування великими. Найбільш популярними в Росії є кредити для жінок. Ключовими вимогами для надання такого виду кредиту є наступні: компанія повинна належати жінкам (не менше 50%), жінка повинна бути управляючим директором або більше 50% персоналу компанії повинні складати жінки. Активний розвиток жіночого банкінгу в Російській Федерації зумовлений тим, що з числа жінок віком від 20 до 50 років 74% задіяні у виробництві, 84% у торгівлі, 77% в сфері послуг та 100% у агробізнесі [11]. В Росії доволі значна кількість банків пропонує кредити для жінок на особливих умовах. Наприклад, GE Money Bank вирішив видавати жінкам кредит «Особливий» за ставкою 13,5% річних. Чоловікам цей же кредит надається під 13,9% річних.

Східний експрес-банк пропонує жінкам автокредит, який можна оформити без КАСКО, початкового внеску та комісій. Чоловікам даний продукт не доступний. Термін кредитування для жінок складає 1-7 років, для чоловіків 1-5 років. Відсоткова ставка по жіночому автокредиту складає від 27,5 до 35,5% річних, що на 2 відсоткові пункти нижче, ніж за чоловічим.

Тільки представниці жіночої статі можуть отримати в Райффайзен-Банку кредит «Леді Spark» на купівлю одноіменної моделі Chevrolet на особливих умовах: на рік під 13,5% річних при 15-відсотковому першому внескові, або під 11,4% при внеску у 50%, що на 0.5% менше вартості стандартного кредиту на купівлю автомобіля марки Chevrolet [10].

Крім того, банки Російської Федерації пропонують своїм клієнткам оформлення особливих жіночих пластикових карток.

Одним з перших в Росії випускати платіжні карти для жінок став Газпромбанк, який у 2002 році випустив дебетову карту Lady'scard платіжної системи VISA. Карта має виключно жіночий колір та дизайн, власниця картки отримує знижки від компаній-партнерів банку. По карті передбачається технічний овердрафт, у випадку виникнення якого щоденна плата складає 0,1% від суми перевищення.

В 2007 році Альфа-банк випустив кобрендингову карту Visa спільно з Ж) риалом Cosmopolitan, призначену для молодих жінок 22-27 років. Карта може бути і дебетовою, і кредитною. Діє спеціальна дисконтна програма зі спеціальними знижками та акціями у компаній-партнерів. Космо-карта займає 2 місце по кількості випущених Альфа-банком кобрендингових карт після кобренду з «Аерофлотом». За три роки існування проекту кількість власниць картки склала 200 тисяч чоловік.

У 2012 році в Альфа - Банку з'явилася ще одна жіноча карта - Privilege Card платіжної системи VISA. Це карта категорії Platinum, виконана в стильному чорному дизайні і призначена спеціально для вишуканих жінок. Продукт об'єднує в собі привілеї Альфа - Банку, системи MasterCard та клубу Quintessentially Style, учасники якого отримують знижки і привілеї в сфері подорожей, гастрономії, шопінгу, краси та спорту, розваг, предметів розкоші тощо [2].

У 2010 році Райффайзенбанк спільно з журналом Elle запусив карту, власниці якої поряд зі знижками і привілеями можуть користуватися сервісом "Консьєрж-леді", безкоштовно надають інформаційні та консультаційні послуги, а також поради та рекомендації. Власницям карти може бути надана допомога у виклику таксі, організації термінової евакуації автомобіля, догляді за домашніми тваринами, підборі обслуговуючого персоналу тощо. При цьому, карти ELLE-РайффайзенБанк можуть бути як дебетовими, так і кредитними, категорій Standard і Gold [10].

В Україні розвиток жіночого банкінгу є також доволі перспективним напрямком. Співвідношення кількості жінок та чоловіків складає 53% до 47% на користь жінок. Крім того, станом на кінець 2013 року, кількість підприємців-жінок в Україні складає більше 40% [3].

Російські банки, представлені на ринку банківських послуг України, найближчим часом не мають наміру пропонувати жіночі банківські продукти, подібні російським. Наразі в Україні можна спостерігати лише сезонні акційні програми для жінок. Наприклад, банк КредитМаркет напередодні 8 березня пропонував кредит лише для жінок на спеціальних умовах. Кошти надавалися в розмірі до 100 тис. грн. строком від 6 до 48 місяців без застави та поручителя з можливістю сплати 0% за управління кредитом за перший місяць [8].

В період з 07.03.2014 по 30.04.2014 жінки можуть скористатися акційною пропозицією Авант-Банку «Я вірю в красу» на базі платіжної карти VISA Classic. Перевагами є знижки в більшості магазинів косметики, кафе та ресторанах, безкоштовне зняття готівки та поповнення рахунку в мережі відділень банку та нарахування 10% річних на суму залишку коштів на рахунку в гривнях [1].

В асортименті послуг Правекс банку є надання кредиту «Жіночий драйв». За його умовами, кошти надаються на період від 1 до 7 років, відсоткова ставка залежить від розміру початкового внеску. За умови внеску 20% суми, вона складає 13,75% річних, 30% -13,25%, 50% - 12,25% відповідно [9].

Загалом, заданими НБУ, за 11 місяців 2013 року банки України надали кредитів фізичним особам на суму 192,7 млрд. грн. 43,5% громадян, які звернулися до фінансових установ за кредитом, склали представниці жіночої статі.

І в Російській Федерації, і в Україні поділ банківських продуктів на жіночі та чоловічі залишається переважно частиною маркетингової стратегії банків. Не існує тенденції до створення окремих фінансових установ для роботи виключно з жінками.

Таким чином, в Україні є два шляхи розвитку жіночого банкінгу в рамках традиційної банківської системи, тобто без побудови окремої установи. По-перше, працювати в сферах та напрямках, де традиційно домінують жінки в якості споживачів. Таку роботу можна здійснювати шляхом насичення існуючого споживчого ряду чисто жіночими продуктами: комунальні платежі, спеціалізовані платіжні картки, продаж страхових продуктів.

Другим варіантом є комплексний розвиток напряму з акцентом на кредитні операції. Розвиток жіночого банкінгу в Україні покращить стан коротко- та середньострокового кредитування, оскільки саме на таких умовах надаються кредити для жінок. Крім того, можливість працювати в даній галузі могла б стати стимулом для легалізації бізнесу, що призвело б до детінізації економіки.

Враховуючи зарубіжний досвід запровадження жіночого банкінгу, усі переваги цієї галузі можна сказати, що жіночий банк - це банк майбутнього. Рішення про запровадження жіночих банків вже назріло давно через зростаючу активність жінок в житті, роботі, економіці. Створення відділень чи банків для жінок наразі вже є нагальною потребою для банківського сектору усіх країн світу, оскільки це може надати значної динаміки розвитку економіки.

Висновки

Проаналізувавши дану тему можна прийти до наступних висновків:

1. Жіночий банкінг виник на Близькому Сході та отримав широкого застосування в Європі та США. В Україні існують лише окремі акційні пропозиції, призначені для жінок.

2. Зарубіжний досвід, що фінансовим установам вигідно співпрацювати з жінками зважаючи на їх зростаючу активність в економіці та

бізнесі. За статистикою, кількість жінок-підприємців в світі зростає, при цьому вони є дисциплінованішими за чоловіків в плані управління фінансовими ресурсами.

3. В Україні жіночий банкінг має великий потенціал розвитку. Для його запровадження фінансовим установам необхідно працювати в сферах, де в якості споживачів домінують жінки. По-друге, необхідно комплексно розвивати галузь, роблячи акцент на кредитні операції.

4. Розвиток жіночого банкінгу в Україні здатен покращити стан кредитування, стимулювати легалізацію бізнесу, а відтак - сприяти детінізації економіки.

Список використаних джерел:

1. *Авант-Банк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://iavantbank.com.ua>*
2. *Альфа-Банк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://alfabank.ru>*
3. *Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
4. *Дирекция по финансовым рынкам и банкам. Основные тенденции использования электронного банкинга [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://iac.gov.ru/files/publication/1153.pdf>*
5. *Л. Дубенко "Жіноча економіка» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.go/os.ua/uncategory/20110516Jenskaya-ekonomika>*
6. *Евгений Замковский. Женский банкинг. Почему банкиры так любят женщин?/ Е. Замковский [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://loyaltymarketing.ru/articles/2008/07/30/>*
7. *Е.Кравченко. Интервью - Мухаммад Юнус, лауреат Нобелевской премии мира и Е.Кравченко, М.Оверченко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vedomosti.ru/library/news/4295481/cel_biznesa_delat_lyudejfschastlivymi_muhammad_yunus_laureat*
8. *КредитМаркет, акция «Весенние сюрпризы» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ikreditmarket.ua/rus/creditivesennie-sjurprizu-8-marta.html>*
9. *Правекс-банк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravex.com/ukr/services/personal/credit/autocredit/womendrive>*
10. *РайффайзенБанк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.raiffeisen.ru/>*
11. *Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.gks.ru/>*
12. *Cheréchez la femme: в поисках лояльных клиентов [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://arb.ru/b2b/trends/cherchez_la_femme_v_jjoiskakh_loyalnykhklijentov-1697055*
13. *Сургутнефтегазбанк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.sngb.ru/>*

Rostovska D.S. THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT AND FUNCTIONING OF BANKS FOR WOMEN IN UKRAINE: THE FOREIGN EXPERIENCE

The marketers have been concerned about the gender issues in the sphere of the financial services sale, although the majority of the financial market participants do not see the need for segmentation of the financial products depending on the gender. However, some financial institutions have decided to introduce special products aimed only at women. The article reviews the issues of the development of one of these products - women's banking. It is found out, at which stage of the development the women's banking in Ukraine is. The global experience of women's banks and branches is taken into account; the article substantiates the interest of the financial institutions to the cooperation exceptionally with women. This paper compares the status of women's banking in Ukraine and the Russian Federation. It gives the basic ways of the development of banking for women in Ukraine.

Key words: *banking system, women's banking, credit for women, co-branding program, payment card*

*Туринська Христина Василівна,
Білас Вікторія Вікторівна,
Вайнагій Іван Іванович*

ВПЛИВ ТЕОРІЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ ТА НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ

Стаття присвячена пошуку змістовних елементів функціоналізму та неофункціоналізму як теоретичної основи європейської інтеграції в договірній основі, що регулювала функціонування перших Європейських співтовариств. Зроблено висновок щодо функціонального характеру початкового етапу європейської інтеграції.

***Ключові слова:** європейська інтеграція, європейські співтовариства, функціоналізм, неофункціоналізм.*

Аналіз сучасного стану розвитку європейських інтеграційних процесів не можна здійснити без врахування основних теоретичних підходів до розуміння цього процесу. Зокрема, мова йде про концепції функціоналізму та неофункціоналізму, які мають ряд переваг перед іншими теоріями, включно федералізму як альтернативного пояснення методів об'єднання континенту. Адже неофункціоналізм продемонстрував свою спроможність у поясненні процесів, що відбуваються на європейській міжнародній арені, здатності до прогнозування майбутнього континенту, що пододало критику на його адресу. Дослідження цієї теорії та її практичного прояву має стати актуальною темою для сучасних дослідників євроінтеграційних процесів.

Ця проблема важлива також і для вітчизняної практики інтеграції, оскільки важливо усвідомити теоретичні підвалини інтеграції, щоб сформулювати оптимальні шляхи зближення України з європейським простором. Адже відсутність розуміння сутності Європейського Союзу, насамперед, як простору, який створений завдяки секторальній інтеграції та дозованому об'єднанню зусиль національних держав не дозволяє вітчизняним посадовцям виробити оптимальні стратегії євроінтеграції.

Метою нашої статті є виявлення змістовних елементів функціоналізму та неофункціоналізму як теоретичної основи європейської інтеграції в договірній основі, що регулювала функціонування Європейських

співтовариств. Зауважимо, що вперше суттєві євроінтеграційні процеси почали розгортатися після Другої світової війни, коли західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи. Зміна геополітичної ситуації, осмислення досвіду воєн привели до формування нових ідей про об'єднання Європи. Важливе місце серед яких займає теорія функціоналізму та його переосмислення у вигляді неофункціоналізму.

Теорія функціоналізму тісно пов'язана з ліберально-ідеалістичними традиціями, які заперечують неминучість війн і наполягають на можливості поліпшити міжнародні відносини через формування спеціальних структур, які б захищали загальні інтереси. Класична теорія функціоналізму представлена у працях Д. Мітрані «Працююча мирна система». «Перспективи інтеграції: федералізм чи функціоналізм» [11], запропонував «функціональний метод» об'єднання, який в кінцевому рахунку мав призвести до всеосяжної світової єдності. Аналізуючи та моделюючи систему міжнародних відносин, Д. Мітрані пропонував оперувати не поняттями, що визначають рівень поділу влади-держава, конфедерація, федерація, а елементами менш глобального характеру, визначеними потребами окремої людини. Він закликав спочатку виокремити проблеми, які необхідно вирішити для забезпечення економічного чи соціального добробуту, а форма за допомогою якої вони будуть вирішені, має визначатися сама по собі. Співробітництво та взаємодія при цьому пропонувалися саме в питаннях соціально-економічного характеру, вирішення яких є актуальним для всіх держав і тому, певною мірою, може об'єктивно бути об'єднуювальним елементом. Таке функціональне співробітництво, наприклад, у галузях транспорту, охорони здоров'я, або енергетики, виключало необхідність попередньої розробки тієї чи іншої конституційної моделі чи будь-якого ідеологічного підґрунтя. Ініціатива в цьому плані мала виходити в кожному конкретному випадку від індивідуумів, приватних груп чи урядів, які самі б визначили ту- чи іншу форму співробітництва. Отже, основним положення функціоналізму є ідея про те, що європейська інтеграція має бути максимально деполітизована, а співробітництво має бути спрямоване на досягнення загального економічного добробуту, а європейське співтовариство набути рис функціональної спільноти.

Незважаючи на те що функціоналізм критикували за технократизм та ігнорування політичного і психологічного контексту, ця теорія згодом була модернізована в межах неофункціоналізму.

Теорія неофункціоналізму була сформульована у 50-60-ті ХХ ст. Ернестом Хаасом і продовжує ідеї функціоналізму). Однак неофункціоналізм не відокремлює економіку від політики, вважаючи, що вони тісно взаємозв'язані.

Неофункціоналізм, на відміну від функціоналізму, більше наголошує на результаті та використанні політичної волі (політичних зусиль) задля формування структури інтегрованого суспільства. Проте найголовніша відмінність неофункціоналізму стосується тези про те, що інтеграція може спричинити неочікуваний або небажаний ефект від прийнятих інтеграційних рішень, що створює феномен «перетікання» («spillover»), — становище, за якого дія, спрямована на досягнення певної мети, формує ситуацію, коли цієї мети можна досягти тільки за допомогою додаткових заходів. Іншими словами, інтеграційний процес, розпочавшись в одній сфері, поступово поширюється («перетікає») на решту сфер, що розширює межі та інтенсивність інтеграції. Крім «переливання» вони мають включати «розлив»: який передбачає розширення функціональної сфери діяльності; «поступове будівництво» - зростання компетенції інтеграційного об'єднання та автономії в прийнятті рішень; «відплив», який передбачає повний відхід назад як у функціональній сфері, так і сфері повноважень до встановлення статус-кво та «скорочення», значне підвищення спільних арбітражних функцій.

Отже з вище сказаного ми можемо зробити висновок, що функціоналізм та неофункціоналізм були спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності.

Створення Євросоюзу з його особливою системою правових норм було зумовлено розвитком економічної, політичної та правової інтеграції на європейському континенті. Після II-ої світової війни західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи, що, власне, і вважається початком європейської інтеграції. Зміна геополітичної ситуації в Європі, осмислення досвіду воєн привели до формування нових ідей про об'єднання Європи. Серед найважливіших причин початку європейської інтеграції можна виділити наступні:

- Розуміння Європою її власних слабостей. Внаслідок конфліктів і воєн її позиція "центра світу" була загублена. Це місце було зайнято двома новими наддержавами - Сполученими Штатами Америки й Радянським Союзом, кожна з яких була набагато могутніша у військовому, політичному і економічному аспектах, чим роз'єднані європейські держави.
- Визнання того, що військові конфлікти у Європі не повинні повторитися. Після жахливого досвіду двох світових воєн, кожна з яких починалася у середині Європи, і в яких Європа була основним полем битви й головним учасником, це бажання миру стало лейтмотивом всіх політичних дій.

- Потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією. Після багатьох років націоналістичних урядів у Європі, прийшов час на нову якість у європейській політиці - час на спільне функціонування та співіснування усіх народів Європи.
- Потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирав усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі.
- Сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг.

У 1946 р. у своєму виступі у Цюріху (Швейцарія) відомий політичний діяч Великої Британії В. Черчилль закликав до створення Сполучених Штатів Європи. На його думку, таке міждержавне об'єднання повинно було базуватись на партнерстві Франції та Німеччини як країн, чия ворожнеча упродовж XIX ст. призвела до трьох найбільш руйнівних військових конфліктів в Європі [12]. Втім, Велика Британія відводила собі роль скоріше посередника, а не учасника такого об'єднання. Практичній реалізації ідеї щодо заснування інтеграційних об'єднань у Західній Європі значною мірою сприяли й Сполучені Штати Америки, які в межах плану Маршалла допомагали об'єднанням європейських країн перетворитися на постійно діючі економічні та політичні союзи.

Найбільшу зацікавленість у створенні інтеграційних об'єднань у Європі виявила Франція, яка побоювалась відродження німецької військової промисловості після послаблення контролю з боку союзницьких держав у Західній Німеччині наприкінці 1940-х рр. Тому не випадково у 1950 р. Міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував заснувати міждержавне об'єднання, яке могло б контролювати вугільну та сталеливарну промисловість країн-членів. Цей проект отримав назву «план Шумана» і був узятий за основу створення першого з європейських співтовариств - Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) [10]. У цьому документі можна знайти наступні пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;

- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції [10].

Декларація про солідарність галузей Німеччини та Франції мала на меті забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам - економічний розвиток. Звісно, план передбачав, що майбутня організація буде відкрита для всіх охочих до вступу країн. Завдяки цьому було досягнуто консенсус щодо національних інтересів: з одного боку. Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей, а з іншого - ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав [8, с. 12-56].

План Шумана та Моне був реалізований 18 квітня 1951 року, коли було підписано Паризький Договір про створення ЄОВС, який набрав чинності в липні 1952 р. Договір був підписаний на термін 50 років. Членами нової організації стали Франція, ФРН, Італія, Голландія. Бельгія та Люксембург [5].

Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 р., а сталі - у серпні 1954 р. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країн-членів до поглиблення процесів інтеграції, і не лише її економічного аспекту [4].

Аналізуючи перші кроки на шляху до європейської інтеграції та діяльність ЄСВС зокрема, можна знайти багато спільного з основними засадами функціональної теорії. Сам Д. Мітрані (засновник класичного функціоналізму) позитивно оцінював це об'єднання, стверджуючи, що воно є проявом чистої традиції функціональної логіки.

В основі функціонування ЄСВС була оригінальна ідея Монне про секторальну інтеграцію, в якій можна простежити схожість з функціоналізмом і стсь кою теорією. Йде мова про поступове економічне об'єднання та поетапну відмову держав від частини свого національного суверенітету на користь спільних наддержавних структур, які беруть на себе функцію задоволення спільних політичних та економічних інтересів. В цій простій схемі не можна не помітити той шлях, по якому почала розвиватися європейська інтеграція. Створення ж реальної солідарності в тій чи іншій галузі економіки, на думку Монне, мало б викликати потребу подальшої інтеграції в інших сферах і призвести, зрештою, до побудови європейської федерації. Іншими словами, на переконання Ж. Монне, досягненню політичної єдності Європи мусила передувати її реальна економічна єдність. Саме ця ідея була взята на озброєння французьким урядом. Таким

чином можна сказати, що «промова Шумана» в травні 1950, яка була втілена у формі європейських співтовариств, здійснювала обмежену, але інноваційну ідею функціоналізму про помірковану відмову від частини свого національного суверенітету на користь спільних наддержавних структур. Ж. Монне і ті, хто підтримував його ідеї, бачили регіональну інтеграцію як поступовий процес, джерело динамізму якого виходить зсередини. Неофункціоналісти ж визначили це явище як «перетікання» («spillover»), тобто секторальне співробітництво, що поступово створює умови для формування спільних політичних цінностей, що в кінцевому результаті приведе до політичної інтеграції.

Принциповою ж відмінністю між функціоналізмом і неофункціоналізмом стало детальне вивчення передумов інтеграції останнім. Співпраця не може починатися на порожньому місці; для цього необхідні певні умови: загальні економічні інтереси, схожість економічних систем, деяка ступінь взаємозалежності, політичний плюралізм. Найпершим і найважливішим положенням стратегії неофункціоналістів стала теза про те, що, в першу чергу, слід починати співпрацю в тих питаннях, за якими легше всього домовитися. Водночас, потрібно переконатися, що мова йде про ключові сектори економіки (видобування вугілля і виробництво сталі, наприклад). Функціональна інтеграція Європи починається саме зі створення ЄОВС. Відмінною рисою цього Співтовариства стало об'єднання інтересів європейських країн у сфері «низькоюю» політики, тобто економіки. Більше того, вугілля і сталь є ключовими галузями економіки, що відповідає стратегії інтеграції неофункціоналістів.

Однак, досягнення ЄОВС у проникненні в державний суверенітет країн-членів виявилися набагато менше, ніж того очікували засновники спільноти. Зокрема, зазнала краху спроба функціональної інтеграції таких чутливих політичних сфер як оборона і зовнішня політика: теорія функціоналізму піддалася критиці, зокрема через її ідеалістичність та нездатність до прогнозування [7, с.5-19].

Врешті-решт, передчасні спроби наднаціонального вторгнення у сфери, які є винятковими прерогативами суверенної держави, призвели до відкритого протистояння подальшої функціональної інтеграції. Перш за все, це відноситься до відхилення французьким парламентом в 1954 році, підписаного двома роками раніше, договору про створення Європейського Оборонного Співтовариства (ЕОС). Провал проекту ЕОС знизив темпи інтеграції і ясно позначив поточну межу інтеграції. Мітрані передбачав такого роду кризи, тому у своїй теорії він завжди захищав політику від всіх інших сфер співробітництва. І не безпідставно: ставало очевидно, що об'єднання інтересів у сфері «низької» політики не зустрічає істотних

перепон, в той час як аналогічні процеси «високої» політиці зазнають краху і загрожують перекреслити все те, до чого вже вдалося домовитися з великими труднощами [1].

Під керівництвом бельгійського міністра закордонних справ П. Г. Спаака була організована робота комітету, куди входили міністри закордонних справ шести країн-членів ЄОВС. Дотримуючись ідеї функціоналізму, всі шестеро сконцентрувалися на скромній, але дуже оригінальній ідеї економічної інтеграції. Результатом цього стало підписання Римських угод 25 березня 1957 р.: Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Договір про створення Європейського Співтовариства з питань Атомної Енергії (Євратом). Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про деякі спільні інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. Наступним етапом стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967 р.) Об'єднавчого Договору, згідно з яким утворилася спільна для трьох співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄОВС та Комісії ЄЕС і Євратому) [2].

Значення Римських угод важко переоцінити. Підписання цих угод означало повернення до життя призупиненого проекту створення єдиного європейського співтовариства; також можна сказати про те, що ці документи стали новим рівнем в розвитку функціональної теорії.

Договір про ЄЕС переносив принципи і методи, поширені ЄОВС на всі області економіки шести країн-учасниць співтовариства. Головною причиною, на думку неофункціоналістів, завдяки якій економічне співтовариство перейшло на якісно новий рівень, стала зацікавленість всіх політичних сил ЄОВС у встановленні наднаціональних органів та інститутів, які б могли направляти співробітництво у правильному руслі. Наприклад, створення митного союзу відбулося на півтори роки раніше запланованого - у 1968 році замість 1970 року. Таким чином перетікання в нові економічні та політичні сектори було зумовлено чисто національними інтересами, які виражали представники своїх країн в органах ЄОВС, тобто національні інтереси отримали наднаціональний формат.

Якісна відмінність між двома співтовариствами полягала в тому, що ЄОВС було «секторальним» співтовариством, тобто сфера його діяльності була чітко визначена - вугільна і сталеливарна промисловість. Тоді як ЄЕС стало першою наднаціональною структурою, чия компетенція охоплювала всю економіку країн-членів. Створення ЄЕС відповідало стратегії Хааса, тому справедливо стверджувати, що на даному етапі європейська інтеграція розвивалася згідно теорії неофункціоналізму.

Утворення нових співтовариств та нових інститутів вело до встановлення в Європі миру, стабільності і безпеки. Частково успіх даної теорії полягає в переслідуванні саме цих цілей. Тому завершальний етап стратегії об'єднання Хааса передбачав встановлення «довгострокової системи миру в Європі». Наприклад, у 1963 році непримиренні вороги у минулому, Німеччина і Франція підписали договір про дружбу, що стало ключовою подією на шляху до об'єднання Європи. Установа загальноєвропейських наднаціональних органів забезпечувала все більшу взаємозалежність держав, втягуючи їх економіки в спільний ринок. І, найголовніше, за економічним співробітництвом, як невід'ємна частина, слідувала співпраця політична [3].

Отже, проаналізувавши історію формування європейських співтовариств, можна дійти висновку, що вони формувались на базових засадах, притаманних теоріям функціоналізму та неофункціоналізму. Перші європейські економічні співтовариства мали суто функціональний характер - являли собою об'єднання держав для реалізації певних функцій (ЄОВС, Євроатом). Подальше розширення співпраці на всі галузі економіки країн-учасниць ЄОВС і як наслідок створення ЄЕС, відповідає принципу неофункціоналістів яке вони визначили як «перетікання» («spillover»), тобто співробітництво в одних сферах економіки, неминуче призведе до необхідності співпраці й в інших галузях і стане причиною подальшої інтеграції між країнами членами співтовариства.

Список використаної літератури

1. Борко Ю *Европейский Союз: углубление и расширение интеграции* /Юрий Борко *Мировая экономика и международные отношения.* -№8. - 1998. - С 13-15.
2. Бусыгина И. *Асимметричная интеграция в ЕС* [Електронний ресурс] / Ирина Бусыгина // *Международные процессы* - 2010 - № 3(24). - Режим доступу до журн.: <http://www.inlertrends.ru/fifteen'002.htm>.
3. Горюнова С. О. *Євроінтеграція : навч. посіб.* / С. О. Горюнова. - К.: Академвидав. 2013. - 220 с.
4. Ковальова О. *Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції* / Оксана Ковальова // *Грані* - 2003. - № 1(27). - С 114 - 117.
5. Копійка В. *Європейський союз: заснування і етапи становлення* / В. Копійка. Т. Шинкаренко. - К.: Видавничий Дім .. Ін Юре ", 2001. - 448с.
6. *Консолідовані договори СС* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/data?tlHYPERLINK> «<http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=1453>»&HYPERLINK и <http://eu.prostir.ua/dat t-M&q=1453>»q- 1453
7. Лендъел кі. О. *Розширення та політика сусідства Європейського СОЮЗУ Мирослава Олександрівна Лендъел.* - Ужгород: Мистецька Лінія. 2008. - 284 С.

8. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Ніколас Мусис. - К.: Видавництво «К.І.С», 2005. -466с.
9. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира /Александр ОгановичЧубарьян. - М., 1987. -350 с.
10. Declaration of 9 May 1950 [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http:// europa. eu abc 'symbols'9-may/decl_en. htm](http://europa.europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm)
11. Mitranу D. A working peace system [Електроннийресурс] // Режимдоступу: <http://neie.itam.mx/docs06'Stephan%20Sberro/A%20working%20Peace%20Svs-tem%20David%20Mitranv.pdf>
12. Speech by Sir Winston Churchill, Zurich, 19 September 1946 /Електроннийресурс] //Режимдоступу: [http://www.peshawar.ch varia' winston.htm](http://www.peshawar.ch/varia/winston.htm)

Influence of the theories of functionalism and neofunctionalism on institutional basis of European communities

Article is devoted to substantive elements of functionalism and neo-functionalism as a theoretical basis for European integration in the contractual framework governing the operation of the first of the European Communities. Concluded for the functional nature of the initial phase of European integration. Keywords: European integration, the European Communities, functionalism, neofunctionalism.

*Туринська Христина Василівни,
Ердевдій Микола Андрійович,
Мегела Роман Романович*

ІДЕЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІСТ ТЕОРІЇ ФЕДЕРАЛІЗМУ ЯК ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В рамках даної статті проаналізована історія становлення теорії європейського федералізму, починаючи з епохи Середньовіччя та до наших часів. Розглянуті змістовні елементи федералістської концепції.

***Ключові слова:** інтеграція, федералізм. Європейський Союз*

Європейська ідея була і залишається невід'ємною складовою розвитку континенту. Ще у найдавніших з тих, що відомі сучасній цивілізації, писемних та усних пам'ятках отримували інтелектуальне осмислення різноманітні формати зближення поміж собою європейських народів.

Пошук взаємно прийнятних форм співжиття різних суспільств щораз повніше викристалізовувався у європейській релігійно-філософській, політичній та економічній думці. Королі та монахи, філософи та митці, діячі академічної сфери спробували проаналізувати питання пошуку об'єднуючого чинника для Європи.

Різноманітні проекти європейської єдності, які з'явилися у процесі історичного розвитку континенту, знаходили своє обґрунтування у низці мотивів і потреб: подолання ворожнечі та міжусобиць між європейськими народами, врахування зовнішніх чинників (відвоювання Святих земель, боротьба з турками), забезпечення чи уникнення гегемонії однієї держави, набуття економічних переваг, збереження провідної ролі Європи у світі.

Дослідження цих різноманітних ідей та уявлень про європейську єдність, відомих історії політичної і правової думки, **ДОВОДЯТЬ**. ЩО однією з перших, найбільш розповсюджених та розвинутих інтеграційних концепцій, які складають теоретичну основу процесу європейського об'єднання, був і залишається федералізм. Переважна більшість проектів об'єднання європейських держав була побудована саме на федералістських принципах.

Аналіз досліджень та публікацій. Слід звернути увагу на те, що активне вивчення історії європейської спільноти, комплексний та цілісний аналіз євроінтеграційних теорій розпочався лише за умов незалежної України,

оскільки за радянських часів існувало негативне відношення марксистської історіографії до ідеї Об'єднаних Штатів Європи. Серед вітчизняних дослідників проблематики європейської інтеграції слід відмітити В.В. Копійку, Т.І. Шинкаренко, В.А. Білоусова, які детально досліджують це явище, його розвиток та засади створення Європейського Союзу. Зокрема, у монографіях В. Копійки, Т. Шинкаренко досліджуються найбільш популярні концепції євроінтеграції і, фактично, ці праці є прикладом систематизованої спроби проаналізувати історію європейського згуртування. У згаданих виданнях було детально розглянуто еволюцію Європейських Співтовариств, зокрема створення ЄС. Нами була використана праця Ф. Тоді «Нариси історії Європейського Союзу», в якій у хронологічному порядку викладена політична історія європейської інтеграції. Також для дослідження об'єкту нашого аналізу було залучено працю М. Лендъел «Розширення та політика сусідства Європейського Союзу», в якій пропонуються матеріали про еволюцію європейської спільноти та її договірну основу.

Метою даної статті є аналіз історії становлення та змістовних елементів європейського федералізму, як теоретичної основи європейської інтеграції.

З утвердженням у Європі суверенних національних держав виникли численні проекти їх конфедеративного чи федеративного об'єднання. Намагаючись запобігти міждержавним конфліктам у Європі, відомі європейські мислителі та політичні діячі схилилися до думки про необхідність обмеження державного суверенітету. Розглядаючи державу та її інтереси як першопричину міждержавних суперечностей, що спричиняють воєнні конфлікти, прихильники «Єдиної Європи» висловлювалися за необхідність утворення наднаціонального об'єднання, яке б керувалося, у першу чергу, спільними інтересами, а не інтересами окремих держав.

Серед перших відомих політичних проектів об'єднання європейських країн виділяється розроблений на початку XIV століття радником короля Франції Філіпа XIII П'єром Дюбуа план «Повернення Святої Землі» (1305 - 1307 рр.). Проект проголошував поновлення на релігійній основі втраченої єдності європейських народів і передбачав утворення собору християнських монархів під егідою Папи та арбітражного трибуналу, які повинні були підтримувати мирне співіснування між християнськими державами та організовувати спільну боротьбу проти мусульман. Рада була покликана слугувати королю Франції, який відіграв би в ній провідну роль, і, водночас, надала б змогу європейським християнським монархам зосередитися на приготуванні наступного хрестового походу [1].

У 1464 р. король Богемії *Іржі Подебрад* висунув проект об'єднання християнських держав, який передбачав не стільки створення європейського

об'єднання, скільки усунення міждержавних протиріч у Європі. З цією метою пропонувалося скликати сейм із представників шістнадцяти королівств, який би відіграв роль арбітражного суду у вирішенні конфліктів та забезпечив би спільну боротьбу проти Османської імперії. Пізніше, у 1617 р., радник короля Франції Генріха VI герцог де Сюллі виступив з ідеєю *«Великого Плану»*, що передбачав утворення федерації з п'ятнадцяти європейських держав, очолених сенатом, до якого повинні були увійти шістдесят шість представників. Відповідно до нього, було би доцільним, щоб держави члени не відрізнялися між собою військовою та політичною силою, завдяки чому могли б вести переговори на рівних. Вони робили б це в рамках Великої Ради, де кожна держава мала б чотирьох представників. Основна мета об'єднання - утворення європейської армії для підтримання стабільності та боротьби із зовнішньою загрозою. Подібні теорії також розроблялися Е. Лакруа, який запропонував у 1623 р. зробити Венецію столицею Європи [7].

У 1693 р. В. Пени, англійський квакер, у роботі *«Есе щодо сучасного та майбутнього миру в Європі»* підтримав ідею утворення європейського собору, парламенту чи, навіть держави. В. Пенн закликав до створення Європейського парламенту. Він стверджував, що система голосування повинна бути заснована на демографічних та економічних показниках в різних країнах. Тому Німеччина матиме дванадцять голосів, в той час як Франція, Іспанія, Росія та Туреччина матимуть по десять, Італія та Англія - вісім-шість, і так далі, - в цілому дев'яносто голосів. В. Пенн запропонував, щоб рішення, прийняті в Європейському Парламенті, мали бути забезпечені за допомогою європейської армії.

Схожим проектом був захоплений один з відомих представників французького просвітництва XVIII століття *абат де Сен-П'єр*, який у 1713 році опублікував *«Проект вічного миру в Європі»* в Утрехті. З точки зору автора, це місто було покликане стати Містом Миру - місцем перебування організації, яку абат де Сент-П'єр іменував просто - Європейською Унією. На його думку, найкращою гарантією мирного розвитку держав є мораль, розум та освіченість громадян, однак, поки освіта громадян не набула загального поширення, гарантувати мир в Європі може європейська спілка держав. Він підмітив, що традиційні мирні угоди забезпечують стан миру упродовж невеликого проміжку часу, але міжнародна організація держав може гарантувати вічний мир. Основою для об'єднання держав у спілку стане усвідомлення ними своєї взаємозалежності. Правителі держав зрозуміють, що кожна держава поодиноці не є здатною самотійно протистояти решті держав.

У 1795 році відомий німецький філософ *Е. Кант* написав подібний філософський *«Проект вічного миру»*.. Обидва проекти передбачали

утворення Сенату чи постійно діючого Конгресу, рішення яких було би обов'язковим для держав-учасниць [10].

Всі ці проекти європейської єдності мали багато спільних рис, так, на думку українських дослідників В. Копійки та Т. Шинкаренка, «незважаючи на різноманітність європейських проектів, вони були подібнимизаскладовими: об'єднання держав; підпорядкуванням рішенням європейського Сенату або Сейму; арбітражне вирішення конфліктів; утворення армії для застосування санкцій на ведення зовнішніх воєнних дій, насамперед проти Османської імперії. Ці плани, а також інші, що були розроблені пізніше такими теоретиками і філософами як *А. Сен-Сімон* (представник утопічного соціалізму), *П.-Ж. Прудон* (ідеолог одного з напрямків анархізму), французький письменник *Віктор Гюго*, який вперше вжив термін «*Сполучені Штати Європи*», мали здебільшого абстрактно-теоретичний характер» [7, с. 17].

Ідеологи єдиної Європи керувалися романтичною ідеєю відновлення втраченої єдності шляхом поступового зростання серед народів розуміння європейської ідентичності, що, у свою чергу, створило б можливість для встановлення «вічного миру» на континенті. При цьому зовсім не враховувалися політичні, економічні та соціальні реалії.

І все ж в історії Європи були плани об'єднання європейських держав, які пропонували більш-менш реальні шляхи досягнення цієї мети. Саме вони стали основою сучасних інтеграційних проектів. Найвідомішими серед них є *пангерманські проекти богослова П. де Легарда, історика Г. фон Тріцке та економіста Ф. Ліста*, що передбачали об'єднання Європи навколо міцного економічного центру на чолі з Німеччиною. Новий економічний союз мав об'єднати навколо Німеччини такі держави та території, як Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Фландрія. Чехія, Угорщина і, згідно з деякими планами, Франція. Один із таких проектів, опублікований у 1893 р. у вигляді памфлету, змалював майбутнє Європи в середині ХХ століття як митний союз держав - *Mittleuropa*. Ядром союзу мала стати Німеччина, яка мала поновити кордони з Польщею, Рутенією, Прибалтійськими країнами, Румунією, Сербією і, можливо, Албанією, Болгарією та Грецією. Аналогічну думку про необхідність об'єднання навколо Німеччини таких європейських країн, як Австрія, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Скандинавські країни, а також підписання відповідної угоди з Великою Британією, висловлював відомий прихильник федеративного майбутнього Європи *К. Франц*.

Зважаючи на складний характер об'єднувальних процесів у Європі у другій половині ХІХ ст., основу яких і надалі становили силові тенденції, що ґрунтувалися на суб'єктивних факторах, деякі прихильники

пангерманського об'єднання Європи намагалися знайти об'єктивні передумови інтеграції навколо Німеччини. П. Дехі одним із перших запропонував упроводити систему концентричних союзів, що спочатку передбачала утворення вузького союзу з німецьких країн у вигляді митної конфедерації з деякими повноваженнями в політичних питаннях (*Zollbund*). Ширше митне об'єднання (*Zollverband*) на основі торговельних угод мало включати всі інші країни Центральної Європи, Прибалтійського регіону і навіть Францію, яка б могла використати цей союз для ефективної конкурентної боротьби з Великою Британією [11].

Після Першої світової війни питання про об'єднання Європи набуло нової сили. Причиною цього стала Жовтнева революція в Росії, що від'єднала від Європи третину її території, зростання економічних та політичних потужностей Сполучених Штатів Америки, зростання невдоволення метрополіями в колоніях. Повоєнна розруха і економічна криза в Європі створили сприятливі умови для відродження ідеї європейської єдності як єдиного можливого варіанту виходу з кризи. У роботах О. Шпенглера «*Занепад Заходу*» та А. Деманшона «*Занепад Європи*» повторювалася, висловлена шведським істориком і політологом Р. Кжеленом ідея циклічності розвитку суспільства. В опублікованій ним у 1915 р. праці «*Держава як організм*» вона порівнювалась з живим організмом, який проходить стадії народження, молодості, зрілості та старіння. Аналізуючи державу в історичному аспекті з моменту її виникнення та у процесі розвитку, прихильники європейського федералізму дійшли висновку, що держава, як суб'єкт міжнародних відносин, переживає свій останній етап еволюції [7].

Одна з доктринальних тенденцій сучасного федералізму, до якої зараховують таких видатних теоретиків європейського руху як А. Дандрьо, Е.Муньї, О.Марк, Д. де Ружмон, виникла в 1930-х роках під впливом економічної кризи. Цей тип федералізму, що отримав назву *інтегрального*, розглядає державу з її вузьконаціональними інтересами та політикою протекціонізму як основну причину гальмування економічного прогресу суспільства. Неможливість вирішення на наднаціональному рівні багатьох економічних проблем зумовлює необхідність утворення наднаціональних європейських структур з відповідними повноваженнями національних представництв, здатних обмежувати владу вищих інститутів і забезпечувати потреби та інтереси кожного учасника. Основною метою інтеграційної політики проголошувалося створення федерації європейських народів, яка б забезпечила їхнє примирення та відродження після катастрофи, до якої призвів націоналізм.

Але, в деякій мірі, перенести федеративні ідеї з теорії на практику вдалося лише в міжвоєнний період. Зокрема з'явилася робота австрійського

графі *Куденхове-Калергі «Пан-Європа»*: саме вона була покладена в основу Пан-європейського союзу. Пан-Європа, появі якої однаково сприяли як спустошення після Першої світової війни, так і вихід на світову арену могутніх Сполучених Штатів Америки та молодого Радянського Союзу, швидко здобула палких прихильників, і не в останню чергу, поміж впливових політиків. Кульмінацією пан'європейського руху стала натхненна промова французького міністра закордонних справ *А. Бріана* у 1929 році у Лізі Націй. Та благородні ідеали європейської єдності швидко зміло в 1930-х роках хвилею фашизму [8].

Встановлення диктаторських режимів в Європі та початок Другої світової війни відіграли роль каталізатора у справі зростання авторитету ідеї федеративної Європи. Рушійною силою цього процесу став рух Опору, який виступив за ідею підтримки європейської єдності. Вже у 1939 р. лідер французьких соціалістів *Л. Блюм* закликав захистити незалежність націй у рамках федеративної та роззброєної Європи. У 1941 р. в Італії *А. Спінеллі* та *Е. Россі* заснували Європейський федералістський рух. Зокрема, *А. Спінеллі*, завзятий федераліст, перебуваючи в ув'язненні на італійському острові Вентонтене, склав у 1940-1941 роках маніфест «*За вільну і єдину Європу*». Після звільнення, внаслідок усунення від влади Муссоліні, *А. Спінеллі* таємно відвідав Швейцарію, де взяв участь в зборах представників європейського опору, результатом чого стали «*Проект декларації руху Опору*», де містився заклик до «федерального союзу європейських народів». У 1943 р. на засіданні у Мілані було прийнято відповідний Маніфест, що став стратегічною програмою дій, яка вбачала в утворенні європейської федерації єдину можливість збереження демократичних свобод в Європі й попередження встановлення міжнародної анархії. Розроблені в Маніфесті федералістські ідеї відіграли мобілізуючу роль у становленні європейського руху Опору проти нацистської Німеччини.

Довоєнна «Пан-Європа» та рухи опору періоду Другої світової війни породили хвилю підтримки європейської єдності упродовж післявоєнних років. *У. Черчіль*, Прем'єр-міністр Великої Британії, на той час найвідоміший і найповажніший державний діяч, воскресив європейські принципи, закликавши до створення Сполучених Штатів Європи [7].

Після Другої світової війни проблема європейської інтеграції стала більш актуальною. Об'єднання європейських країн стає центральним питанням порядку денного практичної політики держав, воно все частіше обговорюється не лише в широких колах активістів, а й в урядових кабінетах. Протягом 1946-1947 рр. формуються основні масові організації федералістського руху: Європейський союз федералістів, Соціалістичний рух за утворення Сполучених Штатів Європи, Європейський рух,

Європейська ліга економічного співробітництва. Одночасно вносяться корективи в концепцію об'єднаної Європи. Центральною ідею пан'європеїстів залишається побудова Сполучених Штатів Європи, але вимога наднаціоналізму й федералізму проголошується у м'якіших формах.

Зміст традиційної федералістської концепції полягає в ідеї об'єднання Європи на основі федеративного принципу, який передбачав підпорядкування національних та регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам. Розглядаючи єдину Європу як основну і кінцеву мету своєї діяльності, європейські федералісти використовували такі аргументи, як історична та культурна єдність народів, що проживали на континенті, необхідність забезпечення миру й демократії, а також вирішення економічних, політичних та інших проблем, які виходили за межі компетенції наднаціональної держави.

Пропонуючи свої положення, прихильники класичного федералізму виходили з розрахунків щодо зростання значущості ідеї європейської єдності не тільки серед правлячих кіл європейських держав, а й серед населення. Вважалося, що кількість прихильників «об'єднаної Європи» зростатиме прямо пропорційно кількості питань, рішення яких виходили за вузькі національні можливості окремих держав. Одного разу, на думку федералістів, мав настати момент, коли не лише політики, а й народи зрозуміють необхідність відмови від частини національного суверенітету на користь наднаціонального об'єднання заради спільного вирішення як важливих глобальних питань, так і проблем розвитку окремих країн. Загальні інтереси держав-учасниць мали б стати вищими за їх національні цілі та інтереси. На практиці все виявилось навпаки. До того ж. замість переміщення повноважень політичних інститутів із національного на федеративний рівень, розвиток європейської інтеграції скоріше відбувався у зворотному напрямі, що зокрема демонструвала активізація міжурядових співробітництв [8].

Як засвідчив досвід інтеграції європейських держав упродовж 1950-1970-х років, розрахунки теоретиків федералізму щодо підготовленості держав до участі у загальноєвропейських структурах виявилися хибними, що змусило деяких прихильників цієї теорії шукати гнучкіші форми впровадження федералістської стратегії у політичну практику. Залишивши незмінною перспективну мету - федеративну Європу, - реформатори класичного федералізму, до яких зараховують вже згаданого *А. Спінеллі*, *П. Тейлора*, *К. Фрідріха*, а з початку 1980-х і *Д. де Ружмона* [54], практично відмовилися від традиційних федералістських методів інституційної інтеграції, що продемонстрували низьку ефективність. Намагаючись розробити нові теоретичні підходи до об'єднання Європи, ці теоретики

зосередили увагу не стільки на цілях інтеграції, а скільки на методах та шляхах її досягнення. Утворення європейської федерації сучасні прихильники федералізму розглядають скоріше як процес федералізації європейських структур, початковим елементом якого є не утворення юридично-інституційних федеративних структур, як передбачає класичний федералізм, а скоріше, розширення сфери співробітництва та підписання і ухвалення спільних міждержавних угод та рішень. Саме інтенсифікація та поглиблення міждержавного співробітництва мають підготувати європейське суспільство до розуміння необхідності поступового утвердження інтеграційних структур федеративного характеру.

Була зроблена спроба нової інтерпретації федералізму, яка робить його стратегію досить гнучкою і дає змогу використовувати й залучати форми та методи, розроблені іншими інтеграційними теоріями. Показовим в цьому плані є зарахування сучасними прихильниками федералізму до своїх лав відомого практика та теоретика європейського інтеграційного процесу Ж. Монне. Розглядаючи можливість європейської інтеграції, Ж. Монне, однак, був активним прихильником функціональних методів її утворення. На думку цього діяча, федералізм мав стати кульмінаційною точкою в тривалому, складному та суперечливому інтеграційному процесі. Сконцентрувавши увагу на дослідженні динаміки інтеграційних процесів, прихильники функціоналізму певною мірою сприяли збагаченню федералістської теорії, розкриваючи можливі шляхи європейської інтеграції.

Сучасні прихильники федералістської ідеї зосереджують увагу не стільки на теоретичному вимірі інтеграції, а, насамперед, на аналізі реальних інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі, а також на виробленні адекватної, гнучкої моделі щодо цілей та способів реалізації федерації.

Показовою у цьому плані є концепція так званого *інтегрального федералізму*; яку розвивали О. Марк та Ф. Кінські. Основна ідея цієї концепції полягає у забезпеченні переходу до європейських федеративних структур за допомогою не стільки інтеграції забюрократизованих, технократичних державних інститутів, скільки інтенсивного залучення до інтеграційних процесів усього суспільства. Йдеться насамперед про пряму участь у процесі прийняття рішень на національному і європейських рівнях регіонів та національних меншин. Врешті-решт, це має призвести до виникнення нової мережі різномірних центрів співробітництва та поглиблення інтеграційних процесів, що ґрунтуються на федеративних принципах як на регіональному так і на локальному рівнях.

Зважаючи на розбіжності інтересів держав-членів, а також на їх відмінності, федералісти визнають необхідність утвердження принципу

«Союзу в різноманітності». Визнаючи факт обмеження повноважень Європейського Співтовариства переважно сферою регулювання та висування ініціатив, деякі прихильники федеративної теорії обговорюють концепцію так званого галузевого федералізму. Основна ідея цього підходу полягає у твердженні про поступове розширення федеративних повноважень Співтовариства лише в окремих галузях діяльності.

Отже, дослідження різноманітних ідей та уявлень про європейську єдність, відомих історії політичної і правової думки, доводять, що однією з перших, найбільш розповсюджених та розвинутих інтеграційних концепцій, які складають теоретичну основу процесу європейського об'єднання, був і залишається федералізм. Переважна більшість проєктів об'єднання європейських держав була побудована саме на федеральних принципах. На сучасному етапі федералістські концепції зазнали значного переосмислення та вдосконалення, вони намагаються враховувати вимоги та тенденції реальних інтеграційних процесів, мають модернізований характер, вирізняються достатньою гнучкістю своєї стратегії та здатністю до швидкої адаптації у структурних комбінаціях, федеративних процесах, що робить федералізм однією з найбільш суттєвих теоретичних підвалин європейської інтеграції. Досить широка підтримка федералістської ідеї серед депутатів Європейського Парламенту, постійне її обговорення в науково-академічних колах, а також зростаючий інтерес серед деяких національних політиків свідчать про те, що федералізм продовжує впливати на пошуки ефективних форм розвитку європейської інтеграції.

Список використаної літератури:

1. Норко І.А. *От европейской идеи к единой Европе* / Юрий Антонович Борко // М.: Изд. дом «Деловая литература», 2003. - 464 с.
2. Борко Ю. А. *Свет и тени европейской интеграции* [Електронний ресурс] / Юрий Антонович Борко // «Россия в глобальной политике». —№ 1. — 2007. — Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/number/n_8140
3. Бусыгина И. *Федерализм* [Електронний ресурс] / Ирина Бусыгина, Андрей Захаров // Режим доступу: <http://federal.orp.ua/content/federalizm>
4. Девіс Н. *Історія Європи 0* Норман Девіс. - М.: Транзиткнига, 2005. - С. 785
5. *История объединения Европы* [Електронний ресурс] сост. и ред.: Паао Пальк, Вахур Маде. Эрик Симпсон. Лийс Яаансалу // Эстонская школа дипломатов. 2003. - Режим доступу: http://www.edk.edu.ee/u/el_opik_r.pdf
6. Кіш Є *Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції* Сел Кіш *Політичний менеджмент*. 2004.—№ 6 (9).—С.103-114
7. Копійка В *Європейський Союз: історія і засоби функціонування* в. Копійка. Т. Шинкаренко. -- К.: Знання, 2009. - 752 с.

8. *Копійка В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя і Валерій Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. - К.: 2002. - Є. 8 - 74.*
9. *Лендъел М. О. Розширення та політика сусідства Європейського Союзу / Мирослава Олександрівна Лендъел. — Ужгород: Мистецька Лінія. 2008. - 284 с.*
10. *Побединский И. М. Роль федерализма в теории европейской интеграции [Электронный ресурс] / Игорь Михаил овичПобединский,/ Режим доступа: [tip: lib.herzen.spb.ru 'text/pobedinskiv_30_6_7_210_215.pdf](http://lib.herzen.spb.ru/text/pobedinskiv_30_6_7_210_215.pdf)*
11. *Тоді Ф Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді. - К.: Видавництво «КІС», 2001.-142с.*
12. *Цыганков ПА. Политическая социология международных отношений / Павел Афанасьевич Цыганков. -М.: «Радикс», 1994 - 207 с.*
13. *Чубарьян АО. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира /Александр Оганович Чубарьян. -М.: «Радикс», 1987. -215 с.*
14. *Язькова А. А. Несвоевременные заметки о федерализме. Теория и практика федерализма: международный опыт [Электронный ресурс] 'Алла Алексеевна Язькова Вестник Европы.-2009. -№26-27. - Режим доступа до журн.:[http: magazines, russ. ru/vestnik.2009,26/iaб. html](http://magazines.russ.ru/vestnik.2009,26/iaб.html)*

IDEOLOGICAL PREMISES AND CONTENT OF THE THEORY OF FEDERALISM AS FOUNDATIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

In this article we analyze the history of the theory of the formation of European federalism, since the Middle Ages to the present day. Consider meaningful elements federalist concept.

КОНЦЕПЦІЇ МІЖУРЯДОВОГО ПІДХОДУ, ЄВРОПИ «A LA CARTE» ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ, ЯК ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО ЄС

У статті аналізуються основні сучасні теорії європейської інтеграції, зокрема концепції міжурядового підходу. Європи «A La Carte» та європеїзації. Зроблена спроба аналізу інституційного майбутнього Європейського Союзу через призму їх основних положень

***Ключові слова:** європейська інтеграція, європеїзація, міжурядовий підхід, Європа «A La Carte», погнівлене співробітництво, розширення.*

На початку 80-х років, відбулося значне прискорення євроінтеграційних процесів, що призвело до актуалізації проблеми їх теоретичного обґрунтування. Основна полеміка, що велась на рахунок наднаціонального і міжурядового початку в практиці інтеграції стала не такою гострою і це вплинуло на зміну характеру самих євроінтеграційних теорій. Теорії європейської інтеграції дають відповідь не лише на запитання, які форми та зміст матиме ЄС, а й пояснюють роль країн-членів та наднаціональних інститутів у цих процесах.

Аналіз досліджень та публікацій. Теорії європейської інтеграції є продуктом діяльності європейських та американських науковців. Проте дослідження даної проблематики займаються як західні так і вітчизняні вчені. Серед зарубіжних досліджень можна виділити праці Е.Етціоні, Е. Моравчика, С. Хоффмана. Серед вітчизняних вчених даною проблематикою займаються В. Копійка, Т. Шинкаренко, Є. Кіш, О. Вradій та інші.

Метою дослідження в рамках даної статті є виявлення суті таких сучасних концепцій європейської інтеграції, як теорії європеїзації міжурядового підходу, Європи «A La Carte».

З наявної палітри теоретичних узагальнень, щодо поглиблення та розширення Європейського Союзу розглянемо в першу чергу теорію Європи Європа «A La Carte», тобто.

Виникнення цієї теорії певною мірою пов'язане з результатами першого розширення Європейської Економічної Спільноти (ЄЕС) та негативною позицією Великобританії в період правління М.Тетчер

щодо поглиблення європейських інтеграційних процесів. Намагаючись знайти вихід з економічного та політичного застою, зумовленого вступом Великобританії до ЄЕС, Л.Армад у праці «Європейський вибір» запропонував розвивати інтеграцію за секторами, в яких кожна з держав на власний вибір брала б участь у спільних діях.

Ця ідея також мала підтримку серед посадових осіб та політиків ЄЕС. Комісар Європейської Комісії Р. Дарендорф, який був одним із найактивніших прихильників «вибіркової інтеграції», вважав, що реалізація цієї концепції дасть змогу Спільноті знайти ефективний механізм для просування вперед. Запропонована модель передбачала можливість вільного вибору державою, виходячи лише із власних інтересів як партнерів, так і сфери співробітництва переважно на засадах міжурядової співпраці.

Згідно з концепцією «європейського меню» (Європа «A La Carte») кожна держава-член може вибирати (як у меню), в якій сфері діяльності вона хотіла би брати участь, але водночас досягати мінімальної кількості загальних цілей. Такий підхід орієнтований на вирішення питань конкретних сфер політики. Усі держави-члени умовно перебувають у першому колі, де вони можуть вибирати найбільш прийнятні для вирішення питання участі в спільних політиках, зокрема таких, як соціальна політика, грошово-кредитна, політика в галузі оборони тощо [4].

Проте дана модель європейської інтеграції зазнала значної критики зі сторони багатьох дослідників даного явища, зокрема була звернена увага на дезінтеграційний характер даної моделі. На думку критиків Європи «A La Carte» у країн-членів Європейського Союзу, повинна бути наявна хоча б мінімальна кількість спільних цілей, отже дана модель може стати перепоною для європейської інтеграції: призвести до дезінтеграційних процесів у Європейському співтоваристві, зростанню неоднорідності держав-членів та загрози його поділу на окремі угруповання з інтересів,.

Не дивлячись на критику противників цієї концепції, практика європейської інтеграції демонструє можливість розвитку співтовариства відповідно до принципів концепції Європи «A La Carte». Про це свідчать такі приклади спеціалізованої інтеграції як аерокосмічне співробітництво, зокрема, розробка проекту «Аріан», монетарне співробітництво в межах Європейської валютної системи (ЄВС) за участю країн, чия валюта входить до складу Євро і може зберігати свої коливання в межах 6 %, Шенгенські угоди, які підписали дев'ять та ратифікували сім країн-членів ЄС; соціальне співробітництво, в якому брали участь 14 країн, за виключенням Великобританії. Наведені вище приклади є свідченням того, що інтеграція розвивається шляхом емпіричного пошуку оптимальної рівноваги між дезінтеграційними процесами, які базуються на суто прагматичних інтересах

учасників, та максималістськими інтеграційними проектами європейського об'єднання. Пошук компромісу між двома взаємозв'язаними рівнями інтеграційного реформування на сьогоднішній день є першочерговою задачею європейської інтеграційної стратегії [5, С. 105-114].

Іншою відомою інтеграційною теорією є міжурядовий підхід (intergovernmentalism). Цей підхід ґрунтується на положенні про те, що національні уряди є головними акторами євроінтеграційного процесу, відповідно, євроінтеграція просувається вперед, лише у тому випадку, якщо уряди країн-учасниць дійшли загальної згоди, в протилежному випадку цей процес гальмується. Відповідно до такого підходу увага акцентується на необхідності мотивації для державних лідерів, в першу чергу національних керівників - прем'єр-міністрів або президентів, делегувати частину державних повноважень на наднаціональний рівень.

Цю концепцію зазвичай пов'язують з іменем австрійсько-американського професора Гарвардського університету С. Хоффмана, який обґрунтував тезу про те, що незважаючи на те, що кожна країна є унікальною у своєму геополітичному положенні, має власні, від інших зовнішньополітичні пріоритети, євроінтеграція буде можливою лише тоді, якщо цілі та інтереси держав будуть безкінечно співпадати, тобто будуть відповідати принципу «вічної гри з позитивною сумою».

С. Хоффман, намагаючись пояснити, чому в певних сферах інтереси держав збігаються а в інших ні, запропонував визначення політики, поділивши її на «високу» та «низьку», до першої він відносить економічну сферу, до другої - сферу безпеки. Автор стверджує, що принцип «переливання», введений неофункціоналістами, є ефективним лише в економічній сфері, тобто «низької» політики, а от торкаючись політичної інтеграції, країнам важче знайти спільні знаменники, оскільки, співпраця у такій сфері передбачає обмеження державного суверенітету, тому інтеграція в межах «високої політики» є сумнівною [8, С. 22-30].

Іншим представником міжурядового підходу є Е. Моравчик. Він погоджується з тезою С. Хоффмана, про те, що європейська інтеграція можлива лише у сфері «низької» політики, вважаючи, що перспектива делегування політичних повноважень на наднаціональний рівень буде викликати у країн-учасниць Європейського Союзу супротив.

Е. Моравчик стверджує, що європейська інтеграція має два рівні. На першому рівні знаходяться три країни-засновниці ЄС, які, на думку вченого, відіграють головну роль - Велика Британія, ФРН та Франція і реалізація інтересів цих держав є найважливішим чинником євроінтеграції. Другий рівень складають ряд країн-учасниць ЄС, які мають спільні інтереси, насамперед у сфері «низької політики». Однак, критикуючи інші

підходи, представники міжурядового підходу - і країні, і «ліберальні» - не були готові запропонувати власну оформлену теорію інтеграції, позаяк відправним пунктом вони обрали обмеження наднаціональної інтеграції, хоча сам Е. Моравчик позитивно оцінював Єдиний європейський акт.

Проте, слід зазначити, що положення запропоновані Е. Моравчиком піддалися значній критиці, насамперед зі сторони неофункціоналістів, через неврахування ученим неформальних чинників європейської інтеграції. Особлива увага критиків спрямовувалася на те, що Е. Моравчик не врахував те, що як і в самій країні та і в її уряді можлива неузгодженість щодо реалізації певних євроінтеграційних процесів [3].

Ще однією відомою теорією європейською теорією, яка на даний момент користується значною популярністю серед дослідників даної проблематики, є концепція європеїзації. Сьогодні концепція європеїзації є дуже популярною серед дослідників європейської інтеграції, які, незважаючи на існуючі теоретичні розбіжності стосовно того, що власне вважати європеїзацією, звідки вона походить та як впливає на політичну систему і суспільне життя, застосовують її переважно для осмислення та аналізу змін у внутрішній політиці тієї чи іншої держави, спричинених процесом європейської інтеграції.

Стосовно визначення самого терміну «Європеїзація» дослідники євроінтеграційних процесів, ще не дійшли єдиної згоди, проте аналізуючи різні погляди щодо пояснення цього явища, можна зробити певне узагальнене визначення цього спірного поняття: європеїзація - це певні зміни у внутрішній та зовнішній політиці держави, що зумовлені процесом європейської інтеграції [10].

Щоб краще зрозуміти процес європеїзації слід розглянути його виміри, які виокремлені відповідно до критерію змін об'єкта. Науковці виокремлюють п'ять ймовірних вимірів процесу європеїзації:

1) Зміна зовнішніх кордонів держави. Тут йдеться, насамперед, про розуміння європеїзації як практики розширення території Європейського Союзу, за рахунок прийняття нових членів.

2) Перенесення певних шаблонів урядування та політичної організації, які є притаманними для Європейського Союзу, на країни, які не є членами ЄС. Цей вимір європеїзації відноситься до стосунків з третіми країнами та місця ЄС на міжнародній арені.

3) Розбудова інститутів управління Європейського Союзу. Європеїзація в цьому розумінні визначається як розбудова центру прийняття політичних рішень, який би був придатний для колективних дій, а також гарантував високий ступінь політичної координації та згуртованості.

4) Розповсюдження впливу інститутів ЄС як на національному, так і на субнаціональному рівнях системи управління. Тобто, відповідно до цього виміру, Європеїзація постає як процес адаптації національних

та субнаціональних систем управління до центральних інститутів та нормативної бази ЄС.

5) Політичний проект, спрямований на об'єднання та політичну консолідацію Європи. Якщо перші два виміри підкреслюють важливість самого «процесу», то прихильнику цього підходу більше звертають увагу на кінцевий результат європейської інтеграції. Передбачається федералізація ЄС в єдину державу [9].

Отже можна сказати, що європеїзація розглядається як феномен, що має складну багаторівневу структуру, де окремі держави розглядаються не лише як суб'єкти, але й як об'єкти впливу з боку даного процесу. Більш того, європеїзація може мати як усвідомлений характер, що виплаває з діяльності суспільства та держави, так і опосередкований, результат якого виходить за рамки реалізації політичного курсу. Прикладом такого підходу може слугувати поступові перетворення у суспільній свідомості, що сприяють утвердженню так званих «європейських цінностей».

Отже, проаналізувавши основні сучасні теорії європейської інтеграції, та розглядаючи майбутнє євроінтеграції через призму їх основних положень, можна дійти таких висновків:

- Прихильники теорії «Європи змінних геометрій» вбачають майбутній розвиток ЄС, в тому, що кожна країна самостійно буде обирати в якій євроінтеграційній ініціативі їй приймати участь, і реалізацію цього принципу можна прослідкувати в практичній політиці Європейського Союзу, проте слід підкреслити, що дана концепція критикується через те, що така політика може призвести до дезінтеграційних процесів всередині самого союзу.
- Міжурядова теорія заперечує можливість об'єднання в майбутньому ЄС у сфері «високої політики», надаючи перевагу економічному аспекту співпраці, пояснюючи це тим, що лише у сфері низької політики інтереси країн-членів ЄС найбільше збігаються, а політична інтеграція не матиме перспективи, оскільки сприятиме зменшенню суверенітету країн, що не може не виклакати невдоволення представників їхніх урядів. Прихильники даного підходу, замінюють термін «європейська інтеграція» на «міждержавна співпраця».
- Згідно теорії європеїзації, в майбутньому буде спостерігатися поглиблення та розширення європейської інтеграції, зокрема політичної. Модель європейського врядування буде експортуватися за межі ЄС Союзу, що сприятиме прийняттю нових членів, всі ці фактори будуть сприяти трансформуванню ЄС у єдину, консолідовану та потужну політичну одиницю.

Слід звернути увагу на важливість різноманітних сучасних євроінтеграційних теорій. Головною ідеєю, що їх об'єднує є посилення взаємозв'язку

між країнами-членами Європейського Союзу. Проте, їхні погляди на майбутнє європейської інтеграції різняться. Представники теорії «Європи змінних геометрій» акцентують увагу на вибірковості участі в євроінтеграційних процесах. Прихильники міжурядового підходу говорять про ефективність інтеграції лише в економічній сфері. Щодо моделі європеїзації, то вона прогнозує подальше розширення та поглиблення європейської інтеграції.

Список використаної літератури:

1. Борко Ю. А. Свет и тени европейской интеграции [Електронний ресурс] Юрий Антонович Борко / «Россия в глобальной политике». — № 1. — 2007. - Режим доступа: <http://www.plobalaffairs.ru number n 8140>
2. Бусыгина И. М. Асимметричная интеграция в ЕС [Електронний ресурс] Ирина Марковна Бусыгина // Международные процессы. - 2010 - № 3(24) - Режим доступа до журн.: <http://www.inlertreins.ru fifteen 002.htm>
3. Вradий О. Концепції євроінтеграції й політичні трансформації [Електронний ресурс] / Олексій Вradий ^ Режим доступа: <http://Mww.viche.into/oiirnal 1256>
4. Грицях І. Хоменко О. Основні концепції диференційованої європейської інтеграції І. Грицях, О. Хоменко // Вісник академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009 - № 1. С 5-13.
5. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції Сва Кіш Політичний менеджмент -2004. JYS 6 (9). - С. 103 -114
6. Копійка В. Європейський Союз: історія і засади функціонування/В. Копійка, Т Шинкаренко. - К.: Знання, 2009. - 752 с.
7. Копійка В Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / Валерій Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. - К.: 2002 - С. 8 - 74.
8. Копійка В. Сучасні моделі європейської інтеграції Валерій Копійка і Актуальні проблеми міжнародних відносин: Вип. 13(4.1). -К: Київський університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. -- 1999. С. 22 - 30.
9. Міхель Д. О. Визначення поняття процесу «європеїзації» та його вплив на сучасне суспільство [Електронний ресурс] Дмитро Міхель ' Режим доступа: <http://www.svobodanews.ru content transcript 24460104.html>
10. Ситник Є. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління [Електронний ресурс] / С. Ситник. - Режим доступа: [http://www.viche.irdo/\) ougnai 1686/](http://www.viche.irdo/) ougnai 1686/)

The article analyzes the major modern theories of European integration, in particular the concept of intergovernmental approach. Europe «A La Carte» and Europeanization. Attempt to analyze the institutional future of the European I 'nion through the prism of their main provisions.

Keywords: European integration, Europeanization, the intergovernmental approach. Europe «A La Cane», increased cooperation, expanding

*Туринська Христина Василівна,
Ердевдій Микола Андрійович,
Мегела Роман Романович*

ПРИНЦИПИ ФЕДЕРАЛІЗМУ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті зроблена спроба ідентифікації втілення федералістського бачення в структурі сучасного Європейського Союзу.

***Ключові слова:** Європейський Союз, інтеграція, розширення, федералізм. «опори ЄС», Спільна зовнішня політика і політика безпеки, наднаціональні інститути, принцип «субсидарності»*

Аналіз сучасного стану розвитку європейських інтеграційних процесів не можна здійснити без врахування основних теоретичних підходів щодо пояснення цього явища. Тому вивчення різних аспектів та форм існування «європейської ідеї» має важливе значення для розуміння суті всіх сучасних теорій та концепцій створення об'єднаної Європи, а також практичних заходів щодо їхньої реалізації. Детальний аналіз теоретичних концепцій європейської інтеграції є особливо важливими для вивчення сучасного стану Євросоюзу і майбутнього цього наднаціонального утворення. В умовах, коли в ЄС відбувається пошук стратегічних шляхів розвитку, трансформації внутрішньої структури та географічного розширення через приєднання нових членів, теоретичне визначення майбутнього Європейського Союзу знову перетворилося в актуальну задачу для політичних еліт та наукового співтовариства.

Ця тема актуальна також і для вітчизняної практики інтеграції, оскільки пріоритетним завданням зовнішньої та внутрішньої політики України на початку ХХІ ст. проголошено вступ нашої держави до Європейського Союзу як повноправного члена. Європейська інтеграція стала визначальним чинником у розвитку всіх держав континенту у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст. У процесі об'єднання країн Старого Світу в Європейський Союз було знайдено та використано цілу низку принципово нових способів вирішення проблем суспільного, економічного та політичного розвитку. Для України як держави, що прагне повноцінної участі в Європейському Союзі, існує об'єктивна потреба в дослідженні теоретико-правових аспектів європейської інтеграції, викликаних розширенням та внутрішньою інституційною реформою ЄС.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед вітчизняних дослідників проблематики європейської інтеграції слід відмітити В.В. Копійку, Т.І. Шинкаренко, В.А. Білоусова, які детально досліджують це явище, його розвиток та засади створення Європейського Союзу. Зокрема, у монографіях В. Копійки, Т. Шинкаренко досліджуються найбільш популярні концепції євроінтеграції і, фактично, ці праці є прикладом систематизованої спроби проаналізувати історію європейського згуртування. Нами була використана праця Ф. Тоді «Нариси історії Європейського Союзу», в якій у хронологічному порядку викладена політична історія європейської інтеграції. Також для дослідження об'єкту нашого аналізу було залучено працю М. Лендзел «Розширення та політика сусідства Європейського Союзу», в якій пропонуються матеріали про еволюцію європейської спільноти та її договірну основу.

Метою статті виявлення в інституційному середовищі Європейського Союзу основних принципів теорії європейського федералізму.

Упродовж 50-60-х років ХХ ст. між західними науковцями продовжувались безперервні дебати про будівництво «Єдиної Європи», і суперечки з приводу соціальних наслідків економічної інтеграції були найбільш гарячими. Існували протиріччя в поглядах на форму самого співтовариства. По-перше: одні країни заявили про виключно економічні засади Європейського Співтовариства, інші - про поступовий перехід до політичного співробітництва. По-друге: навіть між країнами-прихильницями політичного співробітництва існувало протиріччя, яке насамперед торкалося питання про суверенітет країн [15, с. 45-46]. Одні прихильники політичної співпраці орієнтувалися на *наднаціональний* підхід (передання країнами значної частини свого суверенітету на наднаціональний рівень), а інші - на *міжурядовий* (збереження країнами свого суверенітету, вирішення основних питань в національних урядах).

Проте світова економічна й фінансова криза 1970-х років відкрила нову фазу інтеграції - одночасне просування до валютно-економічного та політичного союзу. *Доповідь Давіньйона* (1970 р.) закликала до політичної уніфікації. *План Вернера* (1970 р.) про валютний союз мав на меті створення наднаціональних структур: центру керування економічною політикою та системи центральних банків, що передбачало перехід частини національного суверенітету до інститутів співтовариства. Стратегія політичної інтеграції знаходить також свій прояв у низці документів і практичних інституційних змін. З'являється *Доповідь Тіндемманса* (1975 р.) про перетворення «дев'ятки» на політичний блок федеративного або конфедеративного типу із спільною зовнішньою політикою та політикою безпеки й відповідним конституційним оформленням. Співтовариство

робить кілька кроків у цьому напрямі: три комісії - ЄОВС. Євроатом і ЄЕС - зливаються воедино, розширюються прерогативи Європарламенту, котрий обирається прямим голосуванням (1979 р.). створюється перший політичний орган - Європейську Раду [18].

Отже ідея політичного співробітництва вже від початку 1970-х рр. теоретично розроблялася у працях і виступах політиків та вчених. Перші успіхи Європейських Співтовариств підготували ґрунт для політичного союзу. Всі зусилля даного підходу були спрямовані на створення союзу у федералістському дусі.

У 1989 р. відбулася реформа структурних фондів (*Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку і Аграрний фонд*). Одна з основних ідей цієї реформи полягає в тому, що будь-яке досягнення в галузі регіонального розвитку є плодом спільних зусиль районів, країн-учасниць і ЄС взагалом. Цей підхід базується на трьох принципах: партнерстві, субсидарності, доповнюваності. Нас найбільше цікавить другий принцип - *субсидарності*, або "точної адекватності", оскільки він є одним з базових принципів федералізму. Суть його полягає в тому, що компетенція всередині федерації розподіляється так, що проблеми вирішуються на тому рівні, де вони виникають. При інших рівних умовах перевага віддається нижчим, а не вищим органам влади. Пріоритет належить інститутіві, найближчому до громадянина, а, отже, найлегше контролюваному ним. Неможливо не побачити тут аналогію з теорією неофедералізму, за якою головними суб'єктами федерації є не нації-держави, а саме регіони, які повинні відігравати значну роль в урядуванні Співтовариства.

Проте, на думку більшості дослідників різкий поворот до європейського федералізму відбувся всередині 1980-х, що було спричинене тенденцією зміни Європесимізму на Євродинамізм. Цей поворот був не в останню чергу пов'язаний з іменем *Ж. Делора*, переконаного федераліста, який сприяв трансформації Європейської Спільноти в Європейський Союз. Надалі, у період з 1989 по 1993 федералістська концепція стає все більш вагомою. Найкращим доказом цього став *Єдиний Європейський акт (ЄЄА)* [10]. Його передумовою стала політична воля та бажання зберегти позитивні здобутки інтеграційного процесу, які зумовили початок у другій половині 1984 р. реальних дій щодо системи інституцій Співтовариства. У 1985 р. було підписано програму подальшого розвитку Європейського Співтовариства і перетворення його в *Європейський Союз* («Європа без кордонів»), а потім і досягнення цілковитої інтеграції. Ця програма набула чинності з 1 липня 1987 р., як ЄЄА - угода про створення економічного і валютного союзу, про політичне співробітництво, формування нових

інституційних (організаційних) структур [10. с. 45-46]. ЄСА містив положення, які мали сприяти політичній інтеграції: визначення та запровадження спільної європейської політики в сфері зовнішніх відносин; досягнення щонайбільшої координації позицій держав-учасниць у політичному й економічному аспектах безпеки тощо.

Рішення про початок переговорів щодо створення Європейського Союзу було прийнято у червні 1990 р. на засіданні Європейської Ради в Дубліні. Самі ж угоди, які започаткували ЄС, були погоджені у Маастрихті у грудні 1991 р. під час іншої зустрічі глав держав та урядів у межах Європейської Ради. Остаточний варіант Договір про Європейський Союз (ЄС), був підписаний 7 лютого 1992 р.

Договір, підписаний у Маастрихті, позначив новий етап у процесі створення тіснішого союзу між народами Європи, він вийшов за межі суто економічного характеру співтовариств задля заснування глобального політичного утворення. Відповідно до Договору про ЄС (Маастрихський варіант) перед ним були поставлені такі цілі:

1) «сприяти соціально-економічному прогресу, високому рівню зайнятості, досягненню збалансованого і рівномірного розвитку шляхом створення простору без внутрішніх кордонів через посилення економічних та соціальних зв'язків, створення економічного та валютного союзу, що передбачає введення єдиної валюти відповідно до положень даного Договору» [10, с. 7];

2) «утверджувати свою ідентичність на міжнародній арені, зокрема шляхом здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, не виключаючи можливості оформлення в майбутньому спільної оборонної політики, яка може сприяти створенню спільної оборони» [10, с. 7];

3) «посилити захист прав та інтересів народів, що входять до держав-членів. шляхом запровадження громадянства Союзу» [10, с. 7];

4) «повною мірою забезпечити дотримання *«acquis communautaire»* і спиратись на нього для визначення, в якій мірі політика та форми співробітництва, запроваджені даним Договором, потребують перегляду з метою забезпечення ефективності механізмів та інститутів Співтовариства» [10, с. 71];

Було вирішено інтенсифікувати співробітництво у багатьох сферах і посилити роль наднаціональних інститутів. Після Маастрихтського договору почали говорити про *«опори»* на яких тримається ЄС і які з'єднують його *«фундамент»* і *«дах»*. *«Дах»* - це загальні цілі ЄС. а *«фундамент»* - умови розвитку Союзу, в тому числі і прийняття нових членів.

Перша «опора» - найбільш важливі сфери загальноєвропейського економічного співробітництва, в тому числі умови необхідні для функ-

ціонування загального ринку і фінансово-економічного союзу (*Economic and Monetary Union*).

Друга «опора» - зовнішня і оборонна політика. Важливим досягненням Маастрихтського договору) стало розширення сфери політичного співробітництва. Тим самим було покладено початок в заснування *Спільної зовнішньої/політики і політики безпеки (СЗБП) (Common Foreign and Security Policy)*. Договором було проголошено такі цілі СЗБП: «Захист спільних цінностей, основних інтересів і незалежності союзу; зміцнення безпеки Альянсу та його держав-членів усіма способами; збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН...» [10, с. 22].

Третьою «опорою» стало співробітництво в юридично-правових питаннях і забезпечення внутрішньої безпеки країн-членів (імміграційна політика, боротьба з міжнародною злочинністю, прикордонний контроль іт. д.) [10].

На відміну від першої «опори», яка була суто наднаціональною, для другої і третьої були характерні міжурядові форми співробітництва. Щодо вироблення СЗБП то Маастрихтський договір ввів застереження, яке обмежувало сферу її застосування Відповідно до нього СЗБП, повинна здійснюватися не у всіх напрямках зовнішньої політики, а тільки в тих областях, де члени спілки мають «важливі» і «спільні» інтереси. Природньо. що таке формулювання припускає й суб'єктивне визначення випадків, коли наявні «спільність» і «важливість» цих інтересів для країн учасниць. У тих же випадках, коли СЗБП підлягала застосуванню, спільну позицію країн членів з даного питання повинна була виробити Рада ЄС. Перехід до конкретних спільних дій у рамках СЗБП повинен був здійснюватися поступово, але при цьому в договорі не були вказані терміни цього переходу.

Положення, що були закладені в основу договору багато в чому відповідають теорії федералізму, зокрема в таких аспектах як введення громадянства ЄС, формування спільної зовнішньої та безпечної політики, що знайшло своє відображення в заснуванні Договором паралельно з Європейським Співтовариством, та Європейський Союзом третю «опору» - СЗБП. Але слід відмітити деякі протиріччя між нововведеннями здійсненими Маастрихтським договором та концепцією федералізму: федералістський принцип передбачає те, що прерогатива у виробленні спільної зовнішньої і політики безпеки має належати наднаціональним органам, проте на практиці її вироблення у ЄС вона належить національним державам. Також розбіжності між федералістською теорією і практикою ЄС стосуються ідеї утворення валютного союзу, яка була зазначена в

Маастрихтському договорі. Ця розбіжність є дwoєю: з одної сторони наявність єдиної валюти є характерною рисою федерації, а з іншої рішення про створення валютного союзу певним чином змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що усі держави-учасниці мають рухатись на шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила. Але на практиці виявилось що не всі держави-члени можуть «тримати темп» інтеграції, і як наслідок Договір передбачив виключення (опції) для Великобританії та Ірландії. Іншими словами, ЄС почав рухатись в бік т.зв. *Europe a la carte*, тобто „меню” стратегій розвитку європейських країн - ця модель інтеграції передбачає самостійне вирішення державами питання брати чи ні їм участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Актуальними у цій ситуації також стали інші розроблені раніше моделі: наприклад, *Європа концентричних кіл* - ця концепція запропонована Ж. Делором у січні 1989 року. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції} напрямку „центру” Євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло - це країни - члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва. Ще однією моделлю диференційованої європейської інтеграції є *Європа „різних швидкостей”* (уперше термін з'явився в „звіті Тіндемаса” (1975 р.). Так характеризується ситуація, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав. Небезпека тут полягає не в цих власне підходах, але у можливості їх поєднання з федералістським принципами, які, будучи застосовані на практиці, повинні бути універсальні по всій території Євросоюзу.

Характеризуючи сутність Маастрихтського договору серед багатьох науковців розпочалася дискусія: одні стверджували, що Договір має конституційний характер, інші ж критикували їх через надмірний оптимізм і вважали що Маастрихтський документ хоча є потужним, але все ж просто міжнародним договором. Найближчою для нас є думка російської дослідниці І. Бусигіної. яка вважає, що «...Договір, насправді не являється і не може бути конституцією, але введення європейського громадянства і принципу субсидарності. як одного з основоположних дозволяє говорити якраз про не традиційність, перехідний характер цього документу...» [4].

15 грудня 2001 р. у м. Лакені (Бельгія) на саміті держав - членів ЄС було прийнято рішення про створення Європейського конвенту для розробки нового нормативно-правового акта, покликаного замінити складну договірну базу ЄС і пристосувувати інституціональну систему ЄС до його розширення на схід.

Європейський Конвент розпочав роботу 28 лютого 2002 р. під головуванням колишнього президента Франції В.Ж. д'Естена. В результаті роботи Конвенту було розроблено проект *Договору про запровадження Конституції для Європи* (ДКЄ), що був представлений Європейській Раді в Солоніках 20 червня 2003 р. Розробники, назвавши новий уніфікований документ Договором про запровадження Конституції для Європи, тим самим висловили високі амбіції стосовно ще більш інтегрованого майбутнього ЄС. Згоди щодо тексту ДКЄ голови держав та урядів дійшли 18 червня 2004 р.

Узгоджений текст ДКЄ було підписано в Римі 29 жовтня 2004 р.

У процесі підготовки й обговорення проекту Конституції виявилися розбіжності щодо принципів майбутнього устрою ЄС - федеративного або конфедеративного. У результаті було знайдено компромісну інституційно-політичну модель Євросоюзу, яку можна умовно визначити як своєрідну «федерацію національних держав» або «федерація без федеративної держави». Зазначена модель має такі ключові особливості:

- Поділ або спільне здійснення повноважень між європейськими і національними рівнями влади;
- Подвійне громадянство Союзу й держав-членів;
- Поєднання процедур одноголосного і мажоритарного (кваліфікованою більшістю держав-членів) ухвалення рішень в межах ЄС.

ДКЄ надавав правосуб'єктність Європейському Союзу, що мало сприяти ствердженню ідентичності ЄС, його єдності та зміцненню позицій на міжнародній арені. ДКЄ закріплював чітку інституціональну структуру ЄС, основними компонентами якої були: Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада Міністрів, Європейська Комісія, Суд.

ДКЄ передбачав зростання ролі Європейського Парламенту. Зокрема, він разом із Радою Міністрів отримував право ухвалювати законодавчі акти в питаннях імміграції, цивільного захисту, прикордонного контролю, співробітництва судових і правоохоронних структур.

Одна з найпомітніших інституційних змін, запропонована Конституцією, запровадження посади Міністра закордонних справ ЄС, який мав виконувати функції Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки й комісара з питань зовнішніх зносин, призначати міністра закордонних справ мала Європейська Рада кваліфікованою більшістю голосів за згодою Голови Комісії [11].

Відразу після оприлюднення тексту ДКЄ розпочалася гостра дискусія щодо його федералістського характеру. Деякі критики відкидали положення про те, що ДКЄ взагалі не містить якісь елементи федералізму. Однак, на думку дослідника У. Леонарді ще до створення проекту Європейської Конституції Євросоюз уже володів наступними федеративними ознаками:

1. *Пряме законодавство*: Закони ЄС завжди автоматично вступали в силу для окремих особистостей і корпорацій, не дивлячись на те чи вони прийняті в країнах ЄС. Таким чином закони ЄС отримали верховенство над законами країн-членів Євросоюзу (це нагадує роль загальнонаціональних урядів у федеративних державах)

2. *Розмежування владних повноважень*: підсумкова ревізія поділу владних повноважень між двома різними рівнями управління - ЄС і країнами, що в нього входять (включаючи і їх регіони) - виявила «... очевидну федеративну основу європейських структур...» [12, с. 6].

На думку У. Леонарді, саме ці характеристики стали продовженням подальшого еволюційного руху ЄС у напрямку федеративної системи, це знайшло свій вияв у таких характеристиках ДКЄ:

1. В самій назві Конституційного Договору проглядається елементи політичних претензій. Поміщені в ньому наміри «створити Конституцію для Європи», говорять про те що ЄС уже набрав риси, які роблять його схожим на державу [12].

2. «Технічні та юридичні аспекти ДКЄ говорять про суттєве зрушення в сторону встановлення істинної федерації. Введення правил про те, як ділити владні повноваження між ЄС і його країнами-членами є чіткою ознакою федералізму» [12, с. 16].

Проте, не зважаючи на оптимістичний характер Конституційного договору, його ратифікація зазнала провалу: під час референдуму у Франції 29 травня 2005 р. 54.87% виборців проголосували «проти» ДКЄ і 45.13% - «за». В Нідерландах склалася така ж сама ситуація: 1 червня під час референдуму 61,6% висловилися «проти» Конституції для Європи і лише 38.4% - «за». Це стало причиною провалу ратифікації ДКЄ.

У цій ситуації стала очевидною необхідність перегляду основних положень ДКЄ та пошуку компромісу, результатом таких зусиль став проект *Договору про реформування*, який став можливим насамперед завдяки політичним зусиллям Німеччини. Діалог із зацікавленими державами відбувався як і в межах інститутів ЄС, так і в процесі двосторонніх переговорів. До найбільших критиків ДКЄ належали Франція і Нідерланди, а також Велика Британія, Польща й Чехія. Спільним у позиції всіх перелічених держав було неприйняття «квазіконституційного символізму» ДКЄ. Не лише сам характер ДКЄ, а й така атрибутика «конституційного»

характеру, що супроводжувала його, гімн, прапор та запровадження посади міністра закордонних справ, були на думку критиків ДКЄ, характерними ознаками «наддержавної Європи», які применшували національний авторитет.

Під час саміту в ЄС у Брюсселі було відновлено процес інституціональної реформи Євросоюзу. Було прийнято рішення, що до кінця липня 2007 р. Португалія забезпечить відкриття МУК з проекту Договору про реформування, яка повинна завершити процес узгодження договору до кінця 2007 р.

Договір вносив доповнення до Договорів про Європейський Союз і заснування Європейського співтовариства, причому перший зберігав свою назву, а другий перейменовувався на Договір про функціонування Союзу, демонструючи, що Союз замінить Співтовариство, стане його правонаступником і набуде єдиної правової б'єктності.

Доповнені договори не матимуть конституційний характер: у них не використовуватимуться терміни «конституція», «союзний міністр закордонних справ». Не передбачатиметься введення статті про символи ЄС - прапор, гімн, девіз. Однак, на думку української дослідниці Ю. Мовчан, за своїм статусом та ознаками Лісабонський договір є певною мірою наднаціональною Конституцією - документом, який одночасно поєднує в собі ознаки Конституції та міжнародного договору. На її думку такий складний його характер зумовлений передусім природою права Європейського Союзу, що є продуктом правового синтезу і перебуває на стику міжнародного та внутрішнього - державного права.

Під час неформального саміту ЄС 18-19 жовтня 2007 р. у Лісабоні текст *Лісабонської угоди про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти (ЛД)* (*Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*) було схвалено. Офіційне підписання Угоди відбулось на засіданні Європейської Ради 13 грудня 2007 р [15].

Як результат складного компромісу між міжурядовими та наднаціональними чинниками, великими та малими державами-членами, ЛД покладається на два базові постулати. Передусім національні держави залишаються незаперечною та незамінною основою суспільно-політичної організації народів Європи. Водночас об'єднана Європа потребує збереження наднаціональних інституцій, які стоять на захисті спільних інтересів Союзу та врівноважують великі й малі держави-члени. Відповідно, слід виключити можливість перетворення ЄС на європейську федеративну державу (створення нового суверенного цілого), як і повернення до класичної конфедерації (співдружності суверенних держав).

Іншими словами, йдеться про проміжну форм> між конфедерацією та федерацією, яку можна концептуально означити як «федерацію держав».

Отже, проаналізувавши інституцій розвиток ЄС ми дійшли висновку, що незважаючи на наявність у своїй структурі елементів федералізму), ЄС як і раніше базується на фундаменті полідержавних принципів суверенної рівності і невтручання у внутрішні справи держав. Також ЄС залишається поліцентричним і в способах формування та прийнятті рішень. Органи Союзу й надалі не володіють достатньою автономією порівняно з суверенними державами. Провідним центром у прийнятті найбільш важливих рішень залишаються держави.

Список використаної літератури:

1. Борко Ю А. *От европейской идеи к единой Европе* Юрий Антонович Борко М.: Изд. дом «Деловая литература». 2003 464 с.
2. Борко Ю. А. *Свет и тени европейской интеграции* [Электронный ресурс] Юрий Антонович Борко/ «Россия в глобальной политике» -№ 1. - 2007 - Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/n1140>
3. Бусыгина ИМ. *Европейский Союз: новые измерения концепции суверенитета* [Электронный ресурс] Ирина Марковна Бусыгина // Режим доступа: <http://mginio.ni/uploads/files/Busvagina%20Sovereignty.doc>
4. Бусыгина И. *Федерализм* [Электронный ресурс] , Ирина Бусыгина. Андрей Захаров // Режим доступа: <http://lederal.oiv.ua/content/federalizm>
5. Девіс Н. *Історія Європи* ' Норман Девіс. - М: Гран іткнига. 2005 -С 785
6. Дідікін А *Лісабонський договір і реформа правової системи Європейського Союзу* [Електронний ресурс] / Антон Дідікін .-Юридичний журнал. - .№1. - 2010. - Режим доступа <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3395>
7. Элейзер Д. Дж. *Сравнительный федерализм* [Електронний ресурс] , Элейзер Даниэль Дж. // *Политика*. - 1995. - № 5. — С. 106 - 115 - Режим доступа до журн :http://society.polbu.ru/political-science/ch58_vtii.html
8. Жадько О. *Конституція для об'єднаної Європи* [Електронний ресурс] Олена Жадько *Юридичний журнал*. - №9. - 2005. - Режим доступа: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1895>
9. *История объединения Европы* [Электронный ресурс] сост. и ред.: Пааво Пальк, Вахур Маде, Эрик Симпсон, Лийс Яаансалу / Эстонская школа дипломатов, 2003. - Режим доступа: http://www.edk.edu.ee/ul/el_opik_r.pdf
10. *Консолідовані договори ЄС* [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://eeas.europa.eu/delegations-ukraine/documents/virtual-library/06_consult_jik.pdf
11. Лендъел М. О. *Розширення та політика сусідства Європейського Союзу* Мирослава Олександрівна Лендъел. - Ужгород: Мистецька Лінія. 2008. - 284 с.
12. Леонарди У. *Новая Конституция для Европы - шаг в сторону федерализма:*' (Электронный ресурс)/ Уве Леонарди, Федерация. 2005. №4 - 2005. - Режим доступа: [http://www.lorumfed.org/libdocs/Federations I '4\int-eu-l.eoiardv.pdf](http://www.lorumfed.org/libdocs/Federations%20I%204-int-eu-l.eoiardv.pdf)

13. Лісабонський договір (консолідовані версії) [Електронний ресурс] /Режим доступу: www.lwirpx.com/ile/261090/
14. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції, Єва Кіш ,Політичний менеджмент - 2004. — №6(9). - С.103 - 114
15. Копійка В. Європейський Союз: історія і засади функціонування В. Копійка. Т. Шинкаренко К.: Знання, 2009. — 752 с.
16. Копійка В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / Валерій Копійка / Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. — К.: 2002. - С 8 - 74.
17. Побединский И. М Роль федерализма в теории европейской интеграции [Електронний ресурс] ' Игорь Михайлович Побединский 'Режим доступу: [ftp:'lib,herzen.spb.ru'text/pobedinskiv_30_67_210_215.pdf](ftp://lib.herzen.spb.ru/text/pobedinskiv_30_67_210_215.pdf)
18. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу І Філіп Тоді. - К: Видавництво «КІС», 2001.-142 с
19. Цыганков НА. Политическая социология международных отношений Павел Афанасьевич Цыганков. -М.: «Радикс», 1994. -207с.
20. Call for more European federalism [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/call-for-more-european-federalism-16049608.html>
21. Kennedy Ch Europe: A Federal Future [Електронний ресурс] Charles Kennedy / Centre for European L nion Studies. - 2009. - Режим доступу: [http '/www2.hull.ac. uk/hf/ass'PDF/Kennedy.pdf](http://www2.hull.ac.uk/hf/ass/PDF/Kennedy.pdf)
22. Treaty establishing a Constitution for Europe [Електронний ресурс] Режим доступу: [http: eur-lex.europa.eu JOHtml do.'urt O.I. C 2004. 310.SOMES HTML](http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?url=O.I. C 2004. 310.SOMES HTML)

PRINCIPLES OF FEDERALISM IN THE FUNCTIONING EURO-PEAN UNION

The paper attempts to identify the implementation of the federalist vision of the structure of the modern European Union

Keywords: *European Union, integration, extension, federalism, "supports the EU" common foreign and security policy, supranational institutions, the principle of "subsidiarity"*

ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ: ТОНКОЩІ СТВОРЕННЯ

У статті розглядається склад/наї процес формування економічного і валютного союзу в країнах Західної Європи, а також розглядаються труднощі, які членам Союзу довелося подолати.

***Ключові слова:** Маастрихтський договір, коаліційні процеси, нові промислові азіатські країни, євро. єдиний економічний простір. Європейська система центральних банків, економічна інтеграція. Комісія Європейських співтовариств.*

Економічний і валютний союз (ЕВС) був створений відповідно до Маастрихтського договору і надалі став формою поглиблення Європейської інтеграції і одночасно концентрацією проблем європейської економіки і фінансів. Він не охоплював весь спектр соціально-економічного розвитку країн-членів Європейського союзу, і навіть більш незначного числа учасників ЕВС, але його значення для майбутнього європейського об'єднання можна вважати головним.

Європейський економічний і валютний союз - виключно складний і ризикований проект. Його виконання було пов'язано з великим числом всіляких труднощів, витрат сил і фінансів, при тому, що заздалегідь визначити його ефективність було просто неможливо. Плюси і мінуси ЕВС могли проявитися по-різному для різних держав, класів і галузей економіки. Не було абсолютної впевненості і в тому, що євро (єдина для Європи валюта) витримає перевірку часом [1, ст. 5-6].

У такому випадку доречним є запитання: навіщо Євросоюзу знадобилося створювати настільки потужну споруду, як Економічний і валютний союз. Для цього необхідно розібратися, розглянувши основні зміни, що сталися з європейською інтеграцією, потім і з Євросоюзом, починаючи з 50 -х рр. XX ст. Під час Другої світової війни і після її закінчення федералістично налаштовані діячі з руху Опору та урядів виробили переконливу критику європейської державної системи. На їх думку, головна мета держави полягає в тому, щоб захистити життя і процвітання громадян. Роки війни показали, що європейські держави не в змозі забезпечити ні того, ні іншого. Тому слідом за об'єднуючими поглядами, багато хто в Європі почали визнавати,

що « державна система » Західної Європи не виправдала очікувань, і дозріли умови для її заміни [2, ст. 138].

Об'єднуючі процеси в Європі почалися 18 квітня 1951, коли шість країн Італія, Франція, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, керуючись міркуваннями економічної доцільності, міжнародної стабільності і необхідністю нової якості солідарності заради взаємного прогресу, вирішили « закласти основу для інститутів, які вкажуть напрямок до відтепер спільної для них долі » [4, ст. 178]. Саме ці шість країн будуть охарактеризовані Італійським політиком Джуліано Амато як « архітектори європейського будівлі »

До 1993 р. в співтоваристві фактично закінчилося формування єдиного внутрішнього ринку, який передбачав свободу руху капіталів, послуг і товарів. Все це вимагало проведення єдиної фінансової політики країн Європейського співтовариства.

Також характерною рисою 1990-х рр. ХХ ст. стало виникнення в соціально-економічній сфері ряду довготривалих завдань, які необхідно було вирішувати спільно.

У багатьох галузях промисловості країн Євросоюзу, посилилася конкуренція з боку так званих нових індустріальних країн Азії. У ряді цих країн, крім дешевої робочої сили, активно розвивалися сучасне високотехнологічне і наукоємне виробництво.

У середині 1990-х рр. країни Євросоюзу зробили колосальні зусилля, щоб виконати Маастрихтські нормативи. Протягом 1993-1997 р. середні темпи інфляції впали з 4,1 % до 1,9 %. Надалі, незважаючи на різке зростання цін на нафту, а в окремі роки і на продовольство, товари та особливо послуги, на початку 2002 р., коли був введений в готівковий оборот євро, в ЕВС вдалося утримати інфляцію в запланованих рамках на низькому рівні. З 1996 по 2003 рр.. роздрібні ціни зросли на 13,2 % [3, ст. 5]. Дефіцит держбюджету в 1993-1997 рр. скоротився з 6,1 % до 2,4 % ВВП. В цілому в 2000 р. країни ЕВС зуміли досягти високого ступеня збалансованості бюджетів. Якщо в 1996 р. бюджетні дефіцити в середньому по країнах, які потім увійшли до ЕВС. перевищували 4 %, то в 2000 р. вони виявилися менше 2 % [3, ст. 4]. ВВП країн ЕВС в 1993-2003 рр. виріс на 25,6 % (у постійних цінах).

Таким чином, валютний союз являвся для Євросоюзу довгостроковим капіталовкладенням, оскільки здатний був створити для західноєвропейської економіки стратегічні переваги, на які вона буде спиратися у своєму розвитку десятиліття по тому. З перетворенням євро в світову валюту Євросоюз позбавляється від більшої частини витрат, пов'язаних з курсовою нестійкістю в його зовнішньоекономічних відносинах.

Євро свідчить про здатність країн Євросоюзу успішно проводити узгоджену політику з питань, що зачіпають самі основи державного суверенітету, і демонструє неправоту скептиків, які вважали неможливим розглядати Європейського союзу як згуртованого конфедеративного утворення. Найважливішим елементом Економічного і валютного союзу стає початкове формування єдиної економічної політики, однорідною і синхронною господарською динамікою. Для цього були визначені спільні цілі напрямки економічного розвитку Євросоюзу.

Дія проведення єдиної валютної політики була створена Європейська система центральних банків (ЄСЦБ), що включає Європейський центральний банк і національні центральні банки інших країн. Його єдиними передплатниками і власниками стали національні банки держав-членів. Побудувавши структури ЕВС, країни Євросоюзу першими у світовій історії створили найбільш вищий щабель інтеграції, який до певного часу розглядався тільки теоретично. Жоден з інтеграційних союзів у світі не має конкретних можливостей і ретельно розроблених планів [5, ст. 44].

Економічний і валютний союз вніс з собою подвійні наслідки. По-перше, він перетворив зону євро в економічне ціле. По-друге, створив потужні важелі для загальноєвропейської консолідації і можливості для того, щоб вплив Євросоюзу на міжнародній арені відповідав його значенню в світовій економіці. Економічні і валютні елементи цієї інтеграції дуже міцно пов'язані органічно і не можуть діяти один без одного.

Список використаної літератури

1. Буторіна О.В. *Науково технічна політика ЄС. Євросоюз на порозі XXI століття Вибір стратегії розвитку 2001*
2. Гріффітс Р.Т. *Основа європейської інтеграції* Поліс. № 4. 2002
3. Гутник В. *Європейський економічний і валютний союз: попередні підсумки і перспективи розвитку* Вітова економіка і Міжнародні відносини. 2005. № 5.
4. Луканін Л.В. *Амстердамський договір новий етап інституційної реформи ЄС* Поліс. 2000. № 5.
5. Троїцький М.А. *Європейський союз у світовій політиці / Міжнародні процеси. 2004 Том 2. № 2 (5).*

The Economic and Monetary union: subtleties of creating

The article reviews the complex process of forming of the Economic and Monetary Union by countries of Western Europe, and considers the difficulties which the members of the Union had to overcome.

Keywords: *Treaty of Maastricht, coalition processes, new industrial Asian countries, the euro, united economic area, European System of Central Banks, economic integration. Commission of the European Communities.*

РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ГРЕЦЬКІЙ КРИЗИ

У статті розглядається один з найбільшій: бюджетних дефіцитів у Єврозоні. Греція знаходиться в центрі кризи. Економіка Греції невелика, але її криза спровокувала проблеми єдиної валюти в поєднанні з національною бюджетно-фінансовою політикою. Крім того, криза підкреслила стурбованість з приводу стану Європейського фінансового сектора; створені нові фінансові зобов'язання для інших країн єврозони. Він також показав напруженість у відносинах між державами-членами ЄС

***Ключові слова:** Греція, єврозона, (вросоюз. боргова криза. поточна криза, суверенний ризик, бюджетний дефіцит, заборгованість, зовнішні розрахунки.*

Греція завжди була однією з найбільш вразливих і відсталих країн Європейського Союзу. Її становище ще більше погіршилося у зв'язку з тяжкою фінансово-економічною кризою, що вибухнула в країні в кінці 2009 р. і триває до цих пір. На розвиток ситуації багато в чому вплинули відносини Греції з Німеччиною, яка традиційно вважається локомотивом просування європейського інтеграційного проекту і вже довгі роки грає ключову політичну, економічну і дипломатичну роль в ЄС. Серйозний вплив ФРН на всі сфери функціонування Євросоюзу, в тому числі, що вкрай важливо, на вирішення економічних питань, дозволяє визнати наявність у цієї держави фактичного права "вето" по відношенню до рішень, які можуть суперечити німецьким інтересам в Європі. Все вищесказане повною мірою стосується і політики Німеччини під час грецької кризи.

Між економічними показниками найбільш вразливих країн ЄС, зокрема Греції, і Німеччиною протягом останніх десятиліть спостерігався величезний розрив. Тим не менш між Грецією і Німеччиною існують тісні і різнобічні зв'язки. Відносини двох країн вступили в нову фазу з початком фінансово-економічної кризи в Греції. Від ФРН в значній мірі залежала доля Греції, яка знаходилась на межі банкрутства.

Після вступу до ЄС рівень життя в Греції різко піднявся, але за європейськими стандартами він все одно був і залишається низьким.

Очікування, пов'язані зі стабільним зростанням, себе не виправдали - економіку Греції часто називали колосом на глиняних ногах [3,ст.93]. Її економічні успіхи після 2001 р. в значній мірі були обумовлені фінансовою підтримкою Євросоюзу, в той час як грецький уряд вживав недостатньо зусиль для прогресивного розвитку країни. Греція ставала все менш конкурентоспроможною, а за зовнішнім процвітанням ховалися величезні борги і глибокі структурні недоліки економіки.

Небажання платити податки ставало однією з головних причин участі громадян у підпільній економічній діяльності. Тіньовий сектор становив у Греції від 20 до 30% всієї економіки. Прем'єр-міністр Папандреу неодноразово заявляв, що, якщо повністю легалізувати цей сектор, уряд зміг би ліквідувати проблему бюджетного дефіциту, який країна змушена скорочувати з такими зусиллями [1 ,ст. 19].

Структурні недоліки економіки Греції призвели до надмірного зростання дефіциту бюджету. Щоб покрити бюджетний дефіцит, уряд неодноразово робив великі зовнішні запозичення, причому вони не завжди вносилися в офіційну статистику держборгу, як, наприклад, це мало місце напередодні вступу Греції в євросону. Сума накопичених за останні роки боргів склала близько 260 млрд. євро. Постійно зростаючий державний борг, в свою чергу, гальмував економічний розвиток. У такому важкому стані своєї економіки Греція вступила в світову фінансово-економічну кризу 2008 року.

Світова фінансово-економічна криза стала відправною точкою грецької боргової кризи 2010 року. Досягнуте за попередні роки швидке зростання економіки в 2008 р. різко загальмувалося. Економічний спад супроводжувався високим і стійким бюджетним дефіцитом. У 2008 році дефіцит бюджету зріс до 7,7 % ВВП, що в 2,5 рази перевищувало допустиму для євросони тривідсоткову межу. А в кінці листопада 2009 року дефіцит бюджету був оголошений вже в розмірі 12,7 % ВВП (пізніше Євростат підвищив цю цифру до 13,6 %, потім до 15.4 %). Обсяг державного боргу склав 115 % ВВП. У Греції почалась глибока фінансово-економічна криза, яка практично відразу перекинулася на всю зону євро [4,ст.46].

Ключовою проблемою для Греції був не стільки рівень заборгованості (у США чи Японії розмір держборгу значно більше), скільки питання довіри інвесторів до стійкості економіки країни і ефективності проведеної урядом політики. Через оприлюднення фінансових махінацій Греція втратила цю довіру, і першочерговим завданням уряду Папандреу стало його відновлення як на фінансових ринках, так і з боку європейських партнерів, шляхом бюджетної дисципліни та проведення структурних реформ.

Одночасно Греція потрапила під найжорстокішу систему моніторингу, яка коли-небудь вводилася в країнах обігу євро. По суті, щоб врятувати країну від дефолту. Єврокомісія і Європейський центральний банк за технічної підтримки МВФ взяли під свій контроль грецький державний бюджет.

Жорсткий підхід німецьких політиків, а також лідерів багатьох інших європейських країн і організацій до держзвдатків Греції був у великій мірі виправданий. Без проведення структурних реформ і заходів бюджетної економії вирішити грецькі проблеми було неможливо. Зовнішні фінансові вливання, які не пов'язані з внутрішніми зусиллями потерпаючої від лиха країни, лише відстрочили б її ще більш масштабне падіння [5,ст.37].

Серйозною перешкодою на шляху порятунку Греції від дефолту силами країн валютного союзу була наявність в договірній основі ЄС положень, що забороняють надавати пряму фінансову допомогу державі, яка потрапила у складну ситуацію - члену єврозони (стаття 125 Лісабонського договору, так зване "No Bail Out"). Але, оскільки надання Греції фінансової підтримки було єдиним способом підтримати слабку валюту, Європа почала шукати шляхи обходу договорів.

Одним з таких варіантів було створення Європейського валютного фонду (ЄВФ), аналога Міжнародного валютного фонду, для вирішення проблем членів Євросоюзу, що потребують фінансової допомоги. Міністерство фінансів Німеччини вхопилося за цю ідею, адже в такому випадку ФРН не довелося б поодиноці фінансувати борги Греції та інших проблемних країн єврозони - можна було розділити навантаження між усіма країнами ЄС. Крім цього, створення ЄВФ обмежило б вплив МВФ, а відповідно, і США в Європі.

Євросоюз, який зіткнувся з системним валютним кризою, створював фонд для вирішення боргових проблем країн ЄС та стабілізації курсу євро. На дві третини (500 млрд. євро) фонд складався з двосторонніх кредитних гарантій ЄС (440 млрд.) і резервних коштів Єврокомісії (60 млрд.). одну і ретину (250 млрд.) суми виділяв МВФ.

Неодноразово висловлювалися міркування, що Європі слід було б швидше реагувати на грецьку кризу. Критика була спрямована насамперед на адресу Німеччини. Багатьом здавалося, що вона навмисно гальмує процес надання допомоги Греції [2, ст.70-78].

Звичайно. Німеччина незмінно діяла у власних інтересах, часто прикриваючись інтересами загальноєвропейськими, проте її небажання надавати Греції допомогу пояснювалося не тільки скупістю або прагненням до справедливості, а й тим, що світова фінансова криза 2008 - 2010 рр. сильно вдарила і по німецькій економіці. Уряд ФРН пішов на непопулярні

серед населення заходи - протягом кількох останніх років він значно урізав бюджетні витрати країни.

Очевидно і те, що Німеччина не хотіла створювати прецедент, який дозволив би іншим проблемним країнам єврозони вишикуватися в чергу за грішми німецьких платників податків.

Всі ці аргументи, безумовно, зіграли свою роль, проте головна причина небажання допомагати Греції, швидше за все, криється в тому, що уряд ФРН, так само як і лідери інших європейських країн і наднаціональних організацій, спочатку невірно оцінив ситуацію в Греції і, відповідно, вибрав невірну політику щодо цієї країни. У підсумку Німеччина змушена була надати для порятунку Греції від дефолту ще більшу суму, а також вислухати нескінченні обвинувачення за допущені помилки.

Список використаної літератури

1. Буторіна О.В. Афіній краш-тест: єврозона на віражах кризи 2010 року, т. 8
2. Квашінін І. Криза в зоні євро причини та наслідки для євроатлантичного регіону. М., 2010.
3. Томадакіс С.Б. Майбутнє Греції в Європейському Союзі. Перспективи розвитку та загрози економічній відсталості. Лондон. Нью-Йорк, 2004, ст.102
4. Тимофеева О. О. Криза в Європейському союзі: наслідки, аналіз, перспективи. М., 2011.
5. Ходов Л. Г. Журнал суспільно-політичних досліджень. 2008, № 1 (33), ст. 88

GERMANY'S ROLE IN GREEK CRISIS

The article exposes the one of the largest budget deficits in the Eurozone, Greece is at the center of the crisis. Greece's economy is small, but its crisis exposes the problems of a common currency combined with national fiscal policies. Additionally, its crisis highlighted concerns about the health of the European financial sector: created high financial liabilities for other Eurozone countries. It has also revealed tensions among EU member states.

Keywords: *Greece, eurozone, European Union, the debt crisis, the current crisis, sovereign risk, budget deficit, debt, external balances.*

ОФШОРНІ КОМПАНІЇ ЯК ЗАСІБ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядається важлива роль офшорів, як інструментів податкового планування. В статті також вказані українські реалії в цій сфері бізнесу і деякі рекомендації, які були зроблені після аналізу спеціальної літератури.

***Ключові слова:** Офшорна зона, офшорна компанія, вільна економічна юна, тіньові офшорні операції, «відмивання» грошей*

У багатьох розвинених країнах світу існують більш-менш лояльні системи оподаткування та умови ведення бізнесу, але до цих пір жодна країна не змогла вберегтися від відтоку коштів в офшори. Офшор - термін, який застосовується для світових фінансових центрів, а також деяких видів банківських операцій. Офшорна компанія - це компанія, яка не веде господарську діяльність в країні своєї реєстрації, а власники цих компаній - нерезиденти цих країн [5, с. 251].

Для українського бізнесу, в умовах обтяжливої податкової системи, несформованої структури власності і недосконалої законодавчої бази, офшори є мало не єдиним способом збереження коштів та участі в капіталі інших підприємств, а також отримання грошей в потрібний час у будь-якій точці світу [2, с. 51].

За оцінками експертів, за роки незалежності з України було вивезено близько \$ 40 млрд., при цьому приплив прямих інвестицій в Україну склав трохи більше \$ 4 млрд. Більшу частину цих коштів складають повернуті в країну капітали, вивезені раніше. Значна частина інвестицій у вітчизняну економіку надходить з Кіпру, Нідерландів. Віргінських островів та інших офшорних зон.

Український бізнес використовує офшори для вирішення двох взаємопов'язаних завдань - це мінімізація оподаткування для збільшення власних прибутків, а також участь у власності українських підприємств через офшори для приховування справжніх власників, легкого вилучення та вивезення капіталу. Вітчизняні умови ведення бізнесу цьому сприяють

повною мірою: високі ставки податків, нестабільність законодавства та відсутність гарантій інвестицій, нестійка політична система і повсюдне ігнорування законів.

Перше завдання - мінімізація оподаткування. практика використання офшорних схем для досягнення цієї мети характерна для бізнесу у всіх країнах. Інша справа, що широта її застосування різна і залежить від національних умов.

Друге завдання, яке вирішують українські підприємці через використання офшорів. - це опосередкована участь в капіталі українських підприємств. Цим Україна дуже відрізняється від решти світу, де практика використання офшорів з цією метою не настільки широка. Це пов'язано з особливостями перехідного періоду економіки - при первинному накопиченні капіталу і не усталеною політичною системою в країні справжні власники воліють залишатися в тіні [3, с. 43].

Крім вирішення проблеми анонімності, український бізнес, який використовує офшори для інвестування в українські підприємства, вирішує ще одну важливу проблему - через офшори відбувається фактична легалізація капіталів.

Ще одна важлива користь офшорів як номінальних власників українських підприємств - це гарантія збереження засобів. Оскільки їх в цьому випадку досить легко вилучити і вивести в надійні місця [4, с. 18-20].

Останнім часом власники українських підприємств стали переходити на більш легальні схеми роботи з використанням офшорних компаній, які практикуються в усьому світі. Цьому сприяли більше зовнішні фактори, ніж внутрішні.

Контроль НБУ за сумнівними операціями навряд чи міг бути ефективним, так як обмежувався зовнішньоекономічними відносинами з першою в ланцюжку компанією, не відстежуючи подальші операції. А ось небажання європейських банків зв'язу ватися з трансакціями коштів українського походження може призвести до припинення грошових потоків через офшорні схеми. що призведе до істотних втрат капіталу.

Якщо раніше власниками українських підприємств безпосередньо виступали офшорні компанії, зареєстровані на Кіпрі, Віргінських островах, то тепер до такої схеми вдаються значно рідше. Між українськими підприємствами та українською компанією з'явилася посередницька компанія, зареєстрована в країні з якою у України підписано договір про усунення подвійного оподаткування. В основному це країни Європи з більш ліберальним податковим режимом, такі як Данія, Угорщина. Кіпр. Нідерланди, Швейцарія та інші [1, ст.340].

В даний час вже не рідко зустрічається ситуація, коли українські підприємці володіють двома і більше компаніями офшорного типу. Кількість зарубіжних компаній і обсяг активів постійно збільшується. У цих умовах перед їх власниками встають принципово нові питання: як організувати взаємодію з закордонними компаніями, як ефективно управляти їх ресурсами.

Український бізнес починає переходити на загальноприйнятій у світовій практиці схеми податкового планування. З одного боку це позитивна тенденція, яка дозволить українському капіталу вийти на новий рівень, коли можна буде інвестувати в європейські економіки. З іншого - без кардинальних змін податкової та фіскальної системи в країні економіка залишиться без припливу нових коштів, а схеми будуть збудовані так, що на рух капіталу неможливо буде вплинути, хіба що заборонити зовнішньоекономічну діяльність.

Список використаної літератури

1. Балабанов І.Т, Балабанов А.І. Зовнішньоекономічні зв'язки: - М: Фінанси і статистика. - 2000. - 512 ст.
2. Бозуленко О.К. Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі / О.К. Бозуленко, ' Економіст -2010-№ 1 -С 51-53.
3. Волкова І.О Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу / Ю.О. Валкова 7 Формування ринкових відносин в Україні. 2008 - .V? /. С. 43-48.
4. Поютенко Д.В. Вільні економічні зони в контексті регулювання економіки/ Д.В. Полотенко Фінанси України - 2010 - № 11 - С. 18—25.
5. Шамбост Едуард. Енциклопедія офшорних зон [пер. с фр.] Едуард Шамбост. - М.; 2000. - 586 с.

OFFSHORE COMPANIES AS AN INSTRUMENT OF TAX PLANNING IN UKRAINE

This article is about importance of offshores as an instrument of tax planning. This article also describes Ukrainian reality in this sphere of business and some

recomendation, which was made after deep analysis of special literature.

Keywords: *Offshore area, offshore company, free zone, shady offshore operations. «laundering» of money.*

РОЗРАХУНОК ТА АНАЛІЗ ІНДЕКСУ ТИСКУ НА ВАЛЮТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ

Розрахунок та аналіз індексу тиску на валютний ринок України є надзвичайно важливішим аспектом на даному етапі розвитку міжнародних економічних відносин та існування України в ньому

В рамках даного дослідження ми зупинимося на розрахунку одного з провідних індикаторів, що існують на фінансовому ринку - індексу валютного тиску (Exchange Market Pressure Index).

***Ключові слова:** індекс валютного тиску, фінансовий ринок, економічна криза, економіка України*

В рамках даного дослідження ми зупинимося на розрахунку одного з провідних індикаторів, що існують на фінансовому ринку - індексу валютного тиску (Exchange Market Pressure Index). Високий рівень ЕМ РІ відображає надлишкову пропозицію на валютному ринку, якщо державні органи здійснюють пасивну державну політику, тобто утримуються від прийняття необхідних заходів, спрямованих на зниження пропозиції. Пасивна державна політика означає, що центральний банк не втручається в регулювання обмінного курсу. Цілі державної політики можуть стосуватися внутрішнього ринку (інфляція і обсяг виробництва продукції) або зовнішнього ринку (поточний платіжний баланс або обсяг офіційних міжнародних резервів).

Результати дослідження

Розглянемо теоретичні та емпіричні дослідження побудови індексу валютного тиску. У численних дослідженнях застосовуються різні підходи до побудови індексу валютного тиску.

У методології визначення індексу виникає ряд питань. Наприклад, чи слід включати сюди процентну ставку і якщо слід, то в якій формі: різниці або рівня першого порядку? Наступне питання, пов'язане з використанням концепції ЕМРІ, полягає в тому, які коефіцієнти використовувати для об'єднання складових?

Кожен автор пропонує свій методологічний підхід до розрахунку індексу валютного тиску:

І. Г. Камінські і К. Рейнхарт (Kaminsky, Reinhart, 1999). їх підхід до визначення ЕМР індексу можна звести до формули [6]:

$$EMPI_{i,t} = \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{\sigma_e}{\sigma_r} \times \frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}}, \quad (3.1)$$

де $EMPI_{i,t}$ - індекс тиску валютного ринку для країни i в період t ;
 $e_{i,t}$ - курс обміну 'валюти країни / до валюти базової країни за період часу в період t ;

σ_e - стандартне відхилення обмінного курсу

$r_{i,t}$ - іноземні міжнародні резерви країни i в період t ;

σ_r - стандартним відхиленням зміни іноземних міжнародних резервів
 $\left(\frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}}\right)$

2. Г. Камінські, С. Лізондо і К. Рейнхарт (Kaminsky, Lizondo, Reinhart, 1998). Дана модифікація включає номінальну ставку, ЕМРІ виглядає наступним чином [7]:

$$EMPI_{i,t} = \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{\sigma_e}{\sigma_r} * \frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}} + \frac{\sigma_e}{\sigma_i} \Delta i_{i,t} \quad (3.2)$$

де $\Delta i_{i,t}$ - номінальна процен гни ставка в країні / іа період часу t ;

σ_i - стандартне відхилення величини зміни номінальної процентної ставки $\Delta i_{i,t}$.

Індекс ЕМРІ збільшується з знеціненням національної валюти, зменшенням іноземних резервів і зростанням номінальних процентних ставок.

3. Б. Ейхенгрін, А. Роуз і К. Віплош (Eichengreen, Rose, Wyplosz, 1995, 1996). Індекс тиску на валютний ринок в цьому випадку визначається як [3]:

$$EMPI_{i,t} = \frac{1}{\sigma_e} \times \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{1}{\sigma_{res}} \left(\frac{\Delta res_{i,t}}{res_{i,t}} - \frac{\Delta res_{US,t}}{res_{US,t}} \right) + \frac{1}{\sigma_i} (i_{i,t} - i_{US,t}), \quad (3.3)$$

де σ_r – стандартне відхилення різниці між $\left(\frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}}\right)$ і $\left(\frac{\Delta r_{US,t}}{r_{US,t}}\right)$;

$i_{i,t}$ – номінальна процентна ставка країни i в період t ;

$i_{US,t}$ – номінальна процентна ставка базової країни в період t ;

σ_i – стандартне відхилення різниці $(i_{i,t} - i_{US,t})$;

σ_{res} – відношення між рідних валютних резервів до грошової маси (M_1) країни i в період t .

4. Дж. Сакс . А. Торнеллі і А. Веласко (Sachs . Topel . Velasco .1996). Їх модифікований індекс тиску на валютний ринок має вигляді 2]:

$$EMPI_{i,t} = \left(\frac{1/\sigma_e}{1/\sigma_e + 1/\sigma_r + 1/\sigma_i}\right) \times \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \left(\frac{1/\sigma_r}{1/\sigma_e + 1/\sigma_r + 1/\sigma_i}\right) \times \frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}} + \left(\frac{1/\sigma_i}{1/\sigma_e + 1/\sigma_r + 1/\sigma_i}\right) \times \Delta i_{i,t}. \quad (3.4)$$

Можна зробити ряд висновків з аналізу модифікації розрахунку ЕМРІ.

Досі загальним способом вимірювання ЕМРІ є середневзважена величина трьох компонентів, а саме: зміни валютного курсу, зміни процентної ставки і зміни обсягу резервів. Всі роботи, присвячені ЕМРІ, використовують даний спосіб вимірювання ЕМРІ (або той чи інший його варіант). Дослідження відрізняються один від одного за способом використання компонента процентної ставки. Метою додавання відсоткової ставки в рівнянні індексу ЕМРІ є визначення валютної політики, що проводиться для регулювання валютного курсу. Центральний банк має у своєму розпорядженні різні валютні інструменти. При вільно плаваючому валютному курсі тільки одна змінна компенсує тиск на валютний ринок - курс обміну валют.

При будь-якому іншому режимі обміну валют з'являються додаткові змінні, компенсуючи тиск. Наприклад, процентна ставка і валютні інтервенції.

Де використовується індекс валютного тиску?

По-перше, даний індекс використовується як кризовий індикатор оцінки фінансової нестабільності, про що йшлося вище. По-друге, індекс валютного тиску може використовуватися для ідентифікації періоду фінансової кризи в моделях бінарного вибору (пробіт- і логіт- моделях).

Одиниця означає спекулятивну атаку чи епізод валютної кризи, якщо розрахований для даного періоду індекс ЕМР перевищує або виходить

за межі визначених порогових значень. Згідно з традиційним підходом, фінансовий ринок країни відчуває тиск, якщо індекс ЕМР перевищує певний поріг, тобто:

$$Crisis = \begin{cases} 1, \text{ якщо } EMPI_{i,t} > \beta\sigma_{EMPI} + \mu_{EMPI}, \\ 0 - \text{ в інших випадках} \end{cases}, \quad (3.5)$$

де σ_{EMPI} - стандартне відхилення індексу тиску на фінансовому ринку;
 μ_{EMPI} - середнє значення індексу.

Іншими словами, фінансова криза проявляється тоді, коли тиск на фінансовому ринку виявляється «аномально високим». Основна проблема даної методології полягає в знаходженні кордону, що визначає критичне значення індексу.

Eichengreen, Rose. Wyplosz (1996 р.), наприклад, пропують в якості кордону застосовувати середнє значення індексу, збільшене на 1.5 стандартного відхилення. Інші автори (Kaminsky, Reinhart (2000 р.) використовували в своїх роботах середнє значення індексу, збільшене на 3 стандартних відхилення.

По-третє, індекс валютного тиску використовують для оцінки грошово -кредитної політики в рамках управління валютним курсом і для оцінки адекватності валютних режимів. Індекс валютного тиску також використовують для оцінки особливості криз в регіональних розрізі та інтеграційних процесів.

Більш широке використання індексу на практиці. Індекс валютного тиску застосовується для ідентифікації не тільки валютних криз, але і банківських криз, і загальних негативних шоків у світовій економіці.

Результати та аналіз розрахунків індексу валютного тиску для економіки України

У даній роботі ми розраховали показники індексу валютного тиску для економіки України за всіма чотирма методами, наведеними вище.

За базову країну було взято Сполучені Штати Америки, оскільки, економіка даної країни є потужною за масштабами та має вплив на зміну основних макроекономічних показників світу.

Було використано дані за період 03.05.2006 по 22.05.2014 для таких показників:

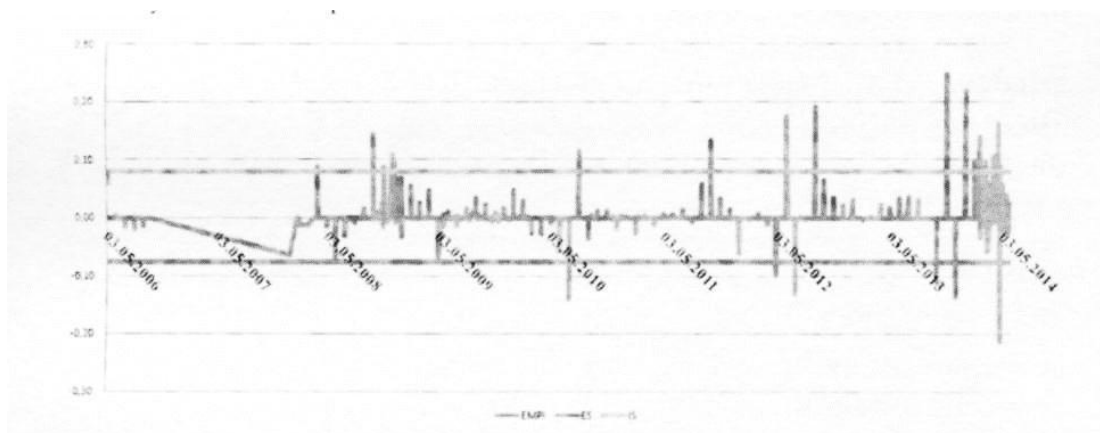
1. Офіційний курс гривні до іноземної валюти - долар США (за 100 одиниць);
2. грошова маса М I в Україні на відповідну дату, млрд. дол. США;

3. грошова маса M1 у США на відповідну дату, млрд. дол. США;
4. рівень золотовалютних резервів Національного банку України на відповідну дату, млн. дол. США;
5. рівень золотовалютних резервів Федеральної резервної системи США на відповідну дату, млн. дол. США;
6. номінальна процентна ставка України за відповідний період. %;
7. номінальна процентна ставка США за відповідний період, %.

1. Розрахунок показника за методом Г. Камінські і К. Рейнхарт (1999 р.)

Розрахунок проводився на основі двох показників: офіційного курсу гривні до іноземної валюти - долару США (за 100 одиниць) та рівня золотовалютних резервів Національного банку України, млн. дол. США.

На рис. 3.1 графік синього кольору описує всі значення, які набуває індекс ENP за досліджувальний період. Прямі ES та IS задають нижню та верхню межу коливання індексу. Дані прямі були побудовані на основі обчислень за формулою (2.5) з коефіцієнтом відхилення рівним 4, та окреслюють граничний поріг, виходячи за який, показник починає «сигналізувати» про ймовірність настання кризових явищ на валютних та фінансових ринках, а також про можливість для спекулянтів різко вплинути на ситуацію на цих ринках.

Рис. 3.1 Значення індексу ENP, розрахованого за методом Г. Камінські і К. Рейнхарт (1999 р.)

Розрахунки свідчать, що у четвертому кварталі 2008 року спостерігається стрімке зростання цього індексу, що говорить про нарощування значного рівня ризику на валютному ринку. Тобто для наших розрахунків ця дата є умовною точкою настання кризи в Україні.

До вказаної дати, показник двічі торкнувся заданої межі, що могло бути сприйнято як сигнал про напруженість у аналізованих сферах. У другому кварталі 2010 р., третьому кварталі 2011 р. та першому кварталі

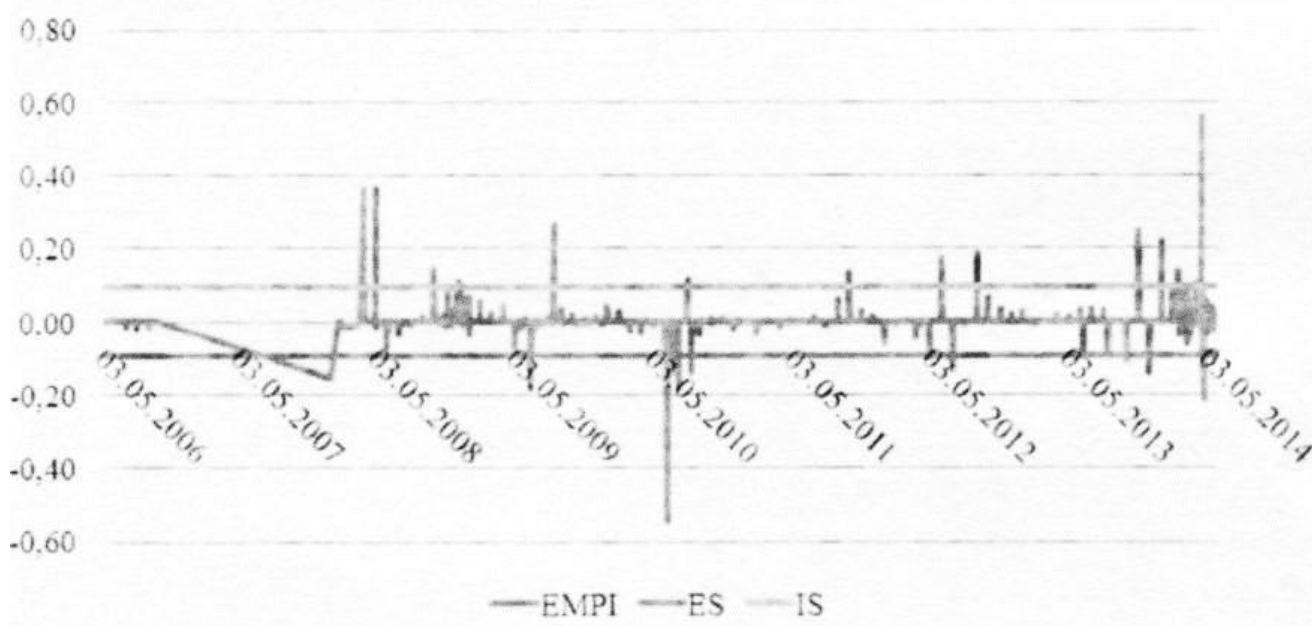
2013 р. показник знову давав ознаки передкризового стану, однак, уряду вдалось врятувати ситуацію шляхом додаткової грошової емісії, а також завдяки залученню нових коштів до золотовалютних резервів НБУ.

Починаючи з четвертого кварталу 2013 року показник ENPI почав надсилати чіткі сигнали про напруженість на фінансовому ринку, Амплітуда коливання досягла свого історичного максимуму, що свідчило, про невідворотність кризи на валютному ринку. Точка на графіку, яка відповідає 01.02.2014, вказує на початок валютної кризи, яка триває вже понад 4 місяці. Показник почав стабілізуватися у кінці періоду, і наразі він не перевищує встановленого порогу. Однак, чіткі коливання вказують на все ще існуючу нестабільність на валютному та фінансовому ринках.

Даний метод надав нам можливість побачити перші ознаки кризи 2008 року, а також графічно відтворити часові межі двох фінансових криз - кризи 2008 2009 років, та сучасної валютної кризи. Існує певна неоднозначність у період з кінця 2010 - початку 2013 рр. саме тому перейдемо до аналізу результатів, отриманих за допомогою другого методу.

2. Розрахунок індексу валютного тиску згідно методології Г. Камінські, С. Лізондо і К. Рейнхарта (1998).

Розрахунки здійснювались на основі даних, що використовувались у попередньому методі, а також б\ло додано третій показник - номінальну процентну ставку в Україні за відповідний період, %. Розраховуючи межі коливання індексу, було змінено коефіцієнт при стандартному відхиленні коефіцієнта з 4 до 3 одиниць.

Рис.3.2 Індекс валютного тиску, розрахований згідно методології Г. Камінські, С. Лізондо, і К. Рейнхарта (1998)

На даному графіку добре помітне зменшення напруженості на валютному ринку з 08.10.2010. Дане ослаблення тиску, зокрема, зумовлено збільшенням грошової маси в обігу, а також зменшенням номінальної процентної ставки НБУ.

Інші дані відносно співпадають із даними, отриманими внаслідок обчислення індексу за першим методом. Незначні несходження у показниках можуть вважатися похибкою у межах норми.

Обидва методи дають нам можливість оцінити ситуацію на фінансовому ринку України, одночасно аналізуючи, при цьому процеси, що відбуваються у світовій економіці.

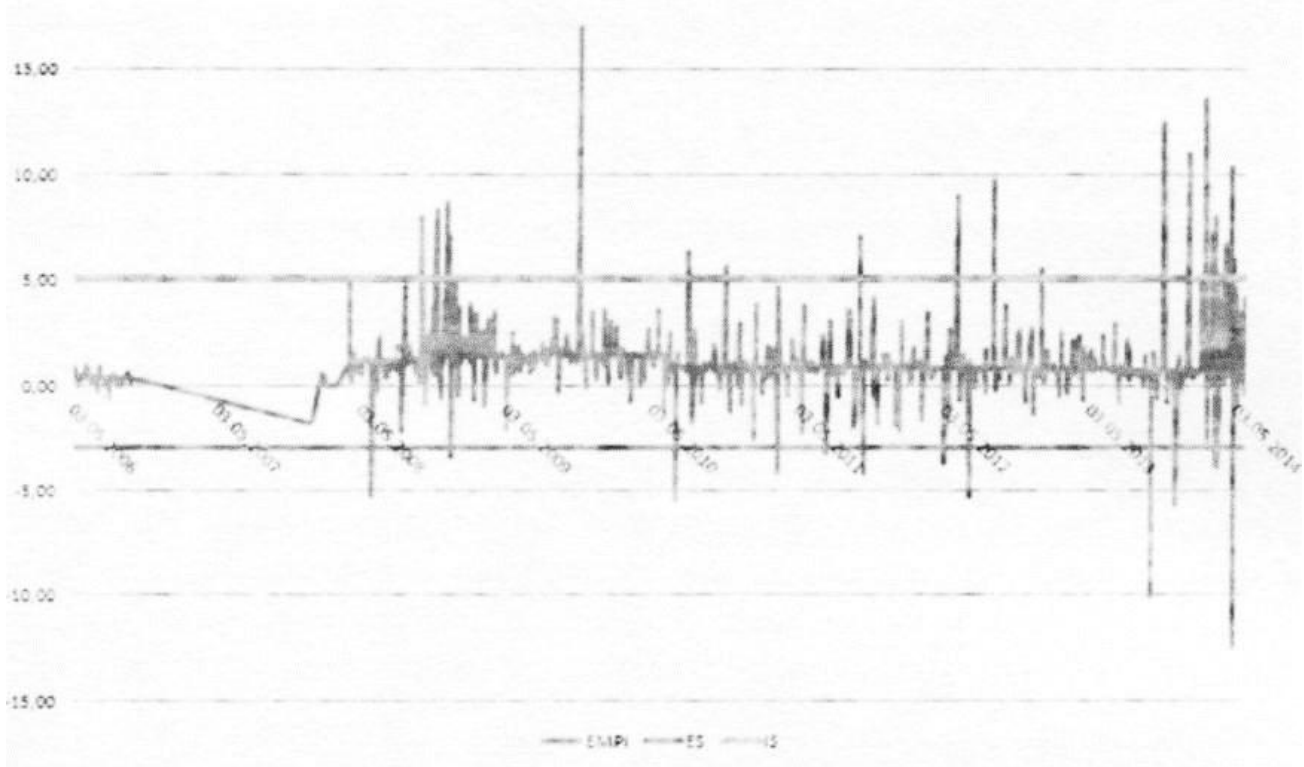
На противагу цим методам, можна поставити метод № 3. який дозволяє прив'язати ряд фактичних показників України до певної «базової» економіки. Беручи до уваги масштаби економіки США, а також її властивість продукувати кризові явища у глобальному масштабі, ми обрали показники саме цієї країни, для розрахунку індексу NPI за третім методом.

3. Розрахунок індексу тиску на валютний ринок за методикою Б. Ейхенгріна. А. Роуза і К. Віплоша (1995. 1996).

В даному методі, для розрахунку, було залучено всі сім показників, згаданих вище, а саме:

1. Офіційний курс гривні до іноземної валюти - долар США (за 100 одиниць):
2. грошова маса M1 в Україні на відповідну дату. млрд. дол. США;
3. грошова маса M1 у США на відповідну дату, млрд. дол. США;
4. рівень золотовалютних резервів Національного банку України на відповідну дату, млн. дол. США;
5. рівень золотовалютних резервів Федеральної резервної системи США на відповідну дату, млн. дол. США;
6. номінальна процентна ставка України за відповідний період. %;
7. номінальна процентна ставка США за відповідний період, %.

Цінність даного методу) полягає у тому, що він дає можливість оцінити ситуацію в середині України, без прямого впливу) світових економічних процесів. Показник, розрахований за даним методом, відображає стійкість фінансового сектору економіки нашої держави відносно аналогічного сектору економіки США.

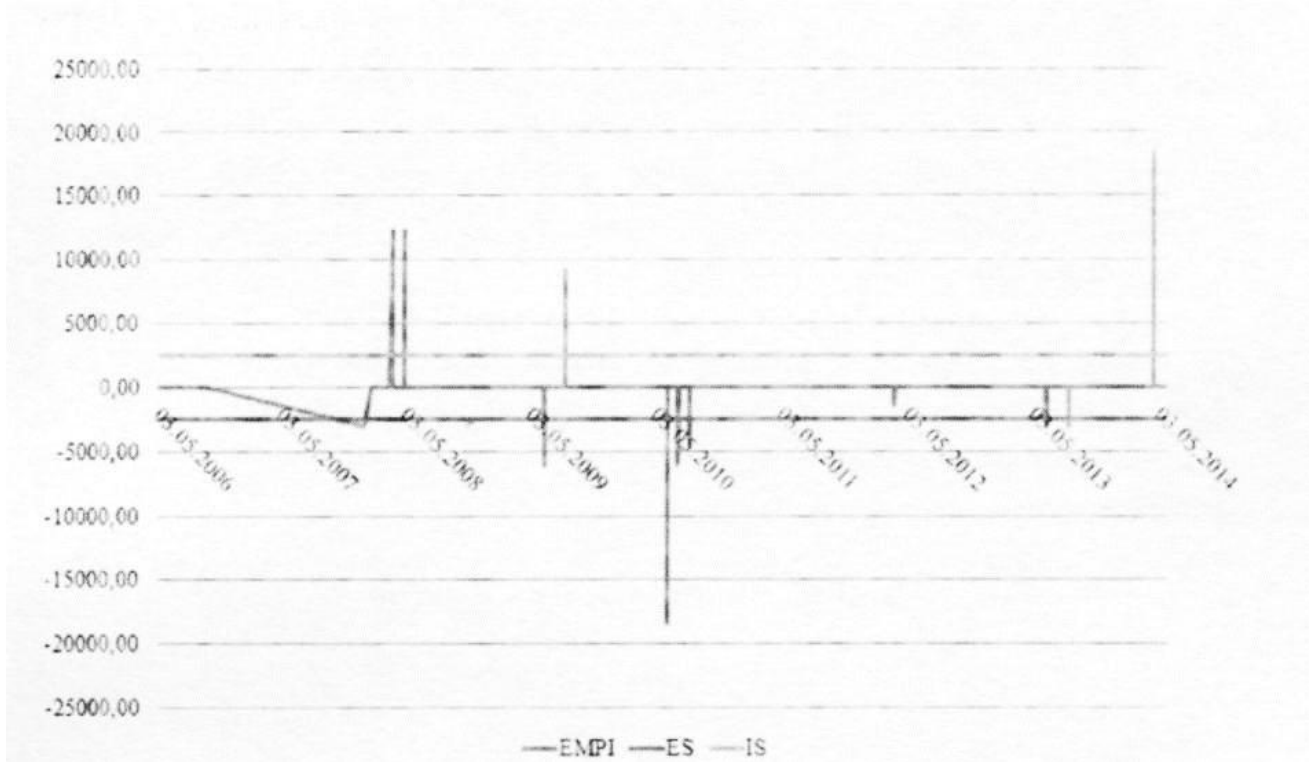
Рис. 3.3 Розрахунок значення показника ENPI згідно методу Б. Ейхенгріна, А. Роуґа і К. Віплоша (1995, 1996)

На рис. 3.3 проявляється крайня нестабільність фінансової та валютної сфер економіки України впродовж усього аналізованого періоду. Графік вказує на те, що світова фінансова криза в Україні розпочалася лише у грудні 2008 року, і досягла свого піку у кінці 2009. Значні коливання показника впродовж наступного періоду з 2010 по 2012 роки, свідчать про те, що наслідки кризи Україна почала долати лише наприкінці 2012 року. Початок 2013 року виявився найбільш стабільним, однак, починаючи вже з третього кварталу 2013 року, показник знову почав бити на сполох, пророкуючи валютну кризу, яка розпочатася в лютому 2014р.

4. Розрахунок показника ENPI згідно формули Дж. Сакса, А. Торнеллі і А. Веласко (1996).

Дана методи дозволяє побачити найбільш точкові та зглажені показники, які скоріше дозволяють побачити перші сигнали появи кризи, аніж власне її перебіг.

Рис. 3.4 є найбільш лаконічним та стриманим, однак, на ньому чітко видно три основні періоди найбільшого напруження на валютному ринку України.

Рис. 3.4 Значення індексу тиску на валютний ринок, розрахованого згідно методу Дж. Сакса, А. Торнеллі і А. Веласко (1996).

Слід зауважити, що поряд із діагностичним інструментарієм обов'язковою умовою попередження кризових явищ у країні є розробка чітких алгоритмів дій державних органів влади щодо ліквідації перших ознак вияву кризових явищ та недопущення розгортання фінансової кризи.

Оскільки відповідно до сучасних теорій економічної кризи фінансова криза та криза у реальному секторі у більшості випадків взаємопов'язані та викликають появу одна одної, важливим питанням є розробка антикризових заходів для обох систем.

Відтак, в першу чергу, потрібні надійні буфери фінансової системи (капітал, ліквідність, довіра та надійність), що здатні зменшити неіативні макроекономічні наслідки прояву кризи та не допустити руйнації фінансової системи країни, в цілому.

По-друге, варто враховувати, що сильна фінансова система формується не тільки для загальнодержавних (суспільних) інтересів, а і на користь приватного сектору, суб'єкти якого в значній мірі її забезпечують.

По-третє, фінансова стабільність України може бути збережена при консолідованій реалізації асадрізнних політик, поєднанні макроекономічних і мікроекономічних факторів впливу, а також за наявності системи ефективного нагляду за розвитком фінансової інфраструктури.

Всі вищенаведені результати дослідження призводять до думки, що, подолання валютної кризи в Україні залежить не тільки від політичних факторів, але і від економічних. Валютна криза 2014 року частково

зумовлена політичною нестабільністю всередині країни, однак в будь-якому випадку, криза мала б статися, оскільки напруга на валютному ринку була вже надто великою, щоб її можна було стримати методами, доступними НБУ.

Висновки

Індекс валютного тиску є не єдиним показником, який застосовується у світовій практиці для розрахунку ймовірності настання кризи. Для ефективного та правдивого моделювання світової економічної системи, потрібно створити модель, яка б об'єднувала б ряд показників у одну єдину систему.

Список використаних джерел

1. *Pozo S. Statistical Distributions and the Identification of Currency Crises* Pozo S. Anuiedo-Dorantes C. // *J. of International Money and Finance*. Vol. 22. - 2008 - P. 591-609.
2. *Sachs J.D. Financial Crises in Emerging Markets: the Lessons from 1995* / Sachs J.D., Tornell A., Velasco A. *У Brooking Papers on Economic Activity*. Vol. I. - 1996 -P 47-215.
3. *Schmukler S. Financial Globalization and Debt Maturity in emerging economies'* SchmuklerS. - *World Bank*, 2003. - 129 с.
4. *Kaminsky G.I. On Crises, Contagion, and Confusion* ' Kaminsky G L. Reinhart CM // *J. of International Econ*. Vol. 51. - 2000 - P. 145-168.
5. *Komulainen T. Currency Crisis Theories - Some Explanations for the Russian Case* /Komulainen T.. T. 3. № 1. 1999 - P. 3 27.
6. *Kaminsky G Leading Indicators of Currency Crises*, Kaminsky G., Lizondo S.. *Reinhart C IMF Staff Paper Vol 45 (1)*. -1998 -P. 1-48.
7. *Kaminsky G The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems* / Kaminsky G. Reinhart C. // *American Econ. Rev*. Vol. 89 (3). - 1999-P. 473-500.

Calculation and analysis of the index of pressure on the currency market of Ukraine is of paramount importance at this stage of the development of international economic relations and Ukraine's existence in it.

In this research we will focus on the calculation of one of the leading indicators that exist in the financial market - the index of currency pressure /Exchange Market Pressure Index).

Keywords: *index of currency pressure, financial market, economic crisis, economy of Ukraine*

ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Кожна держава стикається з явищем міграції і так чи інакше виникає проблема як саме врегулювати цей процес. Тому для вирішення цього питання держави часом об'єднуються, щоб створити сприятливі умови для цього процесу, а також узгодити методи та інструменти якими вони впливатимуть на міграційні потоки. Крім цього, кожна держава, як окремий суб'єкт міжнародного права, звичайно врегульовує міграцію на своїй території відносно свого законодавства.

***Ключові слова:** міграція, регулювання, міграційна політика, імміграція, міжнародна організація.*

З посиленням глобалізації все більшого поширення набуває інтернаціоналізація виробництва та поглиблення міжнародного поділу праці. Міжнародний поділ праці передбачає стійку концентрацію виробництва певної продукції в окремих країнах, передбачає наявність у різних країнах трудових ресурсів різного об'єму і кваліфікаційного складу [6]. Всі ці процеси супроводжуються інтернаціоналізацією робочої сили, яка сприяє посиленню міграції. Люди переміщуються з одних країн в інші в пошуках роботи, освіти, кращого життя та з багатьох інших причин. Але ці процеси не можуть відбуватися хаотично і потребують певного механізму регулювання. Питання регулювання міжнародної міграції займає важливе місце в наукових та практичних дослідженнях науковців. Проблемам регулювання міжнародних міграційних процесів в умовах глобалізації присвячені роботи А. Барвпнською, П. Валленстайна, Т. Клінченко, Ю. Макогона, Ф. Моллера, М. Оберга, І. Ольшевської, О. Потьомкіної, О. Притикіної, І. Романова, Г. Сапего, Н. Сорокіної, В. Федотова, Т. Цуркан, О. Чернеги, К. Шереметьєвої та ін.

В ході дослідження проблеми безробіття серед молоді мною були використані теоретичний аналіз та синтез документів та інших джерел інформації, порівняльний метод, історичний метод, соціально-якісні методи дослідження.

Ціль роботи - проаналізувати існуючі інструменти регулювання міграційних процесів на міжнародному рівні.

Результати дослідження. Міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий, та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду іноземних трудящих. Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством [3, с. 52].

Важливим елементом імміграційної політики західних держав є встановлення юридичного статусу мігрантів, що визначає їхні соціально-економічні, трудові та інші права, закріплені як у міжнародних угодах, так і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних робітників політичних прав, обмежує в більшості випадків їх участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні зайнятості.

Засоби й методи реалізації міграційної політики західних країн змінюються залежно від конкретної ситуації на ринку праці.

Так, в умовах дефіциту трудових ресурсів у західноєвропейських країнах уряди цих держав уживали заходів до заохочення імміграції, в тому числі й нелегальної. Коли ж інтереси монополій почали вимагати зниження рівня імміграції, держава поставила перешкоди новому припливові іноземної робочої сили.

До регулювання міжнародних міграційних процесів відносять:

1. Адміністративно-правове регулювання, яке передбачає:

- а) встановлення правових норм;
- б) встановлення міграційних квот;
- в) встановлення рамок можливостей мігрування (кримінальні норми).

2. Економічне регулювання міжнародних міграційних процесів, яке полягає у:

- а) встановленні митних внесків чи бар'єрів;
- б) встановленні відповідних візових ставок;
- в) регулювання зарплати мігрантів;
- г) запровадження різного роду штрафних ставок.

На даний момент у світі існує ряд організацій які, спеціалізуються на проблемах міжнародного працевлаштування, серед яких Міжнародна організація праці і Міжнародна організація з міграції.

Міжнародна організація праці (МОП) (англ. International Labour Organization) - спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни - Організації Об'єднаних націй (ООН), що була заснована у 1919 році урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. У 20 столітті першочерговими завданнями діяльності МОП є підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю і безробіттям, заборона дитячої праці [10. с. 56].

В роботі МОП беруть участь представники роботодавців, організацій робітників та представники урядових структур. У 1946 році МОП стала першою спеціалізованою установою ООН. Сьогодні членами МОП є 185 країни [7].

МОП приймає різні конвенції і розробляє рекомендації, а також встановлює міжнародні стандарти у сфері праці, зайнятості, професійної підготовки, умов праці, соціального забезпечення, безпеки праці й здоров'я.

Безпосередньовпливають на розв'язання цих проблем широкомасштабні програми досліджень, які здійснює МОП, а також міжнародне технічне співробітництво. Сьогодні першочерговими завданнями діяльності Міжнародної організації праці є підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю і безробіттям, заборона дитячої праці.

МОП активно працює в Україні з початку 90-х років. МОП вже здійснила проекти пов'язані з аналізом стану соціальної політики (спільно з ПРООН і Світовим банком), кризового стану ринку праці в Україні (1995 рік), розвитком соціального партнерства. Протягом усього часу МОП надавала і продовжує надавати допомогу Урядові в експертній оцінці законопроектів, ознайомленні урядовців, представників профспілок і роботодавців з міжнародними стандартами статистики праці та її національною систематизацією.

Нині МОП спільно з ПРООН та іншими агенціями здійснює в Україні важливі проекти, які пов'язані з розробкою моделі соціального бюджету, ринком праці та професійним навчанням безробітних, розвитком малого та середнього підприємництва, соціального діалогу, трудового законодавства, тендерної рівності у сфері праці, профілактикою ВІЛ-СНІДу на робочих місцях.

Міжнародна організація з міграції (International Organization for Migration) - неурядова міжнародна організація, створена й діюча для розв'язання численних міграційних проблем у сучасному світі: є провідною міжурядовою організацією у міграційній галузі та тісно співпрацює із урядовими, міжурядовими та громадськими установами та організаціями

Міжнародна організація з міграції (МОМ) була заснована у 1951 році. Головною підставою для її створення послужила необхідність врегулювання великих потоків мігрантів у Європі внаслідок Другої світової війни [9, с. 4].

МОМ працює у формі представництв у країнах світу-членах організації, штаб-квартира міститься у місті Женеві (Швейцарія).

Головні цілі й напрямки діяльності МОМ:

- управління міграцією в інтересах усіх втягнутих сторін;
- тісна співпраця з урядами країн, представлення та захист інтересів людей, що обрали для себе міграцію як єдиний можливий засіб вирішення своїх проблем;
- попередження і боротьба з негативними міграційними явищами торгівля людьми, рабство (в тому числі сексуальне) трудових мігрантів.

МОМ сприяє гуманній та упорядкованій міграції на благо всіх через надання підтримки та послуг урядам та мігрантам. Нині, вона нараховує 155 держав-членів, інші 11 є країнами спостерігачами, а її представництва присутні у більш ніж 100 країнах.

МОМ підтримує забезпечення врегульованого та гуманного міграційного менеджменту, міжнародне партнерство у вирішенні міграційних питань, пошук практичних рішень міграційних проблем, а також надає гуманітарну підтримку мігрантам, які її потребують, включаючи біженців та осіб, які були змушені залишити свої будинки або місця звичайного проживання.

Конституція МОМ визнає зв'язок між міграційним та економічним, соціальним та культурним розвитком, а також право на свободу переміщення.

МОМ працює у чотирьох широких галузях міграційного менеджменту, серед яких:

- Міграція та розвиток;
- Сприяння врегульованій міграції;
- Упорядкування міграції;
- Примусова міграція.

МОМ переважно охоплює такі аспекти як: міграція та розвиток, сприяння міграції, регулювання міграції та вирішення вимушеної міграції. Загальні заходи включають сприяння міжнародному міграційному праву, захист прав мігрантів, здоров'я міграції та тендерний аспект міграції. Відтак, МОМ діє задля забезпечення у світі упорядкованого переміщення біженців та інших осіб, які потребують допомоги у сфері міжнародної міграції.

В Україні також діє дана організація. Офіційне представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні розташоване в

столиці - місті Києві [8]. Воно почало свою роботу 1996 року, коли Україна отримала статус країни-спостерігача МОМ. З 1998 року розпочала свою роботу Програма протидії торгівлі людьми МОМ в Україні. А у 2001 році Україна звернулася із запитом про надання їй статусу країни-члена МОМ, і 2002 року Верховна Рада ратифікувала угоду про членство України у цій організації. Від січня 2010 року Представництво МОМ в Україні очолює німецький правник Манфред Профазі.

Різноманітні аспекти трудової міграції та статусу іноземних працівників регулюються двосторонніми та багатосторонніми угодами, відповідними національними законодавчими актами та урядовими постановами.

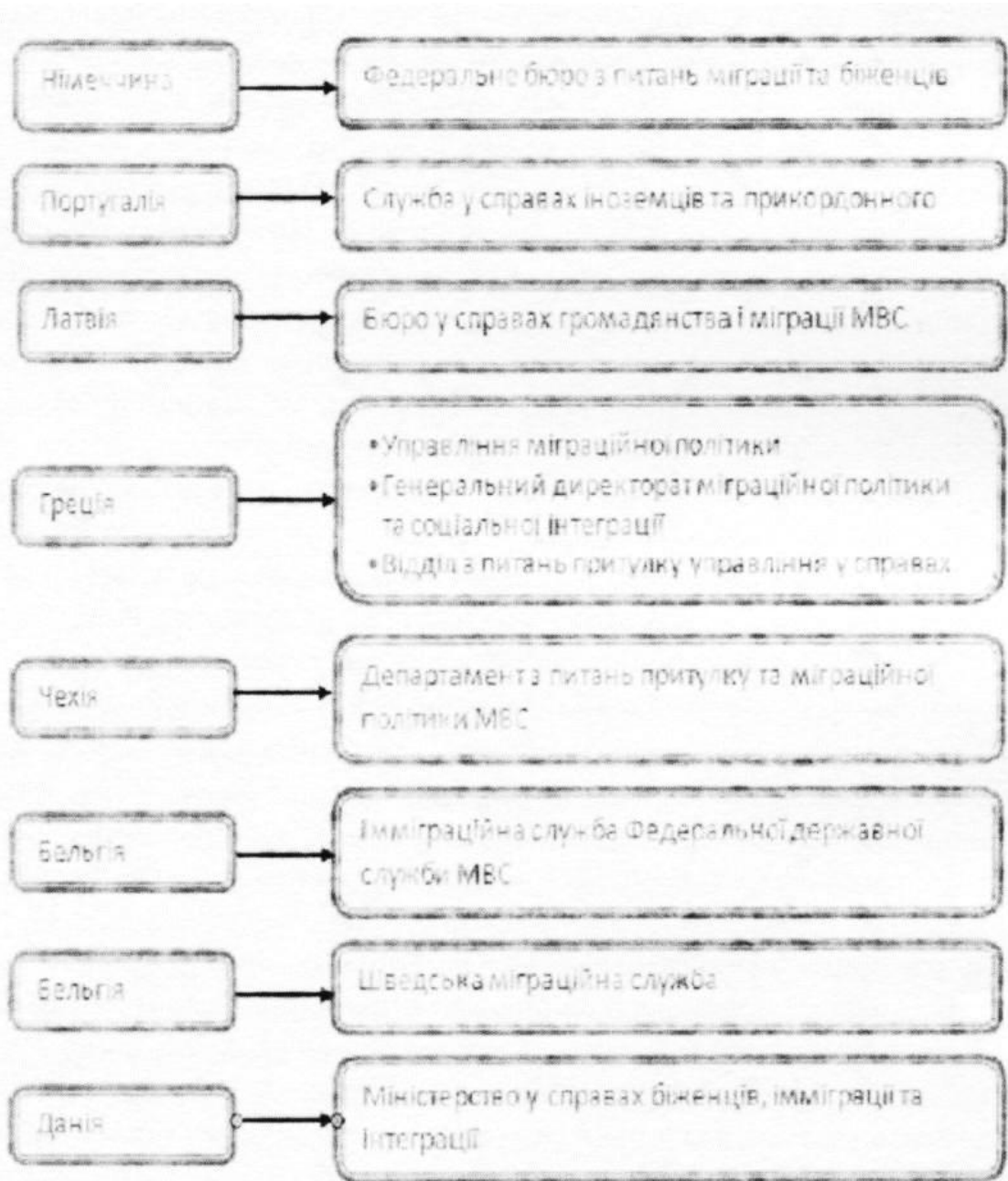
Регулювання міграційних процесів в рамках ЄС відбувається на основі ряду конвенцій. Зокрема, параграф 52 Римського договору 1957 р., який вступив в силу в 1968 р. і надає працівникам усіх країн-членів ЄС право пошуку роботи в країнах-учасниках; Шенгенська угода 1985 р., яка набрала чинності в 1993 р. і встановлює єдині візові правила в'їзду в країни-учасниці Угоди, а також Дублінська конвенція 1990 р., що встановлює правила надання притулку. Цей список можна поповнити і Севільською декларацією 2002 року, яка спрямована на обмеження потоку нелегальних мігрантів. У 2008 році Європейська комісія оприлюднила Комюніке під назвою «Спільна імміграційна політика для Європи: принципи, заходи та інструменти», а також Європейський пакт з імміграції та інші.

На національному рівні також діють окремі закони. Їх можна розглянути на прикладі таких країн:

- У Бельгії правову ОСНОВУ регулювання міграції складають: Закон про в'їзд на територію, проживання, право на поселення та видворення іноземців; Королівський декрет, що встановлює процедури, які виконуються постійною комісією з розгляду апеляцій біженців.
- Законодавство Німеччини у галузі міграції складається з: статті Конституції; Закону про місце проживання; Закону про свободу пересування; Закону про переміщених осіб; виконавчих наказів (так звані «законодавчі інструкції»), наприклад, стосовно доступу мігрантів на німецький ринок праці.
- Нормативно-законодавчу базу Греції становлять Закон «Про в'їзд-виїзд, перебування, працевлаштування, депортацію іноземних біженців» і Декрет Президента «Про процедуру перевірки клопотань іноземців, про визнання їх біженцями, анулювання, визнання і співпрацю з УВКБ».
- Міграційна політика Іспанії базується на Органічному законі про права і привілеї іноземців та їх соціальну інтеграцію. Органічному законі про притулок, Королівському декреті. У цій країні виконання даних актів покладене на Об'єднане Управління з питань притулку і біженців

- Законодавство Франції включає Указ, що стосується умов в'їзду і перебування іноземців, Закон про Французьке управління із захисту біженців та осіб без громадянства (ФУЗБ). Останньою великою реформою імміграційного законодавства було прийняття у 2004 р. кодексу про виїзд та проживання іноземців. З 2013 року Франція планує ще раз переглянути та оптимізувати даний розділ законодавства, але конкретних змін поки не відбулось [4].

Існують також органи, які займаються реалізацією функцій держави у сфері міграційної політики, контролем за нелегальною міграцією в країнах-членів ЄС (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні державні органи країн світу, що функціонують у сфері міграційної політики, [5].

Як ми бачимо у Німеччині працює Федеральне бюро з питань міграції та біженців (БАМФ). Це центральний орган з міграції, який відповідає за інтеграцію іммігрантів і керує національною програмою інтеграції. БАМФ проводить наукові дослідження з питань міграції та інтеграції для отримання аналітичних висновків про контроль над імміграцією, надає рекомендацій Федеральному уряду з питань імміграційної політики.

У Португалії існує Служба у справах іноземців та прикордонного контролю (Serviço de Estrangeiros e Fronteiras - SEF) - центральний орган виконавчої влади у структурі МВС, який займається імміграційними питаннями. Служба відповідає за питання в'їзду, перебування, виїзду та висилки іноземців, а також за технічну допомогу у сфері політики імміграції та притулку.

У Латвії за реалізацію державної міграційної політики, ведення Реєстру населення, видачу документів, що засвідчують особу, та проїзних документів відповідає Бюро у справах громадянства і міграції МВС.

Державні органи з питань м і грації Греції працюють у двох напрямках: Управління міграційної політики і Генеральний директорат міграційної політики та соціальної інтеграції займаються питаннями легальної міграції, а Відділ з питань притулку управління у справах іноземців Головного поліцейського управління розглядає аспекти, що стосуються нелегальної міграції, політики притулку і відповідної статистики

Імміграційна служба Федеральної державної служби Міністерства внутрішніх справ, відповідає за питання міграції у Бельгії, в тому числі також за належне дотримання Закону про імміграцію, який регулює доступ на територію країни, проживання, облаштування та висилку іноземців.

Департамент з питань притулку та міграційної політики МВС Чехії координує питання, що стосуються імміграції та притулку як на законодавчому, так і на імплементаційному рівні, а також частково відповідає за загальну інтеграцію іноземних громадян.

Аналіз імміграційного досвіду країн Європейського Союзу приводить до переконаності: в історичній незворотності процесів міжнародної імміграції: у необхідності державних і громадських зусиль щодо інтеграції іммігрантів до європейського соціуму на засадах багатокультурності (рівноправності): міжнародну імміграцію необхідно регулювати [2, с. 34].

Від квітня 2011 року в Україні створено та функціонує єдиний орган влади, який є відповідальним за міграційну політику держави, і це його основна функція - державна міграційна служба України. Завдання Державної міграційної служби України [1]:

1. Надання послуг у сферах громадянства, реєстрації місця проживання та документування фізичних осіб, а саме оформлення та ви-

дача внутрішніх та закордонних паспортів, тимчасового посвідчення громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України, виконання законодавства про громадянство, реєстрація місця проживання фізичних осіб, а також притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

2. Робота з іноземцями та особами без громадянства, а саме оформлення та видача посвідок на постійне та тимчасове проживання, запрошень для отримання української візи і посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, а також продовження/скорочення строку перебування, надання дозволу на імміграцію в Україну, реалізація угод про реадмісію. прийняття рішень про видворення, заборона в'їзду, притягнення до адміністративної відповідальності.

3. Робота з іноземцями та особами без громадянства, що звернулись за захистом в Україні, а саме розгляд заяв щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а також інтеграція в Українське суспільство осіб, яких визнано біженцями, або особами, які потребують додаткового захисту

4. Інформування Центральних органів виконавчої влади, зокрема інформування органів ведення реєстру виборців, та інформування органів Державної податкової служби;

5. Державний контроль дотримання законодавства у сфері міграції фізичними і юридичними особами шляхом здійснення заходів щодо запобігання та протидії нелегальній міграції та забезпечення функціонування Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування.

Представництво МОМ в Україні з 1 лютого 2013 р. розпочало реалізацію проекту «Посилення управління міграційними процесами та співпраці з питань реадмісії в Східній Європі (MIGRECO)», спрямованого на покращення управління міграційними процесами та підтримку співпраці в питаннях реадмісії між державами-учасницями проекту - Україною, Молдовою та Білоруссю - у відповідності зі стандартами ЄС [8].

За активної участі ДМС України в рамках Проекту технічного співробітництва «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами в Україні», експертами Міжнародної організації з міграції (МОМ) та Міжнародної організації праці (МОП) підготовлено Міграційний профіль України. Документ містить ґрунтовний аналіз ситуації та міграційних процесів, що відбуваються в Україні та поза її межами, зроблений на основі статистичних даних офіційних органів та міжнародних організацій за останні 20 років. Як очікується, постійне оновлення документу допоможе більш ефективно проводити державну політику України у сфері міграції.

Міграційною службою проведено масштабну роботу у напрямку виконання Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України, позитивні кроки відзначено експертами ЄС під час роботи Оціночної місії першої фази (законодавчої) з виконання Україною зазначеного Плану у вересні.

Висновки. Отже, міграція робочої сили - переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік, викликане причинами економічного і іншого характеру. Проблема міжнародної трудової міграції в даний час існує в двох аспектах: по-перше, міграція робочої сили з країн, що розвиваються в розвинені: по-друге, міграція між розвиненими країнами. Щоб певним чином упорядкувати та контролювати міграцію країни створюють національні органи, а також міжнародні організації, робота яких в першу чергу пов'язана з регулюванням міграційних потоків, як на рівні окремих країн, так і міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. *Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція» [електронний ресурс] Режим доступу: [har: migraciya.com.ua](http://migraciya.com.ua);*
2. *Клінченко Т. Тест на європейськість // Дзеркало тижня. -28 лютого 2002 року. -№ 4(3"9).*
3. *Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. Між народна економіка Навчальний посібник. — Вид. 2-ге, перероб та доп. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 672 с.*
4. *Німеччина і Франція мають намір обмежити права мігрантів з "нових " країн ЄС [електронний ресурс/ Інтернет-порталі «Фінанси.юа». - Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/2013/11/28/313X25>*
5. *Офіційний портал Національної бібліотеки України/ [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://estetwamente.ru/>*
6. *Офіційний сайт Державної міграційної служби України [електронний ресурс] -Режим доступу: <http://i.dmsu.gov.ua>*
7. *Офіційний сайт Міжнародної організації праці/ [електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/who-we-are/lang—en index, htm](http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/who-we-are/lang-en/index.htm)*
8. *Представництво МОМ в Україні' [електронний ресурс] - Режим доступу: [http://www. iom. org na'](http://www.iom.org/ua/)*
9. *Притикіна О.Л. Міграція на ринку робочої сили в США в умовах глобальної економічної кризи. — Економічний простір. -№24. -2009. -с. 4.*
10. *Семенов Г. А. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми Навчальний посібник. -А": Центр навчальної літератури. 2006. -231 с.*

Anna Buienko, Valertya Breshko **INSTRUMENTS TO REGULATE
MIGRATION FLOWS AT THE INTERNATIONAL LEVEL**

Every single state faces the fact of migration and the question of its control appears anyway. To answer this question sometimes they unite to create the favorable conditions for this process and to agree on the methods and tools which affect migration flows. Besides each state, as a separate subject of the international law. Regulates migration on its territory in accordance with its legislation.

Key words: *migration, regulation, migration policy, immigration, international organization*

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС

У даній статті висвітлено та проаналізовано основні проблеми економічного та соціального характеру, що стані наслідком приєднання до союзу числа країн, розглянуто можливі методи запобігання розвалу Європейського Союзу та ускладненню стосунків між країнами-членами.

***Ключові слова:** Європейський Союз, єврозона. ВВП. країни-лідери, державний борг.*

Європейський Союз являється найбільш успішним прикладом між-державної співпраці в сучасному світі. У його розпорядженні - величезна територія, значна кількість населення, багато ресурсів і економічний потенціал. Євросоюз володіє грандіозною «м'якою силою» - перспектива інтеграції до цієї сім'ї заможних народів стає надзвичайно потужним стимулом для інших країн, які переймають спільні цінності, аби приєднатися до європейського співтовариства чи продовжити успішне взаємне співробітництво.

Сьогодні загальний економічний потенціал ЄС величезний. По чисельності населення, частці у світовій торгівлі ЄС є регіоном-лідером серед розвинених країн. Населення Європейського Союзу постійно збільшується, незважаючи на демографічні проблеми, і це говорить про те, що внутрішній ринок та економічний потенціал постійно зростають.

Серед українських науковців, що досліджували дану тему, найбільш вагомий внесок у подальший її розвиток зробили В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко, П.О. Буряк, О.Г. Гупало, І.Я. Грицяк, Ю.В. Шишков. В.Г. Барановський та ін.

Результати дослідження. Головною проблемою сучасного європейського простору є загострення фінансово-економічних питань в країнах ЄС. По оцінках Європейської комісії, загальний валовий внутрішній продукт країн єврозони в 2012 році скоротився на 0.4 %, а всього ЄС — на 0,3 %. При цьому найгірший стан справ зафіксований в Греції, Італії, Іспанії, Португалії. Ісландії. Румунії, Угорщині і Словенії, які

фактично і внесли основний негатив в економіку ЄС. Зокрема, в 2012 році відбулось скорочення ВВП Греції на рівні 3 %; Італії — 2,3 %, Іспанії— 1,4 %, Угорщині — 1,2 %. Словенія — 2,2 % [2].

Лідери Європейського Союзу — ФРН. Великобританія і Франція, а також деякі інші країни, зокрема. Норвегія. Швеція. Фінляндія і Польща в порівняно кращому положенні. Так, зниження споживчих індексів основних європейських партнерів ФРН привело до скорочення об'ємів німецької зовнішньої торгівлі і, відповідно, до падіння бюджетних доходів країни. Зокрема, лише у вересні 2012 року цей показник скоротився на 3,4 %, тобто, до 91,7 млрд. євро (найбільше скорочення з листопада 2009 року). Падіння ВВП Франції, починаючи з 2008 року, складало близько 4 %, а доля країни в світовому експорті скоротилася з 5 % до 3%. В цілому це привело до істотних негативних наслідків як для окремих країн ЄС, так і в цілому для Європейського Союзу. Це в першу чергу стосується критичного зростання державних боргів низки країн ЄС (в першу чергу — Греції), що реально загрожує їм дефолтом і, відповідно, порушенням всієї фінансової системи ЄС.

У свою чергу, не загрожує всій єврозоні розпадом. Досить лише провідним членам ЄС відмовитися від загальної європейської валюти, піклуючись про власну фінансову стабільність, або примусово виключити країни з найбільш проблемними економіками з єдиного європейського валютного поля. Розрив фінансових зв'язків, що діють між країнами ЄС, неминуче спровокує подальшу стагнацію європейської економіки і приведе до глибокої кризи Європейського Союзу. Виникне реальна загроза політичного розколу ЄС. Всі ці події в економічній сфері відобразились і на рівні безробіття населення єврозони, який на березень 2013р. становив 10,9%.

Сьогодні, європейська інтеграція знаходиться під загрозою через:

- 1) відсутність зовнішнього ворога, який є головним стимулом для глибокого співробітництва;
- 2) складний принцип прийняття рішень в ЄС, де 27 країн найрізноманітніших розмірів і багатства повинні спробувати досягти згоди на основі консенсусу;
- 3) помилкового рішення про створення єдиної валюти без створення політичних та економічних інститутів, необхідних для її підтримки;
- 4) націоналізму, що залишається потужною силою в Європі і набирає оберти в останні роки.

Не встигнувши до кінця інтегруватися. Євросоюз може припинити існування як єдине політичне утворення. Економічні та політичні проблеми можуть як змусити членів ЄС проявити солідарність та відповідальність, так і навпаки - підсилити розбіжності між окремими колами певних країн.

Що стосується власних антикризових заходів країн-членів ЄС, то вони включають: економію коштів (в першу чергу, за рахунок зниження рівня фінансування оборонних і соціальних програм); підвищення податків; залучення іноземних кредитів і інвестицій з країн, які відносно стабільніші в економічних відносинах, зокрема КНР; розширення торговельно-економічної співпраці за межами Європейського Союзу, в т.ч. з КНР, Індією, країнами Південної Америки і Росією.

На погляд європейських експертів, такі заходи вже дали можливість створити передумови для виходу Європейського Союзу з фінансово-економічної кризи. Правда, виникає ряд інших проблем як ситуативного, так і довготривалого характеру.

Наприклад, приму сове скорочення соціальних витрат в країнах ЄС (в т.ч. скорочення зарплат, пенсій і пільг) з одночасним підвищенням податків викликало невдоволення у населення, спровокувало антиурядові настрої і масові акції протесту. Соціально-політична обстановка у ряді європейських країн загострилася, висувуються вимоги про відставку урядів.

В той же час поглиблення соціальних проблем в країнах ЄС викликає серед населення радикальні, націоналістичні і сепаратистські настрої, а також росте недовіра громадян до Європейського Союзу. Наприклад, серед політикуму Румунії отримують підтримку ідеї відродження «Великої Румунської держави»; до складу парламенту Угорщини входить націоналістична партія «Рух за кращу Угорщину»; у парламенті Греції зміцнюються позиції партії націоналістичного напрямку «Золотий світанок». Такі дії вже ускладнили ситуацію навколо Молдови, загострилися угорсько-румунські і угорсько-словацькі відносини через підтримку Угорщиною сепаратистських рухів серед угорських меншин в Румунії і Словаччині.

Ростуть сепаратистські настрої також і серед населення «старих» членів Європейського Союзу. Так, прояви сепаратизму демонструють Каталонія в Іспанії, Шотландія у Великобританії і Фландрія у Бельгії. Рушійними силами цих процесів виступають націоналістичні партії, які, зокрема, входять до складу місцевих парламентів Каталонії (партія «Конвергенція і союз») і Фландрії (партія «Новий фламандський альянс»).

Ускладнюються стосунки між відносно стабільними країнами-членами ЄС і їх партнерами по організації, у яких складніше фінансово-економічне становище. У політичних кругах ФРН, Франції і Великобританії, наприклад, вже посилюється невдоволення необхідністю виділяти кошти для «порятунку» деяких кризових європейських економік. Так, під час прийняття нового фінансового плану ЄС на 2014-2020 роки в ході саміту Європейського Союзу 22-23 листопада 2012 року нові члени організації отримали значно менше коштів на програми «Вирівнювання ЄС», ніж в попередні роки [3].

Ускладнюються стосунки і між провідними країнами-членами ЄС. В основному із-за незгоди в підходах до рішення фінансово-економічних проблем Європейського Союзу (зокрема, випуск євробондів). Крім того, Франція і Великобританія стурбовані посиленням позицій ФРН, як основного донора європейських стабілізаційних фондів. Адже таким чином Берлін дістає значно більше можливостей впливати на загальну політику ЄС.

Це так чи інакше призводить до зростання відцентрових процесів в Європейському Союзі. І ось вже певні політико-економічні сили Великобританії порушують питання про вихід країни з ЄС. В той же час, через внутрішньополітичні причини, уряди деяких країн ЄС намагаються спочатку вирішити питання соціального забезпечення власного населення, а вже потім виконувати вимогу Європейської комісії скоротити свої бюджетні витрати, що, зрозуміло, не може не поглиблювати внутрішні організаційні протиріччя. Тут доречно згадати відмову Польщі і Румунії від приєднання до єврозони до того часу, поки фінансово-економічна ситуація в Європейському Союзі не стабілізується. З 1 травня 2011 р. Євросоюз зняв обмеження на трудову міграцію з восьми держав, що приєдналися до ЄС у 2004 році. При входженні в Союз цих держав 15 «старих» країн-членів ЄС передбачили можливість введення семирічного транзитного періоду, при цьому частина з них відразу ж відкрила свій ринок для трудящих з «країн-новачків». Однак Німеччина і Австрія не зробили цього, протримавши мораторій на трудову міграцію протягом максимально можливих семи років. Певні складності відчували трудові мігранти з «Нової Європи» і у Великобританії. Основною причиною прийняття транзитного періоду послужило прагнення захистити національну робочу силу від додаткової конкуренції на ринку праці.

У липні 2011 р. Іспанія також посилила правила переїзду в свою країну громадян Румунії. Новоприбулим румунам тепер знову доведеться запрошувати дозвіл на роботу, яке з 2008 р. давалося їм автоматично при реєстрації проживання в Іспанії. Головною причиною закриття іспанського ринку праці від іноземців залишається зростаюче в країні безробіття.

У цілому, інтеграція в приймаючі суспільства Німеччини, Франції, Великобританії. Іспанії та Італії трудових мігрантів та членів їх сімей з країн ЦСЄ, безумовно, проходить набагато успішніше, ніж, скажімо, турків, пакистанців чи арабів. Таким чином, розширення сприяє вирішенню демографічних проблем Єдиної Європи, пов'язаних з низькою народжуваністю і старінням населення. Але даний ресурс не нескінченний, бо треба враховувати, що країни ЦСЄ - в середньому - теж не відрізняються високою народжуваністю. При цьому Євросоюз не вітає збільшення міграції з неєвропейських країн. До цього ж на нараді глав МВС країн ЄС у Сопоті в липні 2011 р. було прийнято рішення, що при масовому напливі іммігрантів дію Шенгенської угоди може бути

призупинено. Подібний крок може означати серйозний відхід назад у справі європейської інтеграції. Загалом, за підсумками 2011 року. Великобританія - країна ЄС з найбільшою кількістю іммігрантів - 566 044чол.. за нею слідує Німеччина - 489 422чол.. далі Італія (385 793чол.) [6].

Процес розширення ЄС призвів до того, що союз став багаторівневим, багатокультурним. багатовекторним у своїх інтересах, прибутках, рівнях розвитку. Приєднання та адаптація країн з іншої соціально-економічної системи проходить більш важко та довго. Для забезпечення соціального розвитку в процесі інтеграції та залагодження соціальних наслідків розширення закріплено окремі положення Договору ЄС. Для вирішення соціальних проблем країни виділяють кошти, найбільше відрахувань здійснюють Данія, Люксембург та Німеччина, найменше - Іспанія, Португалія, Греція.

Загострення фінансово-економічних проблем ЄС знижує оборонний потенціал Європейського Союзу, а також можливості реалізації загальної європейської політики безпеки. Так, скорочення оборонних витрат країнами ЄС вже ускладнює роботу Європейського оборонного агентства і проведення миротворчих і антипіратських операцій Європейського Союзу, а також гальмує створення європейських батальйонних тактичних груп і заходу по нарощуванню їх оперативної готовності

Реально ж ситуація в Європейському Союзі зовсім не фатально катастрофічна. Як вже відзначалося, усупереч усім негараздам, заходи керівництва. Зокрема, в 2012 році дефіцит зовнішньої торгівлі ЄС скоротився до 7 млрд. євро (з близько 40 млрд. євро в 2011 році). Цей наслідок зростання експорту послуг, який має значний профіцит на рівні близько 38 млрд. дол. США (у 2011 році цей показник складав близько 30 млрд. дол. США). Крім того, спостерігається збільшення об'ємів прямих інвестицій в економіку країн Європейського Союзу [2].

Певна позитивна динаміка поновилася також в деяких економічних галузях ЄС. у тому числі капітальному і житловому будівництві Іспанії. Португалії і Італії, які донині вважалися найбільш проблемними європейськими країнами. Це сприяє зростанню внутрішнього споживчого попиту, який, за прогнозами Європейської комісії, може збільшитися на 1,4 % в 2013 році [6].

Позитивні тенденції спостерігаються і у банківській сфері Європейського Союзу. Так, європейські банки оголосили про свою готовність повертати кредити, отримані в Європейському центральному банку для відновлення свого фінансового стану, на загальну суму 1 трлн. євро. Зокрема, до 200 млрд. євро (20 % від загальної боргової суми) можуть бути виплачені вже в 2013 року. Крім того, більшості країн ЄС (в т.ч. найбільш проблемній Греції) вдалося скоротити свої бюджетні витрати, що, зокрема,

дозволило Італії і Іспанії взагалі відмовитися від додаткових кредитів європейських фінансових інституцій [4].

Виходячи з цього. Європейська комісія прогнозує зниження середнього бюджетного дефіциту країн-членів ЄС з 3,6 % від ВВП в 2012 році, до 3,2 % від ВВП в 2013 році, а для країн - членів єврозони - з 3,3 % до приблизно 2,9 %. Зрозуміло, що при цьому зменшується і державний борг європейських країн [2].

Економічний спад у євроні спостерігався увесь минулий рік, і цього-горіч виходу з рецесії очікувати не доводиться, прогнозують в Єврокомісії. Розрив у розвитку у різних країн ЄС продовжує зростати і тиснути на загальні економічні показники. Так, у листопаді 2012 року прогнозований ріст ВВП єврозони на 0,1% обернувся його падінням на 0,3%. На 4,5% скоротилася економіка Греції та Кіпру [6].

У 2012 році сукупний ВВП 17 країн єврозони скоротився на 0.6%. Важливим є те, що негативні економічні тенденції відзначають у Великій Британії, яка впродовж 30 років мала найвищу кредитну категорію у світі. Таким чином, вона поступилася Німеччині та Канаді [5].

Так звана Лісабонська стратегія мала на меті до 2020 року вивести економіку Євросоюзу на перше місце у світі. Проте, криза змінила ці плани і нова програма «Європа-2020» виявилася більш наближеною до реальності.

Основні складові програми «Європа 2020» такі: перше - створення так званого «інноваційного союзу», що відчинить двері науці та новим технологіям. Друге - покращення системи освіти, третє - розвиток цифрового ринку та інтернету, четверте - перехід на ресурси відновлюваної енергії, п'яте покращення підприємницького середовища Євросоюзу [2].

Таким чином, вищезгадані заходи створюють реальні передумови для подолання кризових процесів в ЄС і відновлення динамічного розвитку Європейського Союзу, як одній з найбільш потужних і найбільш ефективних політико-економічних організацій у світі.

Перелік використаних джерел:

1. *Розширення ЄС: Аналіт. щоквартальник. Вип. 1. - К.: Дата Банк Україна, 2003. - 96 с.*
2. *<http://eeas.europa.eu> офіційний сайт ЄС.*
3. *<http://twinning.com.ua> - офіс програм Twinning в Україні.*
4. *<http://www.bloomberg.com> - офіційний сайт агентства фінансово-економічних новин світу*
5. *<http://www.standardandpoors.com> сайт публічного товариства S&P, що займається аналітичними дослідженнями фінансового ринку.*
6. *<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> - сайт Європейської комісії ЄС.*

Anna Butenko, Yulya Lompey ECONOMIC AND SOCIAL CONSEQUENCES OF EU ENLARGEMENT

The thesis presents and analyzes the main economic and social problems as a result of joining new countries to the union, examines possible ways of preventing the collapse of the European Union and the complication of relations between the Member States.

Keywords: *European Union, eurozone, leading countries, public debt.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСАХ

Досліджено основні проблеми участі України в інтеграційних процесах Розглянуто також перспективи розвитку держави у контексті європейської інтеграції на сучасному етапі розвитку країни.

Ключові слова: Україна. ЄС. європейська інтеграція. проблеми та перспективи, СНД, ЧЕС

Постановка проблеми. Створення та розвиток міжнародних економічних угруповань веде до структурних змін у національному аспекті країн-учасниць. Під структурними зрушеннями, що інтегруються, слід розуміти процес співвідношення різних видів економічної діяльності, який сприяє виникненню ефекту міжнародної інтеграції. Цілком очевидно, що процес інтеграції характеризується деякими істотними ознаками, які у сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн. Україна не знаходиться осторонь тих процесів, що відбуваються в сучасному світі. Однак, при уважному розгляді, можна виділити низку проблем у вступі України до інтеграційних структур.

Метою статті полягає у висвітленні проблеми та перспектив участі української держави в сучасних інтеграційних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційним процесам значну увагу приділило багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, роботи яких сприяли розширенню уявлень про інтеграційні процеси.

Виклад основного матеріалу. Глобальні трансформації, як реальна дійсність і стратегічна перспектива, посилення впливу дії факторів глобальної інтеграції, яка стає головною закономірністю світового розвитку спонукає по-новому підійти до проблеми еволюції та історичної ролі державності і національної держави як міжнародної інституції. Процес дослідження інтеграційного процесу як феномену та його впливу пов'язується із різноманітних економічних ознак та рис.

Процеси міжнародної економічної інтеграції відбуваються на тлі складного переплетіння соціально-економічних та політичних проблем,

оскільки послідовний розвиток форм міжнародної економічної інтеграції забезпечує найбільш повне, найраціональніше використання економічного потенціалу країн та підвищення темпів їх розвитку.

Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що для активного включення України до процесу міжнародної економічної інтеграції необхідно забезпечити відповідні передумови, а саме створення з міжнародним інтеграційним угрупованням політико-правових, економічних, соціально-культурних та інфраструктурних відносин. Проте існує низка проблем на шляху України до міжнародних інтеграційних процесах.

Перша і головна проблема, яка обумовлює підвищений інтерес до участі України в європейських інтеграційних об'єднаннях, полягає в тому, що зовнішньополітична діяльність України чітко обумовлена напрямом внутрішньополітичного розвитку держави, відбиває суперечності, притаманні всьому українському суспільству. Відповідно роль і місце України в тих чи інших наддержавках, міждержавних об'єднаннях, що діють або починають діяти в Європі, визначатимуться передовсім внутрішнім становищем української держави, її розвитком, прагненнями та можливостями.

І навпаки, активна чи пасивна роль України в європейських інтеграційних процесах може гальмувати чи прискорювати розвиток національної економіки, становлення основ громадянського суспільства, демократії в Україні [3, с. 10].

Сьогоднішні реалії у взаємовідносинах України з світогосподарською сферою характеризується невідповідністю її економіки до високоефективних форм зовнішньоекономічного співробітництва. Сучасній економіці держави притаманний ряд негативних характеристик які виступають як фактори що зашкоджують інтеграції України, а саме:

- велика питома вага фізично та морально застарілого обладнання в складі основних виробничих фондів (понад 60%). що стала результатом переважання екстенсивних методів розвитку економіки, і насамперед її базових галузей;
- диспропорції в системі самозабезпечення ключових галузей життєдіяльності країни (майже повна зовнішня паливно-енергетична залежність; задоволення потреби в електротехнічних та кабельних виробках; продукції текстильної, целюлозно-паперової та медичної, відсутність устаткування для легкої промисловості, переробних галузей агропромислового комплексу тощо);
- незбалансованість галузевої структури промисловості з точки зору її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90% формують важкі галузі, питома вага виробництва предметів споживання становить близько 30%, тоді як у розвинутих країнах вона досягає 50-60%) [1, с. 8].

Включення України до будь-яких інтеграційних угруповань у такому стані без чіткого бачення перспектив структурної реорганізації може призвести не лише до консервації, але й до негативних тенденцій у всіх галузях національної економіки. І навпаки, участь України в інтеграційних процесах за умов цілеспрямованої внутрішньої структурної політики дасть змогу ефективніше і швидше виправити деформовану економіку, виходячи з таких пріоритетів структурної переорієнтації:

- науково-технічне та технологічне оновлення виробництва із забезпеченням його конкурентоспроможності шляхом глибокої модернізації. Зменшення ресурсомісткості за рахунок ефективного використання власних паливно-сировинних ресурсів;
- підвищення рівня внутрішньої збалансованості національної економіки для зменшення зовнішньої залежності в розвитку її ключових галузей за рахунок формування системи власної міжгалузевої кооперації та забезпечення повних виробничих циклів;
- створення умов для соціально орієнтованого розвитку національної економіки за рахунок, з одного боку, цілеспрямованої трансформації її структури, з другого - завдяки забезпеченню балансу споживчого ринку з доходами населення, підвищенню мотивації до праці, фінансовій макростабілізації [4. с. 8].

Важливим фактором є проведення нової економічної політики в цілому і реалізації пріоритетів структурної переорієнтації зокрема.

На першому етапі потрібно досягти фінансової макростабілізації, зупинити процес падіння виробництва і створити комплекс умов для виходу економіки з кризового стану.

На другому етапі можлива активізація економічного розвитку, орієнтована на формування кількісних та якісних позитивних тенденцій за рахунок динамічної науково-технічної та інвестиційної діяльності.

У відносно довгостроковій перспективі (третій етап) можливе створення стабільних умов для становлення і саморозвитку ефективної національної економіки, внутрішньозбалансованої та глибоко інтегрованої структури світового господарства.

Отже, необхідною передумовою проведення ефективної інтеграційної політики України є синхронізація відповідних процесів із масштабами і темпами розвитку внутрішньоекономічних факторів.

Друга проблема, яка впливає на інтеграційні орієнтири держави - це проблема основних етнополітичних комплексів, що визначають або суттєво впливають на політику України.

Погранична мережева геополітична роль України сформувала в еліти стійке прагнення позбутися окраїнної ролі, оскільки, навіть на 2014 р.,

Україна має справу з такими інтегрованими центрами впливу, як НАТО, ЄС, з одного боку, та СНД - з другого [18. с. 361].

Третя проблема, яка так само вимагає розв'язання чіткої позиції щодо її вирішення - це несформованість внутрішня суперечливість мотивів інтеграційної поведінки української політичної еліти.

Ще однією проблемою інтеграції України є те, що по суті, не існує ні доктрини, ні виваженої зовнішньоекономічної політики нашої держави. Існуючі концептуальні підходи до зовнішньоекономічної політики України - при всіх її позитивних аспектах - мають істотну ваду: в них фактично відсутня концепція та організаційні принципи досягнення стратегічних цілей. А саме це і становить стрижень зовнішньоекономічної політики з огляду на зміни, що не тільки сталися й розвиваються у сфері міжнародних економічних відносин [3, с. 11].

Слід зазначити: саме орієнтація на глобальні зміни і тенденції, їх прогнозування у довгостроковому режимі, а також адекватна політика нашої держави можуть привести до позитивних змін у її становищі в світогосподарському просторі. Україна переходить до динамічної стратегії реформування економіки, дедалі більше активізуючи свою діяльність на світовій арені.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває розробка не тільки стратегічних напрямів інтеграції України до світового господарства (зовнішньоекономічних орієнтирів і доктрини), але й стратегічних прийомів інтегрування, які б дозволили нарівні взаємодіяти з міжнародними економічними організаціями, іноземними партнерами та конкурентами, тим самим допомагаючи здійсненню внутрішніх економічних перетворень.

Але досягнення успіху неможливе без створення національної системи інновацій, яка формується на основі використання знань як виробничої сили. шляхом організації досліджень і забезпечення сприяння запровадженню інновацій. Науково-технічний потенціал і національна система інновацій в Україні, надають Україні значних переваг у конкурентній боротьбі. Цей потенціал і всі пов'язані з ним переваги слід активно залучати для реалізації стратегічних інтересів України і забезпечення довгострокової стабілізації економіки.

Формуючи власну інтеграційну політику, Україна має визначитися з відповідними середньо- та довгостроковими пріоритетами, виходячи з сучасних умов функціонування національної економіки. Середньострокові інтеграційні пріоритети перебувають у двох різноспрямованих векторах. З одного боку, обережне ставлення до участі в інтеграційних угрупованнях країн з високим рівнем наднаціонального регулювання, зумовлена

особливостями України як самостійного суб'єкта інтеграції. З другого, неможливість тривалого «поза інтеграційного» розвитку в регіоні, де масштаби і динаміку економічної інтеграції визначають не лише внутрішні, а й потужні зовнішні (глобальні) фактори [6. с. 7].

Магістральним шляхом розвитку економіки України в XXI столітті стає створення економіки відкритого типу, тобто такої економіки, яка останнім часом здобула найбільшу кількість прихильників в світі. Це, з одного боку, дозволить Україні стати зрозумілою країнам-партнерам і спілкуватися з ними однією «мовою бізнесу», а з іншого - відкриє для ТНК шляхи до України.

На макроекономічному рівні доцільно, щоб Україна дедалі повніше входила до міждержавних координуючих структур ЄС при збереженні статусу асоційованого члена. Найбільш актуальним є створення режиму вільного руху товарів, а також формування ефективної міждержавної розрахункової системи (на основі платіжної або клірингової угоди). Без налагодження такого типу інтеграційних зв'язків Україна може втратити свої зовнішні ринки в країнах СНД. Виникає реальна загроза для України втратити ключові елементи свого експортного потенціалу внаслідок розриву не лише неефективних, а й ефективних науково-технічних та виробничих зв'язків.

Інтеграційна політика щодо східноєвропейських країн має орієнтуватися на відновлення ефективних традиційних зв'язків в сфері міжнародної спеціалізації та кооперування. Зокрема, ефективними формами інтеграції з цими країнами стають субрегіональні угруповання. Значний вплив на розвиток такої інтеграції можуть справляти спеціальні вільні економічні зони різних типів, які протягом певного часу уже функціонували на території України, однак з огляду на певні причини були перетворені у чисту формальність.

У довгостроковому контексті очевидна орієнтація України на європейські інтеграційні структури, що розвиваються на основі ЄС. Основні завдання зовнішньоекономічної політики України щодо ЄС та країн - членів цієї організації:

- якомога повніша реалізація у відносинах з ЄС загальних принципів гортівельно-економічного співробітництва, зафіксованих в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС;
- своєчасне і комплексне вжиття економічних та політичних заходів, необхідних для початку переговорів з ЄС щодо створення в перспективі зони вільної торгівлі;
- вирішення питань, пов'язаних з можливістю приєднання України до окремих європейських програм інтеграційного характеру, насамперед

у сферах енергетики, транспорту, науки і техніки, сільського господарства, окремих галузей промисловості, освіти;

- забезпечення безперешкодного і недискримінаційного доступу основних експортних товарів і послуг України на ринки ЄС;
- здобуття стабільної фінансової підтримки і технічної допомоги для успішного проведення ринкових перетворень в економіці України, насамперед якомога більш динамічних і безболісних структурних зрушень і формування міжнародної конкурентоспроможної економіки.

Проте, для органічного входження до європейської економічної системи, що розвивається на основі ЄС, необхідні цілеспрямовані правові та інституційні заходи. Принципове значення для реалізації ефективної політики України є інтенсифікація її дво- та багатосторонніх зв'язків, активна участь в діяльності міжнародних економічних організацій.

Отже, так, як всесвітня співдружність знаходиться на етапі глобалізації та процесів регіоналізації, досить складно передбачити перебіг подій в майбутньому. На шляху інтеграційних процесів України існує низка проблем, серед яких можна виділити відставання України від країн з більш низьким рівнем соціально-економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності. Такі явища вимагають пильнішої уваги дослідників. В першу чергу повинна відбутися переорієнтація зовнішньоекономічної політики, яка передбачає розв'язання комплексу проблем, націлених на органічне інтегрування національного господарства до системи світового господарства з метою максимізації своєї частки світового доходу.

Список використаних джерел

1. Гильчинський А. С. *Нові можливості євроінтеграційної стратегії України /, Співпраця ЄС та України. Аналітичний щоквартальник. -2003. - № 3. - С. 3-9.*
2. *Європейська інтеграція: процес та ідеологія. / Матеріали міжнародної конференції: "Глобалізація та інтеграційні процеси в сучасному світі виклики та шанси для України". -Львів. 15-17 липня, 2003 р. - С 3-8*
3. *Європейська політична інтеграція: проблеми і перспективи. 'І Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка: Серія міжнародні відносини. Вип. 5. -2003. - С. 9-12.*
4. *Кваша С. Патица Н. Напрями та проблеми інтеграції України у світовий економічний простір /І Економіка України. - 2006 №9. - С. 8-9*
5. *Смирнова К. Європейська інтеграція та Україна' К Смирнова//Право України. - 2011. -№4. - С. 153-167.*
6. *Теплицький Г.М. Інтеграція України у світову економіку через функціонування територій зі спеціальним інвестиційним режимом: Лис... канд. екон. наук: 08.05.01 ' Донецький національний ун-т. - Донецьк, 2005. —20с.*

7. *Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть /А. С. Філіпенко, В. С.Будкін, А. СГальчинський та ін. - К.: Либідь, 2006. 207с.*
8. *Череватий С. В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України С В. Череватий/ Сучасна українська політика. -К, 2010. - Вип 19. - С 359-368.*

The article is devoted to the study of basic problems of Ukraine's participation in integration processes. The prospects of the country's development within the framework of the European integration at the present stage is as well considered.

Keywords: *Ukraine, EU, European integration, problems and prospects, CIS BSEC.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан інвестиційної діяльності України. Проаналізовано проблеми низької інвестиційної привабливості. Подано загальну характеристику інвестиційного клімату України на основі аналізу статистичних даних, а також оцінки експертів Європейської бізнес асоціації. Запропоновано заходи для збільшення притоку прямих іноземних інвестицій в Україну.

***Ключові слова:** інвестиційна діяльність, прямі іноземні інвестиції, Угода про асоціацію, ЄС, інвестиційний клімат*

Підписання Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі з Європейським союзом є необхідним для подальшого політичного і соціально-економічного розвитку держави. У сучасних умовах важливим питанням для України є підписання саме економічної частини цієї Угоди, що, з одного боку, дасть можливість українським виробникам розширити ринок збуту власної продукції, а з іншого, поставить їх в умови жорсткішої конкуренції. Певною мірою це є величезним викликом для української економіки і для того, щоб успішно здійснити процеси входження на ринки ЄС, слід забезпечити високу якість продукції та встановити канали просування продукції на ці ринки. Саме тому для України постала необхідність активізації інвестиційного процесу. Підписання Угоди дає можливість запустити дієві механізми залучення додаткових інвестиційних ресурсів у вітчизняну економіку, перш за все з фінансово-інвестиційних установ ЄС, що дозволить прискорити модернізацію вітчизняної економіки. Проблема інвестування є актуальною в більшості країн світу, Україна не є винятком, причому зараз стан інвестиційної діяльності в Україні є не в найкращому вигляді, тому дослідження цих питань є особливо актуальним.

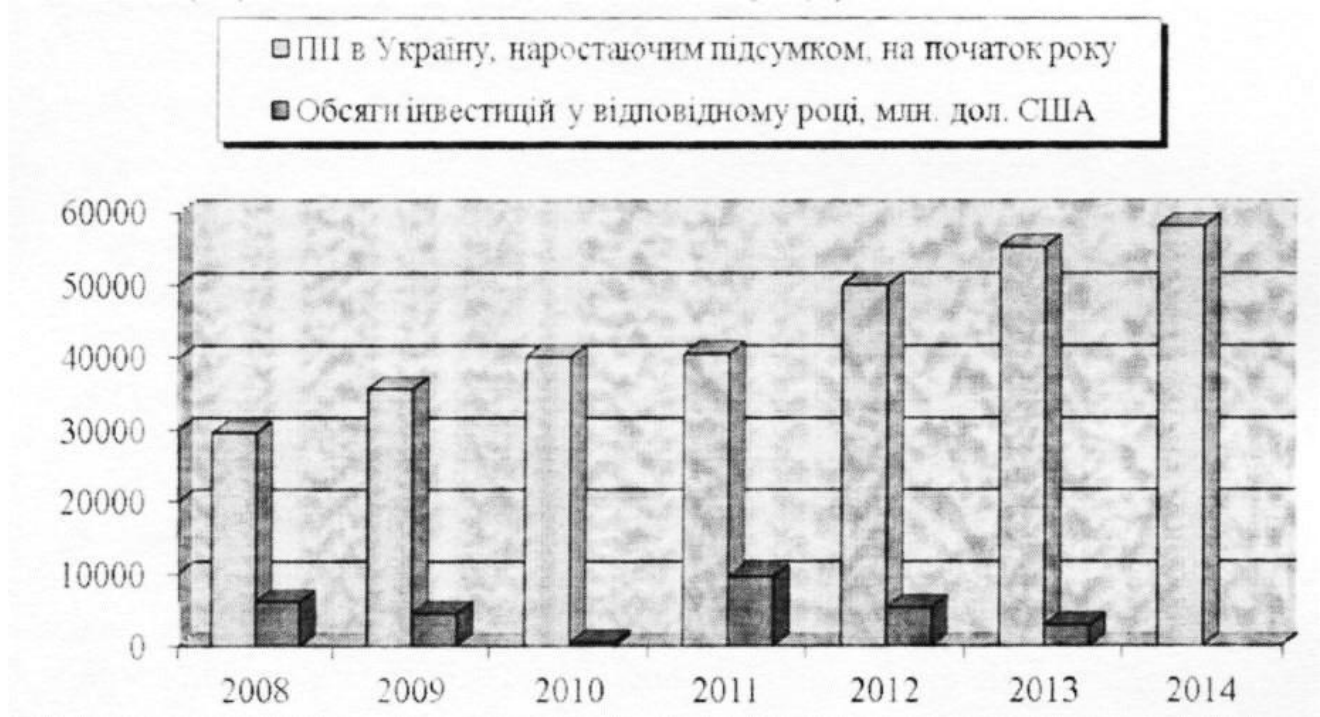
Метою статті є висвітлення основних аспектів інвестиційної діяльності та дослідження інвестиційного клімату в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам залучення інвестицій в економіку України та вивченню її інвестиційного клімату присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, зокрема.

основні характеристики пронесу інвестування у національній економічній системі розглянуті Майоровою Т.В. [8]. а Гривньова В. М.. розкриває теоретичні, методичні та практичні аспекти формування, розвитку й удосконалення інвестування [3]. Не менш важливе дослідження було зроблене Вергуном В., Копійкою В., Шкарповим О. тощо. Однак, проблеми забезпечення сприя глибої інвестиційної діяльності потребують постійного розгляду, аналізу та вирішення, оскільки процеси економічного росту обумовлюються обсягом і темпами зростання інвестицій, їх структурою та якісними характеристиками.

Результати дослідження

Незважаючи на незначне поживлення інвестиційного процесу за період 2008-2013 рр. в Україні, позитивні тенденції в інвестиційній сфері ще не набули сталого характеру. За період 2008-2014 рр. вливання інвестиційних ресурсів в економіку країни мали місце, але обсяги щороку різнилися (див. Рис. 1.).

Рис. 1. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну 2008-2014 рр., млн. дол. США [11; 6, с. 105]

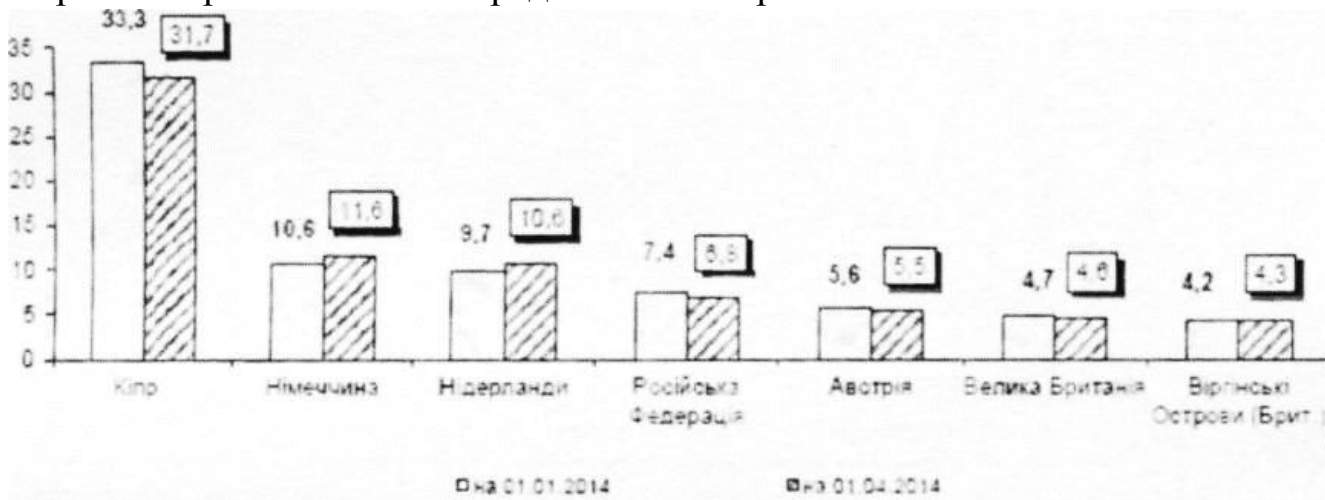
У першу чергу на розмірах інвестиційних потоків негативно відобразилася економічна криза 2008 року. Згідно із рисунком, поживлення обсягів інвестицій спостерігається у 2011 році (в порівнянні з 2010 роком, коли загальні обсяги інвестицій склали критичний розмір - 473,7 млн. дол. США). Крім того, в умовах трансформації економічних відносин у сфері інвестиційної діяльності продовжують діяти ще інші стримуючі чинники.

Географічна структура іноземного інвестування в економіку України формується під впливом, з одного боку, зовнішньоекономічних зв'язків

з традиційними партнерами країн-членів ЄС (більше 75%), а з іншого, - країн СНД (до 10%), де домінує Росія.

Інвестиційна діяльність відіграє ключову роль у формуванні економічних ресурсів країни і в 2014 р. Так, на 1 квітня 2014 р. обсяг внесених прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну становив 52179,4 млн.дол. США, що на 10,6% менше обсягів інвестицій на початок 2014 р., та в розрахунку на одну особу населення складає 1151,6 дол. Більшу частку інвестицій становлять інвестиції з ЄС, 40103,9 млн. дол. інвестицій (76,9% загального обсягу акціонерного капіталу), а з інших країн світу - 12075,5 млн.дол. (23,1%) [2].

Динаміка найбільших прямих іноземних інвестицій в економіку України з країн-членів ЄС представлена на рис. 2.

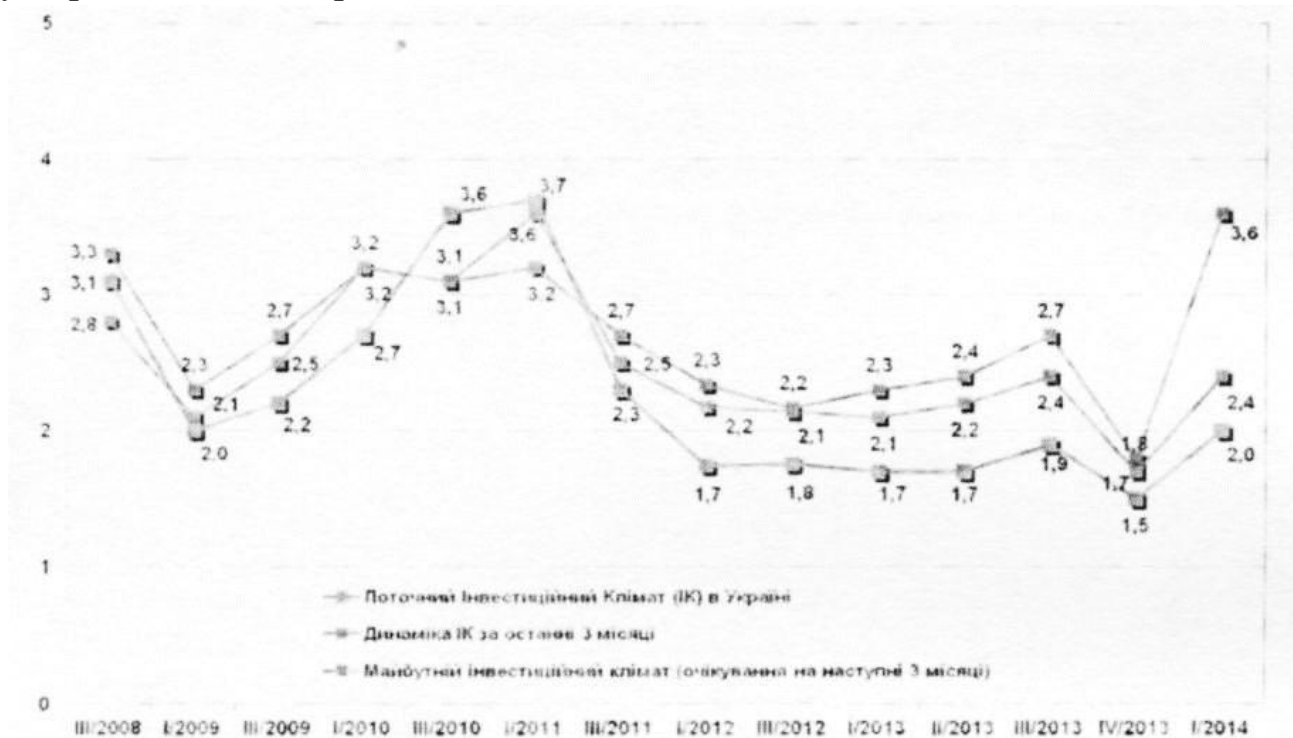
Рис. 2. Розподіл прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну за основними країнами-інвесторами (у % до загального обсягу) [6]

Відповідно до статистичних даних головними країнами-інвесторами, на які припадає близько 80,25% загального обсягу інвестицій з ЄС до України є Кіпр, Німеччина, Нідерланди.

Значні обсяги прямих інвестицій із країн ЄС, згідно з Держкомстатом, зосереджені на підприємствах промисловості (34,5%). В установах фінансової і страхової діяльності акумульовано 26% прямих інвестицій, на підприємствах оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів - 10,5%, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, - 7,8%.

Так, інвесторами з Кіпру в підприємства промисловості за 2013 рік інвестовано 5 млрд 073.1 млн дол. (26,7% загального обсягу інвестицій з країни), в установи фінансової і страхової діяльності - 4 млрд 895.2 млн дол. (25,7%), в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, - 2 млрд 122.4 млн дол. (11.1%). З Німеччини та Нідерландів на підприємства промисловості надійшло 5 млрд 427.8 млн дол. (86.3%) і 2 млрд 296 млн дол. (41.3%) відповідно [6].

Питання інвестиційної привабливості України актуальне не тільки в науковому колі, але й серед представників бізнесу. Так, Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА), неурядова організація, яка об'єднує понад 950 європейських, міжнародних та вітчизняних компаній, що працюють в Україні, здійснила аналіз індексу інвестиційної привабливості в Україні. На рис.3. показано динаміку індексу інвестиційної привабливості України у період 2008-2014 років.

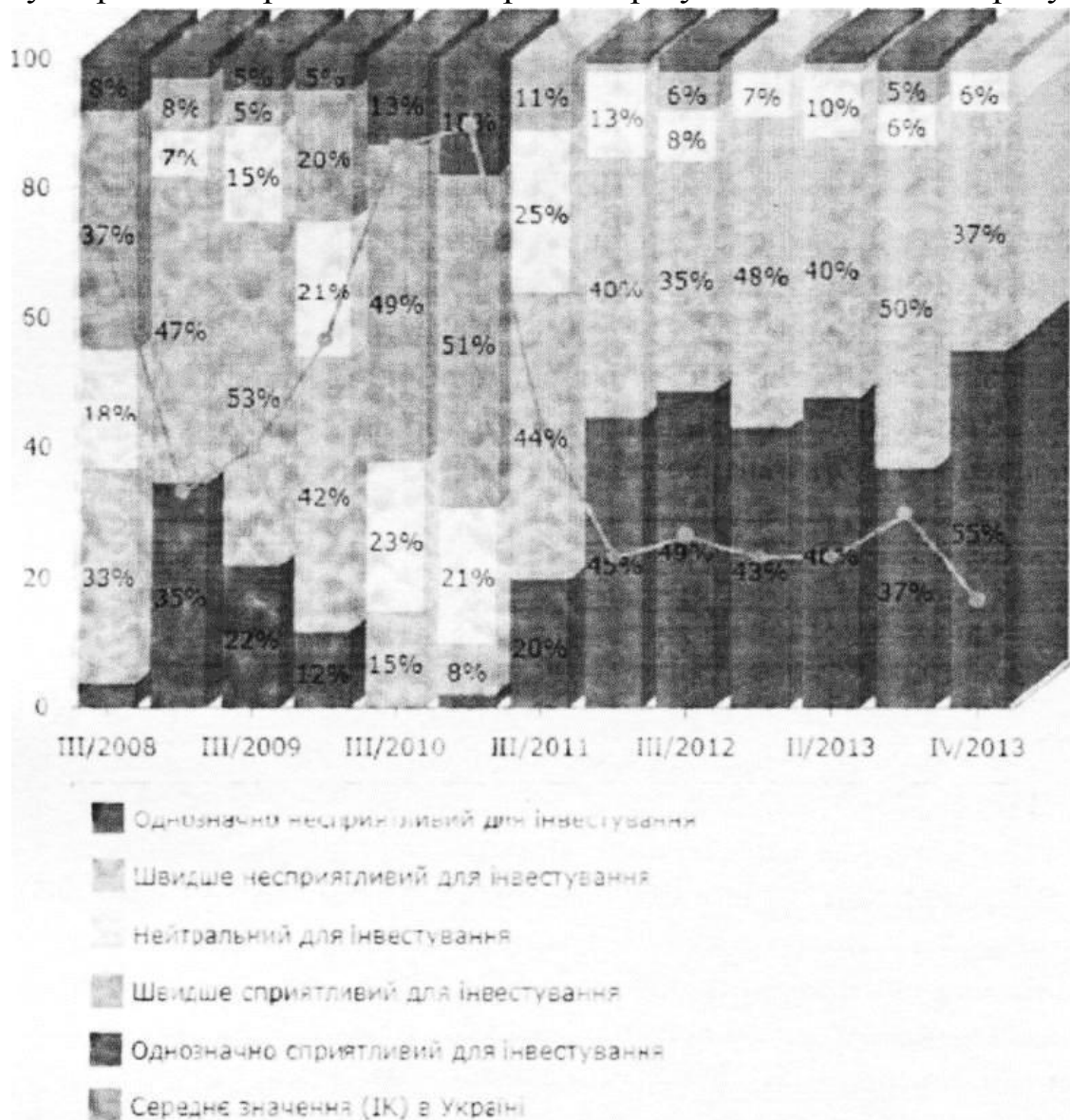
Рис. 3. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України 111

З поданого вище рисунка видно, що події кінця 2013 - початку 2014 року, війна в Криму та погрози розширення воєнних дій у Східній Україні, визначають оцінки експертів щодо економічної ситуації в Україні. Після найнижчого показника індексу інвестиційної привабливості у 4-му кварталі 2013 року експертні оцінки суттєво підвищилися - з 1,8 до показника 2,4, який зрівнявся з показником 3-го кварталу 2013 року.

Оцінки очікувань змін в інвестиційному кліматі у жовтні-грудні 2013 року були фактично найвищими за весь період вимірювання індексу - 3,6 (попередній найвищий показник - 3.2 - спостерігався у 2010 році після президентських виборів, коли були також очікування на позитивні зміни з боку бізнес-середовища), оскільки важко було передбачити, яку хвилю масових протестів викличе непідписання Угоди про Асоціацію в листопаді 2013 р. Відомо, що залучення прямих іноземних інвестицій підсилює як міжнародну інвестиційну позицію будь-якої країни, так і України, тому для інвесторів важливо визначити доцільність розміщення коштів в країнах світу через оцінку інвестиційного клімату, який являє собою сукупність чинників

економічного, політичного, правового та соціального характеру, які бере до уваги інвестор, ухвалюючи рішення щодо здійснення інвестицій [1]. Сприятливий інвестиційний клімат повинен забезпечити захист прав інвестора від інвестиційних ризиків, тобто непередбачених втрат доходу і капіталу.

105 керівників компаній-членів СБА зробили оцінку інвестиційного клімату України за період 2008-2013 років. Її результати показані на рисунку 4.

Рис. 4. Інвестиційний клімат в Україні - оцінка 105 керівників компаній-членів Асоціації ЄБА, 2008-2013 р., %, [1].

З рисунка видно, що відсоток відповіді "Однозначно сприятливий для інвестування" різко знизився у третьому кварталі 2012 р. і взагалі відсутній у четвертому кварталі 2013 р. Ймовірно, це пов'язано, з відмовою України від підписання Угоди про Асоціацію, що на той час підкреслило недотримання задекларованої політики колишнього Президента України. Найбільш вагомими причинами, на думку експертів, такого стану справ є:

- політична нестабільність. З часів незалежності Україна потрапила в складне зовнішнє оточення, оскільки стала буферною зоною між двома військовими блоками і економічними інтеграційними об'єднаннями: з одного боку — НАТО і ЄС, з іншого — Організація договору про колективну безпеку і Митний Союз. Останнім часом особливо відчувається дефіцит безпеки країни, спровокований як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками;
- погіршення економічної ситуації. Подальша ескалація української кризи кінця 2013 р. - початку 2014 р. в межах конфлікту України та РФ може як наслідок мати зменшення обсягу торгівлі та грошових переказів, а також з фінансових причин, зниження вартості активів і проблеми в банківському секторі;
- дефіцит бюджету;
- нестабільність грошової одиниці. Враховуючи останні політичні події та події на Сході України, відбувається стрімке знецінення української валюти. На 06.06.2014 курс долара США до гривні, за офіційними даними НБУ, складає 11.80,12.00. За оцінками фахівців МВФ такий обмінний курс гривні до долара збережеться до кінця року. Нові зовнішні потрясіння можуть зміцнити дефіцит поточного рахунку і пересунути цю оцінку до рівня 12/13 грн/дол. [10];
- корупція. За цим показником Україна стабільно залишається у групі «підвищеного ризику» поряд з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральною Африканською Республікою та Папуа Новою Гвінеєю [13, с. 105]

Вищепераховані та інші чинники здійснюють негативний вплив на загальний інвестиційний клімат країни, тому уряд, щоб збільшити надходження інвестицій в Україну повинен надалі демонструвати надійність, послідовність дій, юридичну відкритість, зменшення тиску адміністративного регулювання. Проте перспективи на покращення інвестиційного клімату в Україні залежать не тільки від дій влади, але й від наполегливості потенційних інвесторів у справлянні впливу на владу.

Звичайно, говорити про інвестиційну привабливість України в сучасних умовах досить складно, оскільки відбувається подальша трансформація економіки України, що зумовлює необхідність врахування, передусім, перспективного розвитку економіки. В умовах сучасної політичної нестабільності і обмеженості бюджетних ресурсів більша частина урядових витрат з підтримання економіки згортається, що призводить до ще більшої "законсервованості" економічного зростання, що не впливає позитивно на інвестиційний клімат країни. Протестні акції кінця 2013-початку 2014 р. по всій території України, а також терористичні акти на Сході України за-

раз зумовлюють послаблення економіки країни в цілому, а також зниження інвестиційної привабливості української держави. Жоден інвестор не захоче працювати в країні, де ведуться активні військові дії.

Інвестиційний клімат в Україні буде покращуватися одночасно із проведенням прозорих економічних реформ в країні та вирішенням конфлікту на Сході України. Окремі кроки вже зроблено, серед яких можна назвати:

- зміну Уряду країни;
- встановлення діалогу між владою та суспільством;
- отримання фінансової допомоги від європейських країн для вирішення окремих економічних проблем;
- успішне проведення виборів Президента.

Однозначно, зразу забезпечити економічний ефект ці кроки не зможуть, тому в перспективі держава повинна продовжувати активно сприяти розвитку інвестиційної діяльності, а саме:

- дотримуватися активної позиції щодо залучення інвестицій;
- підтримувати на державному рівні програми та проекти зарубіжних та вітчизняних інвесторів;
- забезпечувати прозорість, «партнерські» відносини між державою та інвестором;
- розвивати інвестиційний ринок та сприяти його інтеграції у світовий простір [5];
- проводити глибинний аналіз та виявлення причин недосконалості інвестиційного середовища в Україні.

Висновки

Інвестиції відіграють важливу роль в розвитку економіки будь-якої країни світу. Завдяки залученню коштів - збільшуються обсяги виробництва, здійснюється його модернізація, а в межах країни підвищується рівень ринкової конкуренції, розвивається інвестиційна інфраструктура. Інвестори визначають доцільність розміщення коштів в країнах світу даючи оцінку інвестиційному клімату. Згортання та ускладнення здійснення інвестиційної діяльності в Україні призвело до того, що вона, маючи матеріало-, енерго- та капіталомістке виробництво, стала практично нечутливою до вимог науково-технічного прогресу. З огляду на це, державна політика щодо формування інвестиційного клімату потребує докорінних змін і має проводитися на якісно вищому рівні. Вона має базуватися на забезпеченні стійкого підйому економіки України шляхом реформування всіх її складових: фінансово-кредитної системи, відносин власності, законодавства, але, звичайно, в умовах миру в країні.

Перелік використаних джерел:

1. Аналіз індексу інвестиційної привабливості в Україні, за дослідженням ЄБА 201)8-2013 (IV квартал) - /Електронний ресурс/. - Режим доступу: [http://inblighi.org.ua/conient/analiz-indeksu-invesiiciynoyi-pri\`ablivosti-v-ukra> ini-za-doslidzhennyam-ieba-2008-2\(\)13-iv-kvartal](http://inblighi.org.ua/conient/analiz-indeksu-invesiiciynoyi-pri\`ablivosti-v-ukra> ini-za-doslidzhennyam-ieba-2008-2()13-iv-kvartal)
2. Галенко Д. (. Інвестиційний клімат України, Молодіжний науковий вісник УАБСНБУ, Серія: Економічні науки, №6/2014 С 209-218
3. Гривнєва В. М. Інвестування - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pidruchniki.vvs/15840720/mvestuvannya/investuvannya_-_grinova_vm
4. Інвестиційне співробітництво між Україною та ЄС - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukrain-investment>
5. Інвестиційний клімат України: проблеми формування та заходи поліпшення - /Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/inonitor/marrch/12.htm>
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у січні-березні 2014 рок\.: Експрес-випуск. V? 250 - 15.05.2014 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>
7. ІнОекс інвестиційної привабливості - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indiccs/investment-attractiveness-index>
8. Майорова Т. В Інвестиційна ДІЯЛЬНІСТЬ - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pidruchniki.vvs/15840720/investuvannya/investitsiynadiyalnist_-_mayorova_tv
9. Мороз ІО.В Інвестиційний клімат в Україні та діяльність міжнародних фінансових організацій із його поліпшення, Вісник Вінницького політехнічного інституту, № 3, 2013, С 28-34.
10. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют - Національний банк України - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/currency/detail/currency?period=daily>
11. Офіційний сайт державного комітету статистики України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Прогресу немає: прямі іноземні інвестиції в Україну впали майже на \$ 400 млн - /Електронний ресурс/ - Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~l/0/all/2013/08/14/307245>
13. Шабашна Л. Формування позитивного іміджу України як засіб підвищення її інвестиційної діяльності/ Шабаліна Л., Кіскіна Н. Економіка, 2013. С. 103-108.

The article deals with the general description of the investment activities in Ukraine. The problems of low investment attractiveness are analyzed in the scientific research. The general investment climate, indicated on the basis of the statistic data and expert reviews of the European Business Association, is submitted. The measures as to attracting more foreign-direct investment into Ukraine are proposed.

Keywords: investment activity, foreign-direct investment, investment market, Association Agreement, EU, investment climate.

СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

У сучасних умовах одним з найважливіших факторів економічного росту є науково-технічний прогрес, оскільки саме ступінь використання його досягнень визначає тип економічного росту сьогодення. Використання високих технологій підвищує технічний рівень і якість продукції, що випускається, дозволяє повніше задовольняти потреби суспільства.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, продуктивність праці, технології, устаткування

Своєрідність сучасного етапу науково-технічного прогресу в тому, що ключове значення набувають фундаментальні науки. Це пояснюється рядом причин, у тому числі і економічними:

По-перше, швидкість появи нових винаходів сприяє збільшенню швидкості морального зносу вже наявної техніки і технологій.

Після цього знецінення постійного капіталу викликає значне зростання витрат, падіння конкурентоспроможності. Тому кропітке наукове опрацювання результатів здійснених змін, загальних принципів організації різних видів матерії стає умовою для вдосконалення вже існуючих технологій або швидкої їх заміни новими. Цей інтерес до фундаментальної сторони наукових і технічних знань настільки серйозний, що багато в чому визначає організаційні форми інноваційного процесу, способи взаємодії науки і виробництва.

По-друге, нові технології не являють собою ізольовані, відокремлені потоки. У цілому ряді випадків вони пов'язані, і збагачують одиного. Але для їх комплексного використання також необхідні фундаментальні розробки, що відкривають нові сфери застосування новітніх процесів, принципів, ідей.

По-третє, сучасний науково-технічний прогрес дає можливість альтернативних шляхів розвитку та застосування однієї і тієї ж науково-технічної ідеї в різних галузях з досить різним результатом, з точки зору

ефективності. Ризик неточного вибору напрямку розробки надзвичайно великий і може привести до втрати позицій на ринку. Фундаментальна розробка повинна дати "бачення" варіантності нововведення і орієнтири для їх оцінки [2,с. 206].

Результат дослідження. Сутність НТП залишається колишньою - вона основний фактор росту продуктивності праці та ефективності суспільного виробництва. Її особливість в порівнянні з еволюційним етапом полягає в тому, що вона надає інноваційну техніку і технологію, продуктивна сила яких набагато перевищує витрати на їх виробництво і застосування.

Розвиток кожного укладу(хвилі) сприяє сходженню цивілізації на новий, вищий рівень, що створює наступність в історичному процесі й значно збільшує економічні можливості суспільства. Істотно ускладнюючи економічні взаємозв'язки та посилюючи їхній нелінійний характер, технологічні уклади формують відповідну виробничу структуру, яка справляє визначальний вплив на процес матеріального виробництва і сферу послуг [5,с.365].

Структурований аналіз технологічних укладів здійснено в наукових працях українських та російських учених. Доведено, що життєвий цикл технологічного укладу охоплює майже сторіччя і може бути представлений у вигляді двох пульсацій. Перша з них відповідає фазі його становлення за несприятливих умов домінування попереднього технологічного устрою, а друга - фазі зростання. Остання настає після структурної перебудови економіки, що відбувалася шляхом заміщення домінуючих технологічних укладів, і характеризується сприятливою кон'юнктурою та високими темпами економічного росту. Ця фаза в умовах сучасної світової економіки існує протягом майже двох десятиріч і позначається становленням суспільного споживання нового типу. Сьогодні все помітнішими стають ознаки шостого і сьомого технологічних укладів. Шостий дає поштовх до нового етапу в розвитку медицини та біотехнологій, сьомий — до створення технологій «холодного термоядерного синтезу», що має докорінно змінити енергетичний потенціал земної цивілізації.

Узагальнюючою ознакою сучасного НТП стає перетворення науки в безпосередню продуктивну силу суспільства. Будучи найбільшими у світі виробниками побутових електронних і електротехнічних товарів, автомобілів та інших сучасних досягнень науки і техніки, такі країни як Японія, Німеччина, США, не досягли б таких серйозних успіхів без вкладення капіталу в розвиток і розробки нових технологій. Ці країни економічного успіху тому, що зуміли в історично короткий термін стати лідерами світової економіки [3].

В економічній системі будь-якої країни довгострокова динаміка економічного зростання пов'язана насамперед з освоєнням нововведень. Тривалий час, особливо в післявоєнні роки, науково-технічна політика багатьох країн, таких як Японія, Німеччина, Франція та ін, базувалася на запозиченні науково-технічних досягнень з-за кордону (в формі купівлі ліцензій, створення змішаних компаній, участі в багатонаціональних дослідних проектах) [4].

Запозичуючи і вдосконалюючи зарубіжну передову технологію вони не тільки досягли світового технічного рівня в більшості галузей економіки, а й зуміли створити потужні заводи на міжнародному рівні технологій майбутнього в багатьох випадках випередили інші країни.

Однак економічне зростання в Америці - не тільки наслідок того, що вона зайняла провідне місце в галузях п'ятої хвилі(устрою) (мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії, матеріалів, освоєння космічного простору). Подібному структурному зрушенню та економічному зростанню посприяло розширення спеціалізації в рамках міжнародного поділу праці. Тим більше, в цих галузях країна майже не має конкурентів. США можуть скористатися цією перевагою, щоб збалансувати втрати конкурентоспроможності в галузях промисловості попередніх за часом хвиль. Крім цього необхідно визнати, що США отримують вигоду від скорочення витрат у галузях, що забезпечують інформаційні технології; з зростаючої взаємозалежності між виробництвом і конкурентоспроможними сферами послуг; з широкомасштабної імміграції, завдяки якій підтримувалися низькі витрати на оплату праці. Крім того, після нафтової кризи знижений рівень оплати праці з метою боротьби з заокеанськими конкурентами.

Пріоритетність інновацій визначають переваги міст і регіонів - наявність висококваліфікованих кадрів; підтримуючих і суміжних видів діяльності (експертне консультування, використання венчурного капіталу чи фінансових ресурсів великих корпорацій), культурної і політичної орієнтації на виробництво високоякісних продуктів і послуг, першокласної інфраструктури, високого рівня комфорту для життєдіяльності. [1,с.5]

Такі переваги мають важливе значення або для підтримки вже проведеної дослідницької та інноваційної діяльності та утримання висококваліфікованих трудових ресурсів, або для створення належного середовища, що дозволяє сформувати нові інноваційні центри, куди можна залучати кваліфікований персонал з числа внутрішніх мігрантів і капіталовкладення.

Регіональні переваги можуть і не давати ефекту, якщо національне середовище несприятливе для інновацій. Приміром, раніше спостерігалася

істотна еміграція французьких підприємців молодого покоління в США. Причини цього були наступні: у Франції важко знайти венчурний капітал; французькі урядові установи занадто бюрократично підходять до створення нових компаній; високий рівень податків; для французької культури характерний дуже активне неприйняття прибутку як такого; в економіці спостерігається тенденція до панування великих приватних і державних або субсидованих державою компаній, які душать конкуренцію [6,с.316].

З іншого боку, у Великобританії зроблені відкриття "проривного" типу, накопичений досвід інших інновацій, особливо в стінах державних і університетських лабораторій. Тим часом культурна та освітня прірва між цими установами та приватним сектором створює ситуацію, коли британські компанії випускають з уваги комерційне застосування відкриттів або інновацій та ідеї.

Напевно, ще рік тому про Китай говорили лише як про виробника дешевої неякісної продукції. Прозе зараз все більше почали говорити про інновації у цьому регіоні. Китайські компанії запроваджують власні бізнес-моделі, які західним компаніям навіть важко зрозуміти, не те що впроваджувати.

Те ж саме відбувається в Індії. Наприклад, індійська компанія Tata завдяки оптимізації виробництва випустила на внутрішньому ринку автомобіль за \$2500, і планує модернізувати продукт для експорту. Автомобілі такого цінового сегменту можуть змінити величезну галузь автомобілебудування.

Процвітання Китаю та Індії ґрунтується на двох рушійних силах: глобалізація та поширення інформаційних технологій. По-перше, глобалізація призводить до того, що Індія та Китай зростають як ринки споживання, у той же час, вони пропонують все більшу пропозицію товарів на міжнародному ринку. По-друге, інформаційні технології поширюються далеко за межі Інтернету і доходять практично до усіх галузей. Наприклад, 90% усіх нововведень в автомобілях BMW припадає на програмне забезпечення та комп'ютерну галузь. Як жартують самі менеджери компанії, машини BMW стали величезною мережею комп'ютерів. Схожі тенденції відбуваються і в інших галузях, навіть у консервативному машинобудуванні. Технології користуються шаленим попитом. І його починає задовольняти Азійський регіон. Більшість індійських та китайських інноваційних компаній невідомі, проте за словами аналітиків, це питання часу. Наприклад, у тому ж Китаї лише виробництвом мікрочіпів займаються 400 компаній. І вони розвиваються [3].

Кількість компаній збільшується завдяки тому, що зростає частка знань у створенні товарів, а це, у свою чергу, знижує бар'єри для входження

нових компаній на ринок. Виробництво інтегрується та переміщується. Усе більш актуальним стає аутсорсинг, що теж знижує собівартість продукту і, тим самим, знижує бар'єри для входження на ринок. Наприклад, при запуску автомобілів Lexus компанія Toyota витратила кілька мільярдів доларів, тоді як зараз автоконцерни на створення нових марок витрачають кількасот мільйонів. Це зниження навіть не на десятки відсотків, а на порядок.

Завдяки поширенню інформаційних технологій та низьким витратам у Азії, життєвий цикл інновації скорочується. Інші країни не зможуть конкурувати з Китаєм чи Індією, якщо не навчаться продукувати інновації швидше і якісніше. [9]

Друга половина XX ст. і початок XXI ст. характеризуються глибоким впливом науково-технічного прогресу на розвиток світової цивілізації, що зумовлює її корінні зміни.

Соціальний психолог із США Уоррен Бен ніс підкреслює, що за останні роки швидкість змін збільшилась настільки, що навіть грубі наближення не можуть реалістично їх описати. Зміни, про прискорення яких ідеться, охоплюють усі сторони соціально-економічного життя суспільства кожної країни. [7, с.214]

У цілому населення Землі зростає високими темпами, результатом чого є збільшення потреби виробництві продуктів споживання, капіталовкладень в інфраструктуру, природної сировини, енергії. Економісти, соціологи, футурологи стверджують, що, починаючи з 60-х років валове виробництво товарів і послуг у розвинених країнах подвоюється кожні 15 років, нині періоди подвоєння зменшуються. Такі зміни в співвідношенні старого і нового впливають на звички, переконання і самосприйняття мільйонів людей. Ніколи в попередній історії так радикально і за такий короткий час це співвідношення не змінювалось.

Слід відзначити, що під впливом інноваційних процесів відбувається прискорення структурних зрушень у всіх сферах виробництва. Вони постійно реорганізуються, утворюються нові галузі, види діяльності, підприємства, економічна орієнтація яких змінюється — від виробництва товарів до виробництва послуг. Фірми об'єднуються, величезні організаційні структури, розділяються, перебудовуються, трансформуються у більш плоскі мережеві структури [8, с. 17].

На міжнародному рівні прискорюються процеси транснаціоналізації. поглиблюється міжнародний поділ праці, формується всесвітня інноваційна сфера на базі науково-дослідної мережі, що охоплює весь світ, виникають нові професії, ускладнюється структура життя. Зовнішнє прискорення перетворюється в прискорення внутрішнє.

До найважливіших екологічних проблем, що з'явилися внаслідок інноваційної діяльності і які потребують негайного вирішення, належать:

- глобальні зміни клімату — так званий «парниковий ефект», який виникає в результаті концентрації вуглекислого газу, що призводить до потепління, підвищення температури на планеті;
- руйнування озонового шару і виникнення озонових дір;
- повені і посухи та нестача питної води;
- забруднення повітря настільки, що це стає небезпечним для здоров'я людей;
- зниження родючості сільськогосподарських ґрунтів;
- вимирання багатьох видів рослин, птахів, тварин;
- знищення лісів у процесі господарської діяльності, лісові пожежі;
- накопичення відходів людської діяльності [21].

Поняття безпеки інновацій у жодному разі не ставить бар'єрів різним змінам, нововведенням і оновленням в житті суспільства, проте необхідно вказувати межі тим з них, які можуть зірвати або порушити соціально-історичний і економічний процес природного розвитку суспільства.

Джерелом екологічного ризику, як уже відзначалось, є соціо-техногенні чинники. Використання нових технологій, складних науково-технологічних комплексів призводить до різкого зростання антропогенних навантажень на природне середовище, що робить екологічний ризик неминучим і створює загрозу екологічного лиха. Якщо взяти до уваги, що нові наукові відкриття здійснюються щодня, то стає зрозумілою тривога, яку викликає у людства не тільки забрудненість води і повітря, а й зміни всього інтелектуального середовища людини і його світогляду.

Необхідно передбачати наслідки будь-якої інновації, якщо є ймовірність загрози та серйозної шкоди екосистемі. Науковці стверджують, що має бути розроблена концепція раціональності екологічної інноваційної безпеки, сутність якої полягає в необхідності розробляти і впроваджувати тільки такі інноваційні проекти наукоємних систем і технологій, які в умовах забезпечення мінімального екологічного ризику дають економічний і соціальний ефекти, котрі не нижче деяких порогових значень.

Список використаних джерел:

1. /. Дорогуниов С. І, НейковаЛ. Сучасні проблеми технічного роз-витку промисло-вості України /.' Економіка України. - 1996 — № 9 — С 4—11.
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.І / Редкол.: С.В. Мочерний (єідп. ред.) та ін. К.: ВЦ Академія. 2000. - 864 с.

3. Інтернет портал ХайВей ' [електронний ресурс] - Режим доступу: [highway ua/](http://highway.ua/)
4. Інтернет-портал РБК-Україна/ [електронний ресурс] - Режим доступу: www.rbc.ua/
5. Краснокутська Н. В Інноваційний менеджмент: Насч. посібник. — Київ.: КНЕУ, 2003. - 504с.
6. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу, за ред. СМ. Ілляшенка. - (уми: Університетська книга. 2008. - 615 с.
7. Медынский, В. Г. Инновационный менеджмент: учебник В. Г. Медынский. - М.: ИНФРА-М, 2007 - 295 с.
8. Предборська І. Соціальна зміна як проблема соціологічної теорії Філосо. і соціол. думка. — 1994. — А6 3—4. — С. 16—35.
9. Український інститут науково - технічної і економічної інформації і [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.uinte.kiev.ua/main.php>

Anna Butenko, Yuliya Lompey

THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS

Now one of the most important factors of the economic growth is scientific and technological progress, because the the degree of use of his achievements determines the type of economic growth today. The use high technologies increase the technical level and quality of products, allowing to satisfy the needs of society better.

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядається проблема реалізації духовного виміру євроінтеграційної стратегії Української держави. Відзначається особлива роль у цьому процесі релігійного чинника. Аналізуються труднощі, котрі перешкоджають йому успішно виконувати свою об'єднавчу функцію на шляху просування України до європейської спільноти. Основним результатом дослідження є твердження, що європейська інтеграційна модель ґрунтується на релігійній ідеї християнської (дності, яка набула власного папітико-еконамічного сенсу.

Ключові слова: *євроінтеграція, релігійний чинник, міжконфесійні суперечності, державно-церковні відносини.*

Роль релігійного чинника у контексті європейського поступу) Української держави не можна подати у вигляді чітко визначеного математичного алгоритму. Тому завданням статті є спроба дати відповідь на запитання: «Які перешкоди не дозволяють релігійному чиннику породжувати ту суспільну якість, котра сприятиме успішному просуванню України до ЄС?» Сьогодні ведеться багато розмов про політичну, економічну військову інкорпорацію Української держави у європейський контекст. Але натомість майже не згадується (а якщо і згадується, то тільки побіжно) про місце власне культурних факторів - релігії, мови, моралі, традицій тощо - в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави. Відсутність належної уваги до духовного виміру євроінтеграції не лише збіднює, звужує розуміння процесу просування України до ЄС, але і є його істотною перешкодою. В умовах національного поступу ігнорування гуманітарної складової європейського курсу нашої країни неприпустиме.

У контексті вищесказаного автор хотіла б акцентувати увагу саме на конфесійній сфері соціуму, адже вона також мусить допомогти процесу євроінтеграції України в усіх можливих аспектах: інституційному, комунікативному, нормативно-правовому), соціально-харитативному і навіть богословському. Адже специфіка релігійно-церковного буття суспільства, вплекана потребами нації у власній конфесійній структурі, суттєво допомагає етнічній спільноті усвідомити власну національну

ідентичність, самоощність та самодостатність, а. відтак, с могутнім чинником розбудови національної держави як повноправного і рівноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Чому ж на сьогодні інтегруючий потенціал релігійного фактору не використовується належним чином у євроінтеграційних процесах України? Відповідь на це питання - в історичному минулому нашої країни. Після поглинання в 1686р. Московською патріархією Київської митрополії релігійно-церковна сфера українського суспільства зазнала значної модифікації - і не в кращий бік. Розпочалося нищення конфесійного плюралізму, віротерпимості й толерантності, притаманних національному православ'ю; також зазнала ліквідації демократична організація, якої дотримувалася Українська православна церква. Остання перетворилася у складі РПЦ на частину державного апарату, ідеологічний підмурок самодержавства.

Державна політика щодо релігії й церкви в Україні є не органічно-діалектичною, а формально-ситуативною. Органи влади або демонструють своє «непересічне» ставлення до релігійних організацій шляхом показової участі власних представників у різноманітних духовно-світських форумах, публічних нагород церковних ієрархів за «видатні заслуги перед суспільством», або ж у певні історичні моменти (як-то у переддень парламентських чи президентських виборів) намагаються умилювати конфесійні об'єднання численними поступками в обмін на їхню підтримку. «Політики. - зазначається в одній із монографій НІСД. - намагаються заручитися підтримкою релігійних організацій, оскільки віруючі останніх - це солідний потенційний електорат, а церковні інституції в обмін на голоси своїх прихожан вимагають від партійних лідерів (у разі успіху) гарантій по забезпеченню власних інтересів і потреб» [5, с. 160].

Очевидним на думку автора є те, що Україні на шляху просування до Європи явно не вистачає Помісної Православної Церкви - могутньої духовно-ідейної опори Українського народу у справі розбудови громадянського суспільства та зміцнення авторитету нашої держави на міжнародній арені. Така церковна структура, дійсно, спроможна і в сучасному світі бути захисником національних інтересів та справжнім виразником патріотичних почуттів своєї нації. Важливо, що розуміння ролі релігійних чинників є у різних політичних сил України [1]. Однак декларації українських політиків суттєво розходяться з їхніми реальними справами. Саме різні політичні переконання перешкоджають національній еліті розглядати питання щодо утвердження Помісної Православної Церкви в Україні як спільну справу. За такої ситуації виконувати роль духовного фундаменту Українського народу повною мірою не спроможна жодна з релігійних інституцій, представлених на національних теренах.

Релігійний чинник, як важлива складова духовного самоствердження народу, відсувається на задній план, а тому його функціональний потенціал не враховується під час розробки різних стратегій державного розвитку.

Міжконфесійні конфлікти і суперечності також спричинюють ізоляцію релігійних об'єднань України на міжнародній арені. Йдеться про те, що українські церкви та деномінації радше постають не суб'єктами, а об'єктами міжнародної діяльності. Жодна з найбільших релігійних інституцій країни не є самостійним членом представницьких конфесійних структур європейського і світовою масштабу.

Звичайно, не можна взагалі заперечувати існування культурного міжконфесійного спілкування за участю конфесій на поточний момент. Воно має місце. Але досить обмежене, оскільки здійснюється на приватному рівні, часто лише окремими релігійними організаціями. Практично відсутня в такій діяльності координація з іншими громадськими організаціями і державними органами. Наприклад, Закарпатська реформатська церква є членом Конференції Європейських Церков та Лоєнбергської угоди. Проте щодо успіхів її діяльності в межах цієї організації мало хто чув. Отож, і результати її незначні.

На етапі сучасного розвитку Європи, а особливо після безпрецедентного розширення ЄС у 2004 році та набуття чинності Лісабонського договору у 2009-му. інтеграційні процеси в Європі вступили в нову фазу. Тому виявлення та аналіз факторів, що впливають на їх динаміку та телеологічний сенс є наразі актуальним завданням.

Саме дослідження місця релігійного чинника в еволюції Євросоюзу може дати відповідь на питання про стратегічну мету європейського проекту і про шляхи та межі його розвитку. Але слід зазначити, що, на жаль, більшість економістів і політологів, як правило, не вказують релігійного чинника у числі мотивів створення і розвитку Європейського Союзу. Втім, якщо оцінювати його вплив на економічну інтеграцію країн Західної Європи з позицій соціального конструктивізму, стає очевидно, що цей фактор можна віднести до фундаментальних, і навіть світоглядних, оскільки він:

- а) має довгостроковий характер;
- б) впливає на систему суспільних цінностей економічних суб'єктів;
- в) у процесі розвитку генерує «вторинні суспільні ефекти», які в сукупності складають основу західноєвропейської інтеграційної моделі.

З вищенаведеного видно, що прагнення європейців до єднання, яке з новою силою появилось на післявоєнних руїнах у другій половині ХХ століття, ґрунтувалося на усвідомленні інтеграційної сили християн-

ських принципів. Відстоюючи важливість ідейної основи Євросоюзу, Кадрі КаанРенда вказує, що наріжним каменем ЄС з часів його народження виступають сформовані в лоні християнства принципи ліберальної демократії, поваги до прав людини і основних свобод, верховенства права [9]. Хосе Казанова звертає увагу на особливе значення утворення ЄЕС з точки зору примирення між католиками і протестантами у християнській демократії [7].

У своїй класичній праці «Протестантська етика і дух капіталізму» Макс Вебер стверджує, що релігія відіграє важливу роль у економічному розвитку європейських країн. Реформація, на думку Вебера, завдяки релігійній ідеї сформувала нову економічну систему. Саме протестантський дух капіталізму «винен» у тому, що людство досягло сьогодні такого величезного розвитку [2, с. 77-81]. На підставі цієї тези М. Вебера багато вчених роблять висновок, що сучасна модель економічної інтеграції країн ЄС (конфедеративна, ліберальна, секулярна) є наслідком «економічного панування» протестантських країн, «перемоги» протестантської релігійної етики над католицькою, і

при цьому історичний вплив європейських релігійних меншин (православної, іудейської та мусульманської) взагалі не береться до уваги.

Тим часом розвиток економічної науки йде шляхом залучення нових даних, розширення меж, поглиблення та вдосконалення методології досліджень. Зокрема, довгострокова історична ретроспектива дозволяє під дещо іншим кутом розглянути твердження М. Вебера і суттєвим чином змінити традиційне уявлення про історико-культурні корені євроінтеграційної економічної моделі. Маючи змогу обробляти колосальні масиви статистичних даних, що її надали сучасні інформаційні та комунікаційні технології, вчені-конструктивісти довели, що вплив релігійних вірувань на економічний розвиток має не лінійний, а складний диференційно-мультиплікативний характер. При визначенні механізму впливу релігійного фактору на економічне середовище в країнах Європи слід зважати на те, що він може бути прямим, опосередкованим та інституційним і виступати як первинним фактором зміни економічного стану країн, так і вторинним. Для дослідження особливостей впливу різних релігійних систем на процеси інтеграції необхідно порівняти базові мотивації, що вони надають економічним процесам. Це дає змогу зробити представлений на рисунку I порівняльний аналіз, який був розроблений на основі робіт В. Т. Рязанова [3], И. Г. Сарданашвили [4], Л. А. Хайловой [6, с. 12-15].

Рис. 1. Механізм впливу релігійного фактору на економічне середовище країн Європи основних релігійних орієнтацій

Не можна ігнорувати і того, що визначальним мотивом будь-якого соціально-політичного об'єднання виступає ідентичність. Очевидно, що релігія часто була і продовжує бути важливим компонентом багатьох ідентичностей. Флоріан Груш і Анетта Шнабель на основі власного дослідження зробили висновок, що релігія виступає важливим чинником інтеграції в якості маркера ідентичності, але вона по різному впливає на інтеграційні процеси на офіційному рівні і на рівні громадян ЄС, що відображається у різних концепціях і у різній динаміці [8].

Отже, європейська інтеграційна модель ґрунтується на релігійній ідеї християнської єдності, яка набула власного політико-економічного сенсу. При цьому кожна з трьох головних християнських конфесій - католицизм, східне православ'я і протестантизм - розробила власні форми християнського універсалізму. До прикладу, римо-католицька церква підтримує централізовану модель європейської інтеграції, проводячи паралель з духовною єдністю «Християнського світу» контрольованого римським понтифіком. Крім того, на думку католиків, національні держави не здатні забезпечити прийняття адекватних рішень у випадках, коли проблема виходить на рівень вище державного, і де національні інтереси можуть бути зважені проти блага міжнародною співтовариства. Протестантизм, навпаки, зі страху втратити національну державу в якості гаранта індивідуальної свободи відстоює конфедеративну, або у випадку співпраці у соціальній та економічній сферах - федеративну модель інтеграції, і в принципі не докладає зусиль щодо політичної єдності. Протестантський індивідуалізм природним чином гальмує поглиблення інтеграційних процесів. Православ'я традиційно спирається на ідею соборності, в основу якої покладені колегіальність у прийнятті рішень і колективні зусилля у процесі їх реалізації. Ця окрема цивілізаційна модель європейської інтеграції передбачає підтримання духовно-ідеологічної єдності та уніфікації принципів і норм, зберігаючи при цьому поліцентричні структури управління та сприяючи розвитку широкої різноманітності організаційних форм.

У Європі бачать Україну, яка стабільно розвивається, твердо дотримуючись цінностей демократії і свободи для всіх громадян без винятку. Йдеться не лише про політичний та економічний аспекти, але й про духовний та культурний. Забезпечення сталого розвитку суспільства в усіх аспектах - така вимога ЄС до країн-претендентів на членство у Євросоюзі. Тому демократичне правове впорядкування власного конфесійного простору набуває для України значимості одного із ключових завдань у загальному контексті європейського поступу.

Резюмуючи вищевикладене, можна стверджувати, що духовна ідентифікація українців із сім'єю європейських народів проходить

надзвичайно повільно. Водночас надмірна політизація й конфліктогенність розвитку релігійного середовища перешкоджає Українській державі впевнено реалізовувати євроінтеграційну стратегію.

Список використаних джерел:

1. Богатирьова Р. Національний прагматизм, або Есей про майбутнє України // Дзеркало тижня. 20(17. - .V° 3 1632). - 27 січня-2 лютого.
2. Вебер М Протестантська етика і дух капіталізму Макс Вебер; перекл. з нім. О Погорілого. —К.: Основи, 1994. - 261 с.
3. Рязанов В. Т. Роль релігійної етики в формуванні етно-економічних (національних) систем господарювання. // Проблеми сучасної економіки. - № 3 (27), 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rn-ecopornu.ru/art.php?nArtId=2069>
4. Сарданашивили И. Г Особенности современной экономической мысли католицизма. - М., 1999 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://istina.msu.ru/media/publications/books/232/d84/2479050/Chaplygina_1.pdf
5. Стратегії розвитку України: теорія і практика. - А.. НІСД, 2002. - 864 с.
6. Хацова А. Конфесійне ставлення до праці: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 09. 00. II социальная философия, Людмила Алексеевна Хацова. - М.. 2012. -24 с.
7. Casanova J Religion. European secular identities, and European integration I José Casanova // Transil-Europeanische Revue. - 29.07.2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.eurozine.com/articles/2014-07-29-casanova-cn.html>
8. Grutsch F, Schnabel A The. ambiguous Roles of Religion: The European Integration Project as a Multilevel Case. i Florian Grutsch and Annette Schnabel // Interdisciplinary Journal of Research on Religion. -2013 I blume 9, Article 7. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.religjournal.com/articles/article_ie.php?id=75
9. Renda K K Understanding the European Integration through the Ideational Factors I Kadri Kaan Renda / Cezran International - 08.09.2012. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eesran.org>

Viktoria Kucher

RELIGIOUS FACTORS OF EUROPEAN INTEGRATION

This article analyzes the problem of realization of the spiritual dimension of European integrations strategy of Ukrainian state. Special role in this plays religious factor The difficulties that prevent to perform successfully its unifying function on the way to Ukraine in the European Community are analyzed. The main result of the study is to claim that the European integration model is based on religious ideas of Christian Unity, which came into its own political and economic sense.

Keywords: European integration, the religious factor, inter-confessional conflicts, church-state relations.

ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ

У даній статті розглядається процес ліквідації греко-католицької церкви у Східній Словаччині як частина глобального плану уряду СРСР спрямованого на утвердження його впливу в післявоєнній Європі та світі.

Після визволення від фашизму перед Чехословаччиною відкривалися два можливі шляхи розвитку. Перший шлях - орієнтація на західні демократії, входження до системи міжнародних відносин західних країн. Очолювали цей рух президент Е. Бенеш та міністр закордонних справ Я.Масарик.

Другий шлях - орієнтація на Радянський Союз, будівництво соціалізму, відмова від приєднання Чехословаччини до плану Маршала, встановлення планового ведення господарства [2, С.6-7.].

У період 1945-1948 рр. завдяки присутності військових частин радянської армії головною політичною силою Чехословаччини стала комуністична партія на чолі з К. Готвальдом. Радянська присутність дала можливість комуністам республіки вже у квітні 1946 року на виборах здобути 38% голосів.

Поряд з соціально-економічними проблемами комуністи повинні були вирішувати і державно-церковні відносини. Своє ставлення до церкви комуністи розкрили на VIII з'їзді у березні 1946 року. Як завжди, у теоретичних документах комуністи гарантували принцип забезпечення свободи совісті та віросповідання. В політичній практиці все було навпаки. Розгорнулася атеїстична пропаганда. При призначенні на посади перевагу мали активісти Союзу безвірників, які ініціювали рух за відокремлення церкви від держави.

Органи внутрішніх справ Чехословаччини розпустили всі словацькі католицькі організації. Перестали існувати і "скомпрометовані" християнські профспілки. їх поглинув єдиний Революційний профспілковий рух.

У Східній Словаччині найбільше постраждали греко-католики, В 1945 році до греко-католицької церкви у Чехословаччині належало 305 645 вірників [1. С. 37]. Головною лінією політичної орієнтації греко-католиків під керівництвом єпископа П. Гойдича стала демократична партія. У своїх виступах перед вірниками єпископ закликав на виборах 1946 року голосувати за демократичну партію. Саме завдяки греко-католикам у пряшівському та кошицькому округах названа партія отримала високий відсоток голосів виборців. У пряшівському окрузі демократична партія отримала 68.12%, а комуністична партія Словаччини 22,84%; у кошицькому - відповідно 72.55% і 18.96%. Ці результати комуністи не пробачили греко-католикам.

Представники комуністичної партії мали на меті за всяку ціну переорієнтувати греко-католиків на православні центри. Міністр юстиції А.Чепічка заявив: "Католицька церква співпрацює з розвідувальними службами наших ворогів." Ці "аргументи" стали доказом необхідності ліквідації греко-католицької церкви.

В результаті перевороту 1948 року комуністична партія взяла владу у свої руки. Почалось будівництво соціалізму за інструкціями з Радянського Союзу. Було проведено повну націоналізацію та аграрну реформу, прийнято нову конституцію. Президент Е. Бенеш подав у відставку. Правлячою партією стала комуністична партія Чехосло-ваччини на чолі з К.Готвальдом. Еталоном, до якого прагнули комуністи, стала країна рад. Радянські консультанти охопили всі сфери суспільно-політичного життя.

Комуністи вивчали різні варіанти тактики, щоб застосувати проти церкви, яка була компактною, добре організованим цілим. 9 червня 1948 року на зборах Центрального комітету партії К. Готвальд застерівав від ілюзій щодо позиції церкви. На його думку, церква в майбутньому стане основою реакції, яка під прикриттям релігії буде розгортати антидержавну діяльність. 'Я вважаю, - заявив К. Готвальд, що ми повинні взяти курс на відвернення католицької церкви від Ватикану. Ми не хочемо вести ніякі спори відносно ритуалу, просто геть від Риму, в напрямі до національної церкви. Це завдання є дуже складним, необхідно нейтралізувати церкву і взяти її в свої руки, щоб вона служила новій владі" [6. С. 51].

Довгострокову концепцію ліквідації католицької та греко-католицької церков обгрунтували Готвазьд, Сланські та Чепічка. Перший етап до наміченої мети "характеризували чотири завдання: переконати віруючих у позитивному ставленні влади до релігії та церкви; показувати церковну ієрархію як прислужників чужоземної влади - Ватикану; підготувати закони, які б забезпечували державний контроль за церквою та притягували до кримінальної відповідальності за будь-яку спробу зловживання релігією

проти державної політики. Другий етап включав в себе ізоляцію церковної ієрархії та створення нового представника чеського та словацького католицизму - Союзу чеських та Союзу словацьких католиків (з віруючих і священослужителів-авт.), з якими влада розмовляла б як з представниками церкви. На третьому етапі планувалося відокремлення від Рима в такий спосіб: Союзи проголошують католицьку церкву національною, незалежною від Рима, одержують її маєтки та забезпечують посвячення своїх священників.

Наміри та зміст концепції обговорювалися на зборах Інформаційного бюро комуністичних партій у червні 1948 року з радянською делегацією, до складу якої входили: Жданов, Маленков та Сулов. "Вони побажали нам, щоб всі ці наміри здійснилися". - доповідав Сланські своєму керівництву [6, С. 55].

Радянський Союз став прикладом у ліквідації греко-католицької церкви, яку, як "праву руку Ватикану". 1946 року в Галичині, а 1949 року на Закарпатті було ліквідовано. 344 священники в Галичині і 215 на Закарпатті було засуджено на 25 років позбавлення волі тільки за те, що вони не відмовились від своєї віри [5, С. 146]. А єпископа Т. Ромжу фізично знищили.

Весною 1949 року антицерковна політика комуністичної влади в Чехословаччині ще більше загострюється. 24 квітня 1949 року була створена нова церковна комісія з широкими повноваженнями для впровадження нової політики в країні стосовно церкви. До складу комісії увійшли шість членів:

В. Чіроку — заступник голови у ряду;

З. Фірлінгер - заступник голови уряду:

А. Чепічка - міністр юстиції;

В. Клементіс - міністр закордонних справ;

В. Копетскі - міністр інформації;

З. Неєдлі - міністр шкідництва;

Я. Гендріх - завідувач культурно-пропагандистським відділом [6. С. 60]. Головним завданням комісії стало впровадження "радянською досвіду".

Служба безпеки Чехословаччини, яка була під контролем комуністів, робила все, щоб активних греко-католицьких священників нейтралізувати. За допомогу втікачам-бандерівцям у грудні 1948 року священники П. Гучка та Г. Бураніч були засуджені до 15 років позбавлення волі. Священників-втікачів передали до Радянського Союзу, де ті були засуджені [7. С. 268].

Як і в Радянському Союзі, органи влади Чехословаччини відмовляються реєструвати греко-католицьку церкву як таку, що є ворожа інтересам народу. 22 лютого 1949 року жандармерія арештувала 11 монахів оо. василіян у Пряшеві за "співпрацю з бандерівцями". 13 квітня 1950 року

закрили всі монастирі, церкви. За таким же сценарієм, як і в Радянському Союзі. 28 квітня 1950 року в Пряшеві був організований церковний собор, який оголосив рішення про 'самоліквідацію' греко- католицької церкви. У роботі собору взяли участь 32 священники і близько 300 світських осіб. Цей псевдособор одногласно вирішив, що греко-католики Пряшівщини возз'єднуються з Московським патріархатом. Через місяць празький уряд проголосив, що в межах Чехословаччини греко-католицька церква перестала існувати [4, С.147].

Близько 100 греко-католицьких священників на чолі з єпископом П. Гойдичем було заарештовано. 15 січня 1951 року "народний суд" у Братиславі засудив до пожиттєвого ув'язнення за "шпіонаж на користь іншої держави" єпископа П. Гойдича, який помер у в'язниці 19 липня 1960 року. На базі 239 греко-католицьких та 20 православних приходів були створені Пряшівська та Михайлівська православні єпархії, які були підпорядковані патріарху в Москві [3. С. 49].

Ліквідація адміністративним шляхом греко-католицької церкви стала сильним дезінтегруючим фактором у національному житті українців Словаччини, грубо порушила процес їх національного розвитку, викликала значні протиріччя, які до цих пір неможливо подолати. Наслідком штучного втручання держави в релігійне життя став масовий перехід українців у католицьку церкву, а через неї і до словацької ідентичності. У січні 1968 року новообраний секретар комуністичної партії Чехословаччини О. Дубчек з групою однодумців вирішив реформувати політичну та економічну структуру країни, що дало б можливість створити соціалізм у Чехословаччині "з людським обличчям". Серед позитивних починань став дозвіл на легалізацію греко-католицької церкви. 10 квітня 1968 року в залі засідань римо-католицького духовенства в Кошицях зібрались 133 священники з 172 ще живих греко-католицьких священослужителів. У прийнятій резолюції вимагалось, щоб держава визнала нелегітимним рішення пряшівського собору 28 квітня 1950 року. Вимагалось також реабілітувати церкву та незаконно засуджених священослужителів [5]. Виникло питання: кому повинні належати культові споруди-православним, які володіли ними з 1950 року, чи греко-католикам. Ця проблема була вирішена шляхом плебісциту, в результаті якого абсолютна більшість храмів перейшла до греко-католиків. З 210 храмів тільки 5 залишилось православним».

Але повна релігійна свобода та рівні можливості для всіх конфесій настали тільки після падіння комуністичного режиму. У 90-х роках у Словацькій Республіці греко-католицька церква була повністю реабілітована, до всього церковного майна застосована реституція

Список використаної літератури

1. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами і М. Болдижар. - Ужгород, 1996. - 150 с.
2. Приходько В.О "Ніжна революція" в Чехословаччині та формування нової внутрішньої та зовнішньої політики країни / В.О. Приходько. —Ужгород. 1999. - 96 с.
3. Магочій П.Р'Русини наСловенску ПР Магочій — Пряшів, 1994. 216 с
4. Панас К. Історія української церкви К.Панас.—Львів, 1992. - 315 с.
5. Kalendář greckokatolikon na rok 1969,1968№1, - P.47-49.
6. I ac/av Vasko. Neuničena kronika katolícké cirkve v československu po druhé světové válce.-Praha, 1990—P 51-56
7. Letí R. Postavenie greckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945-1968. Historicku easopts, 44,2.1996. P.268.

This article examines the process of liquidation of the Greek Catholic Church in eastern Slovakia as part of a global plan aimed at the Soviet government approval of us influence in post-war Europe and the world.

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

У статті аналізуються державно-церковні відносини у період Закарпатської України і 1944-1946 рр).

Важливою сторінкою в житті закарпатського народу був проміжок часу з листопада 1944 по січень 1946 років. Він увійшов в історію, як період Закарпатської України - адміністративно-політичної одиниці зі своєю законодавчою та виконавчою владою.

Тогочасні події отримують неоднозначну оцінку їх свідків та інших сучасників.

Обрана з'їздом Народних комітетів Народна Рада Закарпатської України на чолі з І.І. Туряницею, провела цілий ряд соціально-економічних перетворень.

Поряд з народногосподарськими проблемами важливе місце в діяльності НРЗУ займали питання державно - церковних відносин. Про це свідчить цілий ряд прийнятих постанов та декретів.

Якщо за часів Чехословаччини та Угорщини на Закарпатті реєстрація народжених, шлюбів, смерті, національної приналежності входила до відання церкви, то згідно Декрету Народної Ради Закарпатської України від 6 березня 1945 року ці функції переходили до органів запису актів громадянського стану. А в декреті від 10 березня 1945 року "Про сім'ю та шлюб" зазначалося, що законним є тільки громадянський шлюб, але, за бажанням, можна було здійснювати обряд вінчання у церкві [2].

Згідно постанови НРЗУ від 5 квітня 1945 року «Про вільну зміну релігії» кожному неповнолітньому громадянину надавалося право добровільно змінювати своє віросповідання та виходити з числа віруючих взагалі. Зміна віросповідання неповнолітніми особами проводилося за заявкою їх законних представників - батьків чи опікунів. Перехід з однієї конфесії в іншу фіксувався у книгах записів актів громадянського стану [2].

З метою дієвішої роботи Народна Рада Закарпатської Облaсті Декретом № 57 від 20 квітня 1945 року створила Управління у справах культів,

до компетенції якого входили «всі справи церковні, релігійні, включаючи впорядкування справ про майно церковних общин та вирішення майнових спорів між ними.»

Важливе значення для становлення нових форм державно – церковних відносин мав Декрет № 54 від 20 квітня 1945 року «Про користування церковним майном», згідно якого все рухоме та нерухоме майно, яке належало до цього часу різним церквам як юридичним особам, переходило в розпорядження общини віруючих дотичної церкви [2]. У вирішенні питань про долю церковного майна могли брати участь і громадяни, які раніше належали до церковної общини, але перейшли в іншу категорію. Якщо ж чисельність таких складала 2/3, то все рухоме чи нерухоме майно первісної церкви переходило у власність нової громади віруючих.

У взаємовідносинах між державою та церквою важливе значення мав стан взаємовпливів між школою та церквою. Копіюючи радянську практику, Народна Рада Закарпатської України прийняла та впровадила в життя Декрет № 58 від 20 квітня 1945 року «Про здержавлення школи» та постанову від 3 липня цього ж року «Про реформу системи освіти Закарпатської України». Справа в тому, що на Закарпатті до радянської влади, крім державних шкіл, були й общинні, церковно - общинні та церковні. Вплив останніх у системі виховання протягом століть був історично визначальним. Нова влада заявила, що навчання та виховання молоді на території Закарпатської України є справою виключно держави. Згідно вищезазначених документів школи всіх категорій (за винятком богословських), а також дитячі садки - материнські школи ставали державними. Будинки, все рухоме та нерухоме майно, які були в користуванні шкіл, і надалі служили потребам уже державних шкіл. Всі вчителі та співробітники ставали державними службовцями.

У школах та дитячих садках забезпечувалася свобода совісті та віросповідання, тобто у них навчалися діти різних конфесій та безконфесійні. Але навчання у школах та дитячих садках не могло «противитися результатам наукового дослідництва.» [2].

У діяльності Народної Ради Закарпатської України, в прийнятих нею постановах і декретах видно сильний вплив політпрацівників Четвертого Українського Фронту. Всі нормативні акти, в тому числі і з питань державно - церковних відносин, були скопійовані з радянського законодавства або ж підготовлені політпрацівниками на місці. В постанові НРЗУ від 25 липня 1945 року «Про відміну вживання назви «греко-восточний» замість правильної «православний» та у заявах про зміну релігії, поданих за чехословацького та угорського режимів ми читаємо: «Вороги народу всяким способом викоринювали з його уст все те, що нагадувало

про зв'язок з руським та українським народом і забороняли назву «православний» [2].

Таким чином, виходячи з наведеного, ми не можемо погодитися з твердженням, що Закарпатська Україна мала ознаки державності. Вона була тільки перехідним етапом для встановлення радянської влади в краї і мала стільки прав та обов'язків, скільки хотіли бачити представники Радянської Армії.

У прийнятих постановках та декретах із питань державно – церковних відносин ми бачимо чимало позитивного. Адже одним із елементів демократичності суспільства є саме відокремлення церкви від держави, школи від церкви, забезпечення свободи совісті та віросповідання. Декрети гарантували ці принципи, але тільки на папері. Вже в другій половині 40-х років спостерігається насильницьке прилучення до комуністичного світогляду, переслідування окремих категорій віруючих. І все це всупереч демократичним законам. Це ї зрозуміло, адже в марксизмі-ленінізмі теорія – діаметрально протилежна практиці. Але практика церковної політики дуже дорого коштувала закарпатському народові греко-католицького віросповідання. До липня 1947 року від греко-католицької єпархії підбрили 73 церкви, 15 священників арештували і вислали в Сибір, трьох убили, п'ятьох засудили на 25 років каторги, а 36-м вдалося втекти [6].

Греко-католиків, як породження Ватикану, вважали агентами іноземних держав, а це означало, що з ними потрібно покінчити. 27 жовтня 1947 року НКВС зробило замах на єпископа Ф. Ромжу, який «незаплановано» залишився живим. Тому акцію змушені були повторити, її завершили в лікарні – 1 листопада того ж року єпископа отруїли.

А 25 серпня 1945 року Московський патріарх урочисто проголосив «добровільне воз'єднання» Мукачівської єпархії з Російською православною церквою.

Отак декрети гарантували нам права. На жаль, лише на папері.

Список використаної літератури

1. Віднянський С.В., Вовканич І. і. *До питання про характер приєднання Закарпаття до СРСР та радянізацію краю (1944–1949 рр.)* (С.В. Віднянський " В кн.: Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20-40-ті роки: Матеріали міжнародної наукової конференції (15–16 вересня 1994 р.). - Київ, 1998.-447 с.
2. *Вісник Паронової Ради Закарпатської України - 1945.* - 135 с.
3. *Евсеев И. Ф Народные комитеты Закарпатской Украины / И.Ф. Евсеев - органы государственной власти (1944–1945 гг.).* - Москва, 1954. - 148 с.

4. Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до Радянської України (1944-1945) і В. Маркусь. - Київ. 1992. 112 с.
5. Макара М. П. Закарпатська Україна: шляхи до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 - січень 1946 рр.) / МП. Макара. - Іжгород. 1995. - 108 с.
6. Нариси історії Закарпаття, т. 2. редкая. І Гранчак. Е. Балагурі. І Гришак [та ін.]. - Ужгород : Закарпаття. 1995. - 663 с.

**STATE - CHURCH RELATIONS IN TRANSCARPATHIAN
UKRAINE**

This paper analyzes the state-church relations during the Transcarpathian Ukraine (1944-1946 years).

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню зв'язку політики та релігій в сучасному політичному процесі України. Аналізується роль релігії та церкви у виборчому процесі в Україні та у державах Східної Європи

Ключові слова: релігія, Церква, духовенство, релігійний фактор, Україна, виборчий процес, політики.

Однією із характерних особливостей розвитку переважної більшості посттоталітарних країн в останнє десятиліття є перехід до демократичних форм управління. В Україні така особливість визначає перебіг усіх політичних і державотворчих процесів. У правовому відношенні це дістає вираження насамперед у пошуках нових підходів до правового регулювання інститутів безпосереднього народовладдя на рівні конституційного права

Головним пріоритетом сучасної національної концепції виборів і відповідно виборчого права і законодавства має бути розуміння того, що вибори - це політичний суспільно-правовий інститут, суттю якого є вияв реальної волі народу, що дає підстави характеризувати вибори як вид установчої влади народу [10, С.4].

Мета нашої статті - комплексно проаналізувати проблему ролі Церкви у виборчому процесі.

Вибори мають дві сторони: офіційну та неофіційну. Під офіційною розуміють заходи, які здійснюються органами державної влади. Неофіційна сторона здійснюється політичними партіями та громадськими об'єднаннями. Законодавством врегульовується як офіційна, так і неофіційна сторони виборчого процесу [11, С.201].

Релігійні організації в нашій країні мають особливий правовий статус, визначений відповідними нормами Конституції України, Законом «Про свободу совісті та релігійні організації». Виборче законодавство не є виключенням.

Конституційний принцип відокремлення релігійних організацій від держави має принципове значення для констатації їх правового статусу у виборчому процесі.

Це положення чітко визначено в ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: « Релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувують кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих компаній кандидатів до цих органів» [4.С.5].

Діюче виборче законодавство забороняє участь релігійних організацій у виборах, але ця заборона не поширюється на членів релігійних об'єднань. Базуючись на конституційному принципі свободи віросповідань, діюче виборче законодавство гарантує громадянам України їх виборчі права незалежно від відношення до релігії.

Агітація піддана жорстким законодавчого обмеження. В законодавствах всіх країн передбачені суворі санкції за порушення виборчого законодавства з тим, щоб виключити тиск на волю виборців, підкуп, втручання державного апарату, посадових осіб на хід виборчого процесу, поставити всіх кандидатів у рівні умови.

В Україні церква відокремлена від держави, але не настільки, щоб не приймані участь у виборах. Навіть коли патріархи церков заявляють, що вибори -це не церковна справа, така таява є дуже у мовною, і наї адує заяви колишнього ЦК КПРС. коли офіційно декларувалось одне, а практично реалізу валось інше. Ієрархам нічого ганьбитися та ховати голову в пісок. Як говорив класик «Жити в суспільстві та бути вільним від суспільства-неможливо». Церква як соціальний інститут зобов'язана демонструвати розуміння світських проблем, а не самоусуватися від них. Надмірна політизація церкви в українському суспільстві пов'язана з високим авторитетом цієї інституції. На думку цілого ряду вчених на політизацію православної церкви вплинув розколом, який сьогодні підтримується різними політичними силами.

Форми взаємодії «церква - політика « під час виборчих компаній в Україні різноманітні: від прямої участі у виборах священнослужителів до підтримки церкви політичних партій або окремих кандидатів у депутати.

За часи незалежності України є чимало прикладів участі церкви у виборчих компаніях. Якщо на виборах до Верховної Ради УРСР 1990 року релігійні організації брали участь у політичному процесі на рівні окремих священнослужителів (до парламенту пройшов митрополит Вінницький і Брашівський Агафангел), то же на парламентських виборах 1994 року церква виступала як відносно самостійний інститу ційний чинник.

Першою оприлюднила своє передвиборче кредо УАПЦ. її архієреї закликали підтримати людей „щирої християнської тотожності" і дати відсіч атеїстам, а також демагогам.

Значну активність у передвобчій компанії проявляла УПЦ. Єпископи Черкаський і Канівський Софроній та єпископ Львівський і Дрогобицький Августин отримали благословення на участь у виборах від Синоду УПЦ 8 березня 1994 року. Хоча Московська патріархія, у канонічній єдності з якою перебуває УПЦ, закликала священнослужителів утриматися від висування власних кандидатур у Федералні збори Російської Федерації, оскільки у випадку їх обрання у парламент, що працює на професійних засадах, це унеможливить виконання ними пастирських обов'язків. Священник Глеб Якунін відмовився зняти свою кандидатуру із списків блоку „Вибір Росії“¹, за що був позбавлений священницького сану а пізніше взагалі відлучений від церкви.

Українська ПЦ-Київського патріархату закликала віддати свої голоси „за справжніх патріотів“ О. Шевченко, В.Червонія та М. Поровського [6].

Українська греко-католицька церква заборонила своїм священнослужителям висувати свої кандидатури в депутати. У спеціальному Посланні ієрархи УГКЦ закликали вірників обов'язково взяти участь у виборах. Не голосувати за кандидатів із системи минулого, які закликають за повернення до тоталітаризму. Не голосувати за кандидатів крайніх радикал-націоналістичних поглядів [7]. Тоді підтримку УГКЦ отримали В. Чорновіл, В. Пилипчук, С.Пронюк.

Вплив протестанських церков на парламентські вибори в Україні 1994 року був майже відсутнім.

Але саме ці вибори змусили аналітиків зрозуміти, що церква здатна відігравати значну роль у політичному житті країни. Різні політичні сили намагалися використати авторитет церкви у своїх цілях.

Кому ністична партія України, за свідченням газети «Україна молода» пропонувала прохідні місця у передвиборчому списку УПЦ МП, але церква, як відомо, відмовилась від цієї пропозиції.

У 2002 році адміністратор управління об'єднаної Християнської Церкви Живого Бога Любов Фелдеші з Мукачева у партійному списку Партії зелених України значилась під номером 34.

В українській виборчій компанії церковний компонент присутній у гіперпрофорованому вигляді. Це один із центральних моментів політичних партій, які приймають участь у виборах. Церковні нагороди -як політичний піар та форма агітації в період передвиборної компанії.

Ще в 1998 році в десяти посткомуністичних країнах були проведені соціологічні дослідження. На запитання „Як сильно впливають Ваші переконання на Вашу політичну позицію?“ про сильний вплив повідомили 23,1% поляків, 27,9% словаків, 19,2 українців. Про те, що релігійні переконання зо-

всім не впливають на політичну поведінку заявили 62.4% опитаних (47.9% східних німців, 77,1% угорців. серед українців - 68,8%) [5, С.245].

Активну роль у політичному житті Словацької Республіки відіграє католицька церква, і це не випадково, бо до неї належить 69% населення країни.

Напередодні виборів 1998 року архієпископ Ян Сокол заявив, що політика є суспільною справою, і представники церкви повинні мати свою власну про розвиток справ у суспільстві».

За два тижні до вересневих виборів 2002 року католицький архієпископ Ян Сокол, критикуючи діяльність «Смер», заявив: «Ми не будемо голосувати за партію, лідер якої, користуючись особистим телевізійним каналом, розбещує всю націю і особливо найбільш незахищену її частину - молодь!»

Партія «Смер»- своєрідний партійно-політичний феномен на словацькій політичній сцені, як програмно проголошує вона себе - партія третього шляху [3, СІ 12]. У відповідь один із лідерів «Смера» Роберт Фічо заявив: «Це безпрецедентне втручання церкви в політику робить питання про відокремлення церкви від держави актуальною для «Смера» проблемою».

В Польській Республіці католицька церква відіграла важливу роль у встановленні громадянського суспільства.

Висновки. Виборчий процес є явищем динамічним, яке піддається видозмінам залежно від умов, в яких відбувається. Ще лпнамічнішими і важко прогнозованими є інтенсивність та ефективність використання учасниками передвиборчих перегонів релігійного чинника та Церкви у виборчому процесі. На наше переконання, інструментальне використання учасниками передвиборчих перегонів Церкви та д> ховенства у виборчому процесі є ефективним настільки, наскільки самі Церкви піддаються такому маніпулюванню.

Також внаслідок аналізу правового регулювання впливу Церкви на виборчий процес у країнах Східної Європи ми бачимо, що немає меж для удосконалення національного законодавства.

Список використаної літератури

1. *Академічне релігієзнавство [за наук, ред проф. А. Колодного]. - К.: Світ Знань. 2000. - 862 с. 2.*
2. *Бондаренко В. Релігія і політика ' Віктор Бондаренко, ' Людина і світ. 1998. - №2.-С. 25-28.*
3. *Дорош Л. Сюсько І. Політичні зміни в країнах Центрально-Східної Європи: рік 2002- завершення трансформації? Регіональні студії 2000 МШ5 -С. 112*
4. *Законодавство про свободу совісті, релігії та переконань. Ужгород, 2001 -С.5*

5. Єменський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. - К., 2002.- С.245
6. Звернення Синоду Української Православної Церкви -Київський Патріархат з нагоди виборів.-К.:Прес-служба УПЦ КП.1994
7. Звернення Синоду єпископів Української Греко-Католицької Церкви до Українського народу-Львів. Прес-центр УГКЦ. 27лютого 1994р.
8. Конституционное право зарубежных стран/, Под редакцией проф. ВО Лучина. М.2001 315 с/
9. Про ситуацію в Україні. Слово архієрейському Собору.//Ноосфера-1993 Листопад-С 4.
10. Самостійна Україна.-1994.-№б
11. П. Станівчук М.І/Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики. Автореферат дисертації на юбуття наукового ступеня кандидата юридичних наук К. 1999 -С. 4

ELECTORAL PROCESS AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS.

The article investigates the link between politics and religion in modern political process in L kraine The role of religion and the church in the electoral process in Ukraine and Eastern European states. Keywords religion Church, clergy, religious factor, Ukraine, electoral process, politicians

ДЕРЖАВА ТА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті аналізується розвиток державно-конфесійних відносин в Чехословаччині в 20-30 роках ХХ століття. Особлива увага приділяється відносинам Католицької церкви Чехословаччини та Ватикану.

Одним з невідкладних завдань у новій Чехословацькій республіці було врегулювання відносин між державою та церквою, яке означало, перш за все, налагодження відносин між державою та римо-католицькою церквою. Але уряд не міг не враховувати критичне відношення ліберальної інтелігенції до католицької церкви, лозунгами якої були: «Після Відня - Рим!», «Рим має бути чехом засуджений!» і т.п. Зруйнування Маріанського стовпа (пам'ятник перемозі католицької Праги над шведами-лютеранами, яку отримав народ у XVII столітті) на Староместській площі 3 листопада 1918 року стало сигналом до стихійного зведення рахунків з Римом, з католицизмом. Католицьке духовенство стало предметом гострої критики в школах і на різних зібраннях. Була проведена часткова конфіскація церковного майна шляхом проведення земельної реформи. Антицерковна боротьба не набрала більш серйозної форми лише тому, що проти неї виступила католицька Словаччина та греко-католицька Підкарпатська Русь.

А в католицькій церкві керівництво справами взяла на себе громадська організація духовенства «Єднота». Понад 90 відсотків чеського кліру стали членами «Єдноти», а комітет цієї громади розробив влітку 1919 року «Пропозиції духовенства по відродженню католицької церкви», які були передані делегацією у складі Маріана Благи, А.Колісека, Фр. Кроухера та Войтеха Шанди Римському Папі Бенедикту XV. Серед пропозицій були: 1) створення чеського патріархату; 2) розширення церковного самоуправління та можливість залучення до нього мирян; 3) проведення літургії на національній мові; 5) підготовка священників на місцях 6) можливість прийняття celibату на добровільній основі.

Коли ж делегація повернулася з Рима з жалюгідними результатами, які зводились до дозволу на проведення слав'янської літургії та права в процесі меси читати св. Апостольське послання і Євангеліє чеською мовою. «Єднота» ідейно розкололася на стриманий і в кількісному відношенні найсильніший центр, на лівих та правих радикалів.

Невдоволені священики 8 січня 1920 року заснували свою Чехословацьку церкву, яка на час перепису населення 1921 року нараховувала 600 тисяч. У 1930 році кількість вірників цієї церкви досягла 800 тис. членів [5].

Взаємини католицької церкви та держави ще довго залишалися напруженими. Чехословацький уряд зробив спробу відокремити церкву від держави. Народним зборам був запропонований проект конституційної грамоти, параграф 121 якої передбачав: "Між державою і церквою нехай буде встановлено відокремлення". Але ця пропозиція не була прийнята, позаяк не отримала достатньої підтримки серед депутатів Народних зборів. Вирішальну роль під час дискусії відіграла фракція словацьких депутатів, яка категорично вимагала, щоб текст параграфу 121 було змінено або повністю випущено. Досягнутий компроміс мав вплив і на формулювання інших статей основного закону. Словацькі депутати зобов'язалися не вимагати закріплення автономії Словаччини в конституції. В результаті голосування (12 проти 4) перший варіант тексту було відхилено і запропоновано новий: "Відносини між державою і церквою встановлюються на засадах самоврядування церкви з урахуванням особливостей законів держави". Згідно з цим текстом церкві залишалось майно і державна підтримка. Параграфи 117-133 конституції впорядковували відносини держави і церкви. Свобода совісті та віросповідання дозволяли повну свободу релігії! і свободу бути невіруючим, належати до будь-якої церкви, визнаної державою, чи бути атеїстом. Конституційне закріплення рівності всіх конфесій усунула колишню пріоритетність римо-католицької церкви [4].

Але соціалістична фракція не заспокоїлась досягнутим: на засіданні Народних зборів вона запропонувала новий проект закону про відокремлення церкви від держави, подібний до французького варіанту (1905р). Згідно з цим законопроектом всі релігійні міроприємства повинні були проводитися під прямим наглядом держави, церковне майно підлягало конфіскації тощо. Фракція словацьких депутатів знову виступила проти цих пропозицій.

Не сприйняли проект і інші політичні фракції. Опір був настільки великим, що проект закону не набрав голосів навіть для слухання в парламентських комісіях. Питання відокремлення церкви від держави було відкладено до невизначеного часу.

У середині 20-х років пропозиція відокремлення церкви від держави знайшла відображення в програмах аграрної, народно-демократичної, соціал-демократичної та комуністичної партій. Налагодження офіційних дипломатичних відносин з Ватиканом у 1920 році дало можливість поступово впорядкувати взаємини між державою і церквою. При врегулюванні державно-церковних відносин уряд Чехословаччини не міг не враховувати зміну геополітичного обличчя Європи та роль у ньому Ватикану. Але у 1925 році між Чехословаччиною та Святою столицею виник конфлікт П'ятсот десяту річницю з дня смері і Яна Гуса в Граді відзначали з особливими урочистостями а Ватикан вбачав в цьому провокацію і в знак протесту відкликав свого нунція Мормадді [4].

Але уряд не міг не враховувати той факт, що близько 80 відсотків громадян залишилися вірниками католицької церкви, тобто з 13 929 000 населення 10 617 000 були католиками. Було зрозуміло, що у випадку відокремлення церкви від держави буде втрачено вплив на католицьку церкву, що дасть можливість утвердитися промадярській орієнтації у Словаччині і Підкарпатській Русі і виразно зміцнити тамтешній сепаратизм. Подібна ситуація мала місце і в Судетах. Підготовка священнослужителів без державного нагляду могла б бути спрямованою не на користь держави.

Тільки дипломатичні стосунки з Ватиканом давали можливість уряду республіки домогтись співпадіння державних кордонів з кордонами єпархії. Розуміння у необхідності вирішення цього питання урядом Чехословаччини та Ватиканом було досягнуто. Але вирішення проблем просувалося дуже повільно.

Завдяки тривалим взаємним дипломатичним зусиллям лише у 1927 році між Чехословаччиною та Ватиканом було укладено *Modus Vivendi*, який вирішував питання кордонів єпархій Словаччини та Підкарпатської Русі, порядок призначення вищих церковних ієрархів. Остання проблема виникла тому, що уряд Чехословаччини призначив нових єпископів. Держава змушена була забезпечити тимчасове керівництво церковними маєтками, ординарі і яких померли (рожнявський, кошіцький та спішський єпископи) або покинули країну (бансько-бистрицький єпископ).

Якщо в період Австро-Угорщини цісар особисто *viae* право призначати архієпископів, єпископів, каноників та генеральних вікаріїв, то 21 листопада 1921 року папа Бенедикт XV проголосив, що ці привілеї не поширюються на новостворені державні утворення. Апостольська столиця запропонувала узгодити ці питання з новими державами [2].

У відповідності з *Modus vivendi* призначення церковних ієрархів попередньо повинні були узгоджуватись з чехословацьким урядом, який з політичних мотивів залишав за собою право не погодитись з пропозицією.

29 березня 1928 року уряд республіки створив спеціальну комісію, що розробила детальний план реалізації договору, який задовільнив би як потреби церкви, так і інтереси держави. Виникла необхідність вирішити угорські претензії на частину церковних маєтків у Словаччині. Лише в кінці 1933 року комісія вислала свої пропозиції у Ватикан. У листопаді 1936 року Ватикан у відповіді до Праги повідомив, що реалізацію проекту доцільно проводити в два етапи. Перший етап повинен включати в себе зовнішнє розмежування епархій, тобто об'єднання їх кордонів з державними. Другий етап пізніше визначив би внутрішнє розмежування, тобто нові кордони епархій в рамках Чехословацької держави. Врешті решт 2 вересня 1937 року вийшла папська була "Ad ecclesiastici regiminis incrementum" про зовнішнє розмежування чехословацької епархії.

Святкування католицького Святовацлавського Міленія у 1929 році показали повну зміну у взаєминах церкви та держави. Уряд оголосив цей захід загальнодержавним. Наступною визначною віхою у державній церковній політиці став загальнодержавний з'їзд католиків Чехословацької республіки у 1935 році, на якому влада з усіма почестями, які належать папському суверену, офіційно привітала папського легата кардинала Вардієра.

Страх за майбутнє католицької культури в країні після 1918 року пробудив до нового життя католицький політичний рух. Однак партіям з християнськими програмами не вдалося отримати більшість католицьких виборців: під час виборів 1920 року народна партія одержала 33 мандати, а у 1925 році - 31 мандат; словацька народна партія - 23 мандати, у 1929 році - 25 мандатів. Однак у грудні 1935 під час виборів президента католицькі партії голосували за доктора Бенеша, чим забезпечили неможливість перемоги фашистської реакції.

Список використаних джерел

1. *Bližšievid'nar.vl.č. 113/1923Zb.z. an.*
2. *Bližšie pozrizák.č.125'1927 Zbz. an.*
3. *Cholnoky, Ev. UNGARN.UNGARNSLASD UND VOLK. Budapešť 1917*
4. *Mosný,P.:Československy menšinový problém v mezinárodných zmluvách po prvej světověj vojně. Právněhistorické studie č 31/1990. vydává Academia, vydavatelstvo ČSAV, Praha pozři tiež Čt. 10-13 z.č.507 1921 Zbz a n. zo dna 31.12.1921*
5. *K tomu pozři tiež úst. z.č. 121/192(1 Zb.z.a n.*
6. *K tomu pozři § 6. Z č 126 1920 Zb Z a n. a jeho přílohu A*
7. *PEROUTKA, E: Budování státu lil. díl, lidové noviny, 1991. Praha*
8. *K tomu pozři ustanoveni} *' / a nasi Z.č. 126/1920 Zb.z.a n*
9. *K lomu pozři § 3 ods 1 nar. vl. č. 356/1920 Zb.z a n.*

10. K tomu pozri vi.naï: č. 93/1928 Zb.z ana vl.nar.č. 174/1928 Zb.z. a n.
11. JI. Kpostaveniu najvyšších správnych orgánov ďalej vid' Z. č. 1 n2/1937 Zb z. an
12. Rozuměj celej, xrátane Rusińska (poznámka ES.)
13. S'apr. do Košickcj župy začlenil tie územia Užliorodskei a Zemplinskcj łupy, ktoré spadajú do ČSR a neboli odevzdané do správy Prikarpatskej Rusi (zvýraznil ES.)
14. Napr. zákonmi podkarpalskoruského sněmu (poznámka KS.)
15. V § 2, písm.c narvi. č. 356/1920 Zb.z. an.
16. Sariadenie vlády č.84/1926 Zb z a n.
17. SCHELLE,K.: Správní organizace Zakarpatské Ukrajiny v letech 1919-1938, Právněhistorické studie č. 30/1989, vydává Academia, vydavatelstvo ČSAV, Praha
18. SZANA.A.: UN GARN, Gotha 1922,Justus Perthes

STATE AISD THE CATHOLIC CHURCH IM CZECHOSLOVAKIA 20-30 TWENTIETH CENTURY

This article analyzes the development of church-state relations in Czechoslovakia 20-30 years of the twentieth century. Focuses on the relationship of the Catholic Church and the \ atican.

*Палінчак Микола Михайлович,
Вайнагій Іван Іванович,
Ердеvdій Микола Андрійович*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ПІСЛЯ СОЦІАЛІЗМУ

Дана стаття присвячена питанням розбудови державно-церковної взаємодії Польської Республіки у постсоціалістичній період. Проаналізована особлива роль Католицької церкви та католицизму як одного з основних чинників польської ідентичності.

***Ключові слова:** державно - церковні відносини, релігійні організації, конфесія, релігія, церква, конкордат*

Сьогодні в Україні відсутня єдина концепція державної політики в сфері відносин з релігійними об'єднаннями. Модель взаємовідносин між державою і церквою в нашій країні знаходиться в стадії формування

Зміни, які проходять зараз у східноєвропейських країнах, торкаються всіх сфер суспільного життя, ставлять питання, які вимагають нових відповідей та нових рішень. Серед проблем, які знаходяться в активній трансформації слід віднести і питання місця церкви та релігійних організацій в структурі суспільства, про характер їх відносин з державою.

З метою вдосконалення конституційно-правового регулювання таких відносин важливим є використання позитивного досвіду інших постсоціалістичних країн.

Метою даної статті є аналіз змісту та практики державно-церковних відносин в Польській Республіці.

Церква і польська держава мають тенденцію до підтримання дружніх зв'язків, але так було не завжди. Це тривало до запровадження комуністичних законів на землях Польщі в кінці другої світової війни. Зараз іде тенденція до зменшення скептичного ставлення до католицької віри.

Католицизм є універсальною релігією з централізованою структурою, але кожен місцевий костел має свою специфіку. У свідомості поляків католицизм є релігією, що однозначно пов'язана з польською самосвідомістю. Зв'язки релігійної ідентичності з ідентичністю націо-

нальною становлять міцне, загалом безрефлексивне, сплетіння відчуття одночасної приналежності до польського етносу і до католицизму. Свідомість такого типу значно зміцнилася в результаті перебігу історичних подій, перш за все внаслідок розділів, які протягом більш ніж 100 років позбавляли Польщу державності. Тут важливим є той факт, що на політичну ворожість накладалася і релігійна «чужинність», внаслідок якої навіть у сучасній Польщі німців вважають виключно протестантами, в той час як росіян (білорусів, українців, які отримали понятійне прізвисько «руські») - тільки православними.

У цей час також зміцнилася і роль католицької церкви як захисника польської самосвідомості і заступника народу. Після короткого періоду державної самостійності і незалежності у 1918-1939 рр. у Польщі, підпорядкованій Радянському Союзу, ця роль зберігалася до самого краху комунізму. Такий специфічний комплекс католицизму і національної церкви можна розглядати з точки зору категорій громадянської релігії, пов'язаних з патріотизмом та взаємозв'язком між релігійними і національними святами. Це знайшло своє відображення у символіці (порівняння Польщі з Христом, що страждав на хресті), або у компенсаційному месіанстві, що пророкувало польському народу важливу роль у Європі та світі [17]. Католицька церква у Польщі у цих історичних і політичних умовах виробляє особливу теологію народу, наслідком якої є сакралізація цього поняття і пов'язаних з ним цінностей.

Важливою рисою католицизму у Польщі, пов'язаною з історичними обставинами, стало розширене розуміння релігії, що торкалося також позарелігійних сфер, а загалом - його зв'язок з політичною опозицією. Це також торкалося участі у релігійному житті і діянь церкви. Цей перший аспект виразився у зв'язку з церквою осіб, байдужих до релігії або навіть невіруючих, з лівими поглядами, що відображають ортодоксальність Польської Об'єднаної Робітничої Партії (ПОРП). Це особливо очевидно проявилось у вісімдесятих роках минулого століття після утворення «Солідарності», коли участь у релігійній службі трактувалася як форма протесту проти політичної влади. Другий аспект, інституційний, виразився у позарелігійних функціях церкви, яка стала захисником прав людини, легалізувала опір проти політичної державної влади, а після проголошення у 1981 р. військового стану підтримувала активних членів «Солідарності», яких переслідували. Церква стала знаком свободи і анклавом правди, уневільненої політичною цензурою. Церква також стає символом надії на політичну незалежність і демократизацію життя. Ці роздуми можна коротко підсумувати наступним чином.

1. У Польщі церква відігравала таку ж роль, що і в традиційних суспільствах. Комуністична ідеологія, яка була присутня у всіх сферах життя поляків, створила контрідєологію, основною дієвою особою якої, символічною та політичною, стала церква.

2. Церква і її прихожани були значною мірою «акушерами» громадянського суспільства. Амвони, катехітичні зали, конференц-зали при монастирях стали місцями, в яких відбувалися публічні дебати з найважливіших і найболючіших питань.

3. Засобом вираження громадянського суспільства став релігійний ритуал: процесії, паломництва, участь (у тому числі і невіруючих) у службах і молитвах, зустрічі з паломником-Папою.

У цілому релігійність поляків у період, що передував реформам, характеризувалася прив'язаністю до ритуалу, сильним зв'язком з церквою. Релігійна наука, що досліджувалася соціологами релігії у різні періоди, в тому числі у 70-і та 80-і роки минулого сторіччя і пізніше, знаходилася на досить низькому рівні. Католицькі еліти, що характеризуються як поглибленим знанням, так і переживанням релігії, становили у кількісному вираженні незначну меншину. Релігійність у Польщі була переважно національною, традиційною. Однією з характерних рис її була релігійна соціалізація і громадський контроль за релігійною приналежністю, передусім в аспекті релігійної практики. Ці риси добре узгоджувалися з політикою Примаса Тисячоліття, Стефана Вишинського, який чинив тиск на єдність церкви при одночасній відмові від диференціації пастирства і небажанні реформ, зокрема, пов'язаних з реалізацією ухвал II Ватиканського Собору. Зрештою, слід зазначити, що це мало своє глибоке обґрунтування - як у типі набожності Примаса, так і у його концепції захисту від загрози атеїзації і маргіналізації Костелу. Цей період добре характеризує метафора про церкву як про «осаджену твердиню». У той же час це не означало ототожнення всіх католиків з офіційною моделлю. У Польщі також тривала практично непомітна і фрагментарна модернізація, яка викликала зміни і у релігійності: селективність у прийнятті віри і дотримання моральних католицьких норм, особливо у сфері обрядів і звичаїв. Ці риси релігійності приводять до висновку, що в Польщі після II світової війни, хоча і неявно, відбувалася приватизація релігії [5, S.223-233]. Церква вступає у трансформацію з великим капіталом суспільної поваги і довір'я - у соціалістичній державі у 80-і роки минулого сторіччя, за даними різного роду опитувань, біля 80% населення декларували переконання, що церква належним чином служить суспільним інтересам. Внутрішні напруження у середовищі

церкви, пов'язані, скажімо, з реформаторськими постатями католиків, були невідомі загалу. Публічні дебати з проблем релігії, церкви або моралі не проводилися. Костел представлявся сильним, компактним і акцентованим клерикальним авторитетом (на відміну від слабого і безсилового мирського загалу), дисциплінованим, зі стрункою ієрархією.

Трансформування приносить радикальну зміну інституційного ладу Польщі. Що характерно, це значною мірою безпосередньо пов'язувалося з реакцією на описані дії католицької церкви - впровадження уроків релігії у публічних школах (катехізис був формально відмінений у 1961 р.). ініціативи у справі впровадження повної заборони абортів, участь у пропаганді прискорення підписання конкордату з Апостольською Столицею Ватиканом, дебати, присвячені новій конституції. Під цей вплив поступово підпадали всі важливі для суспільного життя інститути, крім, здавалося б, католицької церкви, яка (як і у часи розділів Польщі і після II світової війни) одна зберігає інституційну цілісність, і чию тотожність не порушують події „тихої революції”.

Послідовність діяльності церкви найбільш виразно помітна у сфері політики, зокрема, під час парламентської виборчої кампанії 1991 р. Польські єпископи говорили про це на численних пленумах та конференціях, а їх відозви до віруючих мали багатомірний характер.

По-перше, вони закликали до у часті у голосуванні, борючись проти пасивності, аргументуючи це тим, що „ніхто, тим більше віруюча людина, не може бути байдужим до того, якою буде політична спільнота, в якій їй доводиться жити” [9].

Голосування також дозволить католикам вибрати тих людей, які гарантуватимуть у стрій і розвиток держави, близький католикам, або такий, що найбільше відповідає християнському баченню людини і громадським засадам Костелу. Згодом єпископи дещо деталізували цей образ:

„Християнин не може вибрати такий у стрій, який відмовляє Господу у участі у публічному житті. З цих позицій і слід аналізувати програми партій, що йдуть на вибори, і оцінювати їх чесно, у відповідності до об'єктивних принципів християнської етики” [3].

У інших листах Єпископату риси кандидатів, що розглядаються у відповідності до наведених вище принципів „об'єктивної християнської етики”, підлягають певному уточненню.

Це мають бути „люди чесні і мудрі, що визнають євангелійну систему цінностей і польську християнську традицію”, оскільки вони „гарантують дотримання ідентичності Народу і його християнських цінностей”, які „відповідають за охорону життя людей від моменту його зародження”. Більш широко викладені негативні риси потенціальних кандидатів.

Кандидатами не повинні бути люди, які:

- виступають проти катехізису у школах, які „з отриманого права на Господа у польській школі намагалися зробити суто дилетантське вогнище інквізиціг', „чи можна їм довіряти у майбутньому ?”
- віддають перевагу такому устрою, який „під виглядом світоглядного нейтралітету викидають Бога зі своїх структур”;
- ..стоять поза польською християнською традицією”.

Офіційна позиція Єпископату Польщі також містила і наступне твердження:

..Єпископат не має справи з жодним з передвиборчих списків. Пастирі душ дають зобов'язання, що у церквах і каплицях не буде проводитися виборча кампанія і агітація” [3].

У той самий час у Матеріалах більш пізньої 250 Конференції Єпископату ми читаємо, що „слід згуртуватися навколо декількох виборчих комітетів, що стоять на позиціях цінностей, які узгоджуються з християнською етикою і католицькою суспільною наукою” [18. S. 25], що фактично вказує на підтримку конкретної партії - Католицької виборчої акції. Крім запевнень і наказів, щоби церква не дозволила себе використати у політичній діяльності і агітації, партії правої орієнтації використовували підтримку церковних структур і духовенства, що лунала з амвонів у дні виборів. Священики, разом з останнім перед виборами Комюніке Єпископату, отримали з деяких єпархій "документ, в якому згадуються ті "декілька виборчих комітетів". Священики взагалі трактували цей лист як вираз офіційної позиції Єпископату. Справа про "виборчу інструкцію" так і не була в'яснена. Відомо тільки, що конференція Єпископату не голосувала по питанню підтримки якої-небудь партії і була, як здається, наслідком ініціативи частини єпископів (важко, однак, допустити, що таємничий лист був розісланий без відома примаса Глемпа)" [8, S. 12].

Очевидно, що ксьондз, який отримав таку інструкцію, не мав трактувати її як позицію Єпископату, оскільки вона не була підписана. Про це свідчать і слова одного з єпископів:

"Я тоді ще не був єпископом, але теж... отримав разом з комюніке Єпископату не підписану виборчу інструкцію і викинув її у кошик. Але ж викинули не всі" [13, S. 117].

Траплялися і свідчення, курйозні з точки зору держави, що демократизується, і таких прав як рівність всіх громадян, незалежно від віросповідання, статі або етнічної належності. Єпископ Юзеф Міхалик повчав вірників:

"Я неодноразово говорив і буду повторювати: католик зобов'язаний голосувати за католика, християнин - за християнина, мусульманин

- за мусульманина, єврей - за єврея, масон - за масона, комуніст - за комуніста. Хай кожен голосує за того, чия совість йому подобається" [25, S. 191].

Аналогічно під час передвиборчої акції двох кандидатів на посаду президента. Олександра Квасьневського і Леха Валенси, у 1995 р. у переддень виборів Єпископат опублікував лист, в якому закликав вірників віддати свої голоси за особ}, яка „представляє високий моральний рівень, є захисником фундаментальних і невід'ємних прав людини, в тому числі і права на життя від самого початку до смерті" [7. S. 5]. У тому ж листі кілька попередніх абзаців застерігали, що було би надзвичайно погано, якби представник "нав'язаної польському народу чужої ідеології" претендував на "найвищий пост у Польщі". Вже раніше, у 1991 р.. у проповідях єпископів з'явилися декілька питань до самих себе: позитивні і негативні риси кандидатів (до парламенту або сейму), критерії, якими мають керуватися виборці, а також питання, чому має служити обрання того чи іншого кандидата. І, нарешті, важливе питання про те, якою державою має бути Польща.

У інтерв'ю, що було дано у 1991 р., єпископ Алоїзи Оршулік на питання редактора: "На що звернути основну увагу - на належність кандидата і його етичні характеристики, чи на його компетентність?", відповів, що "католик-виборець має дивитись, чи кандидат відповідає всім критеріям. Важливими є етична сторона життя, погляди людини. Вірники визнають трансцендентну придатність кандидата і відповідність його поглядів позиції держави".

Це знайшло своє відображення і у суперечках, що точилися навколо проєкції конституції, яка остаточно увійшла в життя поляків у 1997 р. Суперечка торкалася, між іншим, формули, що описує взаємовідносини між державою і церквою. Записана у проєкті формула відокремлення церкви від держави була засвідчена церковною стороною. Позиція Конференції Єпископату Польщі у питаннях нової конституції містила також елементи критики проєкту та постулати:

"Вважаємо також за необхідне відобразити у тексті конституції найбільші цінності польського народу, цінності, що творили його історію і долю, цінності, тісно пов'язані з євангелізацією суспільства. Слід вилучити з конституції формулу про відокремлення католицької церкви від держави. Конституція має визнати католицьку церкву юридичною особою публічного права".

До цього додається меморандум 1947 р. як вираз солідарності з пропозиціями, що у ньому містяться. Там ми, між іншим, знаходимо наступні і теократичні формули: "Річ Посполита, як суспільне і політичне

зібрання польського католицького народу, має бути у конституції християнською державою, яка визнає Бога в якості верховного владика, бере участь у актах віддання шани Богу і цінить католицьку совість громадян, полегшуючи визнання ними віри і досягнення кінцевої мети".

Єпископи формулювали місце Польщі у більш широкому контексті - цілого світу, і, перш за все, перед перспективою входження до Європейського Союзу - Європи. У пасторському листі Єпископату Польщі від 30 червня 1991 року у контексті року випробувань, пов'язаних з катехизацією у школі, було задано питання, яке пізніше було визнано дуже характерним і багаторазово цитувалося: "Добігає кінця друге тисячоліття Христової ери, а для євангелізації все ще характерні скоріше завдання, аніж звершення. Неможливо Боже Слово і Боже Євангеліє міряти тимчасовими успіхами. Чи Європа не має, однак, права спитати, чому саме Польща почала безкровний бій за нову формацію людини?".

Ми переконані про загальну роль, яку відіграє Польща, польський народ і польський католицизм разом з церквою у діяннях світу і Європи. Ідеї християнської держави протиставляється Західна Європа як "земля порчі", що хоче підкорити Польщу, приносячи сімейний розлад, втрату віри, численні аборти, пропагуючи "озвіріння людини" шляхом забезпечення її працею, хорошою їжею, розвагами і сексом" [10. S 9].

У цьому питанні, як і у інших, протягом минулого десятиріччя можна помітити поки що слабку, але виразну, еволюцію, для якої ключовим став візит польських єпископів у Брюссель у 1997 р. Вона, щоправда, не ліквідувала критичні оцінки, однак поруч з ними з'явилися заяви, що однозначно схвалюють входження Польщі до Євросоюзу. З'явилася також абсолютно нова риса - критика з боку деяких єпископів щодо тих, хто займає позицію, близьку до позиції саме ієрархів церкви перед візитом у Брюссель. Наприклад, єпископ П'єронек публічно стверджував, що "не можна використовувати церкву для європейської демагогії і підігрівання антиєвропейських настроїв. Об'єднаній Європі немає альтернативи" [22, S. 130].

У 2000 році єпископи говорили про подібні проблеми, однак, змінюється розстановка акцентів. Примас Глемп у інтерв'ю "Відомостям КАІ" 18 травня в якості найбільшої загрози для Польщі назвав ідеологію секуляризму, втрату духовних цінностей, сектантство, а у перспективі об'єднання Європи та іслам. Там же він позитивно окреслив роль християнства у процесах об'єднання Європи, формулюючи релігійне послання:

"Сьогодні церква хоче дати людям те ж саме: стверджувати, що вище економіки стоїть правда, що окрім прибутку є місце і для любові, що більш важливо "бути", а не "мати". Це фундаментальні принципи, які ми хочемо нести людям" [10].

Архієпископ Генрик Мушиньскі, митрополит гнєзненський, у інтерв'ю в березні 2000 року з нагоди зустрічі у Гнєзно семи президентів також наголошував на питаннях релігійних цінностей як елементу ідентичності Європи. На запитання журналіста про можливу роль Польщі він не говорив про "створення нової людини в Польщі", що мало би стати повчальним для Європи. а стверджував, що "єдність визнання зобов'язує нас, як християнський народ, нести назовні то, що є важливим для християнства: свідчення життєвості віри. Перш за все - через Євангеліє, і щоденно. Богослужіння має свій сенс тільки тоді, коли воно є доповненням свідчення життя". На закінчення свого інтерв'ю архієпископ розповів про попередні свої розмови з політиками, стверджуючи, що в інших країнах розуміння цієї ідеї було навіть кращим, ніж у Польщі. "Тут ступінь викорінення є більшою у певних середовищах". Тим самим порівняльні акценти розставлені інакше - Польща не є тільки країною, у якій інші мають чомусь вчитися, але і навпаки-поляки повинні переймати у інших країн Європи щось, що має більшу цінність. З'являється нова, інша "оптика", крізь яку оцінюються взаємні стосунки Польща-Європа, поляки - інші народи.

Архієпископ Юзеф Жицінський стверджує, що те, "чи збережемо ми свою католицьку ідентичність у Європі, що змінюється, залежить не від політичних рішень, а від того, чи зможемо ми глибоко вірувати у Бога, вносячи в нові умови життя свідоцтво любові до Христа. Якщо нам бракуватиме глибокої і живої віри, навіть якщо ми опинимось поза структурами Союзу, молоде покоління буде шукати інших взірців у житті, чужих християнству, наслідуючи стиль, який вони бачать у засобах масової інформації або під час виїздів за кордон". З його точки зору, побудова об'єднаної Європи є спільним завданням всіх європейців і полягає у створенні спільноти духу, яка виростає зі спільного коріння християнської культури. Заслуговує на увагу також той факт, що єпископи не брали у часті у черговій президентській кампанії, що тривала з осені 2000 року. Кількість публікацій, що торкалися політики на початку 90-х років минулого сторіччя, у багато разів перевищувала дані для 2000 і 2001 років. Наприклад, у хід парламентських виборів єпископи втрутилися тільки перед виборами - 25 серпня 2001 року у Ченстохові з нагоди свята Богоматері Ченстоховської. готуючи адресований до вірників документ "Слово Пастиря Ради польського Єпископату перед парламентськими виборами".

У листі вказувалося на загрозу, передусім морального плану, пов'язану з переходом влади до лівих і ліберальних угруповань. "Католицька спільнота не може підтримувати політичне угруповання, яке просто декларує наміри впровадження законів, що спрямовані проти фундаментального права на життя. У Європі, що об'єднується, ми мусимо зберегти свій етичний лад. 40-мільйонний народ гідний мати своїх представників в парламенті, які свідомі відпрацьованої віками ідентичності, діють в політично-економічній області, дбаючи про відповідне формування молодого покоління, опікуючись культурною спадщиною і зберігаючи таку систему цінностей, яка у сучасній Європі не зіштовхне Польщу на небезпечний шлях дилетантського погляду на народ і державу".

Єпископи не називають партії по іменах - ні тих, за яких, на їх думку, не треба голосувати, ні тих, за яких голосувати слід. Окрім сутностей, які можна назвати негативними, є і деякі позитивні елементи: акцент на переваги кандидатів у члени парламенту, якими має керуватися католик-виборець:

"Вибирати слід тих людей, які відзначаються правотою характеру, почуттям відповідальності, розуміють домінанту спільного добра народу і держави, і, зрештою, керуються совістю, що стоїть на охороні Божого Права. Треба плекати і берегти такі цінності, як життя людини, християнське виховання молодого покоління в атмосфері турботи про сімейне життя. Цього не гарантують угруповання, які до вказаних цінностей ставляться цілком як дилетанти, намагаючись розв'язувати наведені вище проблеми в дусі ліберальної етики" [5].

Висновки. Крах комунізму має свої глибокі символи-такі терміни як «гласність» і «перебудова», що ілюструють політику відкритості східного блоку перед усім світом у другій половині вісімдесятих років минулого сторіччя - можна було знайти на перших сторінках газет цілого світу. Фотографії ру йну ваня берлінської стіни, що поділяла і ізолювала сфери впливу Радянського Союзу, також обійшли весь світ. Пізніше з'явилися такі терміни, як «круглий стіл» і «оксамитова революція», які вказували на характер змін, в результаті яких змінилася карта Центральної та Східної Європи.

Зміни суспільних відносин, спричинені зміною державних устроїв в країнах Центральної Європи, в тому числі і Польщі, активно вплинули на трансформацію державно-церковних відносин.

Відокремлення церкви від держави урочисто проголошується в новій конституції Польщі. Але щоб не проголошувала конституція в якості абстрактного ідеалу, на практиці можливо спостерігати тісне

переплетення релігії і політики в цій державі. Чітку межу між церквою і державою проводила конституція Польщі комуністичної епохи, але це не заважало духовенству надавати компетентним органам інформацію про свою паству. На сьогодні ситуація повністю змінилася.

На сьогодні Церква і польська держава мають тенденцію до підтримання дружніх зв'язків, але так було не завжди. Це тривало до запровадження комуністичних законів на землях Польщі в кінці Другої Світової війни. Зараз іде тенденція до зменшення скептичного ставлення до Римської віри. Католицька Реформація обмежувала панування Польської церкви і в сучасні часи важлива політична сила - впливова інтелігенція продовжувала проявляти презирство до церкви як до окупантської і впливової на державне життя. Протягом століть ця меншість не погоджувалася з пануванням католицизму.

В 80-ті роки Церква вступає у трансформацію з великим капіталом суспільної поваги і довір'я - за даними різного роду опитувань, біля 80% населення декларували переконання, що церква належним чином служить суспільним інтересам. Внутрішні напруження у середині церкви, пов'язані, скажімо, з реформаторськими постатями католиків, були невідомі загалу. Публічні дебати з проблем релігії, церкви або моралі не проводилися. Костел представлявся сильним, компактним і акцентованим клерикальним авторитетом (на відміну від слабого і безсилового мирського загалу), дисциплінованим, зі стрункою ієрархією.

Після 1989 року польська церква вважала, що настав час для неї вимагати повернення боргів, і почала агресивну кампанію, спрямовану на укладення Конкордата з Ватиканом, заборону абортів, контроль за учбовими програмами в школах, на підкорення своєму впливу засобів масової інформації тощо. І не дивлячись на те, що не всі її починання були однаково вдало втілені в життя, церква змогла утвердитися в якості сильного суперника на національній політичній арені. І сьогодні церква у Польщі все ще є об'єднуючим центром для певних політичних сил країни, що виступають проти Лешека Бальцеровича, Адама Міхніка і інших помітних постатей, що символізують собою західний лібералізм і стиль життя.

Трансформування приносить радикальну зміну інституційного ладу Польщі. Перед усім різкі зміни відбуваються у політичній структурі - місце давнього «єдиного владика» - ПОРП - займають партії широкого спектру з найрізноманітнішими програмами, що ініціює формування політичного суспільства. Звільнене від пресу громадянське суспільство отримує голос і утворює різноманітні групи - феміністичні об'єднання, радіостанції, телестудії.

На сьогодні Конституція Польської республіки передбачає свободу релігії і віросповідання, і Уряд гарантує це право на практиці. Як політика уряду так і взагалі позитивне ставлення держави до релігії в суспільстві сприяють вільному здійсненню цього права на практиці.

Законодавство регламентує внутрішню структуру релігійних груп, засади їх діяльності ;права і обов'язки; відповідальність за заподіяння ними шкоди - здобутки сучасної Польщі в процесі демократизації суспільства і усунення домінування церкви над державою.

Громадяни мають свободу вибору будь-якого з релігійних напрямків,що діють у країні. Релігійні конфесії можуть вільно створюватися чи обиратися, надавати і отримувати консультації в своїй діяльності. Уряд сприяє їм і не створює перешкод. Уряд не обмежує створення будь-якої конфесії,які підтримує церква - ці та інші засади свободи совісті і віросповідання регламентують Конституція і закони теперішньої демократичної Польської Республіки.

Незважаючи на детальний аналіз, тематика, яка досліджувалася у даній статті містить широке коло питань, які потребують подальшого більш всебічного розгляду і вивчення.

Список використаних джерел та літератури

1. *Михник А. Ловушка под названием «чистая совесть» Конституционное право: восточноевропейское обозрение-1999 -. \°4.-С.49-57*
2. *Annual Report on International Religious Freedom: Poland Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor U.S. Department of State,- September 5,-2000,-P 1-10*
3. *Bellah R Ewolucja religijna, [w:] Socjologia religii. Antologia lektów. Wybór i wprowadzenie W.Piwowski.-Krakow: Zaklad Wydawniczy NOMOS.1998.-S. 128-130*
4. *Borowikl Young Adult Catholics in Contemporary Poland, [w:] J.Fulton, A.M. A bela, Borowikl. T.Borowik, P.Long Marler, L.Tomasi, Young Catholics at the Millenium. The Religion of Mortality of Young Adults in Western Countrie -Dublin: University College Dublin Press, 2000.*
5. *Bomwik I Odhudowanie pamieci. Przemiany religijne w šrodkowo-wschodniej Europiepo spadku komumsm.-Krakow: Zaklad Wydawniczy SOMOS, 2000.-S. 223-233*
6. *Weber M Dzieła žebrane z sociologii religii, t. 1 HI.-Krakow Zaklad Wydawniczy,\OMOS.2000.-S.5X*
7. *//Gazeta Wvborcza, 1Hвересня1995p.,S.5*
8. *GowinJ. Kościół po komunizmie. /Znak - Kraków, 1995.-S. 22-23: W.Piwowski. Od Kościola ludu do Koiciola wyboru, [w:] I.Borowik. W.Zdaniewicz (red).*

- Religia a przemiany społeczne w Polsce.-Krakow: Zakład Wydawniczy NOMOS, 1996-S 12*
9. *Gowin J. Kościół w czasach wolności, 1989-1999.//Znak.- Kraków, 1999-S.58*
  10. *Glomp P. Do Europy przez Jasną Górę.//Niedziela, 15.08.1995.-S.9*
  11. *Durkheim E. O podziale pracy społecznej.- Warszawa: Wyd. Nauk. PWN, 1999-S.115*
  12. *Zalęcki P. Między triumfalizmem a poczuciem zagrożenia. Kościół rzymskokatolicki w Polsce współczesnej w oczach swych przedstawicieli.-Krakow: Zakład Wydawniczy NOMOS, 2001.-S. 191 '*
  13. *Ziółkowski M. The Pragmatic Shift in Polish Social Consciousness: With or Against the Tide of Rising Post-Materialism." Instytut Nauk Politycznych PAN - Warszawa. 1995.-S. 177*
  14. *Luhmann N. Funkcja religii -Krakow: Zakład Wydawniczy NOMOS, 1998.*
  15. *Rocznik Statystyczny.-Warszawa: GUS. 2000- S.99*
  16. *Mariański J. Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne - Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1991. -S. 153*
  17. *Michel P. Kościół katolicki a totalitaryzm., Niezależna Oficyna Wydawnicza.- Warszawa, 1995.-S. 158-171*
  18. *Morawska E. Civil Religion vs. State Power in Poland./Society.-1984.-Nb 2U4).- S. 18-24*
  19. *Osuchowski J. Prawno-teoretyczne problemy ochrony wolności sumienia i wyznania w państwach współczesnych. Warszawa, 1996 -S. 24.25*
  20. *Osuchowski. Stosunki wyznaniowe w Polsce na tle transformacji ustrojowej. Warszawa, 1996.-S.24*
  21. *Pietrzak M. Prawo wyznaniowe.-Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN.1999.-S.347-365*
  22. *Pieronek J, bp. Kościół nie boi się wolności." Znak.- Kraków. 1998 - S 130*
  23. *Právo Wyznaniowe. Ustawa z dnia 17 maja 1989r. O gwarancjach wolności sumienia i wyznania. - Warszawa, 1999. -S. 34 7-368*
  24. *Pietrzak. M. Prawo wyznaniowe. Warszawa, 1995.-S 59 i J.Krukowski. Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych. Lublin, 1993,-S. 55*
  25. *Religie i religijność w Polsce.Pod red. Drabiny J -Krakow: Wydawnictwo Uniwersztetu Jagiellońskiego, 2001 -S 157-169*
  26. *Staniszki J Post-Communism. The F.merging Enigma Instytut \auk Politycznych PAN.- Warszawa, 1999.-S. 168-174*
  27. *Sztompka P. Looking Back: The Year 1989 as a Cultural and Civilizational Break. "Communist and Post-Communist Studies", 1996. -S. 29*
  28. *Tischner J. W krainie schorowane/ wyobraźni.-Kraków. 1997'-P 201*
  29. *Tischner J.Male prawdy.duże kłamstwa 'Tygodnik Powszechny-1997/ - P.I2*
  30. *Jankovskiy Jan Maria. Bitwa o Polskę. - Warzqca, 1993 -PI 09-110*

TRANSFORMATION OF THE STATE-CHURCH RELATIONS IN THE POLISH REPUBLIC AFTER SOCIALISM

This paper focuses on the issues of the development of state-church interaction between the Republic of Poland in the post-socialist period. Analyzed the specific role of the Catholic Church and Catholicism as one of the main factors of Polish identity.

ДЕРЖАВА ТА ЦЕРКВА В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

У даній статті розглядається правове регулювання державно-церковних відносин в Російській Федерації, визначено наявні в їхньому розвитку проблемні питання.

Рівень демократичності держави в значній мірі залежить від правового статусу в ній церкви. Процеси, які проходять в економічному, суспільно-політичному та культурному житті за останні роки в Росії, докорінно змінили державно-церковні відносини [3, С.107].

Законодавство про свободу совісті, свободу віросповідання Росії складається з відповідних норм Конституції Російської Федерації. Цивільного кодексу Російської Федерації. Федерального закону "Про свободу совісті і про релігійні об'єднання", прийнятого 26 вересня 1997 року та інших нормативно-правових актів [6, С.63].

Федеральний закон "Про свободу совісті і про релігійні об'єднання" регулює права людини і громадянина на свободу совісті і свободу віросповідання, а також правовий статус релігійних об'єднань. У відповідності з СТ.4 Закону Російська Федерація - світська держава. Ніяка релігія не може встановлюватися як державна чи обов'язкова. Релігійні об'єднання відокремлені від держави і рівні перед законом.

У відповідності до конституційного принципу відокремлення релігійних об'єднань від держави, держава:

- не покладає на релігійні об'єднання виконання функцій органів державної влади чи органів місцевого самоврядування;
- не втручається в діяльність релігійних об'єднань, якщо вона не суперечить Федеральному законодавству.

Держава забезпечує світський характер освіти в державних і муніципальних навчальних закладах.

Органи влади надають фінансову, матеріальну та іншу допомогу релігійним організаціям в реставрації, утриманні і охороні будинків і об'єктів, що є пам'ятниками історії і культури, а також в забезпеченні викладання за-

гальноосвітніх дисциплін в освітніх закладах, створених релігійними організаціями) відповідності із законодавством Російської Федерації про освіту.

Діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування не супроводжується публічними релігійними обрядами і церемоніями.

Посадові особи органів державної влади, інших державних органів і органів місцевого самоврядування, а також військовослужбовці не мають права використовувати своє службове становище для формування того чи іншого відношення до релігії.

Відповідно до конституційного принципу відокремлення релігійних об'єднань від держави релігійне об'єднання:

- утворюється і здійснює свою діяльність відповідно до своєї власної ієрархічної та інституційної структури;
- не виконує функцій органів державної влади, інших державних органів, державних установ і органів місцевого самоврядування;
- не приймає участь у виборах до органів державної влади і органів місцевого самоврядування;
- не приймає участь у діяльності політичних партій і політичних рухів, не надає їм матеріальну та іншу допомогу.

Разом з тим, відокремлення релігійних об'єднань від держави не тягне за собою обмежень права членів зазначених об'єднань брати участь нарівні з іншими громадянами в управлінні справами держави, виборах в органи державної влади та місцевого самоврядування, діяльності політичних партій, політичних рухів та інших громадських об'єднань.

На прохання релігійних організацій відповідні органи державної влади в Російській Федерації мають право оголошувати релігійні свята неробочими днями на відповідних територіях.

На прохання батьків чи осіб, що їх замінують, за згоди дітей, що навчаються в державних і муніципальних освітніх закладах, адміністрація зазначених закладів за узгодженням з відповідним органом місцевого самоврядування надає релігійній організації можливість навчати дітей релігії поза рамками загальноосвітньої програми.

Громадяни, що навчаються на очних відділеннях закладів професійної релігійної освіти, що мають державну ліцензію, користуються правом на відстрочку від призову на військову службу у відповідності з законодавством про військовий обов'язок і військову службу та іншими пільгами, передбаченими законодавством Російської Федерації.

Створення релігійних об'єднань в органах державної влади, інших державних органах, державних закладах і органах місцевого самоврядування, військових частинах, державних і муніципальних організаціях забороняється.

У відповідності пунктом 1 статті 8 Закону Російської Федерації " Про статус військовослужбовців" "військовослужбовці у вільний від військової служби час мають право приймати участь у богослужіннях та релігійних церемоніях як приватні особи" [5, С. 25].

Виникає питання. Як можна приймати участь у богослужіннях "як приватна особа", якщо ти якщо ти знаходишся на кораблі, коли оголошена одна із ступенів готовності [4, С.24].

По сьогоднішній день в Росії так і не прийнято Закон " Про альтернативну службу", тому і зараз ті юнаки, які відмовляються від служби в армії по філософським, релігійним чи етичним переконанням розглядаються зрадниками національних інтересів, що заслуговують тільки покарання [2. С 29].

Місцевою релігійною організацією визнається релігійна організація, що складається не менше ніж з десяти учасників, які досягли віку вісімнадцять років і постійно проживають в одній місцевості або в одному міському чи сільському населеному пункті.

Централізованою релігійною організацією визнається релігійна організація, що складається відповідно до свого статуту не менш ніж із трьох місцевих релігійних організацій.

Централізована релігійна організація, структури якої діяли на території Російської Федерації на законних підставах на протязі не менше п'ятдесяти років на момент звернення зазначеної релігійної організації в реєструючий орган з заявою про державну реєстрацію, мають право використовувати в своїх найменуваннях слова "Росія", "російський" і похідні від них. Всі релігії, які в роки Радянського Союзу були гонимі, не можуть бути визнані структурою загальноросійською.

Релігійна організація зобов'язана щороку інформувати орган, що її зареєстрував, про продовження своєї діяльності з вказівкою відомостей, які включаються до єдиного державного реєстру юридичних осіб.

Зазначені відомості про місцеві релігійні організації можуть подаватися в реєструючий орган відповідною централізованою релігійною організацією. Неподача зазначених відомостей протягом трьох років є підставою для звернення реєструючого органу до суду із поданням про визнання релігійної організації такою, що припинила свою діяльність.

Засновниками місцевої релігійної організації можуть бути не менше десяти громадян Російської Федерації. Для державної реєстрації необхідний документ, що підтверджує існування релігійної групи на цій території на протязі не менш п'ятнадцяти років, виданий органом місцевого самоврядування.

У випадку зміни постійного місця проживання члени релігійної общини можуть отримати постійну реєстрацію тільки через 15 років. На цій

же підставі не можуть мати постійної реєстрації і ті релігійні організації, які її не мали до 1983 року.

Заява про державну реєстрацію релігійної організації, яка створюється централізованою релігійною організацією чи на підставі підтвердження, виданого централізованою релігійною організацією, розглядається в місячний термін з дня подання всіх передбачених цією статтею документів. В інших випадках реєструючи орган має право продовжити термін розгляду документів до шести місяців для проведення державної релігієзнавчої експертизи. Порядок проведення державної релігієзнавчої експертизи встановлюється Урядом Російської Федерації.

Релігійній організації може бути відмовлено в державній реєстрації у випадках, якщо:

- мета і діяльність релігійної організації суперечать Конституції Російської Федерації і законодавству Російської Федерації - з посиланням на конкретні статті законів;
- організація, яка створюється, не визнана релігійною;
- статут та інші надані документи не відповідають вимогам законодавства. Відмова реєструючого органу в державній реєстрації релігійної організації, а також його ухилення від такої реєстрації можуть бути оскаржені в суді. Релігійні організації можуть бути ліквідовані:
- за рішенням їх засновників або органу, уповноваженого на це статутом релігійної організації;
- за рішенням суду в разі неодноразових чи грубих порушень норм Конституції Російської Федерації, цього Федерального закону та інших Федеральних законів, або в разі систематичного здійснення релігійною організацією діяльності, що суперечить меті її утворення. Підставам и для ліквідації релігійної організації, заборони на діяльність релігійної організації або релігійної групи в судовому порядку є:
- порушення громадської безпеки і громадського порядку, підрив безпеки держави: дії, спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу і порушення цілісності Російської Федерації;
- утворення збройних формувань;
- пропаганда війни, розпалення соціальної, расової, національної чи релігійної ворожнечі, людиноненависництва;
- посягання на права та свободи громадян;
- нанесення встановлених відповідно до закону збитків моральності, здоров'ю громадян, в тому числі використанням в зв'язку з їх релігійною діяльністю наркотичних і психотропних засобів, гіпнозу, вчиненням розпусних та інших протиправних дій;

- схиляння до самогубства чи до відмови по релігійним мотивам від надання медичної допомоги особам, що знаходяться в небезпечному для життя і здоров'я стані;
- перешкоджання одержанню обов'язкової освіти;
- примушення членів і послідовників релігійного об'єднання та інших осіб до відчуження майна, що належить їм на користь релігійного об'єднання;
- схиляння громадян до відмови від виконання встановлених законом цивільних обов'язків і вчинення інших протиправних дій.

Наперекір правовим принципам відповідальність закон покладає на не на винних в їх вчиненні, а на всю релігійну організацію, що дає можливість розправитись з неугодами, ущемляти права громадян по ознаці їх відношення до релігії [1, С. II].

Контроль за дотриманням законодавства щодо релігії та церкви здійснюють органи прокуратури Російської Федерації, орган, що здійснює реєстрацію релігійних організацій, а також органи місцевого самоврядування мають право вносити до суду подання про ліквідацію релігійної організації або про заборонудіяльності релігійної організації чи релігійної групи.

Порушення законодавства Російської Федерації про свободу совісті, свободу віросповідання і про релігійні об'єднання тягне за собою кримінальну, адміністративну та іншу відповідальність у відповідності із законодавством Російської Федерації.

1 січня 1997 року вступив в силу новий Кримінальний кодекс Російської Федерації. На відміну від попереднього (КК РСФСР. прийнятий у 1960 році) новий КК містить ряд статей, дія яких спрямована на захист свободи совісті та віросповідання.

У новий Кримінальний кодекс (ст.63) обставиною, що обтяжує покарання є вчинення злочину з релігійних мотивів.

У відповідності з СТ.148 Кримінальною кодексу Російської Федерації незаконне діяльності релігійних організацій чи здійсненню релігійних обрядів карається штрафом від двісті мінімальних окладів, або виправними роботами на строк до одного року, або позбавленням волі до трьох місяців [8, С. 38].

Закон « Про свободу совісті та релігійні об'єднання ''' в основному відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням Росії, які вона в іяла на себе на себе як учасник Міжнародного пакту про цивільні та політичні права та Європейської Конвенції про захист основних прав і свобод людини [6. С.57].

Однак в експертів є цілий ряд зауважень.Закон в дещо завуальованій формі встановлює багатоступінна ту ієрархію релігій. Перше місце відводиться православ'ю. На другому місці виявилися "релігії, які складають невід'ємну частину історичної спадщини народів Росії". На

третьому місці - релігії, чії організації не отримують постійної реєстрації. На четвертому місці ті віросповідання, які позбавлені права юридичного визнання їх державою за порушення своїх статутів чи державних законів.

Таким чином, нетрадиційні релігійні організації позбавлені багатьох прав і у відповідності з п.3 ст.27 Закону не можуть:

- просити Президента РФ про відстрочку від військових зборів своїх священнослужителів;
- створювати навчальні заклади;
- проводити релігійні обряди в лікарнях, дитячих будинках, будинках-інтернатах для пристарілих та інвалідів, в закладах, що здійснюють кримінальні покарання через позбавлення волі;
- відкривати навчальні заклади, засновувати засоби масової інформації;
- запрошувати іноземних громадян для заняття професійною, в тому числі і проповідницькою, релігійною діяльністю.

Прийнятий 27 жовтня 1998 Конгресом США і підписаний президентом Клінтоном « Акт про релігійну свободу 1998» став своєрідною реакцією на прийнятий російський закон « Про свободу совісті та релігійні об'єднання. Американський закон визначає як політичні так і економічні заходи США по захисту релігійної свободи в світі, передбачає ряд засобів впливу на ті країни, в яких ці свободи порушуються.

Законом впроваджується посада Повноважного посла з питань релігійної свободи в структурі Держдепартаменту США. Створена комісія з питань міжнародної релігійної свободи. Перед комісією поставлено завдання постійно спостерігати за дотриманням свободи совісті в інших країнах, комісію Щорічно першого вересня Держсекретар США, при сприянні посла з питань релігійної свободи, представляє Конгресу звіт з питань релігійної свободи за кордоном [10. С. 22]. Закон встановлює 15 видів санкцій, серед них: -офіційний публічний демарш:

-відстрочка або відміна одного чи декількох наукових обмінів:- заборона виділяти кредити. Ці обмеження не поширюються на надання медичної, продовольчої чи гуманітарної допомоги. У вересні 2000 року Державний департамент США оприлюднив доповідь "Релігійна свобода у світі". Американський уряд виокремлює п'ять категорій країн порушників релігійних свобод. Росія віднесена до четвертої категорії країн, де ієчнують дискримінаційні законодавства або здійснюється політична лінія, спрямована проти певних релігій, де захист і підтримка національної церкви відбувається на шкоду іншим релігіям [7, С. 15]

Питання релігійної свободи в сфері міжнародних відносин набуло чималої значимості. Росії та країнам, в яких ущемляються релігійні сво-

боди, необхідно враховувати це. Релігійне питання вважається вирішеним тоді, коли держава фактично, а не на словах, визнає відношення громадян до релігії їх приватною справою, коли державній регламентації підпорядковується тільки те, що стоїть на заваді єдності суспільства. Тому в Росії законодавство про свободу совісті та віросповідання необхідно привести у відповідність з загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права. На сьогоднішній день необхідно привести у відповідність правові норми 30 суб'єктів (з 89), які в частині державно-церковних відносин і релігійних свобод суперечать Конституції РФ [7, С. 16]

В одній із своїх останніх праць відомий американський юрист, професор Гарольд Берман сказав, що він вірить в Росію, яка створить правову систему підпорядковану праву справедливості [10. S. 31].

Список використаної літератури

1. Дегтярев ЮМ. История "религиозного вопроса" // *Религия и право*. V&2 1999 -С. 7-21
2. Иваняс М.Э. Законопроект " об альтернативной службе " провален в очередной раз // *Религия и право* 1998 №4-5-С. 15-29
3. Колесников Л. Ф. О политике в религиозном вопросе в современных условиях Российской Федерации и положении русской православной церкви в отдельных странах ближнего зарубежья *Новая Евразия Отношения России со странами ближнего зарубежья*. М, 1995 ('. 107
4. Мозговой С.А. Коллизии и противоречия законодательства о свободе совести и вероисповедания военнослужащих // *Религия и право* 1998 №4-5-0. 22-24 5
5. Носков ЮГ. Замечания и комментарии к статье 8 Федерального закона " О статусе военнослужащих " // *Религия и право* 1998 №4-5-С.25-26.
6. О свободе совести, вероисповеданий и религиозных объединениях Российские и международные правовые документы. М.. 1998 С. 48-63
7. Права людини. Доповідь держдепартаменту США., Людина і свай 2000. вересень-С. 12-32
8. Пчелинцев А. Чугунов С. Уголовная ответственность за преступления против свободы совести и вероисповедания. *Религия и право* №4-5 1998 С. 37-39
9. Трофимчук НА. Защита религиозной свободы в контексте внешней политики США // *Религия и право* №3 1999 -С. 12-25
10. *The Legacy of the Past Russian Law as the Foundation for Change EAST WEST EXECUTIVE GUIDE* 1997 February S 15-31

STATE AND CHURCH IN THE RUSSIAN FEDERATION

This article deals with the regulation of church-state relations in Russia and the problems in their development

МІСІЯ ТА ЗАВДАННЯ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

Розбудова незалежної української держави неможлива без відродження й розвитку української педагогіки, національної системи освіти й виховання дітей та молоді в Україні.

Відродження автентичної вітчизняної педагогіки є одним зі шляхів удосконалення національної системи освіти. Розв'язання цього фундаментального для держави завдання можливе через всебічне дослідження педагогічних традицій минулого і творчого їх використання у сучасній педагогічній практиці.

Яскравими представниками просвітництва Закарпаття у ХІХ ст. виступила будительська генерація, очолювана О. Духновичем. До неї входили відомі релігійні діячі, педагоги, письменники І. Ставровський, О. Павлович, І. Раковський, І. Сільвай, А. Кралицький та інші. Вони закликали свій народ до пробудження від тривалого сн\ національного нігілізму, байдужості та темряви. Просвітителі неодноразово робили вагомі внески в розвиток національної культури й освіти.

Олександр Васильович Духнович (1803-1865) - один з найбільш визначних представників культурно-освітнього руху українців Закарпаття середини ХІХ ст. Його багатогранна, своєрідна і суперечлива спадщина в минулому привертала до себе увагу численних дослідників і тривалий час була предметом гострої полеміки. Про життя і діяльність О. Духновича створена значна література, проте обрана нами проблема висвітлювалась лише фрагментарно. В оцінках, які даються постать будителя, можна зустрітися з великими розбіжностями. Вивчення педагогічної спадщини О. Духновича ще не завершена, і дана стаття є спробою заповнити, бодай частково, цю прогалину.

Після 1848 року угорські колонізатори посилили національне гноблення та знищували зародки українського шкільництва на Закарпатті. Сам О. Духнович аж до своєї смерті находився під негласним наглядом угорської охоранки і завжди був під підозрою [1, с. 232.

Всупереч політиці денационалізації, О. Духнович своєю діяльністю і своїми творами підносив національний дух карпато-українського народу

Серед багатьох проблем, які свого часу досліджував О. Духнович, одн ією з важливих і цінних, котра не втратила своєї вагомості і на сучасному етапі державотворення є проблема вчителя. За визначенням просвітителя, педагогіка - це «художество художеств», а вчитель стоїть вище художника, бо має справу з людиною, а не з річчю. «...Посему и педагог всех художников со взором звання своего превышает, он бо есть котрый не ломкую вещь, но человека и человечество устрояет» [2, с. 7-8]. А тому О. Духнович ставив високі вимоги до вчителя (справжнє покликання до педагогічної роботи, добре знати свій предмет, бути високоморальною людиною, вміти вибирати методи навчання), обґрунтував важливі дидактичні «начала» та «правила» (наочність, дохідливість викладу, використання як у наочненні натуральних предметів, картин, диференційований підхід до дітей, принцип активності в навчанні і т.д.), наполягав на тісному поєднанні навчання з практикою, в комплексі розглядав розумове, моральне і фізичне виховання, важливим виховним засобом вважав історію рідного краю.

Благородне покликання вчителя він високо цінував: «Кто дал тебе воспитание, - назначав О. Духнович. - он больше тебе дал. чем тот, кто да тебе жизнь» [2, с. 7-8].

Через те О. Духнович ставив великі вимоги до вчителя, а саме:

а) людина, що хоче бути педагогом, мусить мати здібності і покликання до цього: «всяк, кой посвящается в наставления юношества, должен уже от природы на сие быти избран... Неимеющий свойства потребные больше вредит человеческому обществу и гражданству, нежели пользует...»;

б) педагог мусить бути взірцем справедливості, працьовитості і моральним авторитетом, бо вчитель «есть зеркало. в которое молодые юнчики. взираючи, видят все процветающую добродетель. Бо наставления конец состоит в том, чтоб ученики были добронравные и ради того, чтоб закоренилась в молодых еще сердцах добродетель и выкоренились пороки»:

в) не обмежуватися роботою в межах свого вузького даху, а бути носієм знань у народні маси, до стойним просвітителем.

Апофеозом звучать слова О. Духновича. адресовані великому заgonу вчительства: «Учители! Вы есте соль, вы есте просветители народа... Вам отдают родители дражайшее свое сокровище..., да вашим попечением, вашим руководством истребится зло. а процветает добродетель» [2, с. 8].

Неоціненним внеском О. Духновича в справу підготовки педагогічних кадрів була його «Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских», видана ним у Львові 1857 року. Це був перший на Україні посібник з педагогіки та методики навчання в українських народних школах. Книга О. Духновича зіграла величезну роль не лише в підготовці

учителів для народних шкіл Закарпаття і Галичини, але й у розвитку педагогічної думки в західних землях України.

Вихід у світ першого згаданого навчального посібника, якраз тоді коли в ньому відчувалась гостра потреба - був видатною подією в культурному житті України, зустрів широке схвалення української громадськості [3, с. 367].

Істотну частину «Народной педагогії» О. Духнович присвячує дидактичним питанням, висвітлюванню навчального процесу, дидактичним принципам, методам навчання, навчальному уроку, організації навчання і т.п.

Провідну роль у навчально-виховному процесі О. Духнович приписує вчителю. Навчальний процес розуміє як взаємну співдію вчителя і учня, а з цієї точки зору і приступає до висвітлення його окремих сторін. В процесі навчання необхідно підкреслювати потребу активізації учня так, аби з набутих пізнань і власною активністю відчувати внутрішню радість та задоволення. Цим, власне, підкреслює певні елементи, що творять психологічну основу навчання в школі. О. Духнович бореться також проти формалізму в навчальному процесі. Він переконаний, що погано роблять вчителі, які намагаються силою «напихати» знаннями учнів, бо, як він каже, насиллям знання в голови дітей «не напыхаються».

О. Духнович був проти перевантаження учнів у навчанні. Це впливає з підкреслюваних ним дидактичних принципів, передусім принципу відповідності до віку та доступності. Глибоко психологічно обгрунтована вимога Духновича, щоб вчителі в навчанні створювали сприятливу атмосферу для засвоювання учнями знань, щоб учні засвоювали їх з любов'ю і охоче.

О. Духнович глибоко переконаний, що успіх виховної та навчальної роботи вчителя в школі залежить від того, чи в тій роботі панує атмосфера взаємної довіри між вчителем та учнями.

В навчанні і вихованні дітей, як справедливо підкреслюють сучасні дослідники, О. Духнович радив уникати примусу. На думку будителя процес навчання і виховання треба організувати на засадах «самохотності» дітей. Їх власного потягу до знання, щоб діти відчували «внутренню радість навчання». Цей аспект доробку просвітителя привертає особливу увагу, оскільки на жаль, у сучасній виховній практиці продовжують існувати засоби, що спираються на психологічний тиск, примушення та приниження дитини. Досі не знайдено межі і міри між авторитарністю педагога і авторитаризмом, не вирішена адекватно сучасності проблема заохочення та покарання.

Виходячи із цих міркувань, у сучасній школі потрібна зміна арсеналу педагогічних технологій.

Характерною рисою педагогічної концепції О. Духновича є не тільки творчий характер, але й активна спрямованість на виховання громадянина, людини дійового характеру мислення, людини вольової. Хто для себе живе, той робить послугу світу, коли вмирає. А той, хто живе для людського добра, вічно буде жити, неодноразово заявляє О. Духнович. Для педагога це кредо моральності людини.

Надзвичайно актуальними для нашого часу є і думки О. Духновича про завдання і відповідальність учителя шоло виховання в учнів любові до рідного народу, своєї Вітчизни: «"Учителю також хай буде на совісті, щоб у дітей народолобство збудив і в серці їх прищепив любов до своєї народності, бо людина без народності подібна до блукаючого вовка, для якого батьківщина є всякий ліс, де знаходить поживу». Адже безнаціональне виховання плодить безрідних космополитів яничар. А тому Будитель закликає: «Вітчизні своїй вірним будь, вітчизна бо є твоя колиска, вона буде і домовиною твоєю. Хто вітчизну свою не поважає, той сирота, без батька, без матері, без усього [2, с. 59-60]. О. Духнович виразно стверджує: «Первая обязанность человека есть ко Богу, друга ж - к своему народу». Цю ідею розвинув у своїй педагогічній концепції видатний педагог-науковець, поборник, як і О. Духнович, національного відродження Григорій Ващенко, який зазначає: «Коли найбільша чеснота українця - безмежна вірність Богові і Батьківщині, то найбільша ганьба для нього - зрада вірі й Україні» [4, с. 128].

Дослідники творчості Духновича сходяться на думці, що він надавав великого значення рідній мові і приділяв їй багато уваги, бо вбачав у рідній мові важливу зброю в боротьбі проти денаціоналізації, засіб поширення освіти, ідей народності і патріотизму. А тому він закликав закарпатських і галицьких педагогів і письменників не засмічувати рідну мову іншомовними словами, не поганити її красу «віспою» та не оздоблювати «позиченими чужими барвами» і лайливою лексикою, а палко прикрашати материнську мову «червоними квітами, строкатими косичками, барвінковими віночками» і всіляко оберігати, збагачувати та примножувати її природну красу [5, с. 5].

Аналіз творчої спадщини бу дителів XIX ст. дає підстави стверджувати, що в історії педагогіки небагато знайдеться діячів, які б так високо оцінювали роль учителя, суспільне значення педагогічної праці і які б так захоплено говорили про вчителя, як О. Духнович. Школі га вчителю він відводив вирішальну роль у вихованні і навчанні, а педагогічну діяльність розглядав як винятково складну, необхідну і благородну. Талановитий просвітитель належно оцінив працю вчителя, висунув до нього високі вимоги, зокрема до його завдань, благородства, любові до дітей, до своєї

справи. Вчитель повинен бути прикладом для інших в усьому, вміти володіти собою, зберігати витримку і самовладання у важкій педагогічній праці Без перебільшення О. Духновича можна назвати вчителем учителів.

Ідеї народності школи і виховання, широка демократизація освіти, навчання дітей рідною мовою - провідні у творчості О. Духновича. В основі його педагогічних ідей гуманістичне начало. О. Духнович творчо засвоїв передові педагогічні ідеї свого часу і розвинув їх на засадах народності, демократизму, гуманізму, збагатив педагогічну науку і зробив вплив на її подальший розвиток.

Аналіз творчого доробку закарпатських будителів переконує нас у тому, що українська педагогіка наділена як загальнолюдськими рисами, так і властивими тільки їй національними прикметами, а також пройнята ознаками європеїзму. Адже нація за географічним розташування, традиціями та менталітетом - європейська.

Список використаних джерел:

1. Боднар О. *О Духнович і розвиток шкільництва на Закарпатті* Олександр Бод-нар. " Олександр Духнович: Матеріали наукової конференції. - Пряшів. 1965. - С. 224-237.
2. Духнович А. *Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Ч. I Пе-дагогия общая ' Александр Духнович. - Львов: типом Ин-та Ставропигиянско-го. 1857. - 92 с.*
3. *Церковная газета. - Ужгород, 1857. №40. - С. 367.*
4. Ващенко Г. *Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків Т.І Григорій Ващенко: Педагогічне товариство ім. проф. Г Ващенко. -Третє вид - Полтава: Полтавський вісник, 1994. - 191 с.*
5. *О. Духнович О словесном русинов совокуплении I О. Духнович // Вестник. — 1850. -№29. - С. 5-7.*

*Галда Павло Павлович,
Каткова Людмила Олександрівна,
Хлевной Роман Андрійович*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАИЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Статтю присвячено ролі Михайла Грушевського в українській історіографії та політичній думці, його внеску в розробку проблем української державності. Досліджено особливості історико-політичних поглядів та історіософію вченого, його роль у створенні правдивої й цілісної концепції українського історичного процесу, розмежуванні історії українського і російського народів. Наголошується на тому, що чимало ідей і концепцій науковця і державного діяча співзвучні сьогоденню, хоча деякі з них і виявитися хибними з огляду на його реалії.

***Ключові слова:** народницький напрям, нароооправство, федералізм, схема історії України, український етнічний тип.*

В українській політичній та історичній думці у другій половині XIX- на початку XX століть домінував народницький напрям. Він характеризувався тим, що його представники вважали найвищим критерієм історичної оцінки народний добробут і народоправство, досліджували історію українського народу як окремої культурно-етнічної одиниці, його ідеалів, прагнень, боротьби, здобутків і втрат, ідею його можливих федерацій з іншими народами, питання демократичних традицій в Україні. Вчені-народники перебували під враженням бездержавної історії українського народу, вважаючи, що ця обставина не зменшує його право на власний історичний розвиток. Основоположниками народницької течії були М. Костомаров і В. Антонович. З часом народницький напрям пройшов певну еволюцію, звільнився від надмірного ідеологізму і романтизму і все більше схилився до реалізму та об'єктивно-емпіричних методів дослідження. В пореволюційний період народництво значно ослабло і, на думку деяких сучасних дослідників [20, с. 252], по суті виродилося в радянську політичну думку, яка почала формуватися вже в 1920-ті роки.

Ідеологія народників (М. Грушевський до його повернення в Україну. Р. Лашенко. С. Шелухін) відрізняється від поглядів народників XIX -

початку ХХ століть насамперед більшим інтересом до історії української державності, форм у країнського державного будівництва.

Особливо важливе місце в українській науці й політиці наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть посідав М. Грушевський. Своєю десятитомною «Історією України-Руси», п'ятитомною «Історією української літератури» та іншими науковими працями, число яких сягає двох тисяч, Грушевський істотно вплинув на формування фундаменту під національне Відродження. Саме з огляду на це Центральна Рада, утворена в березні 1917 р. внаслідок національної революції, запросила вченого очолити її.

Варто зазначити, що, незважаючи на те що суспільно-політичні погляди вченого мають велике наукове і політичне значення, вони ще не піддавалися системному аналізу. В даній статті ми розглянемо лише деякі основні оцінки Грушевського щодо політичного минулого і сучасного (з проекцією на майбутнє) українського народу, зупиняючись лише на найважливіших ідеях та позиціях академіка.

1. Український народ як окрема етнокультурна спільнота та ідея народоправства в теоретичній спадщині вченого

Джереласвоїх політичних поглядів сам Грушевський визначив у праці «Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання», написаній ним в еміграції. У ній розкривається сутність народницького світогляду вченого - ідея пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави, що пронизувала його наукову та громадську діяльність.

Саме ідея народності, що привернула увагу Грушевського до історії українського народу як окремої етнокультурної одиниці, привела його до обґрунтування ідей історико-правних підстав цього народу на свою самостійність і власну державність. Ця ідея керувала ним і як політиком-практиком. привівши його в майбутньому в табір українських соціалістів-революціонерів та до ідеї української соціалістичної республіки як форми народної держави.

Свою власну схему історії України в контексті загальноєвропейської історії Грушевський виклав у праці «Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (СПб.. 1904). У цій статті Грушевський поставив питання про необхідність критичного переосмислення панівної російської схеми історії Східної Європи. Зокрема, він вказав на неправомірність поєднання старої історії південних племен, Київської держави з її власним соціально-політичним ладом, правом і культурою з історією Володимиро-Московського князівства ХІІ 1-ХІV століть таким чином, нібито останнє було її продовженням. На думку вченого, київська культура була породженням однієї народності - українсько-

руської (української), а володимиро-московська - іншої, великоруської [6, с. 2]. Таким чином, історія Київської держави належить українцям.

У висунутій Грушевським схемі історії власне української державності стверджується, що спадкоємницею Київської Русі у XIII ст. була Галицько-Волинська, а в XIV-XV століттях - Литовсько-Польська держави. Натомість Московська держава виросла на своєму власному корені, і хоча «київський уряд пересадив на великоруські землі форми державно-політичної будови, право, культуру, вироблені історичним життям Києва, проте на цій основі ще не можна вмістити Київську державу в історію великоруської народності» [6, с. 2-3].

Слід зазначити, що в епоху, коли формувалися історичні й політичні погляди Грушевського, російська історіографія встигла не тільки опрацювати, а й значною мірою канонізувати певну схему історичного процесу Східної Європи, яку Грушевський називає «звичайною схемою руської історії». Вона базувалася на ідеї єдності російського народу як нібито «гегемона історії». Йшлося по суті про народ великоросійський, який, за названою схемою, спільними зусиллями створив на великій східноєвропейській рівнині могутню російську державу, що об'єднала всі східнослов'янські й навіть неслов'янські племена, захопила величезні території, які заселяли інші народи Європи та Азії. Історії України при цьому відводилося досить скромне місце; більше того, заперечувалося навіть саме існування окремого українського народу, самостійність його історичного буття, право на вільний національний та державний розвиток. Аналогічну історичну схему, орієнтовану на гегемонію польського народу і польської державності, створила польська історіографія.

Як наслідок, писав Грушевський, залишаються без початків обидві народності: і великоруська, і українська, окрема історія якої нібито починається лише в XIV-XV століттях. Замість панівної схеми руської історії вчений запропонував власну, де кожній із трьох східнослов'янських народностей відводиться належне місце в загальній історії східного слов'янства. На його думку, необхідно розбудовувати не «історію Росії, тобто джерела всього того, що коли-небудь відбувалось на її території, і всіх народностей та племен, що її заселяють», а «історію народностей руських або східнослов'янських» [6, с. 5]. Уже тут Грушевський виходить з окресмішності та невід'ємних прав кожного народу на свою історію, протиставляючи загальній схемі ідею необхідності більш глибокого дослідження історії кожної з народностей як окремої етнічної спільності. Таким чином, національність, на думку Грушевського, має бути основою і підґрунтям для політичного, економічного і культурного розвитку, і слугувати критерієм для виведення схеми і періодизації історії України.

Схема історії України Грушевського, що лягла в основу української історії та історіографії, була прийнята більшістю тогочасних німецьких, польських, чеських істориків. Проте його критика «загальної схеми руської історії» зустріла вороже ставлення з боку представників офіційної російської історичної науки, які слідом за своїми правителями доводили, що українського народу «не було, немає й бути не може». Варто також зазначити, що згодом, починаючи з 1930-х рр., згадана вище російська інтерпретація історії України логічно трансформувалася у псевдоісторію Київської Русі як «колиски трьох братніх народів», в якій нібито «старший брат» - «великий російський народ» - відігравав по відношенню до українців роль «керівної і спрямовуючої сили».

В основу історіософської концепції своєї «Історії України-Руси» Грушевський поклав три чинники: народ, територію і державу. Він починає свою «Історію...» так: «Ся праця має подати образ історичного розвою життя українського народу, або тих етнографічно-політичних груп, з яких формується те, що ми тепер мислимо під назвою українського народу, інакше званого «малоруським», «південно-руським», просто «руським» або «русинським». Різнородність цих назв не має особливого значіння, бо покриває поняття само по собі ясне: вона цікава тільки як характеристичний прояв тих історичних перемін, які прийшлося пережити сьому народові» [7, с. 3].

Головним предметом «Історії України-Руси» є «нарід», «маса народня», які «перейняті духом демократизму». На жаль, вчений до 1913 р. ясно не подає точної дефініції цього терміну, як також і не пояснює, чи тут ідеться про один подвійний термін («нарід, маса народня»), чи про два терміни («нарід»; «маса народня»). На загал, ці терміни, як і термін «маси», вживаються досить вільно.

Тільки у третьому виданні першого тому Грушевський дає визначення терміну «нарід». Дефініція його така: «так само відрізняється українська людність від своїх найблизших сусідів прикметами антропологічними - в будові тіла, і психофізичними - в складі індивідуальної вдачі, в відносинах родинних і суспільних, в побуті й культурі матеріальній і духовній. Сі психофізичні і культурні прикмети, що мають за собою більше або менше поважну історичну давність - довгий процес розвою. зовсім виразно зв'язують в національну цілість поодинокі групи української людности супроти інших таких цілостей і роблять з неї живу національну індивідуальність, «н а р і д», з довгою історією його розвою» [7, с. 6].

Початки українського народу губляться у темряві античних віків. Антів, згадки про яких є у візантійських джерелах, Грушевський ідентифікує з предками українців [7, с. 18].

Оцінюючи конфлікти держави й народу, історик віддає свої симпатії останньому. За словами вченого, він «вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеологію від кирило-мефодіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і власті вина лежить на стороні власті, бо інтерес трудового народу - се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі сьому трудовому народові не добре, се його право обраховатися з нею» [15, с. 12]. Ця авторська теза має принципове значення для розуміння ще одного аспекту концепції Грушевського, а саме правильного трактування народних мас в історичному процесі. За словами Д. Дорошенка, «Грушевський в своїй «Історії України-Руси» мало цінить державні змагання українських князів та гетьманів і осуджує їх, поскільки ці змагання відбувались коштом соціально-економічного приборкання народної (сільської) маси і вимагали від неї жертв» [17, с. 190-191]. Грушевський, наприклад, критикував В. Липинського за його державницьку теорію та відповідні оцінки Б. Хмельницького і подій середини XVII ст. в Україні [8, с. 1502-1506].

На переконання Грушевського, ідеалами українського народу, які він спромігся досягти за Хмельниччини, але досі не досягнув і досягнення яких ще залишається попереду - це свобода, рівноправність та автономія, або «народний ідеал справедливості» [8, с. 1508].

Що стосується другого чинника - території, то в розумінні Грушевського це етнографічна територія українського народу, на якій у минулому відбувалися два основних процеси: колонізація її українськими племенами та одвічна боротьба зі степовими тюрко-татарськими руйнниками, що ослаблювала українські політичні організації. Київська держава є державою українського народу. Відтак, схема московських книжників, побудована на середньовічній генеалогічній ідеї, яка робить Київську державу «попередницею московського царства», є безпідставною та хибною, хоча цю «звичайну схему руської історії» міцно засвоїла собі російська державна історіографія [7, с. 13-15].

Грушевський зазначає: «Самостійним політичним життям у країнсько-руськпй нарід жив лише в давнім періоді своєї історії. Почавши від XIV в., він входить в склад інших, чужих держав, то становлячи пасивний об'єкт чужої управи, то стоячи в більш або менше виразній та гострій опозиції до сієї чужої управи. Коли й за самостійною політичного життя українсько-руського народу політика звичайно лежала в руках правительственно! меншости, що правила народом часто і проти його волі, то тепер на політику не мали впливу ані виші, ані низші верстви української суспільности" [7, с. 12-13].

Характеризуючи загальний розвиток української історії, Грушевський вживає гегелівської тріади: «Уживши старої філософської термінології, сі дві доби політичного українського життя - стару княжу і новішу - народню (козацьку), можна б назвати тезою і антитезою, що доходить до синтезу в століття у країнського відродження» [7, с. 20].

Грушевський визнавав вагу держави як каталізатора, що формував у принципі пасивну масу, накладаючи їй політично-державний, культурний, економічний та юридичний устрій: якщо ті устрої вирости «на ґрунті народнім» і «відповідали потребам народнім», то вони сприймалися за своє, якщо ні - то маси повставали проти таких устроїв [7, с. б].

Особливу увагу історик приділяє дослідженню питання про український етнічний тип та його історичну еволюцію. Як стверджує вчений, український народ відрізняється від своїх сусідів окремою мовою та окремими антропологічними, психофізичними і культурними прикметами. Ґрунтовніше цю проблему Грушевський розробив у праці «Очерк истории украинского народа» (1904), де обґрунтував природну специфіку «українського національного типу», відносячи до неї мову, антропологічні особливості, психофізичні риси, етнографічні особливості. Спираючись на це, дослідник робить категоричний висновок: «...Перед нами, несомненно, две народности. - украинская и великорусская, две истории» [12, с. 15]. Таким чином, український народ є окремою етнічно-культурною спільнотою.

Вчений виділяє дві тенденції, які супроводжували український народ у процесі його розвитку: з одного боку - поглиблення відносної національної єдності, з іншого - певні відмінності у психіці, культурі, економічному та політичному способах життя. Грушевський зазначає, що «при такой огромной численности, занимающей большую и весьма разнородную территорию, живя в различных физических и культурных условиях, соприкасаясь с различными народностями и культурами, украинское население должно обнаруживать известные различия, как в своем психофизическом и этнографическом облике, так и в культурном, экономическом и политическом укладе своей жизни» [14, с. 309]. Так, він звертає увагу на значні відмінності в житті, мові, в усіх стосунках «між Правобережною і Лівобережною Україною, між хліборобською Херсонщиною і фабричною Катеринославською або козацькою Кубанщиною» [5, с. 122]. Ще більші відмінності, на думку Грушевського, існують між українським населенням Великої України і Галичини. На жаль, це цілком справедливе твердження вченого було використане його політичними противниками та науковими опонентами, зокрема його колишнім учнем професором С. Гомашівським, для звинувачення

Грушевського в «навмисному роз'ятрюванні національних суперечностей» замість пропаганди єдності й неподільності українського народу.

Ще в 1906 р. Грушевський стверджував, що Галичина належить і буде належати до іншої держави, до іншої церкви, аніж Україна, живе й буде жити під іншими культурними впливами, і якби кожна з них не піклувалася про зближення, а пішла своїм шляхом, то за 20-30 років вони б утворили дві різні національності на єдиній етнічній основі, як серби і хорвати - дві частини сербського племені, що внаслідок політичних, культурних та релігійних обставин спромоглися розійтися до повного відокремлення. З іншого боку, він зазначає, що Угорська Русь стала чужою для Галичини [5. с. 123].

Водночас Грушевський підкреслює, що народна основа в Наддніпрянській Україні та Галичині дуже близька, і це особливо яскраво проявляється при порівнянні їх із поляками, білорусами або великоросами. Тоді є спільне, що їх єднає, набуває особливо виразних форм, певною мірою нівелюючи відмінності. Взагалі ж. на думку вченого, «значительные отличия в народном облике встречаются только в наиболее глухих окраинах украинской территории - в карпатском горном поясе и в полесской полосе... Все же центральная и юго-восточная часть украинской территории... отличается большей однородностью в типе своего населения, обнаруживая лишь второстепенные отличия в своем диалекте, в этнографическом составе и культуре. И этот господствующий тип, к которому относится на менее 5/6 всей украинской народности, представляет вполне определенную национальную разновидность, отличную от своих соседей - поляков, белорусов, великороссов, обладающую определенными лингвистическими, этнографическими, культурными особенностями, общими чертами и сознанием этой общности, и вполне ясно противопоставляющую себя другим народностям» [14, с. 309-310].

Грушевський неодноразово звертав увагу на різницю, що існує між етнічними та культурними типами українця, росіянина і білоруса. Він зазначає, що великоруська народність у давні часи формувалася переважно на фінському підґрунті, білоруська - у близьких стосунках із литовською групою, українська - у сусідстві з тюрками. Ці впливи, а також різноманітні фізичні, економічні та культурні умови сформу вали, на думку вченого, лінгвістичну і психофізичну окремішність даних народностей. «Культурные влияния, - зазначає він, - были совершенно иные в Поднепровье и Поднестровье. чем в Поволжье и т. д. История вела эти народности большею частью совершенно различными дорогами, представляющими больше отличий, чем схожестей. В результате образовалось народное самочувствие, которое отличает теперь, даже совершенно инстинктивно, украинца и великоросса» [12. с. 15]

Водночас Грушевський, досліджуючи взаємовідносини українського народу із сусідніми народностями, доводить наявність певної духовної єдності, що завжди, на його думку, існувала між українським етнічним елементом і західноєвропейським життям. Він вважає, що за складом характеру, своїми історичними зв'язками український народ належить до західноєвропейського, або просто європейського кола.

Даючи психологічну характеристику українського народу, вчений серед властивих для нього рис виділяє почуття власної гідності та поваги до гідності чужої, любов до певних зовнішніх форм, що традиційно встановилися, гак званих «законних речей», етикет, добрі манери, любов до чистоти, порядку, красоти життя й т. д. Ці риси, на думку Грушевського, наближають українця до західноєвропейської культури: в дечому до германської - з її солідністю, діловитістю, любов'ю до комфорту, порядку, чистоти; в дечому до романської - з її тягою до форми, елегантності, бажанням внести в усе красу, висвітлити нею кожен сферу життя, взагалі зі світлим і ясним, радісним поглядом на все життя [9, с. 20].

Особливо помітно, як зазначає Грушевський, західні впливи спостерігалися в Галицько-Волинській державі, яка, на відміну від Наддніпрянської України, «повністю увійшла в коло європейського життя». Цікаві історичні розвідки Грушевського з цієї проблематики пізніше продовжив у своїх працях його учень, майбутній академік І. Крип'якевич. Торкаючись питання про великі західноєвропейські, зокрема німецькі, колонії на західноукраїнських землях, Грушевський зазначає, що центр Галичини Львів з кінця XIV ст. стає типово німецьким містом і залишається таким протягом XV і навіть частини XVI століть, залишаючись водночас культурним центром України [9, с. 14].

Аналізуючи подальші культурні зв'язки України із Заходом, вчений зауважує, що вона підтримувала безпосередні стосунки із Західною Європою, в першу чергу з Німеччиною, а також з Італією, пройшла епоху Ренесансу, італійсько-німецького відродження, німецької реформації, жила одним життям із Заходом, позичала в нього зразки для своєї культури. Це знаходило свій вплив в архітектурі, мистецтві, культурі Галичини. Водночас Грушевський цілком справедливо зазначає, що західні впливи в Україні «не запозичувалися рабським чином», а творчо перероблялися відповідно до особливостей українського народного духу [9, с. 14].

Вчений взагалі вважає, що всю українську культуру XVII-XVIII століть до кінця Гетьманщини слід пов'язувати із західними впливами, головним чином німецькими, частково італійськими і французькими, що проходили безпосередньо і через посередництво Польщі. «Тільки з кінця 18 століття, - зазначає Грушевський, - ці зв'язки слабшають і приходять до

занепаду під тиском примусової русифікації українського життя, і українське життя і культура вступають у період російський, великоруський» [9, с. 15]. У 1918 р. Грушевський (на той час вже голова Центральної Ради) писав, що Україна може з новою силою і енергією поновити свої зв'язки із західним світом, користуватися його запасами знань, культури, суспільного інстинкту й дисципліни. Водночас він застерігав, що «нам не треба підганяти наше життя під який-небудь західноєвропейський зразок, хоч би й німецький» [9, с. 22]. оскільки вважав, що звільнення від примусової російської залежності не повинно замінитися іншою залежністю, навіть добровільною. Ось чому Грушевський рекомендує українцям, окрім Німеччини, вчитися також у США. Ці дві країни, на його думку, повинні стати двома добрими школами для українського народу: перша - більш теоретична, друга - більш практична [9, с. 22].

Вказуючи на спорідненість українського народного характеру із західноєвропейським, Грушевський, як уже зазначалося вище, не заперечував і значного східного впливу на історію України, вважаючи, що українці є одним із найбільш орієнталізованих західних народів, подібно до болгар, сербів, іспанців. Західна основа та східні впливи, що взаємно переплавлялися, у своїй основі складають сутність українського народу. - зазначає вчений. Він підкреслює, що східне підґрунтя українського народу, яке існує поруч із західним, «полегшує нам зв'язки з нашими сусідами, котрі пройшли через аналогічні орієнтальні впливи, створює ґрунт для спільної угоди, для спільної моральної близькості» [9, с. 23]. Тут Грушевський має на увазі так звану «чорноморську» орієнтацію України, прихильником якої він був [9, с. 16-19]. Слід також зазначити, що в одній зі своїх останніх праць Грушевський наполягав на приналежності України «до східноєвропейського культурного світу» [8, с. 1507].

Умовно поділяючи народності Російської імперії на дві категорії - аристократичну і демократичну, вчений беззаперечно відносить до останньої українську народність, національний склад якої через історичні умови звівся виключно до демосу, до того ж селянського, землеробського. Існування чужої влади та чуже управління мало своїм наслідком втрату для українського народу вищих класів, які частково прилучилися до чужої привілейованої державної народності, частково були витіснені чужинцями. Як наслідок, саме селянство стало основою поняття «українська національність», і його потреби та завдання - це потреби й завдання українства [11, с. 142. 150]. Так писав Грушевський ще в 1907 р. Цю ж думку він повторює в еміграції, а пізніше й після повернення на батьківщину, стверджуючи, що селянство є основою української нації і самим історичним процесом воно навчено дивитися на себе

як на єдиного справжнього представника нації, охоронця її традицій та ідеології, що воно є сильним, активним і національно-відмінним від селянства Московщини, що Україна взагалі є країна землеробська, «мужицька», з «мужицькою» культурою [15, с. 21-24].

У своїх працях, написаних в еміграції, зокрема в статтях, надрукованих у журналі «Борітеся - поборете» - друкованому органі партії українських соціалістів-революціонерів (виходив у Відні під редакцією Грушевського), вчений писав про своєрідність українського селянства, яке визначається твердим моральним світоглядом, естетичними ознаками, оригінальною культурою, з «якою справедливо відчуває себе не нижчим класом якоїсь нації, але народом-нацією, її єдиним представником» [15, с. 17]. Подвійна ідея земля і воля, на думку Грушевського, заповнювала життя українського народу вічною метою, формувала його право, мораль, весь світогляд; давала йому свого роду релігію праці [15, с. 29-30].

Ідея селянства України як основного носія національної сутності належать не Грушевському; вчений запозичив її із творів свого політичного вчителя М. Драгоманова (1841-1895), який першим запропонував концепцію українців як «мужицького» народу, свого роду «сільської громади».

Водночас Грушевський не оминає й негативних сторін національного характеру. Відносячи до позитивних якостей українського народу цілісність, стихійну гармонію, високу красу побуту і глибоку, вроджену логічність думки, високі культурні й соціальні інстинкти, гуманний характер і тонке етичне почуття, прагнення до справедливості, він характеризує й темні сторони українського народного життя - брак свідомості, низький рівень освіти, культурного і політичного виховання, слабкість національного інстинкту, особливо у східних українців, національної енергії, національного почуття. Всі ці вади він пояснює тим, що панування чужих сил на українській землі, розвиваючи силу протесту, анархічні інстинкти, натомість ослаблювало інстинкт організації [4, с. 8-9].

Особливого значення вчений надавав тому факту, що український народ протягом кількох століть перебував під чужоземною владою, не маючи власної національної держави. Внаслідок несприятливих геополітичних та історичних умов на початку XIX ст. він зазнав русифікації (Велика Україна), полонізації (Галичина) та мадяризації (Закарпатська Україна). В першому томі «Історії України-Руси» Грушевський зазначає, що несприятливі історичні умови призвели до руйнування політичного життя, економічного, культурного та національного занепаду українського народу; затьмарилися світлі моменти його життя, прояви його активності, творчої енергії. Великий народ було кинуте на роздоріжжя політичного життя як етнічну масу без національного обличчя, без традицій і навіть без імені [7, с. 3].

Водночас учений висловлює думку про те, що в цих тяжких історичних умовах «добровільно прийнятого духовного чи морального закріпачення. - собачої вірності до Московщини, холопства, служіння не за страх, а за совість державним інтересам Росії» [9, с. 10], національними в широкому значенні цього слова залишилися тільки народні маси, завдяки своїй темноті і повній відсутності влади, оскільки все, що піднімалося над ними, зазвичай «пропадало» для народу. Збереження нації було пов'язане з «некультурністю» - такий висновок робить Грушевський, хоча й зазначає далі, що національне почуття остаточно не зникало й серед тих елементів, які піднімалися над рівнем народної маси. Цю «напівзбереженість» національного почуття у вищих станів і серед народних мас він називає «незрозумілим расовим інстинктом, що сам по собі не обіцяє нічого рятівного» [10, с. 2].

З іншого боку. Грушевський з оптимізмом оцінює майбутнє української нації, вважаючи занепад українського життя вже пройденим етапом. Слід підкреслити, що цієї думки вчений дотримувався протягом усього періоду своєї наукової діяльності. Так, у 1901 р. він писав з цього приводу: «Українсько-руська (тобто українська - П. Г.) нація від національної смерті забезпечена - смерть промайнула над нею» [10, с. 10].

Політичні ідеї Грушевського не обмежувалися питаннями, що торкалися лише українського народу. В ряді своїх загальних і спеціальних праць історик неодноразово звертається до теми російського народу. Він не оминає своєю увагою той факт, що всі основи матеріальної і духовної культури, права, суспільного та політичного укладу, котрі лягли в основу великоруського життя, були вироблені українським народом і запозичені від нього великоруським, що сучасні великоруські культура, література і навіть літературна мова були створені не без значної участі українців [6, с. 2, 6].

Пильну увагу Грушевський приділяє тим відмінностям, які різко вирізняють російський народ від українського. В 1918 р. він нагадує своїм читачам про велику історичну, культурну та психологічну грань, котра завжди відділяла Україну від Московщини, український народ від російського, про глибоку антитезу цих двох різних духом народів; історик зауважує, що хоча російський народ є частково європеїзованим, проте він цілком перебуває під впливом східного духу і відповідних стихій, а тому й характер російського народу «глибоко відмінний від європейського» [5, с. 39-40].

Віддаючи належне позитивним рисам російського народу, таким як уміння згуртуватися у доленосні моменти історії, дух патріотизму, вчений разом з тим розкриває й негативні риси, властиві російському народові. Це

ті риси, що поступово визначилися у процесі державного життя російського народу і особливо яскраво проявлялися в моменти бунтів, революцій, різноманітних колізій, а саме: 1) відсутність власної людської гідності й неповага до гідності іншої людини; 2) відсутність смаку до зручного, добре врегульованого життя для себе та неповага до чужих інтересів і потреб у такому житті; 3) відсутність волі до організованого суспільного й політичного життя, схильність до анархізму і навіть до соціального і культурного руйнування, зневажливе ставлення до культурних та суспільних цінностей; 4) вічне хитання між суспільним та моральним максималізмом і повним нігілізмом, котре нерідко призводить до повної втрати моральних критеріїв [9, с. 13]. Перед цими недоліками соціального характеру відступають на задній план позитивні ознаки індивідуального характеру російського народу. Характеризуючи національні концепції свого вчителя В. Антоновича. Грушевський зазначає, що «великоруська народна стихія лякала його (Антоновича) своєю грубою жорстокою силою, культом необмеженого авторитету і насильства» [9, с. 13]. Жовтневий переворот 1917 р. в Росії історик слушно характеризує як подію «хаотичну і страшну». Російський більшовизм він вважав спадкоємцем московського централізму, «що розбудував російську тюрму народів» [9, с. 79, 86]. З огляду на не вчений висміює ідеалізацію слов'янофілами так званого «народу-богоносця». котрий нібито має виконати якусь «світлу місію» - прищепити всім народам світу високу мораль та нову філософію життя.

2. Ідея федералізму в політичній філософії VI. Грушевського

Один із засновників грушевськознавства. історик О. Оглоблін стверджує: «Дві основні ідеї керували Грушевським в його науковій роботі і в його громадсько-політичній діяльності...; перша - то була його ідея народництва («народна маса»), друга - ідея федералізму («держави») [21, с. 9]. З цим узагальненням важко не погодитися. Навіть у момент кризи федералістичних ідей в Україні в 1918 р. вчений називав федералістичну традицію «провідною ідеєю нашого національного політичного життя». Аналізуючи програму української партії соціалістів-революціонерів, у розробці якої він брав активну участь, Грушевський пише: «Українська партія соціалістів-революціонерів завжди вважала своїм обов'язком дотримуватись старих федералістичних принципів, висунених кирило-мефодіївцями (і ще раніше «Обществом Соединенных Славян»), не кажучи вже про старші прецеденти» [15, с. 44].

Про недвозначність позицій ученого і політичного діяча в цьому питанні свідчать і такі слова: «В минувшині ми ніколи не були приклонниками незалежності в ходячій, вульгарнім розумінні цього слова.

Мати власну армію, митну сторожу, поліцію, в'язниці і шибениці, се ніколи не захоплювало українських народників» [15, с. 46]. Характеризуючи ідеологію «старих» народників, до яких він відносить і себе, Грушевський зазначає, що перші гучні заклики до незалежності, які прозвучали в «Ukraina irredenta» Бачинського та «Самостійній Україні» РУ П, були сприйняті ними з великим скептицизмом і побоюванням, що «з цього самостійного яйця вилупиться шовіністична реакція і всякі націоналістичні авантюри» [15, с. 46]. Але й після 1917 р. коли чітко була поставлена вимога самостійності та незалежності України, навіть тоді, «на порозі нової України», коли, за словам и Грушевського, «згоріла... наша орієнтація на Московщину, на Росію, накидвана нам довго і уперто силоміць, і кінець кінцем, як то часто буває - справді присвоєна собі значною частиною українського громадянства, - керівники українського життя... стояли під владою цих (федералістичних - П. Г.) гасел». «І я сам не відрікаюсь їх» - зізнавався Грушевський [9, с. 9-10]. І навіть у 1920 р., повертаючись до проблеми незалежності України, Грушевський не вважає гасло самостійності неминучим; він упевнений, що за інших, більш сприятливих обставин суверенність українського народу, захист його національних, економічних і політичних інтересів можна було б забезпечити і на федеральній основі [15, с. 47].

Таким чином, ідея федералізму залишалася домінуючою протягом усього періоду наукової та громадсько-політичної діяльності вченого. В окремі моменти вона відступала назадній план підтиском більш популярної ідеї повної незалежності України, але й тоді продовжувала впливати на його світоглядні позиції. З огляду на це спробуємо розглянути, хоча б у найзагальніших рисах, як відбивалася федералістична ідея у конкретних питаннях, що цікавили Грушевського і як ученого, і як політичного діяча.

Одним із найважливіших питань, до яких Грушевський постійно звертався у своїх наукових працях, публіцистичних статтях і політичних виступах, було питання про взаємини України з Росією в їхньому історичному розвитку в умовах царського самодержавства і в оновленій Російській державі, а також поза її державними формами. Не викликає сумнівів той факт, що Росія в українсько-російських стосунках була стороною активною і навіть агресивною. Тому, природно. Грушевський виділяє тут дві сторони цього, по суті, єдиного питання: 1) історико-політичне значення Росії. Російської держави; 2) програма державно-політичної перебудови Росії на засадах національно-територіальної автономії.

Згідно з твердженням Грушевського, з'єднавшись у 1654 р. з централістичною і бюрократичною Московською державою, Україна змушена була «повести оборонну боротьбу з домаганням московської

централізації з прагненнями московського уряду обмежити автономні права України» [11, с. 59]. Ліквідація гетьманщини наприкінці XVII ст. - як наслідок політики російського уряду - створила передумови для «примусового зросійщення українського життя, і українське життя та культура вступають) період російський, великоруський» [9, с. 15]. Вчений неодноразово підкреслював, що в XIX ст. Україна була остаточно відірвана від Заходу і повернена обличчям на північ, позбавлена своїх нормальних умов і викинута на великоруське підгрунття. «Під російським пануванням, - зауважує Грушевський, - з століття в століття розграбовувались, нищились, вимирали цілі племена, народи, раси» [9, с. 15]. Так створювалась «Російська імперія народів» [2, с. 105] - «той механічний конгломерат, позбавлений всякого внутрішнього об'єднання і стримуваний лише зовнішньою силою» [11, с. 65], який Грушевський цілком обгрунтовано називав «тюрмою народів» [3, с. 13].

Отже, внаслідок з'єднання український народ протягом XVII-XX століть зазнав немало лиха від свого північного сусіда. Та незважаючи на це, Грушевський у своїх політичних поглядах стояв на платформі тісного зв'язку України та Росії, відносини між якими, на його думку, повинні були базуватися на основах автономії та федерації, тобто автономного існування України у складі федеративної Російської держави. Цю думку Грушевський послідовно захищав в усіх своїх публіцистичних творах і громадсько-політичній діяльності, особливо з 1905 р. "Росія, - стверджує він, - не може розвиватися вільно і успішно, доки в цій перебудові не буде забезпечене вільне і не утиснене існування й розвиток її складових частин, її народів, доки в її розвитку, рухові, прогресі ці народи не будуть вбачати запоруку свого розвитку й прогресу. Без перетворення Росії у вільну спілку народів немислиме повне оновлення, її цілковите визволення від темних пережитків минулого" [11, с. 111]. До 1917 р. Грушевський вважав єдиною можливим шлях, котрий він сформулював як "широке переведення принципу національно-територіальної і обласної автономії й забезпечення національних прав усіх народностей на їх територіях і поза ними. І в переведенні цих принципів - запорука збереження єдності Росії" [11, с. 67].

Лише після революції 1917 р. з'явилася реальна можливість здійснення програми створення автономної України у складі Російській федерації, що, на переконання Грушевського, начебто найбільше відповідає національним інтересам України.

У квітні 1917 р. Грушевський пише теоретичну працю "Якої ми хочемо автономії й федерації", в якій дає чіткий образ майбутньої автономної України у федеративній Російській республіці. Така автономія, на думку вченого, "більш-менш наближається до державної самостійності" [16, с. 133].

Вчений пропонував організувати політичну владу на засадах широкого місцевого самоврядування. Основний орган законодавчої влади України - Сойм - мав складатися з представників від усіх партій, течій і національних груп. Сойм мав би "порядкувати справами всієї України в її етнографічних межах". Щодо зазначених меж. бажання Гру шевського бачити Україну в її етнографічних межах було утопічним як на той час, так навіть і на теперішній, адже він пропонував провести територіальні "відрізування" в Польщі (Хелм), Молдавії, Росії на користь України. Сойм "видаватиме закони в усяких справах, окрім тих небагатьох, що будуть полишені для парламенту загальнодержавного і міністрів республіки" [16, с. 133].

У федеральні органи Україна, на думку Грушевського, мала б делегувати "справи війни і миру, міжнародні трактати, завідування воєнними силами республіки, пильнування одностайної монети, міри, ваги, оплат митових... нагляд за поштами, телеграфами й залізницями держави, надавання певної одностайності карному. . цивільному праву країв, стеження за додержуванням певних принципів охорони прав національних меншостей в краєвім законодавстві" [16, с. 133]. Все решта мало перейти відповідно до компетенції "краєво"Г. Це, насамперед, обирання виконавчого комітету чи ради крайових міністрів, які поряд із захистом справ України повинні представляти її інтереси в раді міністрів федерації. Передбачалися окремі міністри для охорони прав національних меншостей. Військо, яке мало би перебувати в межах України, повинно було, за задумом Грушевського, підпорядковуватися центральній владі. "Право зносин з пограничними державами в справі охорони своїх торговельних і всяких інших інтересів мусить бути за Україною, і при укладанні трактатів республіки міністр український, як і міністри інших членів федерації, мусить мати голос. Війна і мир також не можуть бути рішені без їх участі" [16, с. 133].

У той же час Грушевський слідом за М. Драгомановим не захоплювався панслов'янізмом. тому розглядав таку федерацію не як кінець усієї справи, а лише як певний важливий етап на шляху до ""політичної перебудови Європи та її перетворення на Європейську Федерацію". Свою позицію Грушевський виражав так: "Велика революція Російська... велико вплине на політичну перебудову всієї Європи, на її перетворення в Європейську Федерацію... І отчому я й інші нітрохи не журимось повною політичною незалежністю України, не даємо їй ніякої ваги. Діля ближшого часу зовсім доситьширокоїукраїнськоїавтономіїв федеративній Російській республіці. А в будущині, сподіваємося, ця республіка вйде в склад федерації Європейської, і в ній Україна стане одною з найбільш сильних, міцних і певних складових частин - одною з підстав сеї Європейської федерації"

[16. с. 51]. Сучасні події засвідчують, що ці мрії не враховували глобальної антиєвропейської сутності менталітету російського народу, російської державності загалом, яка фактично виключає можливості інтеграції Росії в європейське співтовариство.

Слід зазначити, що перелік лише законодавчих актів Центральної Ради про поширення влади на всю територію України, про виняткове право Центральної Ради видавати закони для УНР, Закон про Генеральний Суд та інші закони показали, що одночасно почався рух у напрямку перетворення автономії в "повну державу". Було владнано і проблему гарантії прав меншостей (національної, політичної, професійної), що дало змогу певною мірою врегулювати відносини з Тимчасовим урядом Росії. До складу Генерального Секретаріату передбачалося ввести посаду секретаря в національних справах. Було також проведено з'їзд представників народів і областей, що прагнули федеративної перебудови Росії, який ухвалив резолюцію "Про федеративний устрій Російської республіки", що мала сприяти федералістичним настроям в Росії.

Однак конкретні події кінця 1917 р. пов'язані з більшовицьким переворотом у Петрограді, з утворенням у Харкові органів окупаційної більшовицької влади вплинули на конкретні дії Грушевського як політика. З його безпосередньою участю було підготовлено і задекларовано IV Універсал, який проголошував Україну "самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу". Було заявлено, що "влада у ній буде належати тільки народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу..." [1. с. 100]. При голосуванні в Центральній Раді за цей Універсал було подано 39 голосів, проти - 4 (російські соціал-демократи та представник Бунду), утрималися - 6 [20. с. 212].

У лютому-березні 1918 р. Грушевський публікує ще один збірник «На порозі нової України», в якому, незважаючи на нові обставини, щосклався після проголошення незалежності України, тим не менш надалі підтримує концепцію федералізму. Щоправда, тепер мова йде про федерацію «народів Чорного моря». Він залишається також на соціалістичних позиціях.

Проголосивши «кінець східної, промосковської орієнтації», Грушевський розробляє серію соціально-економічних реформ. Майже одночасно Центральна Рада приймає два важливих закони про національно-персональну автономію та про громадянство. Якщо перший акт, який дехто називав навіть «вершиною моральною» українства і який мав би забезпечити національну згоду й гармонію всіх націй, що проживали в Україні, другий - Закон про громадянство УНР - міг бути розцінений як

невдалий крок української влади. Згідно з цим Законом «всі, хто не побажав бути громадянином УНР, у тримісячний строк мали виїхати з України». Навіть один із авторів збірника «Вехи» Б. Кістяківський, який на цей час уже був професором Київського університету, заявив: «Как украинский патриот опасаясь - как бы украинская государственность себя не скомпрометировала и не показала себя малокультурной».

Вершиною політичної думки на той час була конституція УНР, ухвалена Центральною Радою 29 квітня 1918 р. і призначена до оголошення на Українських Установчих Зборах, яка внаслідок перевороту так і не набрала чинності. Серед її авторів, крім Грушевського, був А. Степаненко та багато інших. Вражає лаконічність (всього 83 пункти), логічність і систематичність цього правового, політичного документу. Текст складається з коротких восьми розділів. У першому зазначається, що Україна «відновлює своє державне право, як Українська Народна Республіка». Таке формулювання дає чітко зрозуміти, що дана політична акція спирається на історичні державницькі традиції українства, підтверджуючи тим відновлення політичного державного феномена, перерваного наприкінці XVIII ст. Проголошувалося, що суверенним об'єктом в УНР є народ України, який здійснює «своє суверенне право... через Всенародні Збори України» (пп. 3-4). Слід зазначити, що перша конституція УНР, яка, на відміну від попередніх, мала переважно правнополітичний характер і значний соціально-економічний зміст, не була позбавлена й хиб.

Подальший розвиток українсько-російських взаємин вніс значні корективи в політичну програму Грушевського. Він піддає різкій критиці політику більшовицької Росії в Україні, наголошуючи на тому, що вона фактично продовжує стару царську політику. Вчений писав з цього приводу, що більшовицькі керівники, які своїм завданням нібито поставили федеральне об'єднання великоруської та української демократії, насправді під своїм федералізмом приховують найгірший терористичний централізм [9, с. 77-78]. Тому Грушевський змушений був визнати, що за таких умов для українців, очевидно, неможливий «повний поворот від незалежної України до федеративної Росії» [15, с. 49]. В історичних умовах, що склалися після проголошення незалежності УНР, Грушевський знову ж таки вважав, що питання взаємовідносин України та Росії найкраще вирішаться за умови входження обох республік як рівноправних членів до складу світової європейської федерації. «У відносинах до Росії. - зазначає вчений, - Українська республіка мусить бути самостійною і незалежною - вони можуть об'єднатися тільки у вищій організації, як дві рівнорядні одиниці» [15, с. 49].

Вплив ідеї федералізму в наукових і політичних концепціях Грушевського виявляється не тільки у сфері українсько-російських стосунків. Історична минувшина, гіркий досвід сучасності і тривожні аспекти майбутніх політичних відносин на Сході Європи - все це примушувало вченого і політика досить обережно ставитися до питання федеративного зв'язку України з Росією. Водночас це привертало його увагу до інших можливостей реалізації української федералістичної ідеї.

Особливу роль у своїй концепції майбутнього політичного устрою Східної Європи Грушевський відводив Білорусі та Литві. Йдеться про входження України в союз із цими державами, домінуюча роль в якому відводилася українській нації, більш чисельній і багатшій на господарські ресурси. Вченого захоплювала перспектива майбутнього федеративного державного об'єднання трьох народностей на балтійсько-чорноморських шляхах. Ідея чорноморсько-балтійської федерації у складі України, Білорусі та Литви, безперечно, була однією з його найзаповітніших мрій.

Послідовний прихильник ідей федералізму в їх народницькому розумінні. Грушевський вірив, що українська республіка врешті-решт стане федерацією земель, сполученими штатами України [15. с.44]. Партія українських соціатістів-революціонерів, ідеологом яких був Грушевський, виступаючи за впровадження федеративних форм стосунків України з іншими республіками, водночас визнавала й за національними меншостями, що проживали на її території, права домагатися створення федеративної української республіки. Сам же Грушевський писав з цього приводу: «Чи буде Українська Республіка формально зватись федеративною, чи ні, фактично вона однаково повинна організуватись, як федерація своїх фактичних республік-громад» [15, с. 45]. І в 1926 р., підводячи підсумки своєї 40-річної науково-політичної діяльності, він, як і раніше, називає одним із основних завдань, що стоять перед українською нацією, зближення не тільки різних частин розділеної української території, але й усіх народів Східної Європи, роз'єднаних історичними непорозуміннями, проте об'єднаних спільними завданнями і майбутнім [24, с. 27].

З прикрістю доводиться констатувати, що, будучи соціалістом за світоглядом, Грушевський замість втілення в життя реальної нагоди відродження незалежної Української держави взяв на себе виконання непосильного і, як засвідчує сьогодні, непотрібного та неможливого завдання - перебудувати Росію в демократичну федеративну державу на європейських засадах. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому уряду Росії та московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові.

Список використаних джерел:

1. Вивід прав України. - Львів, 1991.
2. Грушевський М. В Балканськiм антракті М Грушевський Лппераітрно-Науковий вісник. - 1913. -NŠ 1.
3. Грушевський М Вільна Україна Статті і останніх днів (березень-квітень) М. Грушевський. - К., 1917.
4. Грушевський М. Володимир Антонович. Основні ідеї його творчості і діяльності ' М. Грушевський Записки наукового ,\ країнського товариства в Києві -Кft. 3. К, 1909.
5. Грушевський М. З біжучої хвилі. Статті і замітки на теми дня. 1905-1906 М. Грушевський. —К., 1907.
6. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський Статті по славяноведе-нню. Вып. 1. - СПб, 1904.
7. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський —Т.]. —К, 1991.
8. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. - Т. 9. - Ч. 2. - К.. 1931.
9. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії/ М. Грушевський. -К. 1918.
10. Грушевський М. На порозі століття ' / М. Грушевський. - Перемишль. 1901.
11. Грушевский М. Освобождение России и украинский вопрос .' М. Грушевский. - СПб, 1907.
12. Грушевский М. Очерки истории украинского народа М. Грушевский. - К, 1990.
13. Грушевський М. Підстави Великої України М. Грушевський. -К, 1918.
14. Грушевский М. Украинцы. Формы национального движения в современных государствах ІМ. Грушевский - Подред А Кастелянского. - СПб., 1910
15. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання /А/. Грушевський ,/ Борітеся - поборете -Г. І. - Відень, 1920.
16. ІГрушевський \І. Хто такі українці і чого вони хочуть і М. Грушевський. К.. 1991.
17. Дорошенко Д. Оглядукраїнської історіографії'/Д. Дорошенко. - Прага 1923
18. Конституція Української Народної Республіки / Республіканець. 1992 Л? 3 19
Копиєнко О Л. Українська іОея Михайла Грушевського: історія і сучасний
19. розвиток ' О Л. Копиленко. - Мюнхен-Київ. 1991
20. Кухта Б. З історії української політичної думки /Б. Кухта. - К.. 1994.
21. Оглоблин О. Михайло Сергійович Грушевський (1886-1934) О. Оглоблин ,
Український історик. 1966. - №9/10.
22. Потульницький В. Теорія української політології: Курс лекцій В. Потуль-
ницький. —К., 1993.
23. Потульницький В. Нариси з української політології (1819-1991) В. Потуль-
ницький. -К., 1994.
24. Ювілей академіка М. С Грушевського. 1886-1926. - К.. 1927.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МИХАИЛА ГРУШЕВСКОГО

Ганда П. П. (Ужгород)

Статья посвящена ролі Михаила Грушевского в украинской историографии и политической мысли, его вкладу в разработку проблем украинской государственности. Исследованы особенности историко-политических взглядов и историософия ученого, его роль в создании правдивой и целостной концепции украинского исторического процесса, разграничении истории украинского и российского народов. Внимание акцентируется на том, что многие идеи и концепции ученого и государственного деятеля созвучны сегодняшнему дню, хотя некоторые из них оказались ошибочными с учетом его реалий.

Ключевые слова: *народническое направление, народовластие, федерализм, схема истории Украины, украинский этнический тип*

THE social and political VIEWS of mykhailo grushevsky

The article is devoted to Mykhailo Grushevsky, his role in the Ukrainian historiography and political thought, as well as his contribution to the development problems of Ukrainian statehood. The peculiarities of historical and political views, the scientist's historiosophia, his role in creation of the true and holistic concept of Ukrainian historical process, the separation of I 'krainian and Russian nations history are researched. The author focuses on the following fact: many ideas and concepts of the scientist and statesman corresponds to modern realities, although some of them were erroneous

Keywords: *national direction, democracy, federalism, outline of the Ukraine history, Ukrainian ethnic type.*

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

СПЕЦВИПУСК

За підсумками щорічної міжнародної студентської
наукової конференції
«Україна в сучасній системі міжнародних відносин»

23.04.2014 р.

Науковий збірник

В авторській редакції

*Відповідальний за випуск та упорядкування • Стряпко А.Д.
Комп'ютерна верстка • Мирослава Токар*

Підписано до друку 1.07.2014. Формат 64x90/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman, і Умови, друк арк. 19. Тираж 100 прим. Замов. № 522.

Видано та віддруковано у ТОВ "Поліграфцентр "Ліра":
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25
www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

P-32

Науковий збірник: За підсумками щорічної міжнародної студентської наукової конференції «Україна в сучасній системі міжнародних відносин» 23 квітня 2014 року. Спецвипуск / Гол. ред. Палінчак Микола, Ярнецькі Міхал - Ужгород: Поліграфцентр Ліра", 2014. - 288 с.

УДК 323.1(477)+21
ББК 66.5+86